

CHILIDÚGU
SIVE
TRACTATUS
LINGUAE CHILENSIS
OPERA
BERNARDI HAVESTADT.

EDITIONEM NOVAM IMMUTATAM
CURAVIT
DR. JULIUS PLATZMANN.
VOLUMEN I.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI
MDCCCLXXXIII

CHILIDÚGU SIVE RES CHILENSES VEL

Descriptio Status tum naturalis, tum ci-
vilis, cum moralis Regni populique Chilensis,
inserta suis locis perfectæ ad Chilensem
Linguam Manuductioni,

DEO O.M. MULTIS AC MIRIS MODIS JUVANTE

opera, sumptibus, periculisque
BERNARDI HAVESTADT

Agrippinensis quondam Provinciæ Rheni Inferioris pri-
mum Horstmariae in Westphalia, deinde in Americae Me-
ridionalis Regno Chilensi e Societate JESU Missionarii.

TOMUS I.

17

Permiffu Superiorum ac Rmi & Eximii D. Ordinarii
Coloniensis Facultate speciali.

Monasterii Westphaliæ Typis Aschendorfianis.

FACULTAS SPECIALIS.

Tractatum de lingua Indorum * in Chilensibus Provinciis habitantium & doctrina Christiana iis tradita scriptum à R. D. BERNARDO HAVESTADT Colonensi quondam Missionario in dictis terris Indicis, dum facra Evangelici operarii functione cum aliis Societatis JESU sacerdotibus linguæ illius peritiam acquisivit, & prædicatione aliisque exercitiis perfecit, scriptum, ac deinde diligenti opera expolitum imprimendi Facultatem concedo.

23. Martii 1775.

J. G. KAUFFMANNS, S. Th. D.
Curiæ Archi-Ep. Sigillifer Major
& Librorum Censor Ordinarius,
Canonicus ** S. Mariæ in Capitolo
& ad gradus mpp.

* Prior hujus libri Titulus erat: Chilidugu sive Tractatus de Lingua seu Idiomate Indo-Chilensi.

** Modo ad S. Gereonem, nec non Examinator synodalnis, atque Emeritus Universitatis Coloniensis p. t. Rector perquam Magnificus.

Habet autem Lingua Chilensis quam plurima omnino præclara, rara & inaudita : unicam nempe Declinationem, Conjugationem unicam, & utramque perfacilem & obviam; unicum genus, nullum Nomen aut Verbum anomalam; Regulas non nisi universales ac sine exceptione, atque semper eadem vox paucis literis mutatis, demptis aut adjectis, agit vices & substantivi, & verbi, & adjectivi, & adverbii; adjectisque vel insertis variis & saepe permultis Particulis format omnia & quæcunque sua composita , nec raro sensum integrum & bene longum:

Unde fit, ut Lingua Chilensis sit Lingua multo facillima; & tametsi Barbarorum, non solum non barbara; sed aliis Linguis tanto melior; ut sicuti montes Andes alios montes; ita hæc alias Linguas usque eo superemineat; ut qui calleth Chilense Idioma, alias Linguas velut e specula longe infra se despiciat, clare patenterque agnoscens quantum sit in illis superflui, quam multa quoque desint, &c. &c. & quam jure merito unicuique non Chileno exprobrari posit:

Si tua Lingua bona est, tamen est præstantior illâ Lingua Chilena, brevis quam docet iste liber. vide. P. 5. sub finem.

CHILIDÚGU

PARS PRIMA:

Chilensis Linguæ Grammatica.

PARS SECUNDA:

Indiculus universalis R. P. POMEY Soc. Jesu
in Linguam Chilensem translatus, additisque
exemplis quam plurimis ad facilius addiscen-
dum auctus. (a)

PARS TERTIA:

Catechismus in prosa & versu.

PARS QUARTA.

Voces Indicæ ordine alphabetico, adjectis
numeris, ubi singulæ plenius & copiosius ex-
plicantur. (b)

PARS QUINTA:

Voces latinæ eodem ordiue, & adjectis
numeris.

PARS SEXTA:

Notæ Musicæ ad canendum in Organo
cantiones Partis tertiae à n. 650. usque ad
n. 676.

PARS SEPTIMA:

Mappa Geographica cum Diario &c. (c)

INDEX

(a) Hæc Tomus. I. (b) hæc Tomus II. (c) hæc
Tomus IIJ.

INDEX CAPITUM PARTIS PRIMÆ

Dedicatoria.

Caput 1. de literis earumque pronuntiatione	a n.	1
Cap. 2. de Nominе.		6
Cap. 3. de Pronominе.		13
§. 1. de Pronominе primitivo.		13
§. 2. Pronomina derivata.		24
Cap. 4. de Verbo.		32
§. 1. de Verbo absque negatione & Transitione.		32
§. 2. de Verbo Passivo.		96
§. 3. de Verbo Negativo.		104
§. 4. de Verborum Transitionibus.		118
Transitio ad primam.		119
Transitio ad secundam.		150
Secundus modus Transitionis 1mæ ad 2dam.		173
Tertius modus 1mæ ad 2dam.		174
Transitio ad tertiam.		175
Alius modus Transitionis ad 3tiam.		181
Transitio Reciproca.		185
Alius modus Transitionis 1mæ ad 2dam.		187

Cap. 5. Literæ & particulæ, quæ verbis additæ, aut insertæ, eorum significacionem extendunt, mutant, aut aliter afficiunt.	191
Appendix de Verbo Pin.	234
§. 1. Variæ significationes Verbi Pin.	235
§. 2. Construictio Verbi Pin,	237
Cap. 6. de Relativis & Interrogativis.	263
Cap. 7. de Comparativis & diminutivis.	269
Cap. 8. de Constructione Nominum, Verborum, participiorum, &c.	274
Cap. 9. de Adverbiiis.	286
§. 1. Regulæ formandi adverbia.	287
§. 2. de adverbiiis, quae adverbiiis latini respondent.	288
§. 3. de adverbiiis Linguae Chilenæ propriis.	289
Cap. 10. de Præpositionibus.	290
Cap. 11. de Conjunctionibus.	291
Cap. 12. de Interjectionibus.	292
Cap. 13. de Particulis expletivis & exortativis.	295
Cap. 14. Idiotismi seu modi loquendi Linguae Chilenæ proprii.	296
Cap. 15. de accentu & orthographia.	298
Epistola.	299

INDEX

INDEX PARTIS SECUNDÆ SEU INDICULI UNIVERSALIS.

Pars prima de mundo ejusque partibus.

Prænotanda,	300
Mundi creatio.	301
Cap. 1. de Mundi partibus,	309
de cœlo Empyreo,	311
de Firmamento & Astris,	320
Planetæ,	333
Cap. 2. de Aëre,	344
Meteora ignea.	345
lucida.	346
aquea.	347
Cap. 3. de igne.	349
Cap. 4. de terra.	356
Animalia terrestria,	361
domeſtica.	362
belluæ ſilvestres.	373
feræ feu animalia ferocia.	375
ſerpentes.	376
amphibia.	377
inſecta.	378
volucres.	379
aves aucupes.	380
prædatrices.	381
nocturnæ.	382
oſcines feu canoræ.	383
aquatiles,	384

voraces.	385
escariæ.	386
indolis ab aliis diversæ.	387
infecta volucria.	388
avis partes & membra.	389
Pisces.	392
piscis membra.	394
Arbores.	397
fructiferæ.	398
non fructiferæ.	399
arbusta.	401
partes arboris.	403
plantæ.	406
frumenta.	407
legumina.	408
herbæ hortenses.	409
simplicia.	410
Machiorum medicantium cantiunculæ.	411
agrestes herbæ.	412
flores.	415
colores.	417
metalla.	420
fossilia.	423
lapides.	425
Cap. 5. de aqua.	428

Pars secunda.

De Homine ejusque partibus.	434
partes exteriores humani corporis.	436
partes internæ: ossuariæ,	454
car-	

carneæ ,	455
cartilagineæ ,	456
humores ,	457
excrementa .	458
<i>quinque sensus corporis.</i>	459
<i>dotes humani corporis.</i>	461
<i>vitia humani corporis.</i>	462
<i>vitia gravia.</i>	463
<i>de vestibus.</i>	466
<i>vestes muliebres.</i>	469
<i>mundus muliebris.</i>	472
<i>de re cibaria.</i>	474
<i>potio.</i>	477
<i>de anima: illius facultates virtutesque.</i>	480
<i>vitia.</i>	483
<i>animi motus.</i>	486
<i>flagitia, quæ vitiorum cupiditatumque effrenatarum effectus sunt.</i>	489

Pars tertia.

De Civitate ejusque partibus.	492
Cap. 1. de incolis Civitatis:	
<i>ætatis differentia.</i>	495
<i>diversitas conditionum.</i>	498
<i>Cognitionum varii gradus.</i>	501
<i>Affinitatum varietas.</i>	504
<i>modi & formulæ.</i>	506
<i>salutandi & valedicendi.</i>	506
<i>salutandi per alium.</i>	507

---

petendi , colloquendi.	508
minæ , comminatio.	509
juramenta.	510
execrations, imprecations.	511
excusationes.	512
Nomina , cognomina.	513
mutuæ inter homines rationis diversitas	514
Cap. 2. de domo ejusque partibus	517
domûs supellex.	520
Cap. 3. de Templo & rebus sacris.	523
Cap. 4. de Forensi Curia.	525
Reorum supplicia.	528
Cap. 5. de re militari.	531
Cap. 6. Scientiæ : Medicina,	534
Astronomia ,	539
Arithmetica ,	544
Statica.	551
Geometria.	554
Nautica.	557
Musica.	561
Mechanica.	565
Artes liberales.	570
Notandum.	574

INDEX PARTIS TERTIÆ , QUÆ EST CATECHISMUS IN PROSA & VERSU.

Caput 1. Preces: per signum Crucis.	575
Pater noster.	576
Ave MARIA.	577
Credo.	578
Decalogus.	579

Quinque præcepta Ecclesiæ.	580
Septem Sacra menta.	581
Actus Contritionis.	582
Salve Regina.	583
Interrogatiunculæ Catecheticæ.	584
Cap. 2. Tres sermones, quibus dictæ Rogatiunculæ acclarantur.	585
Sermo primus, quo explicantur tres primæ quæstiunculæ.	586
Sermo secundus super quartam, 5. 6. 7. 8. 9. 10. & 11. interrogationes.	591
Sermo tertius super interrogatiunculam 12. & reliquas.	603
Cap. 3. sermo quartus super interrogatio- nes 12. 13. & 14tam.	615
Cap. 4. Praxis administrandi Indis Chilensi- bus Matrimonium.	
Examen.	630
Proclamations.	631
Cap. 5. de Sacramento Pœnitentiæ.	634
Ratio interrogandi accedentem Indum Chilensem ad Pœnitentiæ Tribunal.	635
Cap. 6. de sanctis Eucharistiæ Sacramento.	
§. 1. de Communione Infirmorum seu sacro Viatico.	636
§. 2 de Sacramento extremæ Unctionis.	638
§. 3 Doctrina de Ssmo Eucharistiæ Sa- cramento.	639
Præparatio ad sacram Communionem.	639
Oratio ante sacram Communionem.	640

Gratiarum actio post sacram Communionem.	641
§. 4. de Sacrofanco Missæ Sacrificio.	642
de Ssmo Rosario.	643
Cap. 7. de Sacramento Baptismi.	644
Cap. 8. de Confirmationis Sacramento.	646
de Sacramento Ordinis sacri.	647
Cap. 9. de actibus Fidei, spei & charitatis.	648
Cap. 10. Catechismus in versu: Credo.	650
Pater noster.	655
Decalogus.	656
de Ssmo JESU Nomine.	665
ad Ssmam Eucharistiam, & simul de immaculata B. V. M. conceptione.	657
Scitu necessaria necessitate medii.	658
Varii actus Contritionis.	659
Attritionis & Contritionis simul.	663
Cantio P. Ludovici de Baldivia de pue- ro JESULO.	665
Salve Regina.	666
Omni die dic MARIAE.	667
de S. Josepho.	668
ad S. Angelum Custodem.	669
de animabus in Purgatorio.	670
Modus mane surgendi & de bona inten- tione.	672
Cantanda in adventu Præsidis, Episcopi, R. P. Provincialis &c.	673
In Comitiis generalibus.	675
Versus Latini.	

DEDICATORIA SANCTISSIMÆ VIRGINIS MARLÆ NOMINI.

*Hunc Tractatum, O DEIpara Virgo! Hispanice DEO juvante a me conscriptum, sanctissimo Divinissimoque JESU dilectissimi Filii Tui Nomi*ni* jam ab anno 1765. dedicavi: Hunc eundem ab eodem me servo Tu*o* Mancipioque, eodem favente Numine nunc redditum Latine; cui potius quam Tu*o* sancto, & post JESUNomen sanctissimo Nomi*ni* dicem, dedicem, consecrem?*

*JESUS Filius Tu*o* Homo est; at Homo-DEUS: Tu affectu ac Patrocinio Universi generis humani es Mater, & Mater mea; at simul generatione, qua JESUM Virgo peperisti; es DEIpara: JESUS salvatoris Nomen est, quod qui invocaverit, salvus*

salvus erit: MARIA Salvatoris Matris est Nomen stellam significans; quam qui semper respexerit; salutis portum inventiet: JESUM inclamantes salvi erunt: MARIAM ut par est, invocantes, JESUS salvos faciet: JESUM legimus fecisse MARIÆ Nomine intercedente; quod solo suo Nomine invocatus non fecerat: nam sic Filius Matrem vult honorare: JESUS sui Mystici corporis, quod est Ecclesia, caput est; sed hujus sui Mystici corporis, MARIAM vult esse collum; eo quod omnia nos vult habere per MARIAM: Pharaon Ite, aiebat, ad Joseph: JESUS nos mittit ad MARIAM; Optimus Filius ad optimam Matrem; ut Mater sic a Filiis honoretur.

JESUS est Luminare majus, ut præsit diei: MARIA Luminare minus, ut præsit nocti: JESUS verus DEUS cultu Latriæ in Cœlo & in Terra jure merito colitur & adoratur: MARIA Deipara, est sola, quæ cultu Hyperduliae (uti cœlestis Curiæ cæteri Aulici & Ministri cultu Duliæ) jure merito colitur & honoratur: JESUS est sol se ipso Lucens, fulgens, fovens: MARIA JESU DEI & sui Filii lucet, fulget, foveatque

Lu-

*Lumine; atque ita lucet, fulget, foveat; ut
cui MARIA in hac mundi nocte non luxe-
rit, fulseritque, quem MARIA non fove-
rit, teste D. Bernardo ac communi SS.PP.
æternum pereat.*

*Eja ergo o Deipara, o Mater mea, o sem-
per Virgo immaculata! immaculata, quan-
do es concepta; & ab originali labe, ob præ-
visa JESU Christi merita, cuius præelecta
ab omni retro æternitate, futura eras pu-
rissima Mater; fuisti præservata: (a) &
immaculata, quando DEUM verum ve-
ra DEI Mater Virgo concepisti; & in
partu, & post partum semper Virgo per-
mansisti.*

*Eja ergo, inquam, DEI Salvatoris
nostrí sanctissima, Clementissima, purissi-
ma atque multo dulcissima Mater! Hoc*

(a) Uterque & JESUS & MARIA peccati Originalis est expers, attamen longe diverso respectu: nam JESUS Christus est ipse Redemptor Homo=DEUS, qui qua Deus ab æterno genitus a Deo Patre absque Matre; & qua Homo in tempore natus ex Maria semper Virgine absque Patre: non descendit ab Adamo generatione ordinaria: MARIA autem JESU Christi Redemptoris Hominis=DEI vera Mater, ab Adamo generatione ordinaria descendens; ob prævisa ab æterno infinita JESU Christi Redemptoris Hominis=DEI, DEI & sui Filii merita, est a DEO ab æterno a labe peccati originalis præservata.

---

per JESU Nomen, cui Hispanice a me scriptum scis tot jam annis fuisse dicatum hoc opusculum; idem nunc Latine a me redditum, Tuoque dedicatum Nomini, quæso respicere, suscipere ac admittere non dedit gneris: sit totus Tuus hic Tractatus, uti ipse Tuus esse cupio; atque ut sim & nunquam non sim; per utrumqne Nomen oro, rogo, obsecro etiam atque etiam, iterum iterumque. Geistæ (b) 9. Octobris 1772.

O sanctissima semper Virgo MARIA! Tuus o DEI para semper ab Originali nævo Immaculata

Servus, Cliens & Mancipium' BERNARDUS HAVE-STADT e Societate JESU DEI Patris & vestri Filii: DEI Patris, qua DEUS est; vestri, veræ DEI Matris, qua Homo-DÉUS est.

(b) Vocabatur etiam domus Spiritus, Arx Geistana, Collegium Soc. Jesu ac domus tertiae Probationis: distat Monasterio Westphaliæ quatuor circiter leucis germ. versus Orientem in hyberno solsticio. Fundator V. P. Mauritius dë Büren, qui ibidem obiit, at hic Monasterii ante aram maximam honorificentissime sepultus superposita sepulchro eleganti artificio laminâ ærea, quæ præter Familiaæ insignia habet, quæ sequuntur: R. P. Mauritius de Büren olim Cameræ Imperialis Præses, Nobilium Dominorum & Baronum in Bëren &c. ultimus spem Familiaæ Deo generose obtulit, in Societate Jesu piissime mortuus Geistæ anno MDCLXII. VII. Novembbris, duorum Societatis Jesu Colle-giorum seu domuum Fundator munificus, plurium libera lis Benefaçtor, cuius Corpus sub hoc lapide ad æterna præmia reddituram exspectat animam. Bene precare Lector & dic Requiem æternam dona Ei Domine. Ætas omittitur, obiit autem, ni fallor, sexagenario major, quadragenarius ingressus Societatem.

CHILIDÚGU

PARTIS PRIMÆ SEU GRAMMATICÆ CAPUT PRIMUM

DE

LITERIS EARUMQUE PRONUNTIATIONE.

i. A a. b. c. ç. ch. d. e. f. g. g. h. i. j. k. l ll. ll.
m. n. n.* o. p. q. r. r s. t. t. u. v. ù. û. x. y. z *gue,*
gui. *que.* *qui.*

Difficultas omnis ac differentia Idiomatis Indo-Chilensis ad alias linguas, potissimum consistit in hisce literis: b ç. ch. g. g j. ll. n.
r. t. ù. û. x. z. ex quibus solùm sex sunt propriæ Idiomati Chileno; reliquæ autem acceptæ mutuo à lingua Hispana: nam cùm ex vocibus Idiomatis Indo-Chilensis complures sint Hispanæ, quamvis plerumque corruptæ; illarum scilicet rerum, quæ ante Hispanorum adventum, in Chileni Regno nesciebantur: propterea etiam more Hispano videntur pronuntiandæ: & Indi Chilenses ità eas revera pronuntiant.

A

Su-

Superatur hæc difficultas pronuntiando literam primam, quæ est *B.* eodem modo quo profertur *V* consonans; nam ab Hispanis *b* scribitur indifferenter pro *v.* consona; & vicissim altera pro altera; eandemque obtinet pronunciationem. Hoc autem verum esse, id argumento est, quod sœpenumerò ambæ in eadem dictione reperiantur E. g. *Sabana* & *Savana*; *Syndon*: *Sabio* & *savio*; *sapiens*: & similiter in aliis. Unde illud: *Felices Hispani*, quorum bibere vivere est: & cum Hispanus Germano objiceret eum pro *DEUM* verum ex *DEO* vero, dicere: *DEUM* ferum ex *DEO* fero; hic prompte respondit: & vos Hispani dicitis *DEUM* viventem, bibentem in sæcula sæculorum.

Altera quæ est ç Hispanis dicta c con cedilla; seu c cum c parvo; præponiturque duntaxat vocalibus *a*, *o* & *u*; valet tantundem ac c vulgare positum ante *e* & *i*; aut quantum *s*; estque illud quod Galli habent in gentili suo vocabulo *François*, ubi illud ç æquipolleat literæ *s*. Falluntur, qui dum scribunt hispanice, ponunt hoc ç ante *e* vel *i*; cum planè sit ibi supervacaneum.

Tertia est *ch*, quæ effertur ut a Germanis *tʃ* seu *tʃch*, ita ut extremum linguæ oris palato illidatur, ac dentes labiaque magis comprimantur, quam in sonando *ch* Gallo-

Gallorum: veluti *mucho*, multùm; *muchacho*, adolescens; quæ leguntur ac si scriptum esset: *mutscho*, *mutschatscho*.

Quarta in ordine est *g* ante *e* vel *i*, quæ quemadmodum & *j* Hispanis *jota*; imo & *x*, Hispanis dictum *equis* vel *ecqs*; pronuntiantur ferme ut *h*, nam licet Hispani non agnoscant *h* literam: at habent ejus sonum & aspirationem, eamque satis fortem, nec in solo *g*, sed ut dictum, etiam in *j* & *x*: & in *x* quidem, juncto vocalibus: uti patet in dictionibus, quæ tribus hisce literis indiscriminatim scribuntur E. g. *tigeras*, *tijeras*, *tixeras*; forfices: *trabajo*, *trabaxo*, *travaxo*; labor: quæ pronunciantur uti a Germanis legitur: *tiheras*, *trabacho*.

2. Quinta litera est *g* Indo-Chilense; quod effertur *ng*: E. g. *ge* oculus; dic *nge*: *melige*; quatuor oculi; conspicilia; *melinge*: *dugun*, loquor; *dungun*. Uude quando vox præcedens *g* particulare (sic enim est appellandum, ut distinguiatur a *g* hic supra) definit in vocalem; hæc vox pronuntiabitur haud secus, ac si cum sequente esset eadem vel composita. E. g. *Senor JESU Christo DIOS gei*, *che gei cai*; Dominus JESUS Christus & DEUS est & Homo: enuntietur: *Senor JESU Christo DIOS gei*, *Chengei cai*.

Sexta est geminum *ll* quod Hispanis & Chilenis commune est; & pronuntiationem obtinet, qualis in vocibus gallicis deprehenditur habentibus *i* ante *ll*; ut *fille*, *paille*, *bataille*, & similibus aliis. Verum notatu dignum; quando vox Hispana vel Indo-Chilensis incipit ab *ll*; non illud accipiendum perinde ac si haberet *i* præpositum sibi: quin potius imaginari oportet, quo sono possit enuntiari separatum ab isto *i*. E. g. *llamma*, flamma; *llaga*, plaga; *llechi*, &c. non exprimentur, veluti si haberent *i* ante se (nam sic diceretur E. g. *illechi* tribus syllabis; cum tantum duæ sint) verum dividendo vocem gallicam *fille* in duas partes hoc pacto: *fi-lle*; promptissimum fuerit apprehendere secundam partem (intellige sonum ipsius) & applicare dictionibus Chilensis & Hispanis, quæ incepert ab isto *ll* ante vocalem quamcunque.

Septima est *n** vocata *n con tilde*, hoc est *n* cum titulo vel signo; æquipollens gallico *gn* in his vocibus *campagne*, *montagne*: sit exemplo *senor*, quod legitur *seignor*.

Octava est *r*, quod raro occurrit, & forti valde sono præditum veluti *erre*: & *s* ut *eſſe*.

Nona est *t* quod æquivalet *ch*. V. supra, nam in nullo differt.

3. Decima est ù, quod pronuntiatur ut i vel ut u Gallorum: vel pronuntia u latinum & ordinarium; uti in hac voce *cuculus*, apertis labiis at dentibus clausis. Sed NB quod istud ù particulare positum ante vocalem sonet sicut apud Hispanos y in hac voce *maydr*: aut uti apud Germanos præsertim Colonenses g vel g in hac dictione gegeben, & quando ita fuerit pronuntiandum; notabitur circumflexo E. g. *relüe*, *septem*; *lamüen*, *soror*; dic *relye* vel *relge*; *lamyen* vel *lamgen*. NB Quoties ù particulare est ultima dictionis litera, & notata circumflexo; pronuntiandum erit uti h in his vocibus *ah*, *vah*. Et si voci terminatæ in ù, ut fiat verbum, in fine addatur n; manente circumflexo pronuntiabitur ut apud Hispanos y; & apud Germanos, præcipue Colonenses, g. E. g. *naû*, *descensus*; *naûn*, *descendo*: *naûpage*, *descende*; profertur: *nah*, *nayen* vel *nagen*; *nahpange*. NB ȝtio. ù particulare, quod semper & suâ naturâ est breve; multoties omitti, vel solum scribi accentu: atque idem accidit literæ e ante l vel n. E g. *dgu*, *res*; *mtn*, *solum*; *mlen*, adsum: lege: *dìngu*, *mùten*, *melen*.

Undecima est x ante vocalem, & profertur aliquanto durius magisque quam *jota*; licet inter ipsas alioqui magna sit cognatio; nisi quod litera x est magis gutturalis. Ob-

serva quando *x* occurrit in dictione composita cum *ex*, tunc eam retinere genuinam suam pronuntiationem, ut *Excellencia*, *excepto*: quamvis non desint ex Hispanis, qui legant, scribantque *escellencia*: *escepto*.

Duodecima & postrema est *z*, quæ interdum sonat asperius quam *c*, aut *s*; & quasi Gallorum *z*, sœpius tamen sonum obtinet eundem cum *g*: & Hispani scribunt promiscue E. g. *haçer* pro *hazer*; facere: *lienço* pro *lienzo*; linteum: Quanquam illud *z* in dictioris fine positum, nihil omnino differat ab */* finali; excepto quod effertur cum tono gravi E. g. *Suarez*, *Vasquez*, *Martinez*. &c. dicatur *Suares*, *Vasques*, *Martines*.

Quod ad reliquias literas attinet; nullum reperio pronuntiationis discrimen a lingua Gallica vel ab aliis: tantum q profertur ut *cou*; non *cu*, sicut apud Gallos. Addo quod Hispani consonantes non geminant præter *l* & *r*; & aliquando *m*, ante quod præmitunt frequentius *n*, ut *enmendar* pro *emendar*.

Nec fuerit abs re hic admonere *gn* Hispanum & per consequens etiam Indo-Chilense, non efferri ad modum *gn* Gallici; nihil enim hac ratione discerneretur ab *n*; sed ita quasi *g* separatum esset ab *n*. E. g. *digno*,

digno, legatur *dig no*; *dignus*: quin etiam Hispani non raro excludunt *g* scribentes *dino* pro *digno*; *sinificar* pro *significar*. Præterea Hispani nunquam usurpant *t* ubi vim habet eandem cum *c*; ut in his vocibus: *gracia*, *intencion*, *paciencia*, aliisque: non enim reperies *t* ante *i* propterea, quod ipsum *t* perpetuò sonat qualiter in dictionibus *Tirano*, *Tiberio*, *Titiro*, & consimilibus.

Habito sermone de simplicibus literis, prætereunda non est pronuntiatio syllabarum *gue* & *gui*; *que* & *qui*; cum non proferantur ut apud Germanos; sed proprie sicut apud Gallos; & quemadmodum Itali scribunt ac enuntiant *ghe* & *ghi* pro *gue* & *gui*: item *che*, *chi* pro *gue* *gui*. Neque est ulla exceptio de *que* & *qui*; at vero de *gue* omifino; in quo expresse percipitur *u*; sicut *aguelo*, *avus*; *ciguena*, *ciconia*; *aguero*, *augurium*; *verguenza*, *verecundia*; &c. pronuntia, *agu-elo*, &c. De *gui* non observavi quod excipiatur præter *arguyr*; quod scribitur per *ysfelon*, & effertur velut *argouyr* ita distinctum: *argou-yr*; non autem: *argo-uir* per v. consonantem.

Inveniuntur etiam dictiones scriptæ per *qua*; ut *quasi*, *qualidad*: in quibus illud *u* soni expers est; ac pronuntiatur *cafi*, *calidad*; estque germana ipsorum orthographia.

Contra Nebrissensis in Dictionario suo per cuiā scribit voces, quae suapte naturā scribendae sunt per *qua*; ut *quando*, *quaderno*, *quarenta*, & aliæ plures: quas ille scribit *cuando*, *cuaderno*, *cuarenta*, existimans forte *qua* efferri ut *que*, ita ut u quiescat.

4. Sumit sibi Lingua Chilensis licentiam usurpandi unam literam pro alia; idque 1. ut formet Diminutiva. V n. 273. 2dò ad significandum affectum amoris, blanditias &c. 292. 3tiò. quia aucupantur verborum concinnitatem, orationis cultum, famamque eloquentiæ: vel etiam ad cujusvis arbitrium ac libitum. Hinc sunt synonima: *huif*, *huiv*, *huib*; *ordo*: *chollob*, *chollof*, *chollov*; *tegula*: *ape*, *epe*; *pene*, *fere*, *prope*: *voro*, *voru*; *os*, *ossis*. *Amomn*, *amumn*; *ite*: *cal*, *call*; *lana*: *lamüen*, *llamüen*; *foror*: *Chili*, *Chilli*, *Chile*; Regnum Chilense: *colù*, *collù*; color heluus ravus; *mogeli*, *mogelli*; si vivam *ruca*, *duca*, *suca*; domus: *huera*, *hue-
da*, *huefa*; malus, a, um: *carù*, *cadù*, *casù*; viridis, crudus: *anùn*, *anun*; fedeo: *ùnm*, *ùnm*; avis: *cuù*, *cu*; manus: *ancùn*, *anquen*; siccus: *vircùn*, *virquen*, subfrigidus: &c. 94. 198. 223.

5. Est etiam perfrequens, ut in fine vocum unam vel plures syllabas omittant. 1. in 2da persona Imperativi. E. g. *matul* pro

ma-

matulge ; propera. 2do. in Nominibus propriis. E. g. *Ancai* pro *Ancayecu*. *Alecoi* pro *Alecoyam*. *Paineu* pro *Painehuala*. *Huailaf* pro *Huailafquen*. *Huenull* pro *Huenullanca*. *Maripil* pro *Maripillan*. *Quintulem* pro *Quintulemu*. &c. 3tio. in nominibus consanguinitatem significantibus. E. g. *Lam* pro *lamüen*; soror. *nau* pro *nahue*; filia. 289. 5to. in hac voce *Huentu*; vir, homo. E. g. *mari mari pu Huen* ! 506.

52.

De accentu dicetur n. 34. 298.

6. CAPUT II. De Nomine.

Numerus Singularis.

Nominativus x. E. g. *Ruca*, domus. *Nuque*, Gen. x ni. 24 26. mater. *peni*, frater. Dat. x mo v. *meu*. *chao*, pater. *cucu*, avia. Acc. x. *pillan*, tronu, diabolus. Voc. A. x. v. x em. 200. *lamüen*, soror. *Pilin*, Abl. x mo v. *meu* v. pruina. *Pelon*, lux. *egu*. 290. 22. *Namun*, pes. *Votm*, filius. *Kdau*, labor. &c. Nam omnia & singula sunt monoptota, quæ absque literæ mutatione, ac sub una eademque terminazione flectuntur in numeros & casus ope quarundam notarum vel particularum, quæ illis vel in fine vel in principio adduntur, ut monstrat Paradigma: nam x supponit pro omni nomine, cujuscunque demum sit ter-

minationis : idemque respective intelligatur de Pronominibus , verbis , &c.

Dualis :

Nom. x. *egu*.

Gen. x. *egu ni*. 26.

Dat. x *egu mo* v. *meu*.

Accus. x *egu*

Voc. A x *egu l*

Abl. x *egu meu* v. *mo*.

8. Pluralis.

Nom. *pux*, v. *xica*. v. x *egn*. 21. 180.

Gen. *puxni*, v. *icani*. v. x *egn ni*. 26.

Dat. *pux meu*. v. *ica meu* v x *egn meu* v. *mo*.

Acc. *pux*. v. x *ica*. v. x *egn*.

Voc. A *pux*. v. A x *ica* v. A x *egn*.

Abl. *pux mo*. v. x *ica meu*. v. x *egn mo* v. *meu*.

9. Genitivus plerumque præcedit substantivum ad quod pertinet : E. g. *Pedro ni pintom*; *uxor Petri*. *Inche ni chao*; pater meus. *Huinca ni mapu*; Hispanorum terra, Hispania. *Ta ni chao*, *ta ni nuque*, *ta ni lamuen* *ta ni lan*, v. *Ta ni lanta ni lamuen*, *ta ni nuque*, *ta ni chao*; Mors Sororis, Matris Patris mei. 282.

10. Etiam Pluralitatem significat *Que* possum inter adjективum & substantivum. E. g. *Huera que che*; homines mali *Pichi que mamll*; parva ligna. *Cume que cal*; lanæ bonæ. 220.

11. Quoties nomen de suo & per se Dualem vel Pluralem denotat, vel jungitur cum Numerali; nec Duali nec Plurali opus est. E.g. *ge*, oculi: *epu v. cùla ruca*, duæ v. tres domus. Particula *pu* est arbitraria, potestque vel poni vel omitti. E.g. *meli huentu v. meli pu huentu*, quatuor homines.

12. Genera sunt tantum duo, masculinum & foemininum; nec aliter cognoscuntur, quam in mo. ex natura rei: sic *Chao*, pater; est masculinum: & *Ñuque*, mater; foemininum, 2do addendo *Huentu*, mas. *domo*; foemina: v. *üllcha*; Virgo. & perinde est num rationale, num irrationale sit. E.g. *Huentu ovifa*, aries; *domo ovifa*, ovis; *üllcha ovifa*, Agnes: *domo che*, mulier; v. *domo* antonomastice: uti *huentu*, vir: non *huentu che*. Aliquando etiam genus masculinum significatur per *alca* v. *allca*; E.g. *alca achahuall*, Gallus; quamvis proprie rem fortem, firmam, robustam, solidam vel duraturam significet. E.g. *alca pirina*, frænum bonum, duraturum.

I3. CAPUT III. De Pronominibus.

§. I. De Pronomine primitivo.

Singularis.	Singularis.
Nom. <i>Inche</i> . Ego.	Nom. <i>eimi</i> . Tu.
Gen. x (<i>inche</i>) <i>ni</i> ;	Gen. x (<i>eimi</i>) <i>mi</i> v. <i>ni meî</i> .

Dat. x mo v. meu. mihi.	Dat. x meu v. mo. tibi.
Acc. x. me.	Acc. x te. Voc. AX!
Abl. x meu v. mo. v. egu a me.	ô tu!
	Abl. x mo v. meu v. egu a te.

14. Exempla pro Confabulatione : *inei?* quis? *inche*, ego. *eimi em!* tu! *inche em*, quinimo. *Huaiquilarf eimi?* esne tu *Huaiquilarfquen?* n. 5. *Huaiquilarf inche*: *inche mai*: *inche llechi*: *irche no cam ve?* ego sum. *Ani aiuelchi Patiru egv v egn*: ô mei cari duo v. plures Patres! *A pu Chao!* ô Patres, ô Genitores! *inche eimi cam!* *inche eimiabun?* fortasse ego sum sicut tu. *Inche no eimi*: ego non sum tuî similis; non sum is qui tu *eimi inchelaimi*: tu non es qui ego. *inche ni aiuel ta DIOS*: DEUS amor meus. *mi aiuel inche llechi*: ego sum tuus amor, quem tu amas. *inche ta ni inche geum*: cum sim qui sum. *Nuque ema!* ô indulgentissima & suavissima mater. *pu peni ema!* Cariissimi Fratres. *ni rito inche*; *rito inche*: hic e regione. *eimi mi ple*, ante, coram te. *eimi mo cùtu*: a v. usque ad te. *eimi cona?* *eimi cona geimi?* esne fortis, magnanimus? *con a inche*, *inche cona*, *inche conagen*: sum medius fidius alter Hercules.

15. Dualis.	Dualis.
Nom. <i>Inchiu.</i> nos duo.	N. <i>eimu.</i> Vos duo; ambo; uterque.

Gen. <i>x iu v. yu</i>	53.	<i>G. xmu</i>
Dat. <i>x meu v. mo.</i>		<i>D. xmeu v. mo.</i>
Acc. <i>x.</i>		<i>A. x. Voc. Ax!</i>
Abl. <i>xmo v. meu, v. egu</i>		<i>Abl. xmo v. meu v. egu.</i>

16. Exempla: *Inchiu cona*, nos duo viribus & animo præstantes *eimu cùgen*: Vos duo terræ filii; abjecti & nullius animi. *eimi inchiu*; ego & tu. *teye eimu*; tu & ille. *inei rume inchiu*; neque ego, neque tu. *inei rume eimu*; nec tu. nec ille *eimi inchiu amo-mariu*; nos duo v. ego & tu orabimus. *mi peni eimu chgarciuim*; tu & tuus frater vos invicem vulnerâstis. *chem dgu geiu veichi huentu inchiu?* quid ille ad me. *uñaugeita yu cùmen*: nos duo sumus pares. *gei dgu inchiu mo*: nos duo habemus adhuc tractandum aliquod negotium v. negotiolum. *ge-huelai dgu inchiu mo*: neuter alteri debet.

17. Pluralis.	Pluralis.
Nom. <i>inchin.</i> nos	<i>N. eimn.</i> Vos.
Gen. <i>xin.</i> nostrî, no-	<i>G. x mn.</i> vestrî, ve-
ftrûm.	ftrûm.
Dat. <i>xmo v. meu.</i> no-	<i>D. xmeu v. mo.</i> vobis,
bis.	Acc. <i>x. vos.</i> Voc. <i>Ax!</i>
Acc. <i>x nos.</i>	ô vos.
Abl. <i>xmeu v. mo v. egn</i>	<i>Abl. xmo v. meu v. egua nobis.</i>
a nobis.	à vobis.

18. Exempla: *Taftu inchin*; coram nobis.

bis. *inei rume inchin*; nec nos nec isti. *Pedro, Francisco inchin duguain*: Petrus, Franciscus & ego loquemur. *mi pu peni eimn allcùmissapalaimn*: Tu & tui fratres non interfueritis sacro.

19. Singularis	Dualis.	Pluralis.
N. <i>Teye ille.</i>	N. <i>Teyegu illi</i>	N. <i>Teyegn illi.</i>
Gen. <i>xni il</i>	duo.	G. <i>xni illo-</i>
<i>lius.</i>	G. <i>x ni.</i>	rum.
D. <i>xmeu v. mo.</i>	D. <i>xmeuv. mo.</i>	D. <i>x meu v. mo.</i>
<i>illi.</i>	Acc. x.	<i>illis.</i>
Acc. x. illum.	Abl. <i>x meu v.</i>	Acc. x illos.
Abl. <i>xmo v.</i>	<i>mo v. egu.</i>	Abl x <i>meu v.</i>
<i>meu v. egu.</i>		<i>mo v. egu.</i>
ab illo.		ab illis.

20. Ita pariter eodem modo:

<i>Va, tva, vachi, xegu</i>	<i>x egn v. eign.</i>
<i>tvachi: Hic xegu</i>	<i>isti.</i>
<i>iste.</i>	<i>x egn v. eign.</i>
<i>Vei, tvei, vei-</i>	<i>iidem.</i>
<i>chi. idem.</i>	

21. Quotiescumque his Pronominibus tertiae personæ additur aliquod substantivum; particula Dualis vel Pluralis adhæret substantivo. E. g. *Teye huentu egu*: illi duo homines. *Vachi domo egu*: hæ duæ fœminæ. *Vachi pu Ulmen*, isti Divites, Nobiles. *Veichi pu mallûen*, eadem mulieres. *Cûme pu huentu*, boni homines. *pu Huinca cona*,

cona, milites Hispani. *Mari mari pu peni egū*; *pu peni egn*, Fratres salvere vos jubeo. *Pedro egn vñtalcoilladuguprabign*, Petrus & sua Familia. v. sui amici, v. suæ factionis homines falso illum criminati sunt *Apo eign malopaqueign*: Dux una cum suis bellum apparat. Sic enim aliqui loco *egn* dicunt vel pronuntiant *eign*.

22. Particula *egu* signum ablativi, instrumentum aut societatem significat. E g. *hui-nu egu*, cultro. *Pedro egu*, una cum Petro.

23. Exempla: *Tvamai*, *Teye no*: hoc potius, quam illud. *Tva chei*, *teye chei mai*, aut hoc, aut illud. *Vachi cahuallu v cahuallu tva*, hic equus. *Eimi tva* (subintellicitur tauge) hoc accipe. *Vei mo len*, hic sto. *Vei mo knobin*, hic illud pono. *Incheni piel cleitva*, tibi hoc polliceor, in meque recipio. *Tei no cam?* nonne illud est v. an non est idem. *Vei tva*, est idem, illud est. *Vau* (idem quod *va meu*) *llechi*, hic est. *Vau mlen*, præsto sum *Tva llechi*, istud est. *Tva Huaiquilaſquen*, Ecce *Huaiquilaſ*. 5. *Teye Huanquelinco*, ille est *Huanquel*. *Tva ta in mlen*, hic sumus. *Teye ni mlen*, ibi sunt, iliic stant, expectant. *Teye ni chao tva mai*, hic est ejus pater. *Vei*, est idem, ille est. *Veilai*, non est idem, ille. *Veipe*, sit idem. *Tva llechi maupeal*, hoc est

est bonum ad restes contorquendos. *Tva ticaabuel llechi*: inde possunt tegulæ confici. *Tva ta ni acutun*, ecce adsum, nunc venio. *Tva ta in nien pu Patiru!* ecce habemus Patres *Tva ta yu mtn peun*, nos duo non nos videbimus deinceps. *Tva ta ni mtnn*, hucusque duntaxat pervenit: hoc & nihil amplius; hoc prætereaque nihil. *Chem mo v. chem egu rputubimi vachi mamll? cachal mo v. egu*, qua ratione, quo instrumento hoc lignum formâsti? Securi *Ladcùn egu cupaquei tuyùn*, lætitiam instar pedissequæ comitatur afflictio. *Inei rume Pedro Pablo egu quim Chiliduguguquelaimu*, neuter, neque tu Petre, neque tu Paule scitis linguam Chilensem. *Chem vemlaian rume tva egu*, neutrum, neque hoc neque istud faciam.

24. §. 2 Pronomina Derivata.

Singularis: *Inche ni*; v. *ni*: meus. Dualis: *inchiu iu*, v. *yu*, utriusque nostrum. Pluralis: *Inchin in*; v. *in*. noster.

25. *Eimi mi*; v. *mi*, tuus. Dualis: *eimu mu* v. *mu*, utriusque vestrum, amborum, ambarum, Pluralis. *Eimn mn*; v. *mn*. vester.

26. Singularis. *Teye ni*; *Tva ni*; *vachi ni*; *veichi ni*: suus illius, hujus, istius. Dualis: *Teyegu ni*; *tva egu ni*; *vachi egu ni*; *veichi egu ni*. amborum; utriusque, illius, hujus, istius, ipsius, ejusdem.

Pluralis. *Teyegn ni; vachi egn ni; tva egn ni; veichi egn ni.* suus, illorum, horum, istorum, ipsorum, eorundem.

27. Exempla: *Inchin ta in Chao:* Pater noster. *mi peni*, tuus frater. *inche ni te tva*, hoc est meum. *inche ni eluel tva*, hoc est datum a me: istud meum est donum. *eimi mi te tva no:* hoc non est tuum. *inche ni ruca; ni ruca inche; ni ruca*, mea domus. *inche jod cùmei:* meum præstat, est melius. *inche ni acutun huemali ta mi acutun*, Te prior adveni. 23. 295 :6.

28. Hæc Pronomina: *Nostras, vestras* &c. fiunt addendo huic voci *mapu*, terra; particulam *tu*. 226. E. g. *inche ni mapu tu che*: conterraneus meus. *eimnta mn mapu tu huentu*, vester popularis, concivis. Sic etiam dicitur: *ni ruca tu che*, mei domestici. *Vau tu mançun*, hujus loci, domûs, oppidi bos. Sunt tamen & alii hæc explicandi modi: E. g. *mapu tu che inchiu*; v. *mapuhuen inchiu*, sumus cives. *mapuhuen Pedro eimu*, tu & Petrus estis conterranei. 204. *Tucapel maputuche*, homines ex Tucapel. *Santa Feé egn*, homines Missionis *santa Feè*. *Cautùn che*, urbis Imperialis, v. qui habitant ad *Cautùn* Fluvium. *Millanamun egn*: familia *Millanamuni*.

29. Pronomen *Ipse*, *Egomet* explicatur voce *quidu*; quæ vox etiam *solus* significat. E. g. *Ta ni quidugen mo cùmei ta DIOS.* DEUS suapte natura bonus est. *quidu inche v. inche quidu*, Egomet, ego ipse, solus ego. *quine antù quidulehuen*, tota die fui solus. *quiduwoe che*, Monachus, Eremita, homo solitarius. *quidu toquiuei tva*: ipse se & sua moderatur, est sui juris. *gelai quidu toquiun*, non est sui juris. *quiduduamn*, sum ingenuus ac mei juris. 193.

30. NB. quod Pronomina Possessiva nunquam sola ponantur. hinc quando interrogant vel respondent. E. g. *inei ni te tva?* hæc res cujus est? non dicunt: *inche ni*, sed addunt substantivum dicendo, E. g. *inche ni te tva*; v. *inche ni te*: mea. Vel respondent per Pronomina Primitiva. E. g. *inche*.

31. De Pronominibus *is*, *ea*, *id*: dicetur opportuniore loco. 181. 183. 184. Idem est de Relativis *qui* quæ *quod*: & Interrogativis: *quis*, *qualis* &c. 263. item de Adjectivis. 91.

32. CAPUT IV. *De Verbo.*

§. I. DE VERBO

ABSQUE NEGATIONE ET TRANSITIONE.

E. g. *Lan*, morior. *gen*, sum. *pin*, dico.
non

non, vinco. *elun*, do. *aiün*, amo. *cupaln*, afferō. adduco, traho. *uūimn*, incendo, &c. quia pro omnibus & singulis, nullo excepto, supponit x, cum enim omnia ac singula terminentur ac desinant in *n*; solum hoc *n* mutatur, ut docet, monstratque Paradigma: E. g. La-n. ge-n. pi-n. &c. 92.

MODUS INDICATIVUS.

Tempus.

Præsen	x - - n.	Personæ.
Imperf.	- - bun.	Singularis: n. imi. i.
Præt Perf.	- uyen.	Dualis: iu v. yu. 53.
Plusquam.	uyebun.	imu. iga.
Futurum.	- - - an.	Pluralis. in. imn. ign.

34. Mox notandum accentum habere in ultima rimo omnes primas Personas temporum Indicativi ac Optativi. E. g. *elun*, *elu-bun*, *eluuyen* &c. 2do. Passiva in *el*. E. g. *eluel* &c. 8o 3tio. Gerundia Accusativi, quæ non habent insertam particulam *bi*. E. g. *eluam*, &c 66. 4to. Omnia Impersonalia E. g. *piam*, &c. 101. 5tò omnes voces quæ finiuntur in *mom* v. *mum*. 210. 6tò omnes Infinitivi tam affirmativi quam negativi. E. g. *ni elun*, *ni elunon*, *ni eluuyenon*, &c. 49. 108 7mò quæ exeunt in *bun*. 67. 73. 8vò, omnes personæ verborum desinentium in *bin* v *bi*. Scilicet primæ & tertiae personæ. E. g. *elubin*, *elubi*, &c. 175. 9nò. nomina ab-

stracta: item primæ personæ Passivi. E. g. *temogen*, 285. *elugen* 96. &c. 10. omnia nomina habentia in fine ù particulare post aliquam vocalem. E. g. *uyaù* v. *uñaù*. 11. nomina quæ desinunt in *r.* *f* vel *v* consonantem. E. g. *utar*, *chollof*, *huiv*. Habent accentum in penultima. 1. Secundæ personæ singularis, item secundæ & tertiae Dualis & Pluralis. E. g. *eluimi*, *eluimu*, *eluigu*, *eluimn*, *eluign*. 2. omnia tempora subjunctivi. E. g. *eluli*, *elulmi*, *elule*, &c. 3tiò prima singularis, & secunda Pluralis Imperativi. E. g. *eluchi*, *elumn*, &c. 4to Gerundia cum particula *bi*, *elubium*. &c. 5to. Participia tam activa quam passiva in *lu*. E. g. *elulu*, *elugelu*, &c. 6to Nomina substantiva & adjectiva quæ sunt dissyllaba, terminanturque in vocalem. E. g. *ella*, *nua*, *voro*, *chao*, &c. Reliqua omnia sunt ambigua & ad libitum. Suppono quod pronuntiatio sequatur accentum ita, ut illa syllaba proununtietur longa, quæ notatur accentu.

35. Verba, quæ in prima persona præsentis Indicativi v. Infinitivi ante *n* finale habent consonantem; conjugantur proununtianturque ac si ante ultimum *n* haberetur *i* vel ù vel *e*. E. g. *quimn*, proununtia: *quimin* v. *quimùn* vel *quimen*, accentu in penultima seu ultima brevi. 3. En cum iis quæ haben-

habentur 51. 52. 53. 54. Prosodiam universam in una sola pagina!

36. NB. Hanc linguam plerumque Præsenti uti pro Præterito. E.g. *allcùn*, audivi. *pi*, dixit, ac propterea adhibent sœpe *que* ut signo temporis præsentis. 220. E.g. *kdauguen*, labore: *iquei*, prandet, comedit. Quamquam aliquoties etiam non obstante particula *que* Tempus præteritum significetur. E.g. *gemequen cara mo*, fui in civitate. Item Futuro utitur loco Imperativi: imo etiam loco Præsentis, quando actio præfens certo est vel videtur futura. E.g. *Cheuaimi?* quo vadis? *cheu uutaiaimi?* quo iter instituis; quo proficeris: *cupaian*, volo comedere. 296.

37. Exempla: *Inei cam aupalmaputuuyei?* quis in Patria, Regno, Provincia res novas est molitus? quis fuit Author, Antesignanus vel causa rebellionis? *uñau v quine mo urbigu*, uterque est submersus, ambo unà fluctibus haulti, obruti sunt. *Abuechi peuaiu*, nescio quando nos duo nos videbimus iterum. (ironice, unde rectius: vale sed ut brevi redeas, *v. abeo sed mox redditurus*) 288
6. *dugucloaiu Apo*: unà loquemur cum Gubernatore *Vachi huentu inchiu amoaiu*, hunc h minem itineris socium habui. *Amoain v. amoan pign*, cixerunt se venturos.

38. Imperativus.

Sing. chi. ge. pe. Dual, iu. mu. gu. Plur. in
mn. gn.

39. Primis & secundis personis potest
addi *ca*: ad excitandum animum. E. g. *yavuluge ca*, age dum; age sis: cape bonum
animum.

40. Tertia singularis poni potest loco ter-
tiæ Dualis v. Pluralis addito *egu* v. *egn*. E.
g. *lape egv*, ambo moriantur; uterque occi-
datur. *lape egn!* pereant. 105. 106. Exempla:

41. *Lachi huedachi*, moriar modo satur!
cupachi, væ tibi si venero. *deutuchi pin* v.
piun, iram continui, animo imperavi *calli*
vempe, ausit si lubet! sine faciat. *calli piaupe*,
abeat in malam crucem. *callipe mai*, suas si-
bi res habeat. *Larumege*, *tanarumege*, uti-
nam pereas: Dii te perdant. *amoze amoze*
peni, quod differtur non auffertur: non-
dum omnium dierum sol occidit: pœnitie-
bit te facti frater, amice! *yemein ca dgu*,
Transeamus ad alia. *afpe vachi dgu*; *huenu*
prape, *pu pülli conpe*; *conai*: omittamus illa,
obruamus ista silentio; oblivione deleantur.
eupalige pelon: affer lucem.

42. Optativus.

Imperfectum. abun. | Personæ formantur ut
N. 33. mutando n.
Per-

Perfectum.	uyeān.	Primæ personæ in
Plusquam.	ayeabun	<i>imi, i:iu, imu, igu,</i> <i>in, imn, ign.</i>

43. Tempora Optativi adhibentur aliquoties loco subjunctivi. E. g. *Vemabun*, facerem.

44. Item signum optantis, desiderantis v. optativi est *chi* affixum subjunctivo: E. g. *ibulichi*, vellem edere, utinam haberem ad comedendum. Item *vel* v. *velem* annexum verbo vel substantivo. E. g. *Putunvelem*, vehementer sitio. *duamvel*, habeo quod petam, obsecrem. Plura docebunt

45. Exempla. *iabun*, fame crucior. *laia-bun pi*, desideravi mihi mortem. *hueneabun pita ni duam*, habui animum furandi, voluntate in furtum consensi. *lachi pi*, mortem sibi optat, peroptat. *pulcu em!* ubi, unde hauustum acquiram! *cume duam mo gilla-caiabun quine cahuelln*, *pebuli*, emerem equum, si invenirem. *gemeabuli cara mo*, *aldun cullin cupallaibun*: afferrem multa, ad civitatem si irem. *peabun em!* quidquid darem, ut viderem. *quimabun ta ni huerin*: *quimabun mai*, gei chei ta ni huerin: cuperem scire, quid vel in quo peccaverim. *vachì antù acutuabuicam?* non adducor, ut credam eum esse venturum hodie: hodie eum

minime expecto. *pichin misqui iabun em:*
 quām vehementer nunc parum mellis mea
 natura appetit! *chumabui*, *chumgeabui!*
 quid agas.

46. SUBJUNCTIVUM.

Tempus

Præfens	- - li.	Personæ.
Imperf.	- - buli.	Singularis i. mi. e.
Perf.	- - uyeli.	Dualis iu. mu gu.
Plusquam.	uyebuli.	Plural. in. mn gn.
Futurum 1.	- ali.	vel
Futur.	2dum. abuli.	Sing. li. lmi. le.
Aoristus 1.	uyeali.	Dual. liu. lmu. lgu.
Aoristus 2.	uyeabuli.	Plur. lin. lmn. lgn.

47. Tempora Optativi funguntur non-nunquam vice temporum subjunctivi, ut dictum 43 E. g. *Vinu cupalbuimi*, *vill ta mi aiùnque v. duamvel yeabuimi*: si afferres vinum, quodcumque velles, aufferres.

48. *gemeali cara mo*, *aldùn cullin cupalan*; si ivero in urbem, multa inde adducam: *rupale quine cùyeu*, *cupatuan*: redibo post mensem. *chillcatuli*; v. *denma chillcatuli*; *umautumen*, post studium eo cubitum. *ni aiùnam*, *ni aiùbuam*, &c. ut amem, ut amarem &c. 66. 110. 141. *mi aiùam*; ut ames. &c.
 291 : 17.

46. INFINITIVUS.

Tempus.

Præsens	- - n	
Imperf.	- - bun	His Infinitivis addun-
Perf.	- - uyeen	tur Possessiva 24. pro-
Plusquam.	uyebun	ut recta significatio
Futurum 1.	- an	sensusque postulave-
Futur. 2	- abun	rit; ut exemplis fiet
Aoristus 1.	- uyean	perspicuum.
Aoristus 2.	uyeabun	

50. Exempla. *manumbin ta mi elun*: quod mihi das *v.* dedisti *v.* tuum donum gratificor. *cùmeitamn pibun*: dicebatis bene. *cùmei ta in gúmatum ta in puchao ta ni lan mo*: mortem parentum deplorare justum, æquum, bonum est. *cùmelai ladcún huerilcagen mo*: non est bonum illatâ injuriâ tristari. *gehuelai ulchen v. ulcheun*, vendere homines deinceps non licet, non est amplius licitum *cùme dgu ta in nien ta in Patiru*: bonum nobis est nos habere nostros Patres. *cùmei ni aiun ta DIOS*: pietas ad omnia utilis. *DIOS ta mi aiueteu ta mi montuuyen*, DEO O M. adscribas, quod evaseris. *cumei tuyùn cùme vemn mo*: lætari de operibus bonis non est illicitum. *ape quine cùyeni ta ni acutun*, *v. acutuuyen*, *acutuel*, *acutumom*: ex quo redii, ferme integer elapsus est mensis. 62. 63.

51. NB. Quotiescumque verbum definit in *in*; *n* ultimum in secunda persona Indicativi & Optativi non mutabitur in *imi*, *imu*, &c.; sed in *mi*, *mu*, *mo*: idque Euphoniae gratia E g. *in*, edo, comedo, mando *imi*, edisti: *pin*, dico: *pimi*, *pimu*, *pimn*. Verba autem, quæ per accidens in *in* exeunt; in omnibus Temporibus, Personis, Numerisque *i* multantur. E. g. *elubin*, *elubimi*, *elubi*, *elubiu*, &c. 175.

52. Quando ante *imi*, *i*, *iu*, *imu*, *imn*, præcedit vocalis, utraque vocalis coalescit in unam syllabam. E. g. *ado peaimi*, nunc videbis. *peaimi* est trisyllabum. *pegei*; videtur, apparet: dissyllabum. Non tamen si præcedat consonans: E. g. *cupalimi*, trahis, affers, adducis: *cupalimi* sunt quatuor syllabæ.

53. *Uyen* pronuntiatur vel ut *uyen* dissyllabum, vei ut *uien*, trisyllabum, secunda brevi, idem est de *uye* v. *uie* interposito in aliis temporibus. Item perinde est dicere *yu*, monosyllabum, aut *iu* dissyllabum: *aiùn* v. *ayùn*, amo; *amuiu* v. *amuyu*, eamus: *Bùrenien* v. *Bùrenyen*, compatior.

54. Ejusdem Euphoniae ergo interponitur inter *aa* unum *i*. E. g. *laan*, *laian*; moriar; & pronuntiatur vel *layan* v. *laian*: & semper in idem recidit.

55. NB. Sœpenumero verba, quæ habent *l*, quantumvis significationem habeant toto cœlo diversam; videntur omnino eadem vel synonyma ut *pelan*, non video: *pelan*, video mori: *cupalai*, non venit; *cupalai*, afferet, &c. 46. 80 87. 94. Ad tollendam igitur hanc amphibologiam notabimus *l*, quando necesse fuerit, accentu E. g. I, aut notabitur alio caractere, e. g. gothico vel cursivo: at non erit necesse, si dictum *l* est litera initialis, vel particulae negativæ *la* 105. aut nota subjunctivi, 46. 131. vel participii, 80. aut particula *le*, *lle* 205. &c.

56. Hæ dictiones: volo, vellem, volui; explicantur vel anteponendo *cùpa*, vel *duam* interponendo. E. g. *cùpa confessabun* v. *confessaduambun*, vellem confiteri. Alios modos videre erit in exemplis.

57. Exempla: *amomariabun*, vellem orare. *AllcùMissaian pibnn*, cuperem audire Sacrum. *nellipuquen ta ni amomarial*; v. *amomarian piquen*: volo, cupio orare. *quintuquebubin ta ni lagmabubiel*, quærebam illum occidere. *quintuquen ta ni laial*, mors est, quam mihi quæro, cupio, desidero. *quintuquebuimi ta mi ulmengeabuel*, v. *ta mi ulmengeabun*, quærebas tibi divitias, volebas esse dives. *laduami*, agit animam, jacet moribundus. *Huampuan piquen* v. *piquei ta ni*

ni duam, lintrem conficere v. navigare cogito. re ian piqueimi, v. piquei ta mi duam, solūm cogitas cibum & potum. ni votm duami v. duamtuquei, de filio est sollicitus. duamtuquei ta ni uitaial, iter meditatur.

48. Hi modi loquendi: dicitur, fertur, rumor v. fama est, &c. vertuntur postponendo *piam* E. g. *ca Patiru cupaiai piam*: alius Pater huc venturus dicitur. *Hueni piam*: puerum vocant. *elge mesa piam*: jubent sterni mensam. Potest etiam verbum *pin* adhiberi in aliis Modis, Temporibus, Personis, Numeris prout sensus postulat. E. g. *Pelon pigeimi*, lucem juberis afferre. *Co pi Apo*, Dominus aquam petit, v. dixit: Aqua, qui est proprius modus loquendi & Idiotismus hujus Linguæ: sed de hoc fusius. 234. 237. modò sufficient hæc pauca.

59. Exempla: *pulcu pin*, volo bibere; ad bibendum venio, adsum *lagmgepe pi*, vult ut occidatur. *pelmtugechi pin*, peto ut me hospitio accipient. *pltulgepe pigeimi*, petunt ut te suspendio necent. *mi pigenon piqueimi*, dicis tibi non dicta: non dicenda. *Tva mi pigenobun llechi*: non est hoc quod tibi dicebatur. *mi pivalnoal piqueimi*: dicis quod dicere tibi non est licitum. *Ktal cùpalaimi piam*: juberis afferre ignem. *laiai pi ampin-caman*, Medicus dixit illum moriturum,

uan

uan pilan: non dixi me iturum. *Vei vem-quilmi pieimi*, ne illud facias, moneris. *laian em pii piām v. pigei*: dicunt illum dixisse se moriturum. *acutui pigei allcūn*: audivi dici eum advenisse. *lai pigei*: fertur obiisse. *vem-ge v. vempe ni piūm vemquelai*: quantumvis ego ipsi id mandaverim, praeceperim; non fecit, neglexit. *Vemabun cam chi, cùmpem-gei ni piabueum chei?* Egone id facerem, ut dicerer esse stultus. *Huenevoegei*, v. *huenei-aunquei ni pīgen*: dicitur fur. *cùmelcai ni pīgen*: audit liberalis. *mi pīgen tva*: ita de te prædicant. *pīgen tva*: hic est rumor, qui spargitur. *piām dugu*: fabulæ & inania verba.

60. Possum dare, &c. fit anteposito *pepi*; quod est verbum *pepin*, possum 281. 801.

61. Exempla. *Pepe umautulan*: non possum dormire. *pepilan vachi cùdi*: nescio quaque ratione, quo modo hoc lapide molam. *cu-paiai chei*: fortasse veniet. *pepi ulaian piāi*: dicet venire se haud posse *lemlaiabimi vachi mamll*: num par es huic ligno E g. attollendo? *lemlaian*: sum impar. *yavùduam-huelan*: non possum ultra. *ni mtetun, mtnn, mtpun*, *cupamontulbin*: facio quantum possum, ut illum liberem. *mi vemn vemaimi*: facies quod in te est. *ni elubiel eluabin*: dabo quando potero. *mogen mogequen*: vix vitam

vitam duco. *elun eluain*: dabimus si potuerimus. *cupan cupaiam*: veniunt ut licet, possunt, sumptus & vires finunt. *pepi amomarilaiaimi v. rupallaiaimi quine amomariqueum*: non poteris recitare unum Rosarium *allcù Missapalaibamuimi rume?* nunquam venies ad audiendum Sacrum. *contuvallaimi*: non potes intrare, es impotens. *Epu duam uyau tutelvallai*: frustra quis duos lepores insequitur: nemo potest duobus Dominis servire.

62. Hæc: scio, audio, videtur, meretur &c. fiunt vel per Infinitivum vel per Substantiva.

63. Exempla: *quimn ta mi cùme mogen, ta mi Christianogen, ta mi cùme piuque*: mihi constat de tua bona vita; te esse verum Christianum; bonæ voluntatis, indolis. *allcùn ta mi ulmengen*; audio te dixitem, nobilem esse. *allcùn ta mi lagmuyen v ta mi lagmmom*. audivi te occidisse *allcùllen ta mi aiùbiel ta mi Christianogeal*: percipio te velle fieri Christianum. *cùpa piluan em*: puto me insurdescere. *duamtumn ta mn Christianogen, reminiscimini, memineritis, cogitate vos esse Christianos*. *vengelai pin, arbitror ita non esse*. *gei ta ni dugulabin, habeo quæ tibi dicam, loquar*. *leû quimn ta milauyeabuel, hueichamebulmi*: certo scio te in

in prælio, si interfuiſſes, fuiffe occiſum.
quimbimi ta ni quimn: ſatiſ ſciſ me ſcire.
pequellebin ta mi huerachegeñ: cognoſco tu-
am malitiām, te eſſe hominem malum, per-
verſum. *raquilabimi ta mi nuagen v. ta mi*
nuageimi: non te pudet tuæ luxuriæ, ma-
litiæ. *quinturquebi ta ni cùmeleal*: videtur
quærere quæ ſua ſunt; ſibi eſſe bonus, cu-
tim ſuam curare. *cùmerqueimi pin*, *cùmer*
quei pieimi: videris mihi vir bonus. *chill-*
catulai pigeimi: diceris non incumbere stu-
diis. *aldú chovúgei pigerqueimi*, v. *piqueam*,
videris eſſe valde piger. *Pevali ta DIOS*
cùmequeche, boni merentur Deum videre.
Vúta Apo gevalimi: mereris Regnum vel
Rex eſſe. *quimn chillcatun*: ſcio ſcribere.
cùmelcangei ta in lagmabiel ta in pu caine:
expedit nobis hostes noſtros occidere.

64. GERUNDIUM GENITIVI.

Fit ponendo Subſtantivum loco Verbi,
unde derivatur. E. g. Tempus laborandi:
Verbum eſt *Kúdaucan* laborare: Subſtan-
tivum *Kúdau*, labor: *antú* ſignificat tempus,
dies. Dic igitur *Kúdau antú*. 543 & ita de
reliquis. Plura in exemplis. Nefcio an hæc
vox *kúdau* non ſit eadem quæ *Κῆδος* græce;
latine labor: adeoque Græci pronuntiave-
rint ſuum η , ut Indi-Chilenses ſuum $\acute{u}$ par-
ticulare. 115.

65 Exempla: *Eluquibilmi ta ni duguyequeum egn*: non des ipsis causam murmurandi. *eluquellebige ta ni cutanduamqueum ta ni huerilcan mo*, v *ta ni cutanduamam*: propone ipsis motiva doloris v. dolendi de suis peccatis. *niei vachi huentu ta ni datuabiel reche aldún tipantu mo v. niei ta ni datuabium*: habet hic homo in multos annos materiam persequendi v. cur, unde, quare Indos persequatur. *Langei*, adest vitæ v. moriendi periculum. *Huedon gei*: En periculum rumpendi caput. *utfnaün gei*: datur periculum ruendi, cadendi, decidendi in præceps. *Apelpapebui tan i laiabuel*: parum aberat quin morerer *ape urbi*: vix non submersus est. *umaduamn v. cutanduamn ni huerilcan ni vla*: doleo de peccatis meis. *Chovuqueimi ta mi cutanduamn v. ta mi cutanduamal ta mi huerilcan mo*: tibi non lubet te ad dolorem peccatorum tuorum excitare.

66. GERUNDIUM ACCUSATIVI.

Præsens	-	-	am.	His adduntur Possess.
Imperf.	-		buam.	siva. 24.
Perfectum		uyeam.	ni.	mi.
Plusquam.	uyebuam		iu.	mu.
			in.	mn.
				ni.

67. Loco *am* etiam dicunt *al* quod est
Futurum primum participii Passivi *ael* 80.

E. g.

E. g. *Ta mn duamtuam v. duamtual ta mn pibiel, munan nemel meu unopituquellen*: ut jam dicta vobis in memoriam revocem, ea paucis repeto.

68. Idem Gerundium non inepte explicatur per *mo*. E. g. *Chillcan mo cùmei*: ad scribendum inservit.

69. Aliquoties Gerundium Accusativi fit ut Gerundium Genitivi 64. E. g. *Ampin lahuen*: herba ad sanandum.

71. Exempla: *Tva ta ni laiam*: Hoc mihi vitam auferet; afferet mortem. *Cùmei vachi mamll tpuam*: lignum ad verberandum. *Cùmelcage ta mi aiùpranoam*: ut dent, da; ut faciant, fac; ut ameris, ama. *Cùmei yeam v. yegeam*: utile ad portandum. *gepai mapu mo ta ni raquigeam pu ulmen mo*: venit huc, ut honore afficeretur; ut populi auram, plausum, munera consectaretur. *Lapai Chili mapu mo*: in Chilim moritus advenit. *Cùmei DIOS aiùalmo, cùmei Dios ni aiùgen, ni aiùgeal, aiùgeam, aiùgen mo*: DEUS est amandus, amore dignus. *nien quine huaca lagmal*: habeo vaccam, quam occidam. *nien quine cahuallu lagnam*: habeo equum, quo occidam. *mançun nielan ta ni quetaiam*: non habeo boves, quibus arem, v. ad arandum. *cùmei vachi ilon i-*

loal mo v. ilongeam mo: bona est hæc caro
 ad comedendum. *cùmei cancabuel mo v. ni*
cancalgeabum: bona esset affa. *chumam v.*
chumal vachi huaca? quetaiam: *lagmal:* ad
 quid ista vacca? ad arandum: ut occidatur.
chumal vachi mamll? *ktaltual; tpuam:* ad
 quid lignum hoc? ut incendatur; ad verbe-
 randum, ad folum, ad verbera. *vau mo*
mlei quine chançu laumal: en porcus degla-
 brandus, depilandus. *cupaleleimi vau meu*
ta mi mlepraim v. ta mi mleprail mo: num
 te huc, otio ut vacares, adduxi. *ûte ta ni*
conoalu v. ûte ta ni conoam: ne frigus in-
 tret. *cùllin ta ni elugealu v. elugeam:* ut
 mercedem accipiat *apelpapei ta ni vùchaael*
v. vuchaimam: senescit. *aldùhuei ta ni acu-*
tuam: non veniet tam cito. *quine tipantu*
moi v. pitui ta ni cayu mari tipantuam v. ti-
pantual: unus annus mihi deest, ut sexaginta
 numerem. *cùla antùhuebui ta ni nùd-*
huelgeabum: tres dies restabant, ut resti
 suffocaretur, *gelai ta ni mogeam:* non ha-
 beo ad me sustentandum.

72. GERUNDIUM ABLATIVI.

Tempus.

Præsens — — um |

Imperf. — buum.

Perfectum — uyeum. His addi possunt
 Plusquam. uyebuum. Possessiva vel integra
 Futurum i, — aum. 24, vel abbreviata, 66.

Futur.

Futur. 2. — abuum.
Aoristus 1. uyeaum.
Aoristus 2. uyeabuum

73. Loco *um* sœpe ponitur *ium* Euphonie causâ. 55. E. g. *inaituum* v. *inaituium* *DIOS ni piel, praiaimi huenu mapu mo*: observando mandata v. præcepta Dei, cælum concendas. Item dicunt *bum* per syncope loco *buum*.

74. Idem Gerundium fit per Infinitivum postponendo *mo* v. *meu*: supletque pro Participiis. E. g. *ni inalelu confessabun mo, elcabin quine huerilcan*: confitens v. quando confitebar ultima vice; peccatum reticui. Plura docebunt

75 Exempla: *Kudaucan mo* v. *kdaucamom cupai iom pen*: lucrum acquiritur laborando: impigris, impigre laborantibus pretiosa pecunia nubit. *cume mogeum* v. *cume mogen mo llucan gelai*: recte faciendo neminem timeas *mi mupium*, v. *mi mupin mo*, v. *mi mupiel mo aiecauge*: dicendo verum, in sinu tuo rideas licet. *ta mi quinechi huerilcamom leu llucaequeimi*, vel semel si peccaveris, quod recte timeas, habes. *Chillcatun mo llumudn*, studendo lumen oculorum amisi *aiebui, aiebulu, petu aiebulu lai*: ridens, ridendo, inter ridendum obiit. *aldun tujun ta*

*ta mi pebin mo v. ta mi pemom mo: de tua
præsentia vehementer gaudeo v. gavisus
sum. chem ulaiabuimi ta mi peabubium ta
DIOS, quid dares pro DEO videndo. ge-
noum chem ulgeai, nemo dat quod non ha-
bet, ex nihilo nihil fit. ni chao ni moge-
buum, quando tuus parens adhuc erat in
vivis. inche ni acunoium ula, ni acunon,
ni acuuyenon ula, inche ni acumonom, inche
acunobuli, inche aculabun ula; eimi acutuimi:
antequam ego advenirem; jam tu aderas.
pen meu ptmtuquen, tabacum, solūm dum
offertur, sumo, haurio. ni huerilcan mo v.
ni huerilcaum mo ta che tpuntugequei alhue
ni ruca mo, propter peccata homines in in-
ferno puniuntur.*

76. SUPINA.

Hoc Supinum: venio visum, &c. fit per
particulam *pa.* E. g. *pepaquen*, venio visum.
allcūmissapan, venio auditum Missam. 213.

77. Istud: eo visum; formatur interpo-
sito *me.* E. g. *pemen*, eo visum. *yemege co,*
i allatum aquam 209.

78. Hæc dictio: Redeo e. g. ex templo,
schola, &c. ita vertitur: E. g. *allcūn Missa,*
vei ni cupan, interfui Sacro; inde redeo.
Reliqua declarabunt

79 Exempla : *Quimpaquen*, venio ut discam. *quimmequen*, eo ut sciam, discam, intelligam. *quimmelcagepaquen*, venio ut docear. *acun ta ni quimam v. quimalu*, venio v. veni ut audiam, percipiam, resciam. *quimpalabin ta ni chao*, quando meus pater est mortuus: ego usum rationis necdum attigeram. *pivalpi*, misit dictum, nuntiatum. *chumupaian*, ad quid eam. *el-paian v. elmean ta ni cahuallu*, ibo allaturus meum equum. *imean*, ibo pransum. *vill amomari paiaign*, re vùcha v. vùcha mtn amo- mari palai v. pu vùcha no, omnes, exceptis senioribus, venient ad orandum. *cupatun ta ni hueichamom*, ex prælio adsum, redeo. *epu huentu lagmbin*, vei ni cupatun : duos homines occidi nunc jam. *unomen ta ni tpu-gemom*, vapulavi.

PARTICIPIA

80. Activa.

Præsens	- - lu.
Imperf.	- - bulu.
Perfectum	- uyelu.
Plusquam.	uyebulu.
Futur. 1.	- - alu.
Futur. 2.	- - abulu.
Aoristus 1.	- uyealu
Aoristus 2.	uyeabulu,

Passiva.

- - - - el
- - - buel.
- - - uyeel.
- - - uyebuel.
- - - - ael.
- - - abuel.
- - - uyeael.
- - uyeabuel.

81. Participiis Passivis anteponuntur Ge-

nitivi Pronominum Primitivorum. E. g. *inche ni eluel*, meum donum: quod ego dedi *Pedro ni eluuyeeel*, quod Petrus dedit. Loco *el* etiam dicitur Euphoniacæ gratiâ *iel*.

82. Ante *el* sœpe ponitur *bi*, quod ad Pronomen quod præcedit, pertinet E. g. *ta mn pibiel*, quod vobis est dictum. At si adest Substantivum, ad istud, quamvis sequatur, spectabit. 176. 183.

83. Exempla: *cûmegelu*, bonus. *huera-gelu*, malus. *utegelu*, frigidus *cullingelu*, dives. *ilon gelu*, carneus. *ilogelu*, comestus. *cofque elugelu*, *elugeal*, panis datus, dandus. *elual*, *elugeal*, *elugeael tva*: hoc est dandum *piel*, dictum. *cûme piel*, optima propositio. *guma utun*, redeo plorans. *ullcù-conpai*, intravit iratus. *pi ni gúman*: flens dico. *duguquei ni ladcun*, mœstus loquor. *ladcún v. ladcuquechi tipai*, exivit tristis. *pratulihuen gepai*, venit suspirans. *aretuyecupan cahuellu*, veni equis meritoriis, commodatis. *aie aiebulu huiftubi ta n̄i duam*, per ludum ac jocum voti compos evasit. *rupa rupaum acupei ta lan*, serius aut citius mors sua quemque manet. *inche ni aiuel vachi chillca*, hic liber est, quod cupio. *ucalel cillin*, bona derelicta. *tarilel cahuellu*, equus ligatus. *huera ial*, cibus vulgaris, malus. *huera ml-queel*, opus male elaboratum. *ual*, *amoal*; abitus,

abitus, discessus. *nañal*, descensus. *praial*, ascensus. *laial*, obitus. *lagmal*, internecio, cædes, strages. *eimi mi matulcabel allbulmi em!* quod nimium properasti, offendisti. *inche ni lagmabiel Pedro*, Petrum de medio tollam, morte afficiam. *mi lagmbiel mo tam* *mi cañe nullimi*, jam jam occisurus hostem, fugisti. *mi lagmduamgebuel mo v.* *mi lagmduamgebum mo*, montuimi, jam jam occidens evasisti.

84. Participia fiunt adjectiva addito *chi*.
 194. E. g. *mogeluchi laluchi che cai*, vivi & mortui. *A aiúelchi chao em*, O dilecte genitor Ipsa quoque Participia suplent pro adjectivis. E. g. *quimnolu v. quimnochí Huinca*: Hispanus imprudens, imperitus. *chumnolu v. chumnochí huentu*, homo innocens manchaquelu v manchaquechi che, tardus, lentus. *cogelu, cogechi mapu*, irriguum pratum. *cachugechi lelvun*, campus pascuis abundans.

85. Verbalia in *or* & quæcunque alia, quæ consuetudinem aut habitum significant, fiunt mutando *n* primæ Personæ Indicativi in *voe* v. *ve* E. g. *Pútúvoe v. Pütùve*, potator, bibax. *duguve v. duguvvoe*, loquax Sunt tamen & alii id explicandi modi.: E. g. *Pútúvinuvoe v. putuvinuquelu, pütùvinuchi, pütùvinuquechi, pütùvinugechi*, vinofus. Om-

nia quoque verba activa anteposita Nominibus substantivis sublato *n* ultimo, consuetudinem habitumve significant. E. g. *lagmchen*, homines occidere; *lagmche*, occidor, Parricida. 94.

86. Exempla: *Inche amocavoe gen*, soleo facere iter. *eimi ulchevoe geimi*, es plagiarius. *lagmchevoe geimi*; *eimi lagmchequeimi*; *lagmchelu eimi*; *lagmlmchequeimi*; *lagmqueimi ta che*; *lagmbilu che eimi*; *lagmlmqueimi ta che*, es latro. 94.

87. Verbalia in *bilis* E. g. amabilis, &c. fiunt inferendo *val*, 227. v. Participiis activis E. g. *aiūvalu*, amabile; v. Præsenti Indicativi: & tunc conjugatur per modos, tempora, numeros & personas. E g. *aiūvaln*, sum amabilis. *aiūvalimi*, es amabilis, &c. 33.

88. *Quimvali*, est facile intellectu. *yavùduamlu nopinvalai*, vir fortis est invincibilis, vinci non potest, nequit.

89. Locus ubi fit actio, explicatur mutato *n* ultimo verbi vel in *queum*. 220. v. *peum* aut *peiūm* 214. 219. vel in *hue* 202. Idem fit ad significandum instrumentum. E. g. *Confessaqueum* v. *confessabue*, *pu pllù ni mogepeium*, Purgatorium; locus expiandis piorum manibus a DEO destinatus; locus ubi detinentur beatæ animæ; sed post certum

tum tempus ad cœlum evolant. *Missapi-queum* v. *Missapihue*, Templum, Sacellum; locus ubi, v. liber quo dicitur Missa. *lache-hue*, *lahue che*, *che ta ni lahue*: ubi v. unde homines moriuntur. *tpuhue*, virgæ, flagellum. *chillcaqueum*; calamus, atramentum, & quæcunque alia ad scribendum necessaria. *recahue*, veru.

90. Exempla: *Pepilmatubin quine chillca-tuqueum Patiru*, Patris atramentarium, calamum, thecam calamariam apparavi, concinnavi, aptavi, composui, instruxi. *ta ni umautuqueum*, meus lectus; locus ubi dormio, v. suus ubi dormit. *cupaquilmi ta ni kùdauqueum mo*, non ingrediaris, noli venire ad officinam meam. *Tva ta ni moge-queum*: *tva ta ni iqueum*: his vitam ago, his pascor, his lucror viētum, alimenta. *tva ta ni neculqueum*, his curro, v. currit. *tva ta mi lagmlmchequeum*: hoc instrumento soles homines occidere. *tva cahuallu mi cu-pamom*: hoc equo huc advectus es. *chucbi corù ta mi enumlmobium ta mi anca*; v. *ta mi enumlgemom ta mi anca*, quo jusculo es calefactus? *Tva panilhue ta ni rialoncoam*, en ensem, acinacem, gladium, ferrum ad scindenda, findenda a me capita. *tva men-cuhue pulcu ni acumom*, in hoc vase potus fuit adportatus.

91. Verba præposita substantivis agunt vices adjectivorum. E. g. *Elunche*, homo liberalis, munificus. *gùman pñen*, infans plorabundus, in fletu nimius. *uden Huinca*, Hispanus invisus, odio habitus. *aiùn Patiru* Pater omnibus carus.

92. Et Substantiva, & Pronomina, Participia, adjectiva, adverbia, &c. fiunt verba solo addito *n v. tun*. E. g. *mamlln*, *mamlltun*, lignum v ligna scindere, cædere, findere. *inchebun*, ego eram. *elulun*, do, sum dans. *Pedrobui*, Petrus erat. *quinei*, est unus. *cheuainn?* quo vadis. Et contra verba fiunt subst ntiva *n v tun* ultimo ablato. E g *lan*, mori ; *la*, cadaver. *yalln*, gignere ; *yall*, proles. *huimn*, affuesco, confuesco. *huim*, consuetudo: dicitur de loco, cui aliquis est assuetus, ita ut aura, hominum mores, victus, &c. placeant. *temn*, cresco, tem, grandævus. *tann*, labi; *tan*, lapsus. *neculn*, currere. *necul*, cursus. *naûn*, descendo. *naû* descensus. *vunan*, putrio. *vuna*, res putrefacta. &c.

93 Exempla: *Eimi inchelaimi*, tu non es is, qui ego *eimimolan*, operâ tua non indigo. *quinemoknon*, colligere, accumulare, 197. 781. *epu pñeni*, geminos enixa est. *cuûlbinn*, manus ad opus. *quitelebui ta ni pirinta*; *epubin*, ex uno fræno meo, duo feci. *tehuan*,

tehuān, in canem mutari. *alhuēn*, fieri cada-
ver, in Dæmonem converti, a Diabolo ob-
sideri *tufqueni*, est redactum in cineres.
Huincai, *huincaui*, Hispanus vult haberi,
Hispanis se annumerat. *Apobi*, ipsi dedit
Præfecturam *cutanpiuquen*, cor mihi dolet,
veii, est idem *veilai*, non est idem. *Cain*,
alius v. alter ego: ego & ille; habeo nunc
socium, meū similem, imò æqualem mihi;
qui est alter *Ego*, qui uti ego; sic oculos,
sic ille manus, sic ora secutus v. consecutus.
En Linguam Chilenam omnium primam &
antiquissimam.*

94. NB. Verborum significatio mutatur
ponendo ante *n* ultimum vel *l* v. *m*, v. alias
literas aut particulas. 191. vel permutando *n*
in *tun* v. *cùn*. 226 198. E g. *cupan*, venio.
cupaln, traho, seu facio venire. *dugun*, lo-
quor.

---

* Joci causa; probaturque sequenti sophismate:
Lingua, quam verè, purè, castigatè & propriè est locutus primus hominum Adamus, illa dubio procul est prima & antiquissima: atqui primus hominum Adamus est locutus Chilenè vere, pure, castigatè & propriè; ergo Lingua Chilena est omnium prima & antiquissima. Peob. min. Primus hominum Adamus imponens nomen suo Primogenito eum vocavit CAIN, atqui eum vocans CAIN est locutus Chilenè verè, purè, castigatè & propriè; ergo linguam Chilena est locutus verè &c. prob. min, nam vox CAIN in lingua Chilena verè, purè, castigatè ac propriè significat . .

quor. *duguln*, facio loqui. *dugulquei tutuca*, calatum aut tibiam inflat. *moyun*, lacteo. *moyuln*, lacto *uūin*, ardeo. *uūimn*, accendo. *uūimbige vela*, accende candelam. *urcun*, fatigari. *urcutun*, capere quietem. *urculn*, fatigare. 226. *tepeun*, exterreri, metu percelli. *tepecun*, terrere, metu percell re. Quoties verba neutra desinunt in duas consonantes; &, ut fiant activa, illis additur *l* v. *m*; addendum quoque erit ù particulare: atque ita conjugandum E. g. *temn*, crefco. *temùmn*, educo, facio crescere. *quimn*, scio. *quimùln*, doceo, instruo, scire facio. 35. Aliquoties literæ mutantur. E. g. *lan*, morior. *lagmn* v. *lagùmn*, occido, *afn* v. *abn* v. *avn*, finio. *apùmn*, consumo. *naûn*, descendo. *naûln* v. *nacùmn*, demitto, prosterno. (de *nacùmn* v. 788.) Verba Frequentativa formantur interposito *lm*. E. g. *yelmn* v. *ielmn*, porto frequenter, portare soleo. *pelmn*, iterum iterumque video. De reliquis partculis 191. 287.

95. Exempla: *aucalbi ta ni chao*, causa fuit, ut suus Pater res novas moliretur, a Rege deficeret. *dugului pu ulmen*, quod Reguli v. Casiquii loquerentur invicem; sua consilia conferrent, ad colloquendum convenirent, ipse effecit. *lagmlbin ta ni Chao*, suum v. ejus patrem e medio sustuli. *nlalbin ulluin*, januam ipsi aperui. *tepelbin ta ni piunque*,

que, magna eum lætitia affeci. *conlmalbin*, perfeci, ut intraret. *cûme iauln*, *yavuduamln* *yavuln laialu*, morienti, moribundo, animam agenti pie subvenire, eum piis adhortationibus juvare, excitare, confirmare, timidum roborare, jacentem erigere. *teca tecavoe*, *teca tecaquechi*, qui semper ambulat, spatiatur. *tipa tipaquilmi*, v. *con conquilmi*, noli exire v. intrare tam frequenter, tam continuo. *aie aiequilmi*, non rideas semper.

96. §. 2. DE VERBO PASSIVO.

Verbum Passivum nihil omnino difficultatis habet: nam mutato *n* cujuscunque verbi in *gen*, sum; res est confecta, ac conjugatio fit ut alias. E g. *aiùn*, amo: mutato *n* in *gen*; *aiùgen*, amor *aiìgeimi*, amaris. *aiìgei*, amatur, &c. *aiìgebun*, amabar. *aiìgeuyen*, amatus sum, &c. 32. 33.

97. Passivum fit etiam per Participia Passiva. 80. E. g. *veichi curam inche ni eluel* v. *eluuyeeel*, illa ova sunt data a me. meum donum.

98. Exempla: *Quine Huinca lagmgei*, quidam Hispanus est imperfectus. *tpuhuegequile veichi pnen*, non vapulet magis iste parvulus. *inche elugen quine cùdu*, mihi datum est stragulum. *utegen*, frigeo. *congei*, ingredi

gredi licet, patet janua. *la gen*, habeo mortuum, vita functum. *inche yavùgen v. yavugen inche*, sum fortis, magnanimus. *ilon carugei*, cruda est caro. 83.

99. Tertia Persona Indicativi Præsentis Verbi *sum* multoties exprimitur per *lle v. llechi*. 207. E. g. *Pedro lle v. llechi*, Petrus est. *vei lle ve*, ita est. Aliquoties nec particulam, nec verbum ponunt. E. g. *Cùyen DIOS cam ve*: *Cùyen DIOS cam?* an Luna est DEUS?

100. Exempla: *Ovicha caman huenevoe llechi*, Opilio fur est. *DIOS ta in mögen llechi*, DEUS est vita nostra. *mi peni vengelan*, non sum tuo fratri similis. *cachelan inche*, non sum peregrinus, extraneus. *eimn ta in monmahue lle ve*, cognatione conjuncti, communione sanguinis devincti, ejusdem gentis & familiæ sumus. *mapu dgu ta ni pepilmageal pu Huinca ta ni duam llechi*, Indorum dirimere controversias Hispanorum munus est. *quintupllùn pu Patiru ta ni duam lle*, Sacerdotum est zelus animarum. *anùmmapun pu apo ta ni toquin lle ve*. Terram in pace servare est officium Gubernatorum.

101. Impersonaiia: Fertur, dicitur, luditur, bibitur, saltatur, &c. fiunt mutando
lite-

literam ultimam tertiae Personæ singularis Temporis significandi in *am.* in Imperativo autem *am* tertiae Personæ additur. E. g. *pùtùn* in tertia Persona *pùtui*, *i* mutato in *am* *pùtùam*: bibitur. *prubuam*, saltabatur. Reliqua per

102. Exempla: *cunapapeam*, ingrediuntur, ingredi licet. *cofque eluqueam pu cu nival*, datur panis pauperibus. *ovisa ul queam*, oves vendunt. *llecumleam*, sunt vicini, parum absunt. *vei piām*, ita fertur, dicitur. *vaple miauqueam*, huc veniunt. *pepi amoam*, licet ire, abire. *pepi cupalaiam*, non possunt venire. *comleu v mleeiu*, aqua hic habetur, hic non deest. *quine cupau v. cupaeu*, unus venit huc. Sic: *vau pro va v. vei meu*.

103. Miseret, poenitet, piget, juvat, delectat, &c. explanantur ut in sequentibus exemplis: *Bürenien*, *cutanien*, miseret. *chovùn*, piget. *afentun*, tædet. *tepelai*, delectat. *adi eimi mo huerilcan genon*, decet te vitæ puritas. *unoduamn ta ni ulmobium ta ni cahuellu*, poenitet me equum meum vendidisse. *chovuqueimi ta mi cùtanduamn v. ta mi cùtanduamal ta mi huerilcan mo*, te piget dolere v. dolorem excitare de pectis tuis. *chovuqueimi ta mi cùmegen v. ta mi cùmegeal*, piget te esse bonum. *tepelaimi v. tuyù*

tūyulaimi ta mi chao ta mi glameteu mo, non te delectat reprehendi a tuo Patre. cùtanduamaimi ta mi huerilcamobiuu mo ta Dios, te pœniteat DEUM O. M. offendisse.

104. §. 3. DE VERBO NEGATIVO.

Dantur tres particulæ, quæ insertæ Verbo negant quæ Verbum affirmat: hæ sunt *la, qui, no*. *La* inseritur Indicativo & Optativo: *qui* Imperativo; ita tamen ut hic Imperativus exprimatur non per Imperativum 38; sed per Subjunctivum 46. Denique *no* & Subjunctivo & Infinitivo, & Participiis Gerundiisque immittitur: ubi vero quælibet particula sit ponenda, sequens Paradigma docebit.

105. Indicativus.

Tempus.

Præfens x	<i>lan.</i>
Imperf.	<i>— labun.</i>
Perf. etum	<i>uyelan.</i>
Plusquam.	<i>uyelabun.</i>
Futurum.	<i>— laian.</i>

Imperativus.
quili. *quilmī.* *quile.*
quiliu. *quilmu.* *quilegu*
quilin *quilm.* *quilegn.*

Optatus.

Imperf.	<i>— laiabun.</i>
Perfect.	<i>— uyelaian.</i>
Plusq.	<i>uyelaiabun.</i>
	Subjunctivus.
Præfens	<i>— — noli.</i>
Imperf.	<i>— nobuli.</i>
Perf.	<i>— uyenoli.</i>
Plusq.	<i>— uyenobuli.</i>
Futur. 1.	<i>— noali.</i>
Futur. 2.	<i>— noabuli.</i>
Aoristus 1.	<i>uyenaloali.</i>
Aorist. 2.	<i>uyenaoabuli.</i>

106. Tertiæ Personæ Imperativi possunt fieri tribus modis. 1. modo ordinario e.g. *eluquile*, non det. 2. addito *pe*. E.g. *eluquilepe*. 3. per syncopen aufferendo *e* inter *l* & *p*. E.g. *eluquilpe*. in Plurali additur *egu* v. *egn*, 40. v. *eign*. 21.

107 Exempla: *calli vemquilmi*, *raquila-bin*, facias, non facias, nihil ex eo sum sollicitus. *entumagelaiaimi ta mi huerilcan*, *unoltunolmi ta mi hueneel*, non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. *pramuiāu-quilmi ta mi huerilcan mo*, *uduamgechi piaimi ta mi lludnoam*, non glorieris de iniquitate, nam cum minime reris, dabis poenas. *quīne tipantunole ula*, *laiaimi*, ante annum elapsum vitâ v. de vita decedes. *pelalaiaabun ta ni chao*, Patrem e vita cedere, extremum vitae spiritum edere, spiritum DEO reddere non videam. *tutelaimi ta mi piel meu*, extra chorum saltas, non est ad rem, quod loqueris.

108 INFINITIVUS.

Ubi in Indicativo interponitur *la*; in Infinitivo ejus loco pone *no*. 105. *mi pigeonon*, *piqueimi*, dicis, quod tibi non est dictum. *tva ta mi pigeobun llechi*, istud non est, quod tibi erat dictum. 49.

109. Gerundia Accus.	Gerundia Ablativi.
Præsens — <i>noam.</i>	— <i>noium</i> v. <i>noum.</i>
D	Imperf.

Imperf.	— nobuam.	— nobuum.
Perfect.	— uyenoam.	— uyenoum.
Plusq.	— uyenobuam.	— uyenobuum.
Futur. 1.	— noaiam.	— noaium.
Futur. 2.	— noabuam.	— noabuum.
Aoristus 1.	uyenoaiam.	uyenoaium.
Aor. 2.	uyenoaiabuam.	uyenoabuum.

110. Exempla: *genoum*: quando non est; non habetur, non datur. *Ta mi lagmnobi-um ula*, *ta mi lagmnouyen ula*, *ta mi lagmnobel ula*, *duchotubimi*, antequam eum occideres, grave illi vulnus inflixisti.

111 Gerundium Genitivi.

Negatur ut in his exemplis: *Vachi antù kdau antù no*, hic dies festus, non profestus est. *huerincaduamlabin ta DIOS*, v. *cùpa huerilcaquelabin ta DIOS*, non habeo animum aut intentionem DEUM O. M. offendendi.

112. PARTICIPIA.

Activa.	Passiva.
Præsens — nolu.	— noel.
Imperf. — nobulu.	— nobuel.
Perfect. — uyenolu.	— uyenoel.
Plusq. — uyenobulu.	— uyenobuel.
Futur. 1. — noalu.	— noael.
Futur. 2. — noabulu	— noabuel.
Aoristus 1. uyenoalu.	— uyenoael.
Aorist. 2. uyenoabulu.	— uyenoabuel.

113. Exempla. *Inolu utuquelaimi rume*, nunquam exis jejunus. *pinolu tuutui*, tacitus abivit. *llitulnoelchi dgu deumavallai*, res nunquam cœpta, nunquam perfecta. *tipatui v.* *tipapatui quimnolu*, v. *ta ni quimnoel ta ni chao*, clam, clanculum, patre infcio exivit.

114. Personæ eodem modo formantur, ut in verbis simplicibus. 33 46. Pronomina quoque Infinitivis, Participiis &c. addenda, sunt eadem. 49. 72. 81. 66.

115. In Responsionibus ordinariis, quæ fiunt nullo adhibito Vrrbo; aliis utuntur particulis: nempe *mu*, *muca*, vel si per respondent, istud *no* nunquam ponitur solum, sed addita Persona quæ negat, aut de qua negatur. E. g. *Cuyen DIOS cam ve?* *mu*, *muca*, Luna an est DEUS? non, minime, nequaquam. *eimi vemimi tva?* *mu*, *inei cam vemi?* *quimlan*, inche no, an tu hoc fecisti? non; quis igitur? nescio, ego non feci. *mu* horum Indorum forte est *μη* Græcorum, maxime si pronuntiatur *mù* uti solent multi. 64. Etiam respondent aliquando: *aiulan*, nolo. sed est modus respondendi rusticus: vel dicunt *pilan* v. *pilan em*, nolo, quod est urbanius.

116. In more positum est apud Indos Chilenes, ut qui loquitur, post quamlibet

periodum, sermonem circumspiciens intermitat, & alter cui loquitur; etiam si in fine orationis omnia sit negaturus vel singularis contradicturnus; in signum suæ attentionis, & quod diligenter auscultet, confirmet omnia ac singula his ac similibus verbis: *vei ca*, *vei llechi*, *vei mai*, &c. 288. 4. unde Auditorem velit, nolit, attentas aures præbere, & intento animo audire oportet. *no* additum voci, facit illam significare contrarium. E. g. *Che no tva*, non est homo, est bellua. *Chao no tva*, iste non pater, sed tyrannus est. *Huinca no tva*, alhue *llechi*, hic non Hispanus, sed Diabolus est.

117. Exempla: *Chumqueimi?* *chumquelan?* quid agis? nihil. *cheu cupaimi?* *cheu cupalan*, unde venis? nusquam. *chumgechi conimi?* *mu gelai*, quomodo intrâsti? nullo modo: nego suppositum, me exivisse. *cheutuuimi!* *gelai ta ni conn*; *gelai ta ni tuun*, quomodo es egressus? nec intravi, nec exivi. *gelai*, *gelai veichi dgu*, *vemgelai*, Nego, non est ita. *inei tvei?* *inei no*, quis ille? nemo. *chuml acutuaimi?* *chuml no?* quando redibis, venies? nunquam. *chem dgu tva?* *chem no*, quid est istud? nihil. *quidu eimi mi pigen tva?* *re inche no*. Tu solus ita vocaris, non certe, plures dantur Petri. *chem dgu gei?* *lan curumei*, quid novi? nihil. *chem clubimi?* *chem*

chem no, chem elulabin rume, quid dedisti illi? nihil omnino. *quimnolu eimi?* *quimnolu no*, ignoras? non ignoro. *chumtn mita?* *aldù mita no*, quoties? raro *vei no cam?* nunquid istud? *eimi no?* nunquid Tu? *mu, mu cai, mu mai, mù ula*, non, minime, nequaquam, neutiquam. *eimi rume ulaiaimi*, nec tu ibis. *cofque iquellebin, ilon no*, panem malo, quam carnem. *tva mai, teye no*, hoc, non illud, prius, potius, magis hoc, quam illud.

118 §. 4. De Verborum Transitionibus.

Peculiare & proprium est Linguæ Chilenæ, ut quoties actio verbi refertur ad aliam, Personam sive primam, sive secundam, sive tertiam; non utatur, nec indigeat Pronominibus mihi, tibi, sibi, illi, nobis, vobis, &c. nec me, te, se, nos, &c. E. g. ut vertant hunc sensum latinum. ego do tibi; non dicunt: *inche elun eimi mo*, nam hoc significat: ego do pro te, quemadmodum: *ullculen eimi mo*, sonat: ego sum iratus contra te, 290. 6 sed utitur omnino alia loquendi ratione huic Linguæ propria ac peculiari: quæ ratio v. modus loquendi proprius ac specialis vocatur Transfìtio. Sunt autem hæ Transitiones quatuor, v. si mavis octo; nam in idem recedit. Prima Transfìtio est Transfìtio ad primam (subintellige

Personam) & haec subdividitur in duas ; nempe in Transitionem secundæ ad primam , & in tertiae ad primam . E. g. Tu mihi das , ille mihi dat . Secunda Transi-
tio est Transitio ad secundam , quæ etiam in duas subdividitur , scilicet in Transitionem primæ ad secundam & tertiae ad se-
cundam . E. g. ego tibi do , ille tibi dat . Tertia Transitio est Tranfitio ad tertiam . Subdividitur in primæ ad tertiam , in se-
cundæ ad tertiam , in tertiae ad tertiam . E. g. ego illi do , tu illi das , ille illi dat . His additur Transitio reciproca uniuscuju-
que Personæ ad se ipsam . E. g. Ego do mihi , tu das tibi , ille dat sibi . Literas vel Particulas , quæ formant unamquamque Transitionem , & locum ubi quælibet litera vel particula sit ponenda , monstrabit si-
ne ullis verborum , vel ulterioris explicatio-
nis , ambagibus , sequens Paradigma :

119. TRANSITIO AD PRIMAM.

Indicativus.

à 2da ad 1 mam.	Præfens.	a 3tia ad 1 mam.
Tu me.		ille me.
Eimi x - - en		Teye
Eimu } - - mon		Teyegu }
Eimn }		Teyegn }

Dual.

Dualis.	Eimi eimu eimn	- <i>moiu.</i>	Teye Teyegu Teyegn	- <i>ei mo.</i>
Pluralis	Eimi eimu eimn	- <i>moin.</i>	Teye Teyegu Teyegn	- <i>ein mo.</i>
120 Imperfectum.				
	Eimi eimu eimn	- - <i>buen.</i>	Teye teyegu teyegn	- <i>bueneu</i>
	Eimi eimu eimn	- <i>mobun</i>		
	Eimi eimu eimn	- <i>mobuiu</i>	Teye teyegu teyegn	- <i>bueiu mo</i>
	Eimi eimu eimn	- <i>mobuin</i>	Teye teyegu teyegn	- <i>buein mo</i>
121. Præteritum Perfectum.				
	Eimi eimu eimn	- - <i>uyeen</i>	Teye teyegu teyegn	- <i>uyeeneu.</i>
	Eimi eimu eimn	- <i>uyemon.</i>		
	Eimi eimu eimn	- <i>uyemoiu.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>uyeeiu mo</i>
	Eimi eimu eimn	- <i>uyemoin.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>uyeein mo.</i>

122. Plusquamperfectum.

Eimi	- -	uyebuen.	Teye	
eimu	- -	uyemobun.	teyegu	uyebueneu.
eimn			teyegn	

Eimi			Teye	
eimu		- uyemobuiu	teyegu	uyebueiu
eimn			teyegn	mo.

Eimi			Teye	
eimu		- uyemobuin	teyegu	uyebuein
eimn			teyegn	mo.

123. Futurum.

Eimi	-	-	aen.	Teye	
eimu	-	-	moan.	teyegu	- aeneu.
eimn				teyegn	

Eimi			Teye	
eimu	-	-	moaiu.	teyegu
eimn				teyegn

Eimi			Teye	
eimu	-	-	moain	teyegu
eimn				teyegn

124. Exempla: *Inche pien!* Tu mihi hoc dicis! *quimlen ta ni duamtuqueum:* subministra mihi materiam meditandi. *eimi hue-ranmanien v. bùrepuenielmqueen:* male erga me animatus es, voluntate a me abhorres, male erga me es affectus. *petu iqueli pepaiaen,* tempore

tempore prandii venies ad me videndum.
petu iquebun pepauyeen, adhuc comedebam,
quando ad me videndum venisti. *challua e-*
luabuen, v. *challua ni elububin*, *vilu eluuuyeen*,
loco piscis serpentem mihi dedisti. *mivulan*
v. *mivulaen*, quot mihi dabis? *ventelan cam?*
forsan tot? *elun eluaen*, mihi dabis cum ti-
bi commodum fuerit. *ptm eluaeneu pin*, di-
co ut mihi det tabacum. *huenevaleneu*, fur-
ti crimen in me contulit. *pichin ptm eluae-*
mi pieneu, promisit se mihi daturum esse ta-
bacum. *chillcalvalpaeneu*, mihi misit episto-
lam. *inche iauleneu*, mihi attulit *pipraeneu*,
dugupraeneu, , *huera* v. *huermanapieneu*, lo-
cutus est mala, falsa contra me v. de me.
calli ni duam elueneu, mihi gratis dedit. *pee-*
neu cupai, venit ad me videndum. *apoleneu*
apoeneu, *apoeleneu*, *aponmaeneu*, *elueneu ta ni*
apogeam v. *apogeal*, me fecit Superiorem,
Præfecturam mihi dedit. *notumiauleneu*
huera que dgu em, plurima mihi damna in-
tulit. *tehua pieneu*, *toquieneu*, *raquieneu*, *te-*
huacaeneu, *huenevoecaeneu*, *cumpemeaeneu*,
me injuriose tractavit, dixit me canem, fu-
rem, stultum esse. *eimi lagmmaen ni chao*,
tu mihi meum patrem occidisti. *eimi moge-*
len, tu me alis, nutris, sustentas. *eimi ioden*
quimn mo, tu me eruditione, doctrina, fa-
pientia excedis *tva ta ni mogeleneu*, ille
est altor meus,hujus ego sum alumnus. *DIOS*

cùmegelu elutueneu ni mogen, misericors DEUS vitam mihi restituit. *DIOS ema!* *deuma ta mi ulmon inche mo*, inche cai elutuuyen v. *DIOS ema!* *deuma eimita ni elueimimom*, inche cai eluincheen, DEUS meus, postquam Tu teipsum mihi dedisti; me mihi memet dedisti. *ni vemaeteu huerinielaeneu chei:* nemo me impune lædet: qui me læserit; referet a me gratiam, qua dignus est.

125 Imperativus.

Eimi	-	-	en ca.	Teye	
eimu	-	-	mochi.	teyegu	- echi mo.
eimn				teyegn	
Eimi				Teye	
eimu	-	-	moiu.	teyegu	- ciu mo.
eimn				teyegn	
Eimi				Teye	
eimu	-	-	moin.	teyegu	- ein mo.
eimn				teyegn	

126. Exempla: *Quimcloen, allcùcloen vacchi dgu*, hujus rei te attestor, te appello testim, mihi testis sis. *pichi ptm marimarien*, v. *bùrenieen*, per DEUM da mihi aliquid tabaci. *eluen ta ni eluaeimi*, cedo, v. da mihi, quod te mihi daturum promisisti. *cogitucloen, catúcogicloen*, in colligendo agrorum meorum fructus me adjuva *bùrenieen mai*, *daquieli chai* v. *chachai*, mei te misereat, nec me

me persequaris , exagites , vexes. *arelen*,
commoda mihi. *huercûlelen quine lipm*, mit-
te mihi trutam *peuphaen*, veni ad me visitan-
dum. *ùgelmochi*, exspectate me *incaen*,
adjuva me obsecro. *quinelen*, da mihi unum.
Huerilcauyenchei, *bùreniemochi*, *bùreniemol-*
lechi, si peccaverim , deliquerim , aliquid in
vos admiserim , ignoscite. *Ta in cunival-*
chegen quine cofque elumoin, date panem no-
bis pauperibus. *allhue cancalen vachi curam*,
hoc ovum mihi coque tremulum , molle ,
forbile. *vei pilelen ta mi chao* , dic quæso
tuo patri meis verbis , meo nomine. *chillca-*
valen, scribere me sine , permitte , omitte
me , ut scribam. *vachi achahuall elmeen Pa-*
tiru mo , has mihi gallinas obsecro ad Pa-
trem porta. *mutu vei pilelen*, non omittas
dicere meo nomine , meis verbis. *inche ru-*
me incaen, saltem me adjuva. *quimechi rume*
pelaen, nunquam me vidit. *tpulaiaen rume*,
verberare me , tibi hic non libeat : si tibi
virgæ domi sunt ; hic non sunt. *mari mari*
Bùrenieen, precor , rogo , obsecro , fac mihi
hanc gratiam. *pichin ptm duamtuaeneu*, pa-
rum tabaci peto a tua Dominatione. *dugu-*
lelen vachi chillca , lege mihi hanc scedulam,
chumlanu , nihil mihi fecit. *cûme nemel eluen*,
aliquid consilii mihi affer. *mavûlelen*, eum
meo nomine amplectere. *uâielen ta ni votm*,
filium meum lustrali aqua tinge , ablue , per-
funde ,

funde, sacro fonte lustra, baptismate expia.
quine cofque eluechi mo v. eluaeneu pien, pa-
 nem a me petiit.

127. OPTATIVUS.

Imperfectum.

Eimi	- -	abuen.	Teye	
eimu	-	<i>moabun.</i>	teyegu	- abueneu.
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	
eimu	-	<i>moabuiu.</i>	teyegu	abueiu mo.
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	
eimu	-	<i>moabuin.</i>	teyegu	abuein mo.
eimn			teyegn	

128. Perfectum.

Eimi	- -	uyaen.	Teye	
eimu	-	<i>uyemoan.</i>	teyegu	uyaeneu.
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	
eimu	-	<i>uyemoaiu.</i>	teyegu	uyaieu mo.
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	
eimu	-	<i>uyemoain.</i>	teyegu	uyaein mo.
eimn			teyegn	

Plus-

129. Plusquamperfectum.

Eimi	-	uyeabuen.	Teye	
eimu		uyemoabun.	teyegu	uyeabueneu
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	
eimu		uyemoabuiu.	teyegu	uyeabueiu
eimn			teyegn	mo.
Eimi			Teye	
eimu		uyemoabuin.	teyegu	uyeabuein
eimn			teyegn	mo.

130. Exempla : *Pichi kùdaucloabuen*, utinam in hac opera me adjuvares. *ulmen inche quine ovisa rume mÙntunmaabuen*, mihi Diviti, Nobili, Casiquio, Regulo tu ovem furari ausis. *chem cam*, *tpuabuen chei?* quid? a te vapularem? *inche ta ni vúchagen illamabueneu*, tu mihi seni illudas.

131. SUBJUNCTIVUS.

Præsens.

Eimi	-	-	-	eli.	Teye		
eimu	-	-	-	moli.	teyegu	-	eli mo.
eimn					teyegn		
Eimi					Teye		
eimu	-	-	-	moliu.	teyegu	-	eliu mo.
eimn					teyegn		

Eimi

Eimi			Teye	
eimu	- -	molin.	teyegu	- elin mo
eimn			teyegn	

132. Imperfectum.

Eimi	-	-	bueli.	Teye	
eimu	-		mobuli.	teyegu	bueli mo.
eimn				teyegn	

Eimi			Teye	
eimu	- -	mobuliu.	teyegu	bueliu mo
eimn			teyegn	

Eimi			Teye	
eimu	-	mobulin.	teyegu	buelin mo.
eimn			teyegn	

133. Perfectum.

Eimi	-	-	uyeeli.	Teye	
eimu	-	-	uyemoli.	teyegu	- uyeeli mo
eimn				teyegn	

Eimi			Teye	
eimu	-		teyegu	- uyeeli mo
eimn			teyegn	

Eimi			Teye	
eimu	-	uyemolin.	teyegu	uyeelin mo
eimn			teyegn	

134. Plusquamperfectum.

Eimi	-	uyebueli.	Teye	
eimu	-	uyemobuli.	teyegu	uyebueli mo.
eimn			teyegn	

Eimi			Teye	uyebueliu <i>mo</i>
eimu		uyemobuliu	teyegu	
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	uyebuelin <i>mo</i>
eimu	—	uyemobulin.	teyegu	
eimn			teyegn	

135. Futurum primum.

Eimi	—	—	aeli.	Teye	
eimu	—	—	moali.	teyegu	— aeli <i>mo</i>
eimn				teyegn	
Eimi	—	—	moaliu.	Teye	
eimu	—	—		teyegu	— aeliu <i>mo</i> .
eimn				teyegn	
Eimi	—	—	moalin	Teye	
eimu	—	—		teyegu	— aelin <i>mo</i> .
eimn				teyegn	

136. Futurum secundum.

Eimi	—	—	abueli.	Teye	
eimu	—	—	moabuli.	teyegu	— abueli <i>mo</i> .
eimn				teyegn	
Eimi	—	—	moabuliu.	Teye	
eimu	—	—		teyegu	abueliu <i>mo</i> .
eimn				teyegn	
Eimi	—	—	mobulin.	Teye	
eimu	—	—		teyegu	abuelin <i>mo</i> .
eimn				teyegn	

137. Aoristus primus.

Eimi	-	uyeaeli.	Teye	
eimu	-	uyemoali.	teyegu	- uyeaeli mo.
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	
eimu		uyemoaliu.	teyegu	uyeaeliu mo.
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	
eimu		uyemoalin.	teyegu	uyelaelin mo.
eimn			teyegn	

138. Aoristus secundus.

Eimi	-	uyeabueli.	Teye	
eimu		uyemoabuli.	teyegu	uyeabuelimo.
eimn			teyegn	
Eimi			Teye	
eimu		uyemoabuliu.	teyegu	uyeabueliu
eimn			teyegn	mo.
Eimi			Teye	
eimu		uyemoabulin.	teyegu	uyeabuelin
eimn			teyegn	mo.

139. Exempla: *Elueli*, si mihi das. *aiùbueli mo*, si me amaret. *lagmeli rume*, etiam si me occidat.

140. INFINITIVUS.

Fit addendo Transitionibus *cùpa*, *duam*,
pepi,

pēpi, *piam*, &c. E. g. *Cūpa*, *pēpi eluen*, vis, potes mihi dare. *Teye cūpa*, *pēpi elueneu*, mihi dare vult, potest. 56.

141. Gerundia Accusativi.

Secundæ ad primam fiet mutando *m* gerundii simplicis 66. in *eum* v. *eiūm*, & anteponendo Possessiva *ni*, *iu*, in. 24. Tertiæ ad primam mutat *m* in *eteu* cum iisdem Possessivis. E. g.

<i>ni</i>	<i>aeum</i> v. <i>aeium</i> .	<i>ni</i>	<i>aeteu</i> .
<i>iu</i>	<i>buaeum</i> .	<i>iu</i>	<i>buaeteu</i> .
<i>in</i>	<i>uyaеum</i>	<i>in</i>	<i>uyaеeteu</i> .
	<i>uyaebuaeum</i> .		<i>uyeabuaeteu</i> .

142. Exempla : *Tva ta ni díchoaeum*, hoc ad me transfigendum, confodendum, *mi ilelabueum utuimi*, quando tibi eram daturus ad comedendum exivisti v. exis. 170.

143. Gerundia Ablativi.

Fiunt ponendo *e* ante *um* Gerundii simplicis, 72. & mutando *u* in *ù* particulare. In tertiae ad primam postponuntur primæ personæ. E. g.

	<i>eūm</i> .
	<i>bueūm</i> .
	<i>uyaеūm</i> .
<i>ni</i>	<i>uyebeūm</i> .
<i>iu</i>	<i>aeūm</i> .
<i>in</i>	<i>abueūm</i> .
	<i>uyaеeūm</i> .
	<i>uyeabuaeūm</i> .

E

Teye

		eùm.	
		bueùm.	
Teye	ni	uyeeùm	inche.
teyegu	iu	uyebueùm	inchiu.
teyegn	in	aeùm abueùm uyeaeùm uyebuaeìùm	inchin.

144. Exempla. *Mi duamtumoeùm*, v. *mi duamtumoùm*, v. *duamtumobium*, v. *duamtumom*: Tuî (*mu* vestrum duorum: *mn*, *vestrum*) memor *duamtumoneùm*, tuî non recordatus. *mi ùllcunpeum*, v. *mi ùllcunpebin mo*, *hueracaeimi*, reprehendens te affeci *inuria*. *mi aiùmoeùm*, *aiùmom*, *aiùmobi-um*, *aiùbin mo*, *aiùmoúm ùdequeen*, me te amantem odisti. *mi ùdeaeum* v. *mi ùdeabin mo*, *aiúqueeimi*, habens causam te odio hendi, te amo. 171.

145. Participia activa & passiva.

Activa mutant *lu* 80, in *eteu*, addendo *ni*, *iu*, *in*. Passiva vel vertunt *el* in *eteu*, vel formantur ex Temporibus Infinitivi simplis 49. interponendo *bi* ante *n* ultimum; addendoque Pronomina *ni*, *iu*, *in*. 176, 263. E.g.

ni	Teye	ni	eteu.
iu	-teyegu	iu	bueteu.
in	teyegn	in	uyeteu.

ni

			uyebueteu.
ni	Teye	ni	aeteu.
iu	-teyegu	iu	abueteu.
in	teyegn	in	uyaeteteu.
			uyeabueteu. vel :

	bin.
	bubin.
ni	uyebin.
iu	uyebubin.
in	abin.
	abubin.
	uyeabin.
	uyeabubin.

146. Exempla: *gelai vau meu ta ni cutantuleteu*, me affligens abest. *willamebige ta ni eluaeteu inche*, i illud petitum a meo debitore. *ta mi quimeteteu ta mi cùllin*, vei *ta mi hueneeteu*, rerum tuarum non ignarus, eas tibi abstulit. *ta mi culliaeteuchi che, inche llechi*, ego ego tibi solvam. *ni tpueteu inche utintuhueabun*, eum, a quo vapulavi, benevolis deinceps oculis aspicerem? *hueubin ta ni hueneteu*, vel ipsum furem vel eiusdem vestigia deprehendi. *ta ni vurepuenielmqeteu eimi llechi*, semper a me abhorres, usque torvis oculis me aspiciens. *iaventuabin ni pihin*, mihi dixisti, quod me sis ejecturnus tua domo, territorio, Provincia. *cùmei ta mi peabin*, bonum est, ut te videat. *pe-*

quen ta mi aiùbin, video amorem erga te meum. *tva ta ni melitun ta mi pibin*, jam tibi hoc dico quarta vice. *elubin tva*, hoc tibi do. *reelubin tvei* (subintelligitur *mi*) hoc tibi do gratis. *pebuli ta mi tpuabubin*, si viderem te ab ipso verberari. *aiùlaimi ta mi cum pemgeimi piabin*, non vis ut tibi dicant te esse stultum. *cahuellu nienolu*, *genolu*, *genochi*, *aldùmalbiu ta mi pemeabubin*, quod equo carerem, tardius ad te videndum accessi. NB. miscui non nunquam exempla Transitionis ad 2dam ob dicenda inferius. 170. 171. 172.

147. In modo loquendi vulgari aut familiari sœpe pro *aen* dicunt *an*, & loco *eneu*, *nu*. item in Gerundiis 141. 143. *e* ante *um* v. *úm* omittunt. 5.

148. TRANSITIONES NEGATIVÆ.

Fiunt inferendo *la*, *qui*, *no*, Transitionibus affirmativis ante *e* literam & signum transitionis: & si non adest *e*; post *mo* eodem modo, quo supra. E g. *laen*, *laeneu*, *quieli*, *quieli mo*, *moquili*, *noeli*, *monoli*, *noaeum*, *laeimi*, *laeimu meu*, &c. 126. 124.

149. Exempla. *Penchuknouquieli*, apagesis, recede, abscede, abi bestia. *utuimi ni pinoeùm* v. *pilaen*, me insalutato, infcio abivisti. *hueradugucabimi mi huerilcanoeteu*, eum inno-

innocentem male verbis accepisti. *chumlae-neu*, nihil mihi fecit. *cumelu rume eimi*; *chanapiuqueknolaeimu ta mi chao*, quantumvis sis bonus, attamen non fudit tibi tuus pater, nec occulta sua apud te expromere audet. *Huerilcaquielo*, non me offendas. *curùquieli piiauquebui curùche*, noli me denigrare, dicebat ætiopi ætiops. *daquieli chai*, omitte me quæso; nec me persequaris rogo. *ta mi vùtaleum mo*, *aldiún cùmei*, *piquelaeimi*, quod adstes, adsis & præfens sis, debit is alioquin laudibus te non extollo. *aiecaquielo*, *lagma-eimi*, cave risum morte luas.

150. TRANSITIO AD SECUNDAM

173. 174.

i ma ad 2dam.	Indicativus.	3tia ad 2dam.
ego te	Præfens.	ille te.
Inche inchiu inchin	- eimi.	Teye teyegu teyegn
Inche inchiu inchin	eimu.	Teye teyegu teyegn
Inche inchiu inchin	eimn.	Teye teyegu teyegn

151. Imperfектум.

Inche		Teye	
inchiu	bueimi	teyegu	bueimu.
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	bueimu.	teyegu	bueimu <i>meu</i>
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	bueimn.	teyegu	bueimn <i>meu</i>
inchin		teyegn	

152. Perfectum.

Inche		Teye	
inchiu	uyeeimi.	teyegu	uyeeimu.
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	uyeeimu.	teyegu	uyeeimu <i>mo.</i>
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	uyeeimn.	teyegu	uyeeimn <i>mo.</i>
inchin		teyegn	

153. Plusquamperfectum.

Inche		Teye	
inchiu	uyebueimi.	teyegu	uyebueimu.
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	uyebueimu.	teyegu	uyebueimu
inchin		teyegn	<i>meu.</i>

Inche inchiu inchin	uyebueimn.	Teye teyegu teyegn	uyebueimn <i>meu.</i>
---------------------------	------------	--------------------------	--------------------------

154. Futurum.

Inche inchiu inchin	aeimi.	Teye teyegu teyegn	aeimu.
Inche inchiu inchin	aeimu.	Teye teyegu teyegu	<i>aeimu meu.</i>
Inche inchiu inchin	aeimn.	Teye teyegu teyegn	<i>aeimn meu.</i>

155. Exempla: *Inche quine macun elueimi*, dedi tibi vestem stragulam. *eimi daqueleimi vachi dgu*, tibi committo hoc negotium. *cupaeimi*, veni ad te. *deutuge*, *muchai leftuaeimu vachi huaca*, cave ne hic taurus, bos, vacca te invadat. *pichi raquieimi*, exiguo loco apud me es. *iehueeimi*, pudet me tuī. *pehuelaeimi*, deuma ta mi acutuuyen, postquam venisti, amplius te non vidi. *ptm eluen pieimi*, Tabacum a te peto. *peeimi cupan* ad visendum, salutandum te veni. *eimi pieimi*, tibi loquor, tibi hæc dico. *quine cofque elueimi*, cùmelu eimi llechi, do tibi panem, quia bonus es. *inche uge pieimi*, per me eas abeas, vadas licet. *duamtunmaeimi*, de te cogito,

gito, recordor tui. *muchai naūmaeimi*, mox
 stabo, ero supra caput tuum; parum abest,
 quin te prosternam. *llaūpaeimi*, tibi me-
 diatatem hujus haustūs, vasis, canthari ce-
 do, offero, præbibo. *pintcueimu*, contra te
 est locutus. *huera nautintueimu*, illius te o-
 culi ferre non possunt, te abhorret, aversa-
 tur. *inei cūmei ta mi lagmbiel quine huentu*,
pieimu cam, quis dixit tibi licere hominem
 occidere. *eimi pilan*, opus mihi non est tua
 opera, favore, auxilio. *inei cupafe pieimu*,
 quis te vocavit? quis tibi huc veniendi fa-
 cultatem est largitus? *vei vemquilmī*, *pieimi*,
 omittit ista! *aldū mari maribichi pieimu ta ni*
chao, meus parens tibi plurimam salutem
 dicit. *huera v. huera manieimu* tibi est con-
 trarius, infensus, inimicus. *eluuit*, do vo-
 bis. *cūlachi mtmvaileimi*, ter misi qui te vo-
 caret. *marichi būrenielalaiaeimi*, nunquam tui
 miserebor. *marichi vei pieli*, *mupiltuhuelaia-*
eimi, quamvis id mihi dicas centies, divos
 omnes contestaris, nec jurato tibi creditu-
 rus sum. *quine amomariqueum eluaeimi pin*,
 Rosarium tibi promitto. *inche cullinmaeimi*,
 ego solvam tibi. *inche quimlamomariaeimi*,
 ego te docebo preces, modum orandi. *tpu-*
aeimi vachi retu meu v. egu, parum abest,
 quin te hoc scipione percutiam. *mamltuaei-*
mi, fustibus te cædam, percutiam, debilita-
 bo. *eimi elaeimi vachi dgu*, ista tuæ fidei

com-

committo. *cupalmaeimi*, ego tibi afferam, adducam. *huercùlelvalpaiaeimi*, tibi huc mittam. *mutu mutu quintuleliaeimi*, quantum potero conabor, quoad possum contendam, omnem curam & diligentiam impendam, ut rem perficiam, obtineam, tibi procurem. *uduamgechi tuaeimi lan em!* improvisus atque inopinatus est mortis adventus, nec cogitanti tibi nec opinanti vitam finiet. *chem cùmelcalalaeimu rume, re umautun cùmelcaqueimu*, nihil tibi proderit præter somnum.

156. Imperativus.

Inche inchiu inchin	<i>eimi ca.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>eimu.</i>
Inche inchiu inchin	— <i>emu.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>emu meu.</i>
Inche inchiu inchin	— <i>emn.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>emn meu.</i>

157 Optativus. Imperfectum.

Inche inchiu inchin	<i>abueimi.</i>	Teye teyegu teyegn	— <i>abueimu.</i>
Inche inchiu inchin	<i>abueimu.</i>	Teye teyegu teyegn	— <i>abueimu</i> <i>meu.</i>

Inche		Teye	
inchiu	- abueimn.	teyegu	abueimn meu
inchin		teyegn	

158. Perfectum.

Inche		Teye	
inchiu	uyeaeimi.	Teyegu	uyeaeimu.
inchin		Teyegn	

Inche		Teye	
inchiu	uyeaeimu.	Teyegu	uyeaeimu
inchin		Teyegn	meu.

Inche		Teye	
inchiu	uyeaeimn.	teyegu	uyeaeimn
inchin		teyegn	meu.

159. Plusquamperfectum.

Inche		Teye	
inchiu	uyeabueimi.	teyegu	uyeabueimu.
inchin		teyegn	

Inche		Teye	
inchiu	uyeabueimu.	teyegu	uyeabueimu
inchin		teyegn	meu.

Inche		Teye	
inchiu	uyeabueimn.	teyegu	uyeabueimn
inchin		teyegn	

160. Subjunctivus Præsens.

Inche		Teye	
inchiu	elmi.	teyegu	- elmu.
inchin		teyegn	

Inche inchiu inchin	<i>elmu</i>	Teye teyegu teyegn	<i>elmu meu.</i>
---------------------------	-------------	--------------------------	------------------

Inche inchiu inchin	<i>elmn.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>elmn meu.</i>
---------------------------	--------------	--------------------------	------------------

161. Imperfectum.

Inche inchiu inchin	<i>buelmi.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>buelmu.</i>
---------------------------	----------------	--------------------------	----------------

Inche inchiu inchin	<i>buelmu.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>buelmu meu.</i>
---------------------------	----------------	--------------------------	--------------------

Inche inchiu inchin	<i>buelmn.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>buelmn meu.</i>
---------------------------	----------------	--------------------------	--------------------

162. Perfectum.

Inche inchiu inchin	<i>uyeelmi.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>uyeelmu.</i>
---------------------------	-----------------	--------------------------	-----------------

Inche inchiu inchin	<i>uyeelmu</i>	Teye teyegu teyegn	<i>uyeelmu meu.</i>
---------------------------	----------------	--------------------------	---------------------

Inche inchiu inchin	• <i>uyeelman.</i>	Teye teyegu teyegn	<i>uyeelman meu</i>
---------------------------	-----------------------	--------------------------	---------------------

163 Plusquamperfectum.

Inche		Teye	
inchiu	uyebuelmi.	teyegu	uyebuelmu.
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	uyebuelmu.	teyegu	uyebuelmu
inchin		teyegn	meu.
Inche		Teye	
inchiu	uyebuelmn.	teyegu	uyebuelmn
inchin		teyegn	meu.

164. Futurum primum.

Inche		Teye	
inchiu	aelmi.	teyegu	aelmu.
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	aelmanu.	teyegu	aelmu meu.
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	aelmanm.	teyegu	aelmn meu.
inchin		teyegn	

165. Futurum secundum.

Inche		Teye	
inchiu	abuelmi.	teyegu	abuelmu.
inchin		teyegn	
Inche		Teye	
inchiu	abuelmu.	teyegu	abuelmu meu.
inchin		teyegn	

Inche inchiu inchin	abuelmn.	Teye teyegu teyegn	abuelmn <i>meu.</i>
---------------------------	----------	--------------------------	---------------------

166. Aoristus primus.

Inche inchiu inchin	uyeaelmi.	Teye teyegu teyegn	uyeaelmu.
---------------------------	-----------	--------------------------	-----------

Inche inchiu inchin	uyeaelmu.	Teye teyegu teyegn	uyeaelmu <i>meu.</i>
---------------------------	-----------	--------------------------	-------------------------

Inche inchiu inchin	uyeaelmn.	Teye teyegu teyegn	uyeaelmn <i>meu.</i>
---------------------------	-----------	--------------------------	-------------------------

167. Aoristus secundus.

Inche inchiu inchin	uyeabuelmi.	Teye teyegu teyegn	uyeabuelmu.
---------------------------	-------------	--------------------------	-------------

Inche inchiu inchin	uyeabuelmu	Teye teyegu teyegn	uyeabuelmu <i>meu.</i>
---------------------------	------------	--------------------------	---------------------------

Inche inchiu inchin	uyeabuelmn	Teye teyegu teyegn	uyeabuelmn <i>meu.</i>
---------------------------	------------	--------------------------	---------------------------

168. Exempla: *Chao vemabueimi cam chi,*
Ego pater hoc facerem. ilelabueimi v: mi ile-
labu-

*labubin v. mi ilelabueúm, utun, amotun, tu-utun, pariturus tibi prandium, cœnam, ci-
bum, abii. cûmelehuelaian, lagmelmi cùtu,
dum te interfecero, non quiescam.*

169. Infinitivus.

Fit ut dictum 140. E. g. *pēpi elueimi*, possum dare tibi. *peeimi cupan*, venio ad te videndum.

170. Gerundia Accusativi.

Omnia sunt eadem ut in transitione ad primam : excepto quod Pronomina sunt *mi, mu, mn.* 25. 142.

171. Etiam ut 143. mutatis tantummodo Pronominibus primæ Personæ in Pronomina secundæ *mi, mu, mn.* 144.

172. Participia activa & Passiva.

Vide 145. Sed mutantur Pronomina in *mi, mu, mn.* 146.

173. Secundus Modus Transitionis
1mæ ad 2dam.

Formatur mutando *n* primæ Personæ 33 in *eiu* ut dicunt aliqui ; vel *eieu* ut aliis præplacet : & conjugatur ubique sicut *eimi* : & in Subjunctivo pro *elmi* dicunt *eliu*. 150, 160. Fiunt negativa, ut est explicatum. 148. 181.

174. Tertius Modus Transitionis
imæ ad 2dam.

Hic tertius modus, quo utuntur etiam in omnibus modis finitis & infinitis, fit interponendo u eodem modo quo in Transitione reciproca 187.

175. Translatio ad Tertiam. 181.

Hæc Translatio est multo facillima: nam ponendo *bi* ante ultimum *n* primæ Personæ præsentis Indicativi, & conjugando ut solet; res tota est peracta. 32. 51. E. g. *elun*, do. *elubin*, do illi. *elubimi*, das illi. *elubi*, dat illi. *elubiu*, *elubimu*, *elubigu*, *elubin elubimn*, *elubign*, *eluhubiu*, *eluuyebin*, *eluuyebubin*, *eluabin*, &c. 180.

176. In Subjunctivo 46. ponendum *bi* ante *l* quod format Subjunctivum. E. g. *elubili*, *elubilmi*, &c.

177. In Negativo: *elulabin*, *elulabubin*, *eluquibili*, *elunobili*, &c. 105. 180. 146.

178. Gerundia Accusativi vertunt *am* 66. in *um*. E. g. *eluam*, *elubium*. *elubuam*, *elububium*, &c. 34.

179. In Gerundiis Ablativi ponitur *bi* ante *um*: reliqua sunt eadem ac in numero antecedente. 178. 72.

180. Exempla: *pibin*, dixi illi. *pihin egū*, dixi illis duobus. *pibin egn*, dixi illis pluribus. *tūyūbin*, recreavi illum. *contubin*, illum visitavi, domum, cubiculum, locum, ubi erat, sum ingressus. *peupabin*, ivi ad illum vifendum, visitandum, salutandnm. *entubin* illum domo aut loco eduxi, sum comitatus, comitem me illi præbui *dugubin*, illi sum locutus. *cūme dgū pibin*, cum illo sum locutus familiariter, festivè, læta, jucunda. *aiùbin ta Dios*, *aiùDiosquen*, DEUM amo. *vei pibipe*, hæc ipsi dicat. *iod aiùquebin ta DIOS alhue mo*, amo magis DEUM quam Diabolum. *iod raquiduamabin*, v. *iod cuparaquiabin ta Dios ta ni huerilcaiaibel mo*, malo Deum honorare quam offendere. *pebili*, *lagmabin*, v. *pebili*, *lagmabubin*, si ipsum viderem, occiderem. 146.

181. Alter Modus Transitionis ad 3am.

Fit mutato *n* primæ Personæ Indicativi 33. vel in *eiu* ut ordinarie in Missionibus; vel in *ieu*, ut in Insula Chiloë; vel in *eieu*, ut in Missionibus nonnunquam. E. g. *elun*, *elueu*, *elubueiu*, &c. 173. in Negativis: *elulaeiu*, &c. solummodo in Futuro collidunt *e* ita, ut pro *eluaeiu* dicant *eluaiu*. Hac Transitione utuntur in omnibus modis finitis, excepto Imperativo, in quo *bi* ponitur ante *pe*. E. g. *vei pibipe*, hoc illi dicas. Subjunctivum formatur ex tertia Persona ejusdem

dem Temporis Subjunctivi addendo *iu* v. *ieu* E g. *Vei pibuleiu, vemnoabulu cam chi,* an dubitas id illum facturum, si id illi dicere, præcipere; ab illo peterem Uſus hujus Transitionis præcipuus est, quando tertia Persona significatur per ille, illa, illud vel solum, vel unà cum is, ea, id. E g. *vamgechi relagmabueiu,* siccine illum sine cauſa occideret. *chaichi elueiu,* jam pridem id illi dedi. *elubi, elutulaeiu ula:* v. *elueiu, elutulabi ula,* quod ipſi dedit, id illi nondum reddidit. *quime cofque elulaeiu rume,* nec panem illi dedit. *quinte cugen huentu quechuatuabueiu quine Huinca!* Indus cum Hispano alterationibus contendat! *mapu che toquiaiu Apo cam?* Indus Gubernatori leges præscribat? 173. 102. 184. 211.

182. Particula *bi* non ponitur quotiescunque datur Transiſio ad tertiam; ſed quando deest persona, eaque ſupleri debeat per pronomen. E g *inche pibin, piubin,* ego illi dixi, illi id dixi. 31.

183. Item particula *bi* idem ſignificat, quod is, ea, id, ille, illa, illud & in hoc ſenſu adhibetur, etiamſi non detur Transiſio. E. g. *elbimi huente mesa? elbin,* an illud poſuisti ſupra mensam? poſui.

184. Exempla: *leū pillebin,* id ipſi dixi profecto. *cupalmaiaabin,* ipſi illud afferam.

penmaulabin, id in ipso non adverti. *anùmmaniebin*, manet alta mente repôstum. *ta mi pibimi*, id quod illi dixisti. *marichi vei pibin*, id illi dixi plus centies. millies.

185. TRANSITIO RECIPROCA.

Fit nullo negotio, interponendo in omnibus Temporibus & Personis immediate post radicem verbi, & ante literas serviles constituentes Tempora & Personas u. E g. *eluun*, ego do mihi. *eluuimi* (quinque syllabæ) tu das tibi. *eluui*, (quatuor syllabæ & accentus in ultima) ille dat sibi. *eluubun*, dabam mihi *eluuyen*, mihi dedi. *eluuchi*, dem mihi, *eluuge*, da tibi. *eluuli*, si mihi dem *eluulmi*, si tibi des. *eluuiu*, nos duo nos damus alter alteri. *eluuin*, nos damus invicem.

186 Exempla: *Tva iu mtnpeun*, nunquam nos videbimus deinceps. *udanmaumn*, dividite inter vos *lagmuign*, se occiderunt invicem. *ta in peniun deumallein ruca*, nos fratres adjuvando nos invicem, domum nostram ædificavimus, & ad finem, colophonem perduximus. *ladculuqueimi ta mi raquigenon mo*, eo quod non honoreris, te consumis, affligis. *anùmruchaun*, domum, ædes sibi exstruere. *cùmelcaun*, benefacere sibi. *cùmelcaun gei vachi mapu*, in hac regione aliis de alio bene meretur. *glamuge*, *ipse*

ipse te exhortare, nec sit necesse, ut alius te moneat. *glamuvalupabin*, v. *glamauvalupabin*, egomet meus mihi monitor fui. *pramun gelai vachi huentu*, hic homo suæ dignitatis, famæ v. sui boni nominis curam non habet. *pevalun*, sibi imaginari, quod se ipse videat. *umaucoun*, fingo me dormire. *cùmpemum* v. *cùmpemcaun*, stultitiam, pardi mortem simulare. *uduamcaun*, incurriam affectare. *cùmelcauncaun*, quod se laute ac liberaliter habeat, tractet, fingere. *pelocauquebuillumùdlu*, *veini mtn duam llechi*, cæcus se videre fingebat, & quod vere flingebat, ex corde volebat. *Apocauge*, imaginare te Superiorem, Præsidem, Regem esse. 190.

187. NB Primis personis Pluralis hujus Transitionis utuntur etiam loco Transitionis primæ ad secundam. E. g. *Eluuin*, ego vobis do (sive fint duo vel plures) *eluubuin* dabam vobis. *eluuuyaìn*, vobis dedi *eluuuy ebuìn*, *eluuain*. Imperativus: *eluuin*, dem vobis. Optativus: *xuabuin*, *uuyeain*, *uuyeabuin*. Subjunctivus: *ulin*, *ubulin*, *uuyelin*, *uuyebulin*, *ualin*, *uabulin*, *uuyealin*, *uuyeabulin*. Infinitivus fit ut in his exemplis: *cupapeuin* v. *peduamuin*, vos videre cupio, desidero, opto, peropto. *pepipeuain*, vos videre potero. 174.

189. Quando fiunt negativa; *u* semper præcedit & particulas negativas, & reliquas literas vel particulas serviles omnes, & proxime ad radicem.

190. Exempla: *nieun*, se continere, sibi vim inferre. *glamun ta ni huerilcan mo*, ipse me de mea culpa, de peccato, delicto, scelere meo reprehendi. *glamchealu huema glamupe*, sibi primum consulat, qui aliis consultit. *ta ni lagmumom mo*, *r̄galgelai ta Iglesia mo*, quod ipse se occiderit, ecclesiastica sepultura caruit, fuit privatus. *pilu-cauabuel mo allcūlabuimi*, quod te surdum simulares, non audiveris. *ta in piuin*, quæ vobis dixi. *inche piuain*, ego vobis dicam. *lagmmaui*, occidit sibi. *inmaui*, Ipse sibi comedit.

191. CAPUT QUINTUM.

Literæ & Particulæ, quæ insertæ vel additæ, Verborum significationem extendunt, mutant, aut aliter afficiunt.

Habet hæc Lingua non paucas literas & particulas, quæ verbis insertæ vel additæ, eorum significationem mutant, variant, &c. ut videre est percurrente singulas, & animum attendendo ad exempla. Hæ literæ vel particulæ semper ponuntur post radicem verbi, & ante *n* ultimum, vel una vel plures

res prout sensus postulaverit. De aliquibus jam dictum est supra 92. 94. &c. restant, quæ sequuntur.

192. *Bi.* 175. 182. *Ca.* Hæc particula addita Nomi, vel inserta Verbo, significat facere quod Nomen vel Verbum afferit. Unde æquivalet 1mo. verbo facio, præfertim in mechanicis, & Indi Chilenses omnia quæ ad culinam, ludumque pertinent, Nomibus aut Verbis hac particula affectis exprimunt. E. g. *corúcan*, jus, jusculum conficere. *mallochan*, certus cibus. 474. *quechu-can*, ludere. *quechu*, *palican*, 563. *aiecan*, risum movere. *inche cam aiecahue gen cam chi?* num scurram hic ago, ut risum excitem? 2do. afficio. *iehuelcabin*, eum affeci pudore. *raquiduamelcaiaeimi*, te afficiam molestia. *ùnbican*, aliquem pro despecto, natura & moribus aspero habere. 691.

193. *Calli* significat 1mo solus. E. g. *calli ni nuque ni deumalel vachi chnai*, sola mea mater confecit has fimbrias. 2do licet. *calli vempe*, faciat licet. 3to. sane. *calli piaupe*, pereat sane, abeat ut nusquam appareat. 4to cum *pra* significat consulto, data opera, sciens volens. *calli dugupraimi*, sciens prudens loqueris. Item: nec primus nec ultimus. *calli toquiprape*, non erit primus nec ultimus, qui male rem administret. *calli*

lagmuprachi, non ero primus nec ultimus, qui sibi manus violentas inferat, vitam tollat 5to. cum *ni duam*, idem est ac sponte, ultro. E. g. *calli ni duam elueneu*, sponte mihi illud dedit. *calli ni duam huerilcalu*, *nehue glamtuvali*, acri reprehensione dignus est qui sponte peccat. 6to. ut in hoc exemplo. *calli vemquilm*, *raquilahin*, facias non facias, parum curo, non commoveor, non laboro, nihil ex eo sum sollicitus. 7mo. idem significat quod *re.* 222. *calli duguqueimi*, nihil aliud facis, quam fabulari, garrire, verba fundere. 8vo. idem est quod sine, non impediās. *calli cupape*, sine, veniat. *calli amupe*, sine, abeat, non eum detineas. *calli mlepe*, linque, relinque. *calli lachi*, *huedachi*, moriar, modo fatier. 9no. *calli peaimi*, quod differtur, non auffertur, experieris suo tempore 10. de *calli* fit verbum *callin*. *callipe mai*, faciat, at pœnitēbit.

194. *Chi.* 1mo. additum participiis hæc facit adjectiva. 84. 2do. suplet pro Participiis. E. g. *cogelu* v. *cogechi co*, aqua datur, adeſt. 3tio. adjungitur Verbis & Nominibus omnis generis, plerumque tamen *va*, *vei*, *lle*. 4to est particula exornativa, & non nunquam ponitur seorsim. 287 : 3 295 : 2.

195. *Cle* v. *Le.* 205.

196. *Clo.* Hæc particula duas habet significatione-

ficationes. 1ma v. altera est: juvare, adjuvare, se adjutorem præbere. *catucogiclon*, in frumento secando, resecando, adjuvare. *coclon*, in aqua apportanda juvare. *cùnaclon* in colligendo stramine. *tucahuelluclon*, in equo capiendo. *Missapiclon*, inservire Sacro. 2da v. altera: facere aut pati idem & eodem tempore. E. g. *laclon*, unà mori. *lefclon*, ne-*cùlclon*, simul volare, currere. *dugucloaiu* *Apo*, unà loquemur cum Superiore *Tva huentu ta ni huenecloteu* v. *ta ni huenemom*. 210. v. *tva huentu huenecloneu*, en qui furatus est unà mecum. loco *clo* adhiberi etiam potest *uñau*, *quite mo*. E. g. *uñau*, v. *quite mo* *urbigu*, unà fluctibus hausti, submersi sunt. *epu duam uñau tutelvallai*, pluribus intentus minor est ad singula sensus, frustra unus duos lepores insequitur.

197. *Cno* v. *Kno*: Hæc particula duo significat. 1mo. ponere rem ut per verbum exponitur. E. g. *lpuknobige*, primum colloca. *paillaknobige*, pone supinum. *uneknon*, ponere primo loco. *hueluknon*, inversum ponere. *peknobige ta mi laial*, imaginare te moritum. *peknobimn ta mn apogeal*, fingite futuros vos esse Superiores, Duces, Reges. *ta ni cùmechecaun mo tapmknoquebi* *ta ni gnen*, per simulationem ac speciem Religionis decipit, pietatis specie fallit, pal-

lio Sanctitatis nequitiam tegit. *caknotubi* *ta*
ni uui, mutavit nomen suum. *aibin knoun*,
 se ornare, comere, pingere. 2do. linque-
 re rem in eo statu, quem verbum expli-
 cat. E. g. *dugulknon*, liqui rem commen-
 datam. *elknon*, liqui collocatam. *piknabin*,
 liqui dictum, præceptum, mandatum.

198. *Cù* est particula mere exornativa, additurque illis verbis præcipue, quæ desinunt in duas consonantes, sive sint activa, sive neutra. E. g. *chgarn* v. *chgarçùn*, vulnerare, fauciare, ferire. *tafn* v. *tafcún*, convenire, confluere, concurrere in unum locum. *abn* v. *afcùn*, finire, consumere. Raro sequitur vocalem. E. g. *muricùn*, respirandi facultate laborare. Sæpe etiam est pars verbi. E. g. *ifcùn*, nudare v. g. pomum putamine, putamen pomo detrahere. *caf-*
cùn, aliquid in aurem loqui, infusurare, fuggerere alicui. *orcùn*, deglutire. Indi Missionum, seu qui in Missionibus vivunt, degunt, habitant; hanc particulam *cù* sæpe mutant in *qui*, præcipue quando est in medio dictionis. E. g. *afquiduamn* v. *abcùdu-*
amn, aut quando sequitur verbum *iaun*, ire. *lefquiaun*, currere, vado currens. *nampùll-*
quiaun, ambulo, eo ambulatum. At quando est syllaba finalis, raro dicunt *qui*. E. g. *mtorcùn*, quamvis. *Huiliches* etiam *mtoquin* dicant.

dicant. Tantum in uno verbo *ponquin*, intumescere; & in uno nomine *chagquin*, fluminis pars, à *chagcùn*: in partes dividere, ponunt *qui* pro *cù*. Causa hujus mutationis est, quod ù saepe mutatur in i. 1. 4. Duo adhuc sunt notanda. 1. quod hæc particula est diversa a *qui* negante Imperativum. 104. 2. quod verbum *raquin* est verbum simplex; non compositum, & quando est compositum E. g. *raquiduamn*, non poterit mutari in *racùdumn*.

199. *El* additum Nomihi significat illud pertinere ad speciem vel rem illam, quam Nomen significat, ita ut sit illius pars, vel saltem illi similis, vel ejusmodi quid. E. g. *Che*, homo. *cheel*, res hominis, vel simile homini v. g. monstrum. *age*, facies. *ageel*, quod videtur habere faciem v. g. spectrum. *piuque*, cor, *piuqueel*, pars cordis, vel quod tenerime amatur. *A ni piuqueel*, pars cordis mei, qui mihi in medullis hæret, quem fero in oculis; cujus amore flagro. Sic *ni piuqueael* v. *piuqueal*, qui mihi hærebit.. quem feram.. cujus flagrabo. *piuqueabuel*, &c. 80.

200 *Em.* 1mo. est Interjectio ac nota commiserationis. E. g. *Ehu em!* Ah, heu! *inche em!* o me miserum, o me perditum! 2do. est vocativum: & ordinarie quando vocant

vocant aliquem, addunt in fine, urbanitatis, humanitatis vel alterius affectus monstrandi causa, *em.* E.g. Filius matrem vocat *Papai em.* *aiüel em v ema,* Dilecte mi! *Pati-ru em!* o Pater mi! 3to est nota Temporis præteriti & elapsi. E.g. *gebui em vachi dgu,* sic erat olim in seculo illo aureo *calcu em,* magus antiquus. *conu em,* miles veteranus. 4to est particula exornativa. 295. 5to est signum admirationis. E.g. *ovisa em!* o quanta ovium multitudo! *cüme tipantu em!* o annum felicem faustumque! *cümei em ta DIOS!* o quam bonus est DEUS! 6to est signum ingentis desiderii. *Mapu em!* o dilecta Patria! sed quis me transferet illic. 45. 7mo. format diminutiva, & est nota amoris, urbanitatis. *votm em,* filiole. *Patiru em,* plurimum dilecte Pater v. Paternule. *atùn em,* nonnihil defatigatus sum (NB quidquid hic ponitur in masculino esse respective intelligendum de genere foemino. v. N. 12.) *Milla palmimi em!* milla palm partes sequeris, illi adhæres, illum amas, colis, adoras.

201. *gam, gamno* Significat imo. omnes simul. E.g. *gamcùpalaign,* nondum omnes adsunt, aliqui adhuc defunt, desiderantur, addito *no* notat rem esse parvi momenti. Sic *ta ni gamno,* *ta ni pichique gamno,* meæ reculæ, mea curta supelix. 2do. *gamno,* æquivalet

quialet genitivis parvi, flocci, nihili. E.g. *gamno huentu*, homo plebæus, vilis, sordidus, ridiculus *gamno cullin*, bona parvi æstimanda, res nullius valoris, prætii. 3to est idem quod frustra. *vemquilmi*, *gamno-mlquepraimi*, sine, omitte, cessa, frustra labnas, sterilem fundum colis, littus aras, surdis prædicas. *gamnoquintun*, frustra quærere. *gamno elun*, frustra expendere, prodigere. *gamno pin*, inutilia loqui, effutire, garrire. *paigo* fere idem quod *gamno*, sed minus usitatum. 726.

202. *Hue*. Hæc particula saepe confunditur imo, cum *hue*, novum, recens: *hue curam*, ovum recens. 737. 2do cum *huen*.

204. 3to. cum numeris cardinalibus, dum tempus futurum aut præteritum significant.

541. 4to. cum Nominibus in *hue* v. g. *alhue*, mortuus, qui excessit e vita: Diabolus. 5to quando est pars essentialis verbi vel Nominiis v. g. *lahuen*, medicina, herba medicinalis. *llahuen*, fraga. Significat autem 1. plus, magis, amplius. E.g. *huerilcahuelaian*, amplius deinceps non peccabo. *gehuei*, superest, plus datur. *epuhuei*, restant duo. *ihueduamquelan*, non habeo amplius cibi appetitiam, edendi cupiditatem, non amplius esfuro. *quine tupuhuei*, una leuca restat. Distinguuntur autem particula *hue* a particula

tu

tu 226. quod hæc iterationem significet v. g. *vemtun*, facere iterum; illa autem ab iteratione præscindat, significetque deinceps. Et propterea hæc duæ particulæ quandoque in eodem verbo concurrunt v. g. *huerilca-huetui*, in idem peccatum recidit, ad vomitum est reversus. 2do significat tempus continuum, præsertim si est conjunctum cum *te*. 205. E. g. *quine cûyen tanalehuen*, integro mense æger, ægrotus, ab infirmitate prostratus decumbo. *quine antù quidule-huen*, toto die fui solus. 3tio significat locum aut instrumentum. 89. 4to est idem quod desideratur. E. g. *quine tipantuhuei cayu mari tipantual*, unus annus desideratur ut annos sexaginta numerem, compleam.

203. *Huele* antepositum improbat, vilipendit, vituperat actionem verbi. 740. *Huelu*. ibid. *Huema* 741.

204. *Huen* additum Substantivis, varias illis significationes communicat. 1mo. esse sodales, collegas, affeclas, ejusdem sectæ, factionis, partium. E. g. *mapuhuen*, ejusdem Patriæ. *conahuen*, commilitones, ejusdem centuriæ, præsidii. 2do in materia consanguinitatis, esse consanguineos, agnatos, cognatos, affines in eodem gradu. E. g. *penihuens*, esse fratres. *lamûenhuens*, esse fratres vel sorores ex eodem patre, vel eadem ma-

tre

tre procreatōs. *3tio* quando non sunt in eodem gradu, ponentur solum duo, & nominabitur non superior, sed inferior aut remotior. E. g. *votmhuen*, pater & filius. *conihuen*, mater & filia. *curehuen*, maritus & uxor. Dicitur tamen etiam: *Chao votmhuen*, *nuque conihuen*, sed fortasse Indi sunt imitati modum loquendi Hispanorum. 501. 503.

205. *Kno* v. *Cno*. *Le* v. *cle*. *Le* significat rem esse in illo statu ac situ, quem verbum pronuntiat. E. g. *vutalen*, sto erectus. *cude len*, jaceo, decumbo: quando autem verbum definit in duas consonantes, addunt *c* dicendo *cle*. E. g. *cutanclen*, ægroto. *huifclen*, sto rectus, in ordine: & raro absque *c*. Verum immediate post Vocalem semper ponitur *le* & nunquam *cle*. Ne hæc particula confundatur cum *que* 220. & *pe* 214. Notandum, quod *le* habeat pro objecto significare statum hominis vel animi v. g. *te-penclen*, sum hilaris, jucundus, lætus: vel situm stantis, sedentis, jacentis, vel dispositionem corporis v. g. *enumlen*, calore æstuo, langueo, solvor. *vircûlei ni cuù*, habeo manus subfrigidas.

206. *Lel*. Aliquoties est exornativum; alias repondet phrasī latinæ, dignetur, si placet, si petere licet, nisi sit molestum. E. g. *vei pilelen ta mi chao*, dignetur, non gravetur

vetur dicere suo patri meis verbis, meo nomine. 289.

207. *lle* est particula confirmativa, sed nunquam ponitur sola, & soepissime cum *chi*. E. g. *vei lle, vei llechi*, ita est. 99. 288:4.

208. *lque* cum numeralibus perinde est ac plus minus. E. g. *melilque* quatuor circiter. alias est particula exornativa. E. g. *marigen mo melilque amoþe*, ex decem eant quatuor.

209. *ma. v. nma. 211. me* de hac particula jam est dictum 77 79. Notandum autem imo. quod dentur & alia verba, quæ motum significant. V g. *un* in Missionibus; *run* in *Chiloë*; *cun* in *Picun mapu*, eo, seu Atticé, Ionicè, Doricè. *ui, utui*, abiit 2do. quod his verbis quandoque *me* (idem est de *þa* (jungitur. v. g. *unomen, unometun*, eo redditurus. *unopan, unopatun*, sum redux. 3to. nota hos loquendi modos: *naúmei, leuvu*, flumen decrescit. *naúmei mencuhue*, decrescit cantharus, potus imminuitur. 4to. eleganter quandoque jungitur *þa* cum *me*. E. g. *conmpamelan þu Huinca*, mihi cum Hispanis nec seritur nec metitur. *allcùpamelan, vachi dgu!* hoc in tota mea vita non audi vi. *unpamelaiai þu alhue ta ni ruca mo*, nunquam per omne ævum in inferno orietur sol.

210. *mom*, *mum* & significat 1mo. tempus præteritum & jam elapsum. E. g. *arelen huinu ta mi lagmmom ovisa*, commoda cultrum, quo ovem occidisti. *tva ruca ta mi tþumom*, hæc est domus ubi vapulâsti. *deuma ta mi imom rapituimi*, postquam comedisti v. bibisti (nam in utrumque sonat) vomuisti. *deuma ta ni nuapemom*, *ina tþugeuei*, post cornua, verbera. 2do. societatem. E. g. *ta mi huerilcamom þinombui cam*, cum quo peccâsti num erat junctus v. juncta matrimonio? 287 : 4.

211. *nma*, *ma*. *nma* cum *n* ponitur quoties Verbum cui conjungitur in unam tantum consonantem terminatur, quod si in duas definit, absque *n* jungendum erit. Adhibetur autem ad declarandum, quod actio v. passio verbi sit in bonum vel malum suum vel alterius, unde suppletur hac particula Dativus commodi v. incommodi: ut constabit ex exemplis. Notandum autem tribus casibus & modis accidere posse, ut aliquid in commodum vel damnum alicujus sit, nempe vel 1mo. suum ipsius, & tunc additur *u* nota Transitionis reciprocae. E. g. *lagmmaui*, sibi ipsi occidit, e. g. gallinam, &c. vel 2do. in bonum vel malum alterius, & in hoc casu usurpantur aliæ Transitiones prout sensus postulaverit. E. g. *cùpalmaiaeimi*,

imi, tibi afferam, adducam. *cupalmaabin*, ipsi illud afferam. vel *ȝtio*. à persona determinata præscinditur. E. g. *quine elunman v. elunmagen*, mibi datum est unum. *lanman quine cahuellu*, mihi periit, mortuus est equus. *penmaulabin*, id in illo non adverti. *anúmnienmaun*, recordor, memini, manet altâ mente repôstum *inmaun*, mihi illud in stomachum conjeci. *inmauimi*, tibi illud comedisti. *inmaui*, illud comedit sibi. *elunman*, mihi datum est.

212. *ntu* 1mo. additum Nominibus quæ multitudinem indicant; significat locum ubi ea in magna abundantia & copia reperiantur. E. g. *rmentu*, locus juncis, scirpis abundans. *curantu*, faxetum. *lemuntu*, locus multis arboribus consitus, spissa sylva. 2do. compositum cum verbis, idem significat quod verbale. E. g. *huerin*, delinquere. *huerintu*, delictum. *tipan*, exire. *tipantu*, exitus (anni.) *ȝtio*. junctum adverbiis est idem quod *ple*. 216. versùs. E. g. *huenuntu*, sursum. *vurintu*, retrorsum. *minuntu*, introrsum. 4to. supplet vices Participii. E. g. *arcùntu* pro *arcùntulu*, *arcùntuel* *lafquen*, recessus maris. *vurintuche* pro *vurintulu* v. *vurintuel*, sycophanta, totus ex fraudibus & mendacio compositus, qui vitia pietatis specie occultat. *epuntu* v. *epugentu* pro *epulu*

v. *epugelu*, secundus. *melintu* v. *melligentu*, pro *melilelu*, quartus.

213. *Pa* significat venire, suppletque pro *Supinis*. 76. 79. aliquando est instar Verbi, & tunc ponitur loco *cupan*, venio: & aliquoties instar adverbii pro *vei meu* v. *va meu*, v. *vau*, huc. 102. E. g. *Quimpalabin ta ni chao*, id ætatis non eram consecutus, ut patrem meum vivum cognoscerem. *tutelpan*, *tenpan*, opportune, opportuno tempore venio; tempestive adsum. *chumcomm-paqueimi vachi dgu mo*, ad quid te immisces huic negotio. *conmpamelan*, no me immisceo, nihil hoc ad me. *pivalpai*, misit huc, qui diceret, v. nuntiatum. *chilcalvalpaeneu*, misit mihi huc litteras. Aliquoties ante *pa* reperitur *r* vel ut res ponatur in dubio; & tunc æquivalet particulæ *rque*. 223. vel per syncopen omittendo *el u* in verbo *rupan* v. *rùpan*, ideoque hæc dictio *ierpai* verti potest, videtur ad illud portandum venisse; vel transiens secum portavit. Ordinarie Huilliches utuntur *pa* pro *me*. E. g. *chumupaian* pro *chumean*, ad quid? cur eam? *elpaian ta ni cahuellu*, pro *elmean*, ibo equum suo loco-relicturus. *Pa* aliquoties additur verbis; ut supra: aliquoties Substantivis, ut *aþopaia-imy*, venies creatus superior. *llaûpape*, veniat medietas. *ulmenpai*, venit dives: aliquoties

quoties Adjectivis, ut *mollpai*, venit nudus. *villpape*, veniant omnes. *cùlapaign*, venerunt tres. Dicitur etiam *ladcùn cupan*, venio tristis. *incupai*, venit potus. Quæ in *pa* finiunt, nonnunquam quod verbale significant. E. g. *tipan*, exire. *tipapa*, exitus. *unon*, redire. *unopa*, reditus. alias significant personam quæ id facit, quod verbum pronuntiat. E. g. *yetun*, asportare. *yetupa*, persona quæ ad asportandum venit. cum nominibus & adverbii significat *cis v. citra*. E. g. *lemupa*, citra, cis sylvam. *huentepa*, supra ex hac parte. *minupa*, *punpa*, intra ex hac parte.

214. *Pe.* Trifariam servit hæc particula. 1mo est exornativa. 2do ad significandum dubium : videri ita quidem, at non esse omnino certum. *cupaialu*, venturos E. g. *aldùn huentu cupalu pei*, videntur venisse multi homines. *aldumanpei*, videor moram fecisse, cunctantius egisse, moras traxisse, advenire tardius. *quimlaimi pei*, videris nescire. *gepei*, forsan, forsitan fieri possit. *mlepei*, videtur adesse, non satis scio. *inche gepei*, ego fortassis *eimi gepei*, tu fortassis. 3tio significat quod actu circa eam rem, quæ exprimitur, occupetur, quod actu ei incumbat. E. g. *maupen*, contorqueo restes. *iepapeeimi*, adsum, venio ad te asportandum.

215. *Petu.* 1mo. adhuc. *petu magi leuvu*, fluvius adhuc crescit. *petu mauquei*, *pirei*, adhuc pluit, ningit. *petu pepiluquei*, adhuc se comit, comparat, exornat. 2do. interim dum *iqueli* v. *ipeli pepaiaen*, interea dum prandeo, cœno, comedo, ad me accedes. *petu iquebun pepauyeen*, dum comederem, ad me videndum venisti. 3tio. jam dudum jam pridem. *petu mtmgequeimi*, jam pridem vocaris. De *petu* fit *petuln*, perseverare. 802.

216. *Pina.* 224, 806. *Ple* 1mo qua v. quorsum e. g. *vaulpe*, hac, huc. *teyeple*, illac, istuc. *incheple*, versus me. *manple*, ad dextram. *hueleple*, ad sinistram. *vuriple*, retro. *chuchi ple*, *chuchi adple*, qua, quo, quorsum? *lafquen ple* v. *lafquen mo ple*, versus mare. 2. 1mo, usque adeo. E.g. *tehuaple quimquei ta che*, non solum homines, sed & canes ipsorum novit. *ni ge ple cutangen*, usque adeo oculi mihi dolent. 3. Tenus. *lonco ple*, usque ad caput. *ancaple*, lumborum tenus. *ancaplelei*, ad medietatem pervenit. *iod ancapple coni*, ultra medietatem. 290.: 21.

217. *Po* exornativum. *chumùn chei?* *tanaporumepran?* *chuchei*, quid egi, cecidi subito, repente, ex insperato? sum nescius.

218. *Pra.* Significat 1. frustra, sine causa, casu, absque fructu, cum excessu. *pepraeimi*,

eimi, casu te vidi. *ipran*, edere v. bibere nimium. *raquiuprai*, superbit, immodicus sui est æstimator. *kdaupran*, frustra laborare. 2 sponte, suapte natura NB. interpretando id in vituperium. E. g. *lleuprai vachi cachu*, hoc gramen, hæc herba, hoc pasculum sua sponte nascitur. *ufrai vachi co*, ista aqua nulla diligentia suapte natura scaturit. male autem dicerem: *DIOS cùmeprai*, sed *ta ni quidugen mo cùmei ta Dios*, DEUS suapte natura bonus est. 3tio. Explicatur hac particula omne nimium, quod in vitium vertitur. E. g. *motingeprai tvachi huentu*, nimium pinguis est homo iste. Hæc autem oratio: Deus est ultra modum amabilis, vertenda erit per no: *no aiùvali ta DIOS*. 271. vel aliter 272 *Pra cum calli*. 193. NB. afferendo verbis in *pran* n finale, fiunt Substantiva, quæ significant personam vel rem inutilem, & quæ frustra aut sine debito fine, ac suffiente causa operatur. *mogepra*, qui vivit aliena quadra. *dugupra*, loquax, dicax, blatro. *lapra*, quod facile perit, ac sine violentia marcessit, moritur. *ancùpra*, arbor quæ sponte siccatur. *vuchapra* senex qui nulos genuit filios (intellige senex Indus, nam aliud est de Personis Religiosis).

219. *Pu.* Signum seu nota Numeri Pluralis. 8. 21. Item significat imo. distantiam *pulei*,

pulei, distat. 556. 2do. donec. *venten du-*
gupraquebi, *lagmpubi*, non cessavit male lo-
qui, donec occideretur. 3tio. Attingere,
assequi. E. g. *pupelon*, *puquintum*, *pu all-*
cun: procul dissita visu, auditu attingere.
pulai vachi charahuilla, hæc femoralia me
non capiunt. 4to. intus. *pu mlei*, degit,
est intus. *pu coni*, intro ivit, ingressus est,
intravit. 5to. à, in, ad, juxta, prope. *pu ktalm-*
lei, ad ignem stat. *puleuvu mlei*, est juxta
fluvium. 6to. significat copiam, multitudi-
nem unà cum loco: ut de *ntu*, *peum*, *queum*,
diximus. E. g. *gebun*, nux avellana. *puge-*
bun, nucetum. *coyam*, quercus. *pu coyam*,
querchetum. 290: 12. 13.

220. *Que*. 1mo est exornativum. *Vei que*
mai, sic est. *Hueluquemai*, sed potius. 2do
nota Pluralis. 10. 3tio signum Temporis
Præsentis. 36. 4to rem actu fieri, aliter
tamen ac *le*. 205. *kdauguei*, est occupatus
in laborando. 5to. compositum cum Ge-
rundiis Ablativi, illa facit Nomina, & sunt
illa in *queum*. 72. 89. 90. 6to. consuetudi-
nem seu habitum significat. *Diablo piquen*,
soleo Diabolum invocare. *eimi lagmchequei-*
mi, es latro, homines soles occidere. *qui-*
nelque, aliqui. 94. 295: 5. 208.

221. *Qui*. non est particula *qui*, quæ ne-
gat Imperativum. 105. sed *qui*, in quod sæ-
pe cù mutatur. 198.

222. *Re.* 1mo. solum, tantum, tantummodo, duntaxat. E. g. *rehueicon illebin*, solum potum ex maicio confectum bibi. 479. (vocem: maicum habet Jacob. Pontanus.) *re co*, aqua pura, mera, immixta. *rekdau*, merus ac purus labor, labor sine ullo fructu. *re umautuquei*, tota illi dormitur hyems, dormitur & annus. *re ian piquei*, nil praeter cibum & potum cogitat. *recupan*, venio sine ullo, quod tractem, negotio. *re mi pepapin*, *re mi quintuulpapin*, solum ad videntum te veni. *renuagei*, est veterator, totus ex vitiis sceleribusque conflatus, concretus, compactus. *recofque piqueimi*, panem tantum petis. *re eimi*, tu solus, praeter te nemo. *re gumatuqueimi*, nihil nisi plantus ex te percipitur. 2do. gratis. *re elugen*, gratis accepi. 3tio. junctum cum *pra*, absentiam curae, negotii, sollicitudinis indicat. E. g. *remiaupraquen v. re ni miaupran*, eo ambulatum, me oblectans, vel fruens otio, liber a negotio. De *re* fit *rechi*, solum. item *reln*; e regione situm esse, absque aliquo intermedio. *reli ta ni ruca*, domus mea e regione, ex adverso sita est. *relmabin vachi maun*, in faciem mihi dedit haec pluvia. aliquando etiam *l* omittunt: at tunc significationem mutat. E. g. *renman*, perseverare in eodem statu. *renmai ta ni cutan*, nec pejus nec melius habeo, morbus in eodem

dem statu perseverat, permanet, persistit.
Indi Chileni se vocant invicem *Reche* 698.

223. *Rgue*. P. Baldivia meminit particulae *dque*, dicens eam in compositione Pluralitatem; sed positam post Nomen significare solum, tantum. At inter Indos in Missionibus reperitur quidem illa particula; sed non significatio, quam illi R. P. Baldivia tribuit. Est autem particula *dque* eadem quae *rque*: nam Indi loco *r* saepe ponunt *s*, *d*, & *x* Lusitanum. 4. Ita pro libitu dicunt *mogerqueimi*, *mogesqueimi*, *mogedqueimi*, & *mogexqueimi*: uti & *pran*, *pfan*, *pdan*, *pxan* Significatio propria hujus particulae, five Nominibus, five verbis jungatur, est imo. rem suspendere vel in dubio relinquere. E. g. *Cherque*, videntur homines *recherquei*, videtur Indus. *quinturquebi ta ni cùmeleal*, suo commodo studere, rebus suis consulere videtur. *cùmerqueimi pin*, v. *cùmerquei pieimi*, mihi videris vir bonus. *aldu chovugei pigerqueimi*, piger haberi videris. 2do. qualiscunque, utcunque. E. g. *cùmenturquebin*, mihi sapuit utcunque. *cùmerquei v. cùmerquelai*, est talis qualis. v. qualis qualis. 3tio. Sæpe etiam est tantum exornativa: imo cum *que* conjungitur. E. g. *Vei piquerquen*, hoc videor dicere.

224. *Rume*. imo. cum Subjunctivis si-
G 4 gni-

gnificat quamquam, quamvis. *laȝmeli rume*,
 quamvis me occidas. 2do. cum Nominibus
 saltem. *inche rume incaen*, me saltem adju-
 va. 3to. cum Verbis Negativis Indicativi
 vel Optativi modi, item cum Aoristis, ver-
 bi actionem omnino negat. E. g. *quimlai*
rume, nescit omnino, prorsus, penitus igno-
 rat. *chem ilai rume*, comedit plane nihil.
 4to. sed junctum cum *chem* & verbo affir-
 mativo, omnia affirmat. *chem quimi rume*,
 v. *chem rume quimi*, scit omnia, est omni-
 scius. 5to *chem rume* addendo *no* significat
 nihil. *Chem no rume*, nihil. 6to. est idem
 quod nec. *Eimi rume ulaiaimi*, nec tu ibis.
 7mo. solus v. solum. *quine rume llanca ulti*,
 unam tantum. *llancarum* lineam est largitus.
 8vo. nunquam. *quinechi rume pelaen*, nun-
 quam me vidisti. Et nota discriminem inter
quinechi pelaen, nunquam me vidisti; & *qui-*
nechi rume pelaen, me vidisti nunquam om-
 nino. 9no. næ, certe, mihi crede. *peaimi*
rume, næ tu impune hoc mihi non feceris.
 10mo. vix. *uȝintugelai rume*, *pegelupatui*,
 lupus in fabula: vix nominatus quando pa-
 ratus. 11mo. cave. *utuaeimi rume*, cave ve-
 niām, eo accedam. 12mo. non audere. *tþu-*
laiaen rume, verberare me vel tangere non
 audeas. 13to. quivis, quilibet. *chuchi ru-*
me, chem rume, quidlibet, quodcunque. 14to.
 infertum significat raptim, obiter, repente,
 per

per transfennam. *larumen*, mori morte repentina, subitanea. *pegerumen*, raptim, cursum apparere. *perumen*, videre obiter, per transfennam.

225. *Tcu.* Verba composita cum *tcu* imo significant rem ita & eo modo factam, quem Verbum pronuntiat. E. g. *catun*, intercluso, intersepio. *catuntcu*, septum. *tarin*, liggo. *tarintcu*, res ligata, involucrum. Quando Verbum definit in unam consonantem, semper *n* ante *tcu* retinet, at si in duas consonantes terminetur, ultimam quae est *n* perdit. E. g. *chogtcu*, quo lux v. ignis extinguitur, emunctorium. 2do. format Superlativa. *quimtcu*, peritissimus. *duguntcu*, loquacissimus.

226. *Tu* facile confunditur haec particula cum Verbo *tun*, quando est compositum, at quando *tun* est verbum simplex, nullo negotio dignoscitur. E. g. *tuge co*, hauri aquam. Regula dignoscendi est, quod quando *tu* est proxime vel valde prope radicem, signum sit esse verbum *tun*: item in verbis Passivis *tu* verbum semper *gen* praecedit; sequitur *tu* particula. Item quando in uno eodemque composito *tu* bis reperitur, primum *tu* erit verbum, secundum *tu* particula. E. g. *elututun*, *elutumetun*, *elutugetun*. Verum quando non habetur plus quam unum

num *tu*, nec adsit verbum *gen*; solum ex sensu & contextu colligitur, num verbum fit, an particula. Significat autem hæc particula *imo*. iterum, iterare, repetere. E. g. *acun*, venire. *acutun*, iterum venire. *conn*, intrare. *contun*, iterum intrare. Tantum in duobus verbis invenitur particula *tu*, ubi significet omnino oppositum significato verbi, alterum usitatum in Missionibus, nempe *ùrcutun*, quiescere. significando *ùrcun*, fatigari: alterum *Chiloënsibus* & *Huillichis* proprium; scilicet *atùtun*, quiescere: de *atùn*, fatigari. Alius modus iterationem significandi est anteponendo verbo adverbium *ca*. E. g. *ca cupaiaimi*, venies iterum: idem quod *cupatuaimi*. Nonnunquam utraque particula *tu* & *ca* concurrunt in eodem verbo; ac tunc est pleonasmos ita, ut altera abundet, ac si dices: redibis iterum. Quamvis autem particula *tu* iterationem significet, non ponitur toties quoties res erit iteranda, sed tantum semel, explicando reliqua per adverbia numeralia. E. g. *cûlachi mtmvaleimi*, tribus vicibus te accersivi. 2do. significat rem, quæ est illud ipsum, quod Nomen vel Verbum enuntiat. E. g. *tehua*, canem sonat. *tehuatu*, res canina. *tann*, cadere. *tantu*, res quæ cecidit. *vùna*, putredo. *vunaltu*, res putrefacta, putrida. *huene-tu*, res furto ablata. *maputu*, res terrestris.

huenu-

huenutu, res cœlestis. *vachitu*, res moderna, res hujus temporis, loci, res huc pertinens. *veichitu*, res illius vel alterius temporis, loci, &c. *quinetu*, semel. *eputu pñomí tva*, hic bis init matrimonium. *huecuntu*, res extra, foris, forinsecus, de foris succedens. *minutu*, intus. *mutu*, procul dubio, certe, certo, certius. *taftu*, coram, ad. *taftu hue-nutu dgu vñten raquivallai tuetudgu*, res terrestres nihil sunt cœlestibus comparatae, non ita æstimantur bona terræ, si cum cœlestibus conferantur. NB. Verba, quæ in duas consonantes exeunt, si componantur cum *tu*, ultimum *n* perdunt. E. g. *tann*, *tantu* Verum si addendum sit *ntu* 212. alterum *n* postulant, ut *tanentu*. 28. 286 : 6. 288 : 2.

227. *Val* significat imo possum. *Vem-valabimi*, poteras fecisse. *contuvali Patiru?* an licet ad Patrem intrare. *quimvallai vachi ovuln dgn*, latet hoc mysterium, arcanum, secretum. *vei ni vemgen*, *vei ta ni ad nopi nuvalai*, malam indolem, vitiosam naturam suam domare, comprimere, ad rationis mettam adigere non potest, naturam expellas furca, tamen usque redibit. *inei pepilabui pepilvalnoal*, ad impossible nemo tenetur, quis potest contra torrentem. 2do. jubeo, curo fieri. *mlvalaeimi quinè macùn*, fieri tibi

bi curabo vestem stragulam. *coguelvalbin*
ta ni rgo, curavi fieri ex mea farina panem.
rgolvalbimi ta mi cachilla, triticum, frumen-
 tum tuum moli curasti. *murguelvalbi ta ni*
dahue: *quinuam* meam torreri jussi. *mlge*
pigelu, *mlvalen piquei*, quod quis servo suo,
 hic suo imperat. Imperare absolute, per
Toquin vertitur; nam *toquin*, mando, im-
 pero. 3to. mitto. E.g. *nillavalge quine can*
pulcu, mitte qui petat cantharum vini. *pivalpi*, misit dictum, nuntiatum. NB. *pivaln*,
 negativum sive *pivalan* significat: quid hoc
 ad me, haec ego non curo, his non me
 immisceo, aliquoties etiam indicat vitupe-
 rium, contemptum. E.g. *pivallai tva*, hoc
 vitiosa nuce non emam. mittere absolute;
huercun, *huerculn*. 4to cum infinitivo sup-
 plet pro debeo, meum est. E.g. *inche vem*
valn, meum est, mihi incumbit, teneor,
 meum officium est hoc facere. *umautuva-*
lam, 101. 102. hoc non est tempus dormi-
 endi. 5to. calumnior. *Huenevaleneu*, furti
 crimen in me contulit, conjectit, furti me
 accusavit. *calcuvaleneu*, dixit me esse ma-
 gum. *lagmvalgei*, necem illi attribuunt. 6to
 linquo. *chilcavalen*, sine, linque obsecro,
 omitte me, ut scribam. 7mo. postposito u
 est simulo, fingi. *vemvalulai*, simulat se non
 fecisse. 8vo. commendo. *Huenevoe elucullin-*
valimi, rem latroni; lupo ovem commen-
 dasti.

daſti. 9no. mereri, dignum eſſe. *pēvali ta DIOS cūme que che*, merentur justi DEUM videre. *Vūta Apo gevalimi*, ſceptro, regno, imperio dignus eſt. *ni pēni gevalaimi*, eſt indignus qui meus frater ſis. *aldū elugevalimi*, prœmio dignus eſt, mereris prœmium. *tpugevalimi*, dignus qui vapules. *toquivalimi*, dignus qui bello præficiaris, qui mandes, imperes. *cōque mi elugen elugevalimi*, jure merito lucraris panem. *co rume elugevalaimi*, nec aqua, quam bibis, dignus eſt. 10. nihil ad. *uūauvalaimi ta mi pēni*, tu nihil ad fratrem tuum, non eſt cum tuo fratre conferendus, comparandus. NB. quando *val* concurrit cum alio *l*, *l* particulæ *val* omittitur ad libitum.

228. *Ve, voe* 85. 86. *vel, velem*, 44. u. 185. uſque ad 191. item 227.

229. *Ula* ſemper postponitur, excepta ultima ſignificatione, ut dicetur hic infra. Significat 1mo poſt. *epuhue ula*, poſt duos dies. *chai ula*, ſtatiſt, poſt breve temporis ſpatium. 2do. abhinc. *uūia ula*, a die heſtero. *hue ula*, nuperrime. 3to. uſque. *leuvu ula* v. *leuvu mo ula*, uſque ad fluvium. *ca cūyen ula* v. *ca cūyen mo ula*, uſque ad alterum menſem, alio menſe. 4to. adhuc. NB. diſſert a *petu* quod *petu* jungatur & affirmativis & negativis; *ula* negativis tan-tum.

tum. E. g. *quimlai ula*, adhuc nescit. *aculai ula*, nondum venit. *ilai ula*, nondum commedit. 5to. usque dum. *lali ula*, usque dum moriatur. 6to. ante, antequam & tunc junctum Verbis; subjunctivum negativum petit. E. g. *inoli ula uan*, antequam comedam ibo, ibo ante prandium. *penobilmi ula ta DIOS*, *piaulgeaimi*, antequam fruaris Deo, multa tibi erunt toleranda, ardua ad cœlum via *aculaian ula inche*, v. *inche acunoli ula*, v. *acunoali ula*, *eimi vau mo unelepaiaimi*, antequam ego venero, tu perveneris. *inche ni acunoium ula*, v. *ni acunon v. acuuyenon ula*, v. *inche ni acunomon ula*, v. *inche acunobuli v. aculabun ula*, *eimi acutuimi*, antequam ego venirem, perveneras. 7mo. Postea, & in hac significatione potest *ula* ante vel postponi. *ula cupaian v. cupaian ula*, veniam postea.

230. *Uno*. mox, statim, quamprimum, absque mora, cum affectu commiserationis, iræ, aut desperationis. E. g. *lagmuno-bige*, non tardes tam diu in interficiendo isto paupere, mox illi vitam tollas. *launoabun*, utinam tristem hanc vitam finirem quantocytus.

231. *yecu*, *yecuumen*, *cuùmen*, *mecuùmen*, sonat facere significatum verbi, & in eo faciendo prosequi, perseverare. *duguyecuúmei*,

mei, dicit ubique, omnibus narrat. *abyecuumei*, imminuitur, ad finem tendit, pergit. *llalliyecuumeimi*, macrescis, macerescis, gracilescis, attenuaris, fis macer *piyecuùmäge*, incipe, auscultamus; audiamus, quæ dicas! perge loqui.

232. Ad cognoscendum vim harum particularum, unum hoc exemplum sufficiet. *anún*, sedeo. *anùchi*, sedens. *anùlechi*, in figura sedentis. *anuknouchi*, sumens situm, statum, figuram sedentis. *anúhuechi*, in sedendo prosequens. *anùvalchi*, potens sedere, sedere jussus v. jubens. *anùtuchi*, sedens iterum. *anùpachi*, veniens sedere. *anùmechi*, sessum iens. *anùiauchi*, vadens sedere v. ad sedendum. *anúcauchi*, simulans se sedere. *anúnmachi*, credens se sedere. *anùrquechi*, qui videtur sedere. *anùyecuùmichi*, incipiens sedere. 233. 691.

233. Quando plures ejusmodi particulæ ponendæ erunt, ipsa ratio & adjuncta, singularumque particularum significatio dictabit, quænam ante, quæ post ponendæ sint. E. g. *ihueduamquelan*, non habeo amplius cibi v. potūs appetentiam. *pegelhuerumehuequilmi va meu* ne imposterum hic amplius comparere ausis. *dugunmaclotupaeimi*, venio ut adjuvem in intercedendo, rogando, loquendo iterum pro te. *marichi cagecaule*, tu-

tacuknovalquelabi ta ni vemgen, ut ut aliquis alium se esse simulet, non potis est disimulare quis sit. *vachi tu cunivalcaume-cuùmeimi*, ab eo tempore inclinata est res tua, omnia ad interitum vergunt, ad præcipitum tendunt; in pejus ruunt; quotidie deteriora fluunt. *Pedro egn vutalcoilla-dguprabign*, Petrus & sua familia v. sui amici, v. suæ factionis homines falso illum criminati sunt. *anùlepui*, cœpit sedere. *anù-pulei*, procul sedet. *anùlepulei*, procul distat, ubi sedet.

234. Appendix de Verbo Pin.

Quandoquidem una ex præcipuis hujus Linguae difficultatibus est Constructio verbi *Pin*; eam quoad potero brevissime in duobus sequentibus Paragraphis dissolvam. In primo adducam varias verbi *pin* significations: in secundo loquar pauca de ejus Constructione.

§. 1. Variæ significations verbi *Pin*.

235. *Pin* aliquando est, aliquando non est Compositum. Quando non est Compositum, particularibus regulis non indiget, nisi quod *pin* ultimo loco ponitur, reliqua autem, quæ sunt ea quæ dicuntur, anteponenda sint. 59. 236. 237. Quando est Compositum, varias habet significations, quas dabimus partim in hoc, partim in sequenti paragrapho.

Pin

Pin componitur

imo cum particulis seorsim nil significantibus. E.g. *gapin*, *gapitun*, *gapiln*, facere sponsalia, inire matrimonium. 504. *reupin*, *reureupin*, strepitus fluminis, sonitus currentis aquæ, per Paranomasiam. *apin*, desiderare, aliquid vehementius appetere. *api*, libet, libuit, libitum est.

2do. cum adverbiis. E.g. *eapin*, consentire, approbare, ratum habere, &c.

3to. cum adjективis. Significatque tractare aliquem injuriose vel contra; prout fuerit significatum horum adjективorum. E.g. *huera pin*, male verbis accipere. *leūpin*, verum dicere. *vei pin*, confirmare, probare. *Tva pin*, hoc volo, eligo, &c.

4to. cum substantivis. imo *malūen pin*, mulieris pudicitiam tentare, solicitare, fœminam ad concubitum aut inconcessam venerem allicere, de stupro appellare, quamvis idem de irrationalibus dicant. 2do. desiderare aliquid in particulari. E.g. *misqui pin*, mel desidero, peropto. 3to. opus est. *cofque piām*, pane opus est. *eimi pilan*, tua opera non egeo, non indigeo. 4to. tractare aliquem uti substantivum adjunctum significat. E.g. *huenevoe pieneu*. 5to. petere. *cofque piquen*, panem peto. 6to. cum pronomini-

bus primitivis significat annuere, consentire.
inche pii, annuit, consentit.

5to. cum Verbis, Verbi significationem mutuat E.g. *coilla pin*, mentiri. *goimapin*, stoliditates loqui.

6to. cum negatione E.g. *pilan*, sonat nihildum decreuisse, adhuc animum fluctuare, nihil adhuc deliberatum sibi esse, nondum adduci ut faciat, sive se absolute rem negare, quamvis cum modestia ac urbanitate.

7mo. Est verbum simplex & extra compositionem atque ita significat

236. 1mo. dare facultatem, veniam. Et in hac significatione debent præcedere formalia verba, &c.; quibus dicta facultas, venia, &c. conceditur. E.g. hæc dictio: illi dedit licentiam eundi, sic vertitur: *uge pibi*, ubi *uge* est secunda persona Imperativi verbi *un*, ire: *abi v. ito*, illi dixit. *amotuge pibi*, dedit illi potestatem abeundi. *vembige pin*, per me tibi id facere licet. 2do. promittere, & tunc semper jungitur verbo *elun*, dare *cofque eluaeimi pibin*, ipsi promisi panem v. dixi illi, tibi dabo panem. 3to. ferre, pronunciare, dare sententiam. *lape pigei*, mortis sententia contra illum lata est. *lape pigeimi*, es capite v. ad mortem damnatus.

tus. 4to. certiorem facere. *amuge pi, pieimi,* certiorem te facio te obtinuisse abeundi facultatem. Eodem modo 5to. calumniari. 6to. deliberare. 7mo. cogitare. 8vo. referre. 9no. cum verbo *cupan* est vocare. *inei cupape pieimu?* quis te vocavit? 10mo. cum *Hueun, Hueupin, (hueupin trisyllabum)* est sermonem v. verba facere in Parlamento seu comitiis generalibus.

Omnes hæ sunt significationes verbi *pin.* 806.

237. §. 2. Construcción Verbi *Pin.*

Ut melius intelligantur dicenda, notandum, quod Indi Chilenses, quoties dant mandatum alicui ad aliquem, vel de re quadam faciunt certiorem; ille qui mandata perfert, aut quæ sunt dicenda vel narranda refert, ea eodem modo ac iisdem omnino formalibus verbis perferat referatque, quo ipse illa audivit, absque eo quod vel addat aut omittat, nisi verbum *pin* prout adjuncta postulant.

238. Modi loquendi per *pin* possunt esse tres. 1mo. quando illud quod dicitur, mandatur, refertur; dicit persona referens velut rem propriam, seu a se ipso vel sibi, vel alteri dictam. 2do. si illud dicit, mandat, refert alteri, ut hic alter alteri illud dicat, mandet, referat. 3to. quando illud dicit,

mandat, refert alteri veluti ab alio dictum, mandatum vel relatum.

239. Quod ad primum loquendi modum attinet, quando illud quod dicitur, mandatur, refertur quis dicit suo nomine tanquam rem a se ipso sibi vel alteri dictam mandatamve: tunc omnia ponentur in prima persona, *pin* inclusive. E.g. *huampuan pin*, dixi me navigaturum, v. facturum lintrem. *uan pilan*, non dixi me abiturum. Quando quis sibi loquitur, utitur *pin* vel cum Transitione reciproca, vel absque illa. E.g. *deutuchi pin v piun*, dixi mecum cave sis.

240. Si illud quod quis dicit, jubet velut suum proprium dictum vel mandatum, illud dicat vel mandet alteri personæ quæ patitur; tunc ex parte verbi semper datur Transition: at ex parte *pin* dabitur vel non dabitur, prout fuerit sensus. E.g. *huerilca-quielie pieimi*, non me offendas, te moneo. *lagmabin*, *pibin*, dixi illi, illum a me occidendum. *vei vemquilmi pieimi*, omitte sis isthæc, tibi dico.

241. Quando *pin* est Infinitivus alterius verbi, quod Infinitivum petit, *pin* poni poterit vel cum vel absque Transitione: verum particula possessiva quam secum trahit, ponetur primo loco, postea dictum vel mandatum;

datum ; denique ultimo loco *pin.* E. g. *aiù-laimi ta mi cùmpemgeimi piabin*, non vis , ut tibi dicam te stultum esse.

242. Si verbum in hoc primo loquendi modo est verbum peto , oratio fiet cum Transitione tertiae ad primam; & verbum ponetur vel in Futuro vel in Imperativo ; & solum *pin* variabitur per Tempora , quæ postulat verbum peto. E. g. *quine amomari-queum eluaeneu v. eluechi mo pibin*, Rosarium ab ipso petivi. *quine cofque eluechi mo , v. eluaeneu pibibili*, si peterem ab ipso panem.

243. Secundus & tertius loquendi modus cum sint connexi invicem , de utroque simul tractabimus, præsertim de iis quæ ad mandata danda aut perferenda pertinent , quod in his consistat præcipua verbi *pin* difficultas. Igitur qui dat vel mittit mandatum, verbum *pin* bis repetit , semel quasi loqueretur præsens personæ , cui mittit : & iterum verbo *pin* jubens personæ quam mittit, ut ita alteri dicat , mandet , referat. Et ille qui dictum vel mandatum refert , ad verbum omnia quæ ipsi sunt dicta refert excepto solo ultimo *pin*.

244. Qui mittit mandatum , si est per verbum E. g. peto ; ipse se , quando petit , nominat utens Transitione tertiae ad primam, ponensque verbum in Futuro vel Imperativo ,

tivo, & deinde *pin* concordans cum persona quæ mittit, quæ solet esse tertia persona, & personæ quam mittit, solet loqui his vel similibus verbis: *piabimi*, *pin*. *piabimi* *pelelaen*, *pilelean*, *pilelmeen*, si fuerit unus solus. Verum si personæ, quæ mittuntur, plures fuerint, mandatum quidem idem erit, sed loco Numeri Singularis substituitur Dualis vel Pluralis prout opus fuerit. E. g. Indus mittit suum filium ad Patrem Missionarium ut tabacum ab ipso petat, dicitque: *pi chin ptm eluaeneu ta ni Patiru*, *pi ta ni chao*, *piabimi*. Hic filius qui mittitur, Missionario ita loquitur, *pichin ptm eluaeneu ta ni Patiru*, *pi ta ni chao*. Quando mittunt ad petendum, etiam brevius se expedient: omitendo scilicet verbum, & ponendo duntaxat rem quæ petitur, & postea verbum *pin*, quod reflectit ad personam cui mittit; quæ quoties est persona absens, appellari solet in tertia persona. E. g. *ptm pi ta ni chao*, *piabimi ta ni Patiru*, & alius dicit: *ptm pii ta ni chao*. 206.

245. Quando qui mittitur, non ad petendum, sed ad portandum vel afferendum mittitur; tunc ille qui mittit, loquitur cum persona non cui mittit, sed quam mittit, & hic dicit eadem omnino verba, quæ audit: & deinde ex suo addit *pin* vel concordans tantum cum persona quæ mittit, vel cum

cum Transitione tertiae ad primam, quæ est personæ quæ mittit ad illam quæ loquitur, vel per passivum cum persona quæ mittitur. E.g. loquitur suo filio sic : *vachi achahuall elmeen Patiru mo*, vade & porta mihi has gallinas Patri Missionario : filius afferens gallinas dicit: *vachi achahuall elmeen Patiru mo, pii ta ni chao.* v. *pigen*.

246. Si solum ad salutandum, urbanitatis vel gratitudinis causa, aut ad nuntiandum quæ fiunt vel sunt futura, mittitur; tum si dictio non est cum Transitione ad personam cui mittitur, dictio fiet ut verus sensus postulaverit, & *pin* ponetur bis. E.g. *epuhue quine huaca lagman* v. *lagmabin*, *pi ta ni chao*, *pilelen* v. *pilelmen* *Huenuvilu*, vade, dic *huenubil*, quod perendie sim occisurus vaccam, & nuntius illa nuntiabit uti supra 245. Alias verbum *pin* ponitur cum Transitione tertiae ad 2dam vel numeri Singularis, Dualis aut Pluralis prout fuerint unus, duo vel plures quibus nuntiatur. E.g. *lagmabin pi ta ni chao*, v. *pieimu ta ni chao*, dic illi, quod sim eum interfecturus. *aldù mari maribichi pii ta ni chao*, *piabimi*, dices illi, quod ipsius sedulitatem gratificer, quod ipsum amem multum de sua cura & diligentia, quod grata mihi semper erit tanti beneficij recordatio. & filius ista narrans sic dicit: *aldù mari maribichi pii* v. *pieimu ta ni chao*.

247. Si quæ perforenda sunt, sunt tantum verba salutandi, urbanitatis, honoris; *pin* non ponetur omnino in fine, sed post verbum: ac demum adduntur aliæ formulæ, quas forte didicerunt ab Hispanis. E.g. *aldū mari maribichi pieimu ta ni chao: ni mogen, ni cùmelen cai*, Pater meus te quam humanissime salutat, & quærit quî valeas: an bene tibi sit.

248. Si quis narrat dicta vel facta alterius, id fieri potest vel ita ut narrans illa referat simpliciter ut gesta sunt, vel ut referat alterius dicta, quæ ipse præsens audivit, aut alius illi coram narravit: si illa audivit ita immediate, ponetur dictum alterius iisdem formalibus verbis, quæ illa persona loquens protulit, aut proferret si coram adesset, secundum regulas Transitionis, ut supra diximus. E.g. *lagmabin pi v. pieiu*, dixit quod illum esset occisurus, perempturus, necem ipsi machinaturus. *aucatuabin mapu pibui*, dicebat se res novas moliturum, conjurationem, rebellionem procuraturum.

249. Eodem modo fiet, quando referenda est res futura, ita ut in futuro ponatur utrumque & verbum, & *pin*. E.g. *pepi ulaiyan piai*, dicet se venire non posse. Aliquoties Futurum cadit supra *pin*; & verbum est ponendum in Aoristo. E. g. *vamgechi vem-*

vemgeabui piai, dicet ita faciendum fuisse.
NB. quandoque verbum *pin*, si non inter-
venit *Transitio*, mutatur in *Participium*.
E. g. *pialu* pro *piai*: *pilu* pro *pii*. quamvis
rato dicunt *pilu*, quod facile confundatur
cum *pilu*, *furdus*: unde potius dicunt *pi-
quelu*, *pillelu*.

250. Quoties refertur dictum plurium,
pin poterit poni vel in Singulari vel in Dua-
li aut in Plurali: idemque intelligendum de
responzionibus, quid quisque responderit.
E. g. *amoain* v. *amoan pign*, dicunt se esse
ituros, venturos.

251. Si mandatum sit secundo modo 238
pin bis ponitur. primum *pin* ponetur ut jam
est dictum multoties: secundum erit vel
impersonale *piam*; vel Passivum per *gen*:
& hoc concordabit semper cum persona,
de qua est sermo. E. g. *laian em pii piam* v.
pigei, dicunt eum dixisse se moriturum.
rcügen piaimi pigeaimi v. *piaiam*: dicet di-
cturos esse me esse avarum, tenacem, for-
didum.

252. Si in isto secundo loquendi modo
reperiatur *Transitio*, uti si alter alteri refe-
rat dicta alterius ad alterum, tunc si lo-
quantur coram ac invicem, fiet secundum
regulas Transitionum. E. g. *lagmaeimi pien
piam*,

piam, dicunt te dixisse, quod me velis occidere.

253. Si hic modus narrandi invicem dicta alterius, includat bis *pin*. E. g. dicunt me dixisse, te dixisse, &c. intelligendo dicta in absentia; tunc verbum ponitur in prima Persona cum Transitione ad tertiam prout fuerit numerus; & primum *pin* in tertia persona, vel cum Transitione prout fuerit persona ad quam dictum refertur, & secundum *pin* vel per Impersonale vel per Passivum cum *gen* uti supra. E. g. *lagmabin pii piam* v. *pigeimi*, v. *lagmabin pien piam*. Si verbum fuerit neutrum, ponetur in tertia persona. E. g. *gollinche gei pien piam*, dicunt te mihi dixisse me esse ebriosum.

254. Si verbum *pin* ter ponitur e. g. mihi dixerunt, dici, quod dixerim; si persona, quam dicunt dixisse, est illa quae loquitur; verbum ponatur in prima persona, tanquam dictum illius: *pin* immediatum verbo in tertia persona: secundum *pin* per Impersonale, & si per passivum, in secunda persona: & tertium *pin* semper per passivum in prima persona. E. g. *lagmabin pii, piam* v. *pigeimi, pige*. Si secunda persona loquitur, ponetur verbum & primum *pin* ut supra: secundum *pin* per Impersonale, & tertium *pin* in secunda persona passivi. E. g.

lagma-

lagmabin pii, piām v. pīgei, pīgeimi, tibi dixerunt, te dixisse dici, quod illum sis interfecturus. Si Verbum loquitur de tertia persona, primum *pīn* ut supra; secundum semper Impersonale, & tertium in tertia persona passivi. E. g. *lagmabin pii, piām, pīgei*, dixerunt illi, rumorem spargere ipsum dixisse: quod illum esset interfecturus.

255. Si *pīn* fuerit Infinitivus verbi finiti, ac praeterea detur dictio pertinens ad *pīn*; tunc si est merus Infinitivus absque Transitione, constructio fieri potest imo. Simpli- citer, ponendo *pīn* in passivo: *acutui pīgeimi allcūn*, audivi dici te advenisse. 2do ponitur *pīn* per passivum cum particula personæ, & verbo in tertia persona: *acutui mi pīgen allcūn*. 3tio. concordando verbum cum persona de qua dicitur, & particula personæ ante, & *pīgen* post verbum. *mi acutui mi pīgen allcūn*.

256. Quando Verbum *pīn* cum oratione Infinitivi, construitur Transitione; tunc oratio ponetur in tertia persona, & verbum *pīn* semper fit participium secundum regulas Transitionum, & particula personæ poni potest vel ante participium, vel ante verbum E. g. *Cūmpemgei ta ni pībin allcūn*, v. *ta ni cūmpemgei pībin allcūn*, audivi quod mihi dixeris me esse stultum. Eodem modo fit in reliquis Transitionibus.

257. Dicitur *pin* in activo, & *pigen* in passivo: utrumque conjugatur per omnia Tempora modorum finitorum, & passivum mutari potest in participia. ponitur passivum, quoties *pin* passivum semel ponitur. E. g. *lai pigei*, v. *lai ni pigen*, dicitur obiisse. quando *pin* passivum bis ponitur; primum *pin* mutari potest in verbale. E. g. *lagmabin pii*, *pigeimi pigen*, v. *lagmabin pii*, *ni pigen*, *pigen*.

258. Quoties verba *pin* diriguntur ad personam determinatam, secum habebunt particulam personæ: sed dictio quæ *pin* petit, semper ponitur in medio inter particulam personæ, & verbale activum vel passivum. E. g. *cùmelai mi lagman pin*, non est bonum, quod dicas te velle interficere. *lad-cùn ta mi cùmelai pigen mo*, doleo de te dici, te esse malum. Quando non diriguntur ad personam determinatam; particula personæ omittitur, & primum ponitur verbum, deinde *pin* vel *pigen*. E. g. *aldú hueragei lagmaeimi piun*, valde malum est mortem sibi invicem minitari. Succedit quod haec verba concurrant cum verbo & persona alterius verbi, & in hoc casu ponetur *pin* vel *pigen* prout petierit Verbum. E. g. *ma-pu Che yehuequelai quempuaeimi piun*, v. *quempuaeimi piun mo yehuequelai*, Indi non eru-

erubescunt, quod illis quis dicat te levirum,
te fororium volo.

259. Quando verbum *pin* est in Gerundio Accusativi vel Ablativi, fiet per Gerundium Ablativi. E. g. *gollinche gei ni pige-noabum*, ne dicerer, haberer vinosus, ne dicerent me vinosum esse. *vemge* v. *vempe* *ni pium vemquelai*, quantumvis ego dicam ut faciat, jubeam facere, non facit. *vemabuncam chi*, *cùmpemgei ni piabueùm chei*, ego ne hoc facerem? nempe ut mihi dices, me esse stultum. *yaventuabin ni pibin*, quod mihi dixisti, scilicet quod me velis domo expellere.

260. *Pin* passivo etiam utimur ad significandam bonam vel malam famam, & quando fama vel rumor qui spargitur, est de aliqua virtute vel vitio in specie, nomen hujus virtutis vel vitii ponetur cum *gen*; aut ejus loco verbum, & postea *pigen* cum particula personæ. E. g. *huenevoe gei ni pigen*, v. *hueneiauquei ni pigen*, furti nomine male audit. Quando fama est incerta, & rumores, qui sparguntur incerti & vagi, si est de persona, ponitur *pigen* cum possessivo. E. g. *mi pigen tva*, iste rumor de te spargitur, dissipatur: sed, si persona non adest, possessivum omittitur. E. g. *pigen tva*, rumor spargitur, voces currunt, volat fama.

261. Quando vocatur aliquis, & alius eum monet, hic vel dicit simpliciter: audin? audi sis, vocaris: & tunc ponitur verbum in secunda vel tertia persona; & *pin* vel *Impersonale*, vel *Passivum*, ita ut concordet cum persona quæ voaatur: *cupaiaimi* v. *cupaiai*, *piam* v. *pigeimi*, te vocant. Idem fit quando ille, qui vocatur, ipse loquitur. E.g. *cupaiaimi*, v. *cupaiai piam* v. *pigen*, me vocant. Si vero quis vocatur nomine proprio, ponetur vel solum nomen cum *Impersonali*. E.g. *Pedro piam*, vel si *cupan* adhibent, illud ponetur in tertia persona vel *Futuri* vel *Imperativi*. E.g. *Pedro cupaiai* v. *cupape piam* v. *pigei*. Quando nomen illius, qui vocatur, nescitur, monens dicit: *inei em!* At si auditur nomen, sed nescitur cuius personæ, monens dicit ut in exemplo. E.g. *inei Pedro ni pigen?* *cupaiai pigei* v. *piam*. Quis Petrus vocatur? ipsum vocant, adesse jubetur.

262. NB. Si quis mittat famulum, qui quærat, an domi sit Titius, si famulo dicunt, Titium non adesse, famulus respondebit: *gelai pigei*, & sic quidem bene, recte, & satis clare: sed si respondet, ut quandoque fit: *gelai pigen*, tunc erit æquivocum: nam hæc responsio habet significatum duplex: alterum: mihi dicunt v. dixerunt

runt illum non adesse: alterum: Ego dico
non adesse.

263. CAPUT VI.

DE RELATIVIS & INTERROGA- TIVIS.

In Lingua Indo-Chilensi non dantur Relativa, sed sat superque supplentur. ^{imo.} per Participia quæ habentur pro omnibus ac singulis modis & temporibus. E. g. *elulu*, dans. *elubulu*, qui dabat. *eluuuyelu*, qui dedit *eluuuyebulu*, qui dederat. *elualu*, daturus. item pro omnibus & singulis casibus. E. g. *inche elulu* v. *elulu inche*, ego dans. *elulu eimi*, dans tu. *elulu teye*, dans ille, &c. In passivo. *elugelu*, cui datur. *ni eluel*, mi *eluel*, ni *eluel*, &c. quod do, das, dat. *ni elugeel*, quod datur. *ni elueteu*, qui mihi dat, v. quod mihi datur. *mi elueteu*, qui tibi dat v. quod tibi datur. *ni elubin*, illud quod mihi das. *mi elubin*, illud quod tibi datur. 145. 146.

264. 2do. utuntur Pronominibus *tva*, *vei*, *veichi*, &c. 19. 20. 23. E. g. *aiùbige ta DIOS*, *vei aldùn temogelu*, ama DEUM qui est pulcherrimus. *uia acutuluchi Patiru vei mai inche*, ego sum Pater, qui heri advenit.

265. Exempla: *ilongelu*, qui habet car-
nem.

nem. *ilogelu*, quem comederunt. *cogque elugelu* v. *elugeel*, panis, qui fuit datus. *inche llechi entunmamon ta ni cullin*, ego sum, quem vos bonis suis exuistis. *lagm Huincache*, *lagm Huincaluche*, *lagm Huincaquechi che*, Homo, qui Hispanos solet occidere. *inche ni aiuel ta DIOS*, DEUS est quem amo. *ta mi pibimi*, quod illi dixisti. *ta mi pibubimi*, quod illi dicebas *gei ta ni dugulabin*, habeo quod tibi dicam, quod tecum loquar.

266. Interrogativa sunt: *inei?* quis? (de rationalibus) *chem*, *chuchi?* quid? quæ res? (de irrationalibus aut inanimatis) *chum*, *chumgelu*, quomodo. *chuml*, quando. *cheu*, ubi. *cam*, an, num. *chei*, forsitan, fortasse. *chem mo*, quare. *chumal*, ad quid, quem in finem. *inei ni vla*, propter quem. *chem ni vla*, quam ob rem, quam ob causam. *mivu*, *chumtn*, quot, quoties. *chem iom*, quid amplius, quid præterea? 288: 13.

267. Exempla: *ineilu?* quis ille. *inei pi geimi?* qui vocaris. *chuchi ta mi uai?* quod est tibi nomen. *Pedro pigen*, Petrus appellor, Petrus v. Petro mihi nomen est. *vem gelai cam ve, vei no cam chi?* nunquid ita. *chem cura tvei?* iste quis lapis. *chem mamll teye?* quæ arbor. *chem lahuen?* quæ herba, ad quid conductit? quas virtutes possidet.

chem

chem mançana? hoc malum estne dulce, an acidum. *chem cahuelli*, equus cuius coloris est. *chem v. chuchi huentu tva?* quid hoc hominis. *cheu pigei mi mapu?* unde domo, quæ tua Patria. *cheu pigei Puren*, quis locus *Puren* vocatur. *chuchi Rauco*, qualis est *Arauco*, ubi sita. *chumgei ta mi miaun?* quid hic loci. *chumi?* quid agit. *chumlei?* quî valet. *chumgeabui?* quid agas. *chum conan?* qua ratione intrabo. *chum tipaiaimi*, quomodo te expedit, qua ratione evades, quo pacto exibis. *chem mo allcú Missapalaimi*, quare non venis ad audiendum Sacrum, cur non intersuisti Sacrificio Missæ. *mivu coni*, *mivu tugei*, quot vulnera accepit? *chumtn coni?* quam profunda. *chumgechi tubi?* quo instrumento. *chuchi mo, chuchiple mo tugei?* in qua corporis parte. *cupalai cam*, an non venit. *amolai cam ve?* non abivit forsitan. *aculai cam ve?* atqui jam adest. *chuchei, chuchemai?* unde id sciam. *cheu cupai?* unde venit. *chem cupali?* quid attulit. *chem cupaluchi?* unde sciam, quid attulerit. *cheu lai?* ubi obiit. *cheuchi*, nescio ubi. *chuml huenei?* quando est furatus *chumlchi*, quando v de tempore non constat. *chuml unotuaimi?* quando redibis *chuml unotuanchi*, num redditurus sim ignoro. *mlelai Patiru?* Pater Missionarius estne domi, num adest *mlepei, mlequei*, adest, videtur adesse *uaimi cara mo*, ibisne ad

civitatem. *uanchei ulaianchemai*, non satis
scio, num iturus sim. *chumqueimi*? quid
agis. *chumquelan*, nihil. *cheu cupaimi*, unde
venis, redis. *cheu cupalan*, nusquam. *chum-
gechi conimi*, quomodo intraisti. *mu*, gelai,
nego suppositum. *inei tvei*? quis ille *chem
dgu tva*? quid hoc. *chem dgu gei*? quid
novi *lancìrumei*, novi nihil. *chem duamgei-
mi*? quid vis. *cheuaimi*? quo vadis. *Huai-
quilafquen eimi*? Tune *Huaiquilaf*. *eimi co-
na*, *eimi conageimi*? an es miles, an Martis
pullus, validus, fortis, viribus & animo præ-
stans. *chao geimi*? quis genitor. *inei ni ru-
ca tva*? hæc domus cuius est. *gelai ta mi
chao*? Dominus Parens estne domi. *chem mo
mùlgequei tva*, istud, ex qua materia fit.
chem mo tipai, *chuchi ni tipamom*, ubi, un-
de nascitur. *mi chao ta mi chao gebum*, *hue-
nelmqueahuimi cam chi*, homo ingenuus &
bene natus furem, latronem agat, latrociniis
se maculet. *chuml gei*, v. *chuml ula*, v. *chuml
cùtu*, v. *chumtunma mo gei san Cuan*? quan-
do est dies festus sancti Joannis. *chumtn v.
mivù antù mo utaiaimi*, quando proficisci-
ris, post quot dies iter instituis, facis. *chu-
mam v. chumal vachi huaca*? *quetaiam chei*,
lagmal chei? ad quid hæc vacca? an ad aran-
dum, an ad occidendum *chumal vachi mamll*,
ktaltual cam, *tùpuam cam*, hoc lignum ad
quem finem? ad incendendum, an ad verbe-
randum.

randum. *vei chei?* estne ille, estne idem. *eimi chemai*, esne tu, tune. *chuchi rupu*, hæc via quò dicit *chem ni vla*, quam ob rem, causam. *inei ni vla*, propter quem. *mogeicam*, an vivit. *chumgei chei ni mogeri*, quomodo vitam agit? an satis commode, jucunde. *chupiqueimi?* quomodo dicis. *chupigei*, quomodo vocatur. *chem piquei*, quid significat. *chem kdaugeimi?* quo occuparis. *chumtn antú?* quæ hora. *ta mi chumgen mo vei piqueen*, ta mi *Patirugen mo chei*, ta mi *huincagen mo chei mai?* quo pacto mihi hoc dicis an quatenus Pater Missionarius? an quatenus Hispanus. *chumgelu lauyei senor JESU Christo*, ta ni *Diosgen mo chei v.cam*, ta ni *chejen mo chei v. cam*. quomodo mortuus est JESUS Christus, quæ Deus, an qua Homo?

268. Quoties cur vel quare non est interrogativum, explicandum ac vertendum erit per Gerundium Accusativi. E g. *nien ni mleal ni ruca mo*, habeo facienda domi, domi mihi est manendum, est cur v. quare domi me contineam. *gei ta ni uùtaial*, iter mihi faciendum, est cur me viæ, itineri me committam.

269. CAPUT VII.

DE COMPARATIVIS, SUPERLATIVIS,
& DIMINUTIVIS.

Comparativa formantur per particulas *iod*, *doi*, *iom*. *Pedro quimquei*, *Cuan iod quimquelu*, v. *Cuan quimquei*, *Pedro ventenlai*, v. *Cuau iod quimquei* *Pedro mo*, Joannes Petro est doctior. At melius per

270. Exempla. *Doilu*, major. *rula mo iodgei*, palmo major. *yene quine vutan iod prai llame mo*, Balena staturâ hominis est altior lupo marino. *pu malûen nobi ta ni hu entu kdau mo*, mulieres viros diligentia & industria superant. *inche iod eimi* v. *noeimi*, sum altior te, te excedo, vinco. *noulaign* v. *uuaaign pu Patiru*, Patres v. Religiosi sunt æquales. *iodn quine chagll*, sum major digito. *iod pichimi quine rula*, palmo est minor. *iom quine vara*, amplius una ulna, una ulna supereft, superat. *iom v. iod quine vara mo*, plus quam integra ulna. *genochi quine vara*, *iod pichi quine vara mo*, non est ulna integra, est minus. *pichi iodpe*, quine mari mari, parum superet, adde paululum, peto auctarium, auctariolum. *iod aiûquebin ta DIOS will mapu ta ni cullin mo*, amo DEUM super omnia, Creatorem rebus creatis antepono, præfero. *iod aiûquebin ta ni raquia biel*

biel ta DIOS, ta ni huerilcaabiel mo, iod ra-
quiduamabin, v iod cùparaqiabin ta DIOS,
ta ni huerilcaabiel mo, melius mihi est, &
præstat DEUM colere, & DEO servire, &
malo DEUM honorare, quam offendere.
iod aiùbun ta ni umautuabuel, ta ta ni chill-
catuabuel mo, mallem dormire, quam legere.
Huema laiabun, huerilcalai mai, malo mori,
quam peccare. Huema laiabun pi v. calli
lachi pi, huerilcalai mai, maluit vitam amit-
tere, quam peccato se obstringere. uâau i
uyaugei ta iu quimn, sumus litteris & scien-
tia pares. uyaugei ta mi quimn, ta mi peni
ta ni quimnon mo, v. uyauuigu ta mi quimn,
ta mi peni ni quimnon egu, tam tu peritus es,
quam ignarus tuus frater. vill vengei, non
datur discrimen. uâauigu, uyauign, sunt æ-
qualia. cofque iquellebin, ilon no, magis me
panis, quam caro delectat, plus mihi sapit
panis, quam caro. tva mai, teye no. hoc poti-
us, quam illud. inche iom piquen vachi cullin
mo, ego plus offero. iod pichi pin, ego mi-
nus. quine mûr curam iom eluaeimi, par ovo-
rum addam. iod cùmequechi, melius. marichi
cùmequechi, optime. chem iom piabun, quid
plus dicam. iom gelai dgu, satis est, sufficit,
nihil restat. iom rupage, progredere, pro-
sequere. iom monmahuegen eimi meu, cognatione
mihi, quam tibi, est conjunctior; communione
sanguinis arctius strictiusque illi

devinctus sum, quam tu. *allue ladcùnche*, tristior. *allue tem*, *allue vucha*, senior. *cùlagen mo*, *teye iod hueragei*, trium v. ex tribus ille pejor est. *Nahuelgrù cùla venten iod pùtu-quei Pichihuala mo*, v. *Nahuelgrù ni pùtun cùla venten iodi Pichihuala ta ni pùtun mo*, *Nahuelgrù ter tantum amplius bibit*, potat, quam *Pichihuala*. *pichi iod yovulu*, paulo audacior. *iod pichi iovìlu*, paulo minus audax.

271. Superlativa fiunt per *cad*, *mu*, *no*, *aldùn*, *cauchu*, &c. 225. E. g. *Vill pu domo cad cùmei santa MARIA*, Optima inter mulieres sancta MARIA est. *mu cùmelu*, optimus. *aldùn quimlu*, doctissimus. *cad antú-gei*, maxime sol ardet, calidissima tempesta, omnia solis ardore flagrant, fatiscunt, calore nimio aestuamus, languemus, solvimus, deficimus.

272. Exempla: *inei doi conagei eimn mo?* quis vestrum est fortissimus? *Marichi iod conagelu pu Huinca mo*, salamanca llechi, inter Hispanos animi vigore atque magnitudine caeteros præcellit Salamanca. *chillca-tuprai*, non est illi studiorum modus, nimum in litterarum studia incumbit. *ugechi cutani*, gravi morbo decumbit, jacet omnium judicio desperatus. *duguntengei*, mira est ei verborum copia, summaque loquacitas.

tas. *no duguimi*, concinna fuit & elegans tua oratio, festiva, compta & tempestivis jocis aspersa, peracutisque sententiis condita. *ùsengeimi*, mirum quam formosa bellaque sis. *udengei ta mi chaùtnnmaun*, acerrime pugnâsti, certâsti, dimicâsti, te defendisti, admirandum in modum, mirifice te gessisti. *geno pon!* O insolita malorum, pomorum terrestrium copia & magnitudo. *motingeprai vachi huentu*, nimium pinguis, crassus, obesus est homo iste. *no aiùvali ta DIOS*, DEUS est infinite amabilis *mu quimi*, nimium sapit, est sapientissimus, doctissimus, peritissimus. *mu huentu*, homo gravis, constans, ad multa natus, aptus, idoneus. *mu che*, præclarus, egregius, egregie eruditus. *mutu quimbin*, certe, certo scio, compertum mihi est, compertum habeo, exploratum mihi est, exploratum habeo. *mu vutai*, valde altus. *mu rumei*, valde crassus. *cautun v. cauchun*, esse multos. *cauchu cùmei*, longe optimus. *cùmegei pigei*, hueluquemai mari-chi iodi ta ni cùmen, non tantum bonus, sed optimus & longe optimus. 225.

273. Diminutiva fiunt commutando literam vel literas in alias magis blandas, molles, teneras. E. g. *cuchani* pro *cutani*, ægrotat. *amochuiu* pro *amotuiu*, eamus nos duo. *cuse* pro *cuye*, anus. *quisulen* pro *quidulen*, sum solus. *vochum* pro *votm*, filiolus. *siu*

pro *riu*, carduelis. Item præponendo *pi-chi* v. *pichù*, parvus. *pichi leuvu*, fluviolus. *pichi pñen*, infantulus. Item addendo *em.* 200. *gamno* 201. v. 292: 4.

274. CAPUT VIII.

DE CONSTRUCTIONE NOMINUM, VERBORUM, PARTICIPIORUM &c.

De hac NB. 1mo. Quamvis ordinarie Nomen & Verbum in Numero concordent, quandoque Nomen Pluralis Numeri delectatur tertia Personâ Singularis. E. g. *aldún pu che tavui*, magna hominum confluxit multitudo. *aldún huentu cupaialu pei*, videotur fore, ut ingens hominum turba conveniat, concurrat, confluat.

275. 2do. Adjectiva, quæ in lingua latina regunt casum; in lingua Chilena particula non indigent. E. g. *Milla cunúval*, egens auro, pecunia. *lien cunúvalgei*, argenti inops.

276. 3tio. Adjectiva aureus, argenteus, ligneus, terrestris, cœlestis, & similia vertuntur anteponendo suum Substantivum. E. g. *milla jarru*, cantharus aureus. *mamll ruca*, domus lignea. *cura cuicui*, pons lapi-deus. *huenu dgu*: res cœlestis. *Tue dgu*, res terrestris.

277. 4to. Verba activa petunt accusativum sine præpositione. E. g. *JESU Christo ramtupaialu villchi che*, JESUS Christus est judicaturus omnes homines.

278. 5to. Verba dandi, &c. præterea Dativum postulant. NB. nisi fiat modo, qui dicetur 281. *Quine Huinca mo aretubin ni huaiqui*, commodavi lanceam meam Hispano: Hispano hastam meam utendam dedi.

279. 6to. Moneo, doceo, &c. duos Accusativos requirunt: *quimlbin pu che DIOS ni dgu*, docui homines Catechismum.

280. 7mo. Verba vendo, emo, &c. petunt nonnunquam ablativum pretii. *ulimita mi chuquel quine Huinca mo*, arma tua Hispano vendidisti. *Huelulun quine huentu inchiu quine cahuellu mula mo*, mulum cum equo permutavi. *Huelutubimi ta mi pllù alhue v. alhue mo quine rupachi tuyun mo*, animam tuam Diabolo momentanea corporis voluptate vendidisti *gillacan quine iatehue pichin chadi mo*, paucis granis salis corbinam, (v. piscem Hispanis corbina) emi.

281. 8vo. Est modus loquendi perelegans & frequens faciendo ex verbo simplici & Accusativo principali compositum, in quo casu non est necesse particulam *mo* vel *meu* alteri casui adjungere. E. g. *aretuHuaiquibin quine*

quine Huinca. 278. *entumillan*, aurum effodere. Idem fit ex duobus Verbis. E. g. *pelan*, video mori. *perupan*, transiens v. transeunter video. *peconn*, intro ad videntum. *taricupalchen*, adducere homines vincatos, vinculis constrictos, ligatos. *ierupa Huincalaian*, non ibo ad adducendos Hispanos. *re mi pepapin*, non veni nisi ad te visendum. *ayetipai*, exivit ridens. Et NB. inde sunt verba: *duguconcloquilmi*, non te ultro ingeras ad colloquendum nobiscum. *deumaili*, post mensam, prandium, coenam, finita mensa. *entuillcui*, ira ejus deferbuit, detumuit. *entumencun*, exonerare, onus deponere, onere aut fasce aliquem levare. *pepiumautulan*, non possum dormire, somnum capere. v. Baldiv. c. 5.

282. 9no. Quando utuntur Transitionibus, casum verbo ordinarie anteponunt. E. g. *macun eluaeimi*, tibi dabo vestem stragulam. *quine conue elueneu*, agnum mihi dedit, donavit, largitus est. 9.

283 10mo. Verba motus, quietis, &c. particulam *meu* v. *mo* postulant. E. g. *uomen mapu mo*, ex Indorum Provinciis, finibus, territoriis redux sum. *mlequen ruca mo*, sum domi v. soleo esse domi, intra domesticos parietes me contineo. *quimlliúcano-lu*, *lafquen mo quimai*, qui nescit orare vadat

dat ad mare, vere temere te potest mare docere. *rufaian leuvu mo*, flumen trajiciam, traducam, transibo. *gemen cara mo*, fui in urbe. *uan Arauco v. Arauco mo*, ibo Araucum. *aldünman Penco v. Penco mo*, multum v. multo tempore Pencopoli, sive in Portu, urbe, civitate Conceptionis me detinui, moratus sum. *lagm Huacamei Colue v. Colue mo*, ivit in *Colue* ad occidendum vaccas *miauilen Huaiquilaſquen*, invisi, salutavi *Huaquilaſ*. *Tuutun Maripillan mo*, in regressu, reditu, rediens *Maripilo* bene precatus sum. *vudutuquei pulelvun*, in campo aucupio perdicum indulget, perdices inse&atur, perditibus insectandis, capiendis intentus est. *u-mautuquei pulemu*, in sylva somnum capit, edormit crapulam, somno sepultus jacet. *nami pu rulu*, errat, oberrat in æquore campi. *anülen pu ktal*, sedeo ad ignem. *utuan pu ruca*, redibo domum. *vilchi che ni mlen mo gellei cutancaquechi mogen*, quo quo te vertas omnia plena malis, intus pugnæ, foris timores. *iebigè mencun ta ni elupuam mo*, porta nostras sarcinas, impedimenta nostra ad hospitium, diversorium, cubiculum. *Iglesia ta ni elgeal mo rgalgean*, in loco, ubi fabricandum est templum, sepeliri, sepulturæ mandari volo. *elmeaimi cachal ta ni catumamllmeal mo*, securim, ubi secaturus, cæfurus, fissurus sum ligna, portabis, pones, relin-

relinques. *umautumeaimi mo*, ubi cubitum, dormitum ibis. *lagmgei mo*, ubi occisus est. *ta in conigen quine tecan rume pulelai ta in eltun mo*, ab incunabulis sepulchrum vix passu distat. *ùcan antù mo quine uùnman gelai Borohue mo Tolten cùtu*, Tempore æstivo Boroâ Toltenum usque est iter integræ diei. *cùla uùnmangei Puren mo Penco mo*, Pureno eunti Pencopolim, sive ad civitatem Conceptionis, ad minimum iter integri tridui est conficiendum. *rupaimi mo*, ibi ubi transisti. *Senor JESU Christo lauyei Jerusalém pigeluchi cara mo ta in huerilcan ni vla, vei ni pllù nañuyei minu Tue meu montuam deftuqueluchi pu pllù, vei meu getuupai praim huenu mapu meu*, Dominus JESUS Christus mortuus est Hierosolymis pro peccatis nostris : Ipsius anima descendit ad inferos ad liberandum animas detentas in lymbo : inde redux reuniens se corpori, hoc revixit unà cum anima ascenfurum in cœlum.

284. 11mo. Ad Interrogationes. E. g. *inei?* quis est, non respondent *inche gen*, *Pedro gei*, &c. sed *inche 30*.

285. 12mo. Abstracta fiunt per Verbum *gen* additum adjectivis vel Substantivis. E. g. *cùmegen*, bonitas. *apogen*, sublimitas, celsitudo, summus honor, suprema potestas. Et NB. quod in idiomate Chileno fiunt abstracta

stracta usque adeo de Pronominibus ac Nomina-
 bus propriis e. g. *inchegen*, *eimigen*,
Pedrogen, &c... Petreitas. Possuntque ab-
 stracta variari tribus modis. 1) addendo *gen*
 invariabile. 2) Dum significatur persona de-
 terminata, quæ habeat adjunctam particu-
 lam personæ, verbum *gen* mutari potest vel
 in Participium, e. g. *ni nuagen*, *ni nuagelu*,
 sua nequitia, suum scelus, sua fraus, suus
 dolus, suum flagitium ; vel in Tempus,
 quem sensus poposcerit. E. g. *mi ulmengen*,
mi ulmengeimi, tua celsitudo, dominatio,
 generositas, &c. 3) Per singula singulorum
 modorum, (prout verus sensus postulat)
 Tempora. E. g. *mi ulmengen*, *mi ulmenge-
 bun*, *mi ulmengeam*, &c. Et cum Negatione.
 E. g. *mi cùmegenon*, *mi curegenoel*, &c. Quan-
 doquidem non es bonus, non es junctus, li-
 gatus vinculo matrimonii, uxorem non ha-
 bes. NB. 2do. Hæc abstracta non esse ter-
 tiæ personæ, sed quam indicat, quæ adjun-
 gitur, particula. E. g. *mi Patirugen vema-
 buimi cam chi?* Tua Paternitas hoc faceret.
 Sic dicitur etiam juxta dicta superius N. 92.
 85. *Tuyupiunque*, lætitia cordis. *conute*, fri-
 gus quod intravit 92. *gen* præpositum sub-
 stantivo, Dominum signat. E. g. *gen ruca*,
 Paterfamilias. *gen mapu*, Dominus Territo-
 rii. *gen cahuin*, Hospes. *gen chillca*, posses-
 sor libri. *gen prun*, choragus. *gen duam-
 geimi*,

geimi, es tui liberi arbitrii, tui juris. *elmetubige gen te mo*, porta illud suo domino. *unoltubige gen macun mo*, hanc vestem stragulam suo domino restitue, reddas. *inche gen ovicha gen*, ad me hæ oves spectant, pertinent. En totam ferme syntaxin in media philura !

286. CAPUT IX. DE ADVERBIIS.

Diciturus de Adverbii caput hoc in tres divido Paragraphos. Primus dabit regulas adverbia formandi. secundus tractabit de Adverbii respondentibus Linguæ latinæ. tertius de Adverbii idiomati Chileno propriis.

287. § 1. Regulæ formandi Adverbia.

imo. Componendo Nomina vel verba cum particula *nma* 21. fiunt Adverbia Temporis, Quantitatis, aliaque, prout fuerit Nominis vel Verbi significatio. Notandum autem quod singulæ voces quæ in *nma* finiunt, habere possint significationes omnino tres. *ima*, si componuntur cum Verbo, sunt pars Verbi; si cum Nominе, sunt pars nominis. *2da*, quando junguntur cum substantivo, extra compositionem supplant pro adjectivis. *3tia*, si ponuntur sola, erunt Nominæ substantiva & simul Adverbia, prout libuerit. E. p. *aldùnma*, jam dudum, jam pridem :

pridem: item qui moratur, cunctatur, cunctantius agit, moras nequit, moram facit, tardius res, consilia expedit. Ita *pichinma*, *chumtnma*, *ventenma*, *munanma*, quæ omnia applicantur ad tempus, locum, ac quantitatem significandam. 543. Adverbia hujus terminationis, quæ derivantur a Verbis vel Nominibus, eorundem significationem assumunt. E.g. *tacun*, cooperio. *tacunma*, occulte. *tafn*, convenire, confluere, uniri. *tafma* v. *chafma*, unà, simul NB. quando *tafma* v. *chafma* derivatur a *tafn*, erit scribendum & pronuntiandum vel cum *f* aut *v* consonante, vel cum *b*: ne confundatur cum *tauma* v. *chauma*, luscus.

2do. Addendo aliquibus adverbii loci particulam *pa* 213. significant cis v. ex hac parte illius quod nomen indicat. E.g. *Huente pa*, superius, supra ex hac parte. *minupa*, interius ex hac parte. *punpa*, idem. *huecunpa*, foris ex hac parte. *pa* nonnunquam etiam annexitur Nominibus. E.g. *lom*, prærupta montis. *lompa*, ex hac parte præruptorum. *nopa*, ex hac parte aquæ, viæ, & sic de reliquis. Adverbia habentia annexum *me* non observavi alia, quam *nome*, ultra v. trans flumen, ex altera parte fluminis vel viæ, & *naume*, inferius ex altera parte.

3to. Jungendo numeris cardinalibus; item adverbii quantitatem indicantibus e. g. *chumtn*, *ventn* particulam *chi*, dicent illud, quod numerus vel dicta adverbia exponunt, tot contigisse vicibus. E. g. *quinechi*, una vice. *epuchi*, duabus vicibus. *mi-vuchi*, quoties. *alduchi*, saepe, saepissime. *ventenchi*, toties. 547. 278:6.

4to. Si numeris cardinalibus addis particulam *hue*, fient adverbia temporis futuri significantia quando vel post quot dies. *Epuhue*, post duos dies, post biduum, perendie. *cayuhue*, post sex. *munahue*, post paucos. Non dicitur *quinehue*, post unum diem, sed *uile*, cras. Iisdem si in fine addas *mo*, tempus præteritum ostendent. E. g. *epuhue mo*, intra biduum, nudius tertius. *cúlahue mo*, nudius quartus. *melihue mo*, nudius quintus, &c. *munahue mo*, paucis abhinc diebus. Nec dicunt *quinehue mo*, sed *uìa*, heri. Aliquoties *mo* superaddunt *m* 210 dicens *epuhuemom*, *cúlahuemom*. Verum tunc est Verbum, non Adverbium. 210.

5to. Ex omnibus Partibus Orationis formantur adverbia addendo in fine *gechi* vel *quechi*, quæ qualitatem Nominis aut Verbi proprie manifestant: Verbis tamen ultimum *n* est afferendum. E. g. *lefñ*, currere. *lefquechi*, cursum, cito. *praguechi*, sursum, de *pran*,

pran, ascendo. *Maripillanquechi*, ita ut *Maripill*. *tehuaquechi*, instar canis. Ipsa adeo adverbia addito *quechi* v. *gechi* erunt adverbia duplici titulo. E.g. *chemquechi?* qua ratione. *muchaiquechi*, quam primum. *vaquechi*, sic, ita, hoc modo, in hunc modum, hac ratione. *veiquechi*, illo modo Adverbia in *gechi* fiunt negativa ponendo *no* ante *chi*. *elugenochi*, *elunochi*, &c *lefnochi*, *lefnoquechi*, *pranoquechi*, *pranochi*, *chemnochi*, *genochi*. P. Baldivia notat, quod particula *quechi* adhibetur iis, quæ in *a* desinunt; cæteris autem postponatur *gechi*, at usus est, quod apponantur promiscue *gechi* v. *quechi*, solum in duobus adverbiosis *chumgechi* & *vamgechi* est frequentius *gechi*.

6to. Addita particula *tu* 1) Nominibus numeralibus notat vices, ut supra diximus de *chi*. E.g. *quinetu*, una vice. *eputu*, duabus vicibus. *eputu piñomi tva*, bis matrimonio conjunctus est. His adverbiosis solent horas numerare. *quinetu*, hora prima. *eputu*, secunda, &c. *eputu mo*, post duas horas. 2) additur adverbiosis. *huecuntu*, a foris. *minutu*, intus. *huenu tu*, superius. *taftu*, coram. *mutu*, certo, absque dubio.

288. §. 2 De adverbiosis, quæ adverbiosis latinis respondent

Duo hæc Lingua habet Adverbia, quæ
K ad

ad negative respondendum serviant nempe *mu* & *no*: aliqui dicunt *no* cum *n*; alii cum *n.* Distinguitur hoc *no* a *no* verborum, nam hoc ingeritur ipsis verbis ac solum verba negat. *no* autem de quo loquimur, est extra compositionem, negatque exceptis verbis omnes orationis partes: Verba autem, ut diximus 105. habent ad negandum suas proprias particulias *la*, *qui*, *no* Ponitur istud *no* omnino in fine, immediate post totam orationem. E. g. *Inche no*, ego non. Quoties sunt simul & adjективum & substantivum; *no* poni poterit v. in fine, v. inter adject. & substant. E. g. *cùme che no*, v. *cúme no che*. idem est de Nominibus numeralibus, quando concurrunt cum *mita* vel *mel*. E. g. *aldù no mita*, v. *aldù mita no*. *quinelque mel no*, v. *quinelque no mel*. Idem est de Nominibus quæ adverbium comitantur. E. g. *cuchillo rume no*, v. *cuchillo no rume*. Tantummodo quando comitantur *ple* vel *mo*, *no* postponetur. *inche mo no*, *vaple no*. *no* non solum in responsionibus, sed etiam in interrogationibus adhibetur. E. g. *vei no cam?* nunquid ita? *eimi no?* nonne tu? NB. ingens discrimin inter *no* adverbium negativum, & inter *no* superlativum. 271. 272. nam alterum negat, affirmat augetque alterum: dignoscuntur autem quod *no* superlativum semper tam verbum, quam reliquas orationis partes antecedat, contra *no* negativum postponatur.

Num *no* negativum habeat eandem originem seu Etymologiam, quam *no* superlativum, quod oritur a verbo *non*, vincere. Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est. 115. 116. 117.

2do. *Mu* quoque idem est, quod latine non. Quando est adverbium negativum, semper vult esse solum, nec alias comites admittit, quam unum ex his tribus: *ca*, *mai*, *ula*, qui solent esse sui pedissequi. E. g. *mu ca*, non; & est cum imperio, signumque superioritatis. *mu mai*, non, estque urbanitatis, observantiæ & reverentiaæ signum. *mu ula*, nequaquam, minime, neutiquam, nullatenus. Adverbia *ca* & *mai* affirmativa nihil officiunt *mu* negativo, potius ejus negationem approbant, confirmant, decernunt. Quoties *mu* vel Nomen, vel Verbum vel alteram orationis partem præcedit; idem erit quod *aldù*, multum. E. g. *mu quimi*, scit multum. *mu quimlai*, non est valde versatus, peritus, intelligens. *mu huentu*, ad multa aptus, idoneus. *mu che*, nobilis, præclarus, ad multa magnaque natus. cum *mu* non raro se jungit *tu*, & tunc significat 1) utique. *mutu vei pilelen*, ne omittas rògo dicere; non committas, ut desis. 2do. supra. *mutu mamll mo*, supra scamnum. 3) intus. *mutu cara mo*, intra urbem, in medio civitatis. 4) est exaggeratio. E. g. *mutu quin-*

tulelaeimi, inquiram sedulo, omni studio ac diligentia, rem indagabo etiam atque etiam, iterum iterumque, magnopere, majorem in modum. 5) Certe, profečto, hercle: *mutu quimbin*, certissime scio, ita medius fidius, ita me hercle gesta res est. 115. 116. 117. 226. 271. 272.

3to. Adverbia, quibus affirmative respondemus, dividuntur bifariam, nam quædam sunt mere affirmativa, alia vero & affirmant, & confirmant sententiam. Inter mere affirmativa præcipuum est *mai* usitatum in Missionibus; *emai* in *Chiloe* & inter *Huiliches*: Jacobopoli dicunt *ca*; nonnulli *ea*, mulieres pronuntiant *he!* *ha!* cum quadam modulatiuncula, & nonnunquam *hu* clausis dentibus.

4to. Confirmativa numerantur quam plurima. En turbam: *lle*, *llechi*, *veille*, *vei llechi*, *vei lle ve*, *vei lle ga*, *vei ca*, *vei caba*, *vei ve*, *vei que*, *vei mai*, *vei cachas*, *veibuel*, *vei no cam chi*, *gatu*, *vei gatu*, *leù*. His confirmatibus utuntur in suis Dialogis, seu, ut vocant, Parlamentis: & quoties alter qui loquitur, concludit aliquam periodum, alter qui audit, ipsius dicta vel aliquo ex præcedentibus, vel ex sequentibus adverbii confirmat. 116. Adverbium *gatu* solet poni vel post *vei*, vel post verbum, vel quid simile. Etiam adhi-

adhibent *mupin*, adverbialiter. Item dicunt *mupimi*, verum, verissimum dicis. *ca* nunquam ponitur solum, sed post aliquam orationis partem.

5to. His Adverbiis addi possunt formulæ jurandi, quæ consistunt in hac particula *sm* v. *xm*. Interrogant igitur: *inei sm?* per cuius vitam juras? & jurans respondet: *Pai sm papai sm, nuque sm*, per matris vitam. *chao sm*, per patrem. *inche sm*, per me ipsum. &c. & hic est modus jurandi verbo vel expressis verbis. At etiam facto & opere jurent. V. *mancuù uln.* 774.

6to. Adverbia dubitativa sunt *chei*, *chemai*, forsan, forsitan. At nunquam ponuntur sola, sed semper comitantur vel verbum, vel aliam partem orationis. E. g. *vei chei*, estne idem, ille. *eimi chemai*, esne tu. Quandoque componuntur cum particula *chu*. E. g. *chuchei*, *chuchemai*, sum nescius. At tunc aliquo modo peccant contra regulas urbanitatis ac debitæ observantiæ. *chuchei*, unde hoc sciam, nescio. *chuchemai*, quid hoc ad me? num ego... Dicitur etiam *tume*, *tumechi*, forte, fortasse. *Huilliches* pro *chei* dicunt *pei*, item *Chilli*, utuntur etiam *gepei* adverbialiter, & tunc est idem quod *chei* 214. *Chei* annexum adverbiis tempus indicantibus notat ironiam. E. g. *ahuechi*, tempus

longum incertumque ironice. *ahuechi peuain*, in altera vita v. DEUS novit, quando iterum nos videbimus; sed ironice: nam verus sensus est, mox se visuros iterum. *chai chei* v. *chaichi*: *chaichei gebui veichi dgu*, sic erat olim, ante annos aliquot, ironice, vel etiam absque ironia *ahue vemaimi chei?* an facies statim? *chai chei veman*, fortasse statim faciam.

7mo. Adverbia Temporis sunt quæ fiunt per *hue* & *nma*. 287.: 4. Reliqua quæ tempus indeterminatum significant, sunt *chuml*, quando. 226. 227. In *Picun mapu*, dicunt *chugl*. *chuml ula*, quoisque tandem. *veichi*, tunc: in *Picun mapu*: *veicul*. Hoc *veichi*, mox, statim, refertur ad tempus & præsens & præteritum, & futurum. In aliis locis pro *veichi* dicunt *muna*. *veichi acutuimi quimbin*, mox atque venisti, scivi de adventu tuo. *moll*, semper. alii dicunt *mgenque* v. *mgenquechi*: at *moll* cum *gen*, *iaun*, *miaun*, est esse nudum.

8vo. Tempus determinatum indicant *tai*, *chai*, *mutai*, *muchai*, jam, nunc modo. applicanturque tempori tam præterito, quam futuro. *chai tuun*, nunc exivi. *tai acutuan*, mox redibo. *culai*, dudum. *ado*, jam, nunc, modo. *pichi ado*, *pichi mutai*, paulo ante, paulo post. Singulis his adverbiis jungi potest *ula*:

ula: significabuntque tempus præteritum & futurum E. g. *chai ula*, paulo ante, paulo post. *veula*, nunc. *munahue v muna*, modo, haud ita pridem. *muna aculleuin*, eimi tuimi, paulo ante quam veniremus, tu exivisti.

9no. Ante, quando est adverbium Temporis: *huema*, *peucachi*, *penchu*, quamvis *penchu* sit etiam adverbium ordinis de *penchu* & *huema* formantur verba *huemaln*, *penchuln*, incipere; primum esse. *ula*, post, postea. *ula cupaian v. cupaian ula*, veniam postea.

10mo. *uūia*, heri. *ule v. uūle*, cras. *tafuria*, vesperi, vespere. Hodie, si intelligatur dies viginti quatuor horarum, proprie non datur, per Periphrasin *vachi antù vel chai*, *tai*. 540. 541.

11. *Cagechi* adverbium numerale, significat iterum, at adverbium temporis, sonat alia vice, alio tempore, & applicatur tam tempori præterito quam futuro. Item dicitur & solum, & cum *ula Mel* significat & numerum & tempus. *quinelque*, aliquoties. *quinemel*, semel. *ca mel*, alias: Tempus remotum sive præteritum, sive futurum, ordinarie unius anni. *camel lai*, obiit anno præterito. *camel cupatuan*, redibo anno sequente. Quando volunt enuntiare multos

annos, anteponunt adverbium *mu*: *mu camel lai*, ante multos annos, multis abhinc annis est mortuus. *cui vi*, olim, antiquitus, quondam. *tute*, opportune, tempestive, in tempore. Et inde derivantur *tuten*, *tuteln*: in tempore venire. *tenn*, idem.

12. Adverbia loci. *Va meu*, *va mo*, hic, hac, huc: in Missionibus dicunt etiam *vau*: in *Chiloë tivu*. *Vei mo*, *vei meu*, ibi, eo, illuc. *teye mo*, *teye meu*, *teyeu*, *eieu*, 102. illic, illuc. *eieu* etiam sumitur pro tempore remoto. *eieu peuain em*, post aliquot tempus, menses nos videbimus. 290: 22 *cheu?* ubi, quo, unde? semper interrogando. *cheu rume*, ubivis, ubilibet, ubique. *cheu no v. cheu rume no*, *cheuchi*, *cheuchei*, *cheuche mai*, nescio ubi, quo, unde. Huc etiam pertinent præpositiones significantes locum si fiant adverbia. 290: 5.

13. Adverbia Interrogandi. *Chem*, quid? 266. 267. in *Chiloë* dicunt *chuven*. jungitur cum Nominibus, Verbis, &c. *chem tva?* quid hoc. *chem dgu gei?* quid novi? quid rei? quid est negotii? Pro *chemn* in *Chiloë* dicunt *chemon* de *chemo* nomen rei indeterminatæ. *chuchi*, qualis? *chuchi rþù*, quæ via? *chumam v. chumal*, quid, ad quid, quo, quem in finem, quam ob rem, causam. In *Chiloë*: *chumiam*, *chumial*, *chumabum*, *chuabuel*;

abuel; at ista sunt Participia, Gerundia & Aoristi Verbi *chum*. *chem mo*, cur, quare. *chumgelu*, *chumgechi?* quomodo. *chem ni vla*, pro quo? propter quid? cujus amore, causa? *inei ni vla?* propter quem. *DIOS ni vla*, propter DEUM. *eimi ni vla*, propter te: ita ut *vla* semper habeat secum vel rem, vel personam, vel particulam personæ, excepto solo *quinevla*, statim, illico, quam primum. *quine vla amoīn*, eamus, properemus, non moremur diutius. æquivalet uno. 230. *cam*, an, num: *chem cam?* quid, quid ergo, quid enim. *chem cam tpuabuen chei*, quid igitur? egone abs te vapularem? *cam* ordinarie habet adjunctum *ve* vel *chi*.

14. Adverbia demonstrativa, quæ respondeant à En, ecce! hæc Lingua non habet: supplentur autem per Pronomina. E. g. *vallechi*, *tva llechi!* Ecce iste est. Quando aliquid volunt monstrare vel ostendere aut interrogando vel confirmando, dicunt *vei tva*, *vei tvei*. Etiam utuntur Prænominibus demonstrativis vel solis vel duplicatis. *Teye*, v. *teye teye*, ecce illic est. *tva v. tva tva*, en hic est *vei v. tvei*, v. *tvei tvei*, ille est. Quando adhibenda sunt Nomina propria vel appellativa, Pronomina Nominibus jungantur. *Tva Huaiquilaſquen*, en *Huaiquilaſ*. *Teye Huanquelonco*, ecce *Huanquel*. At si fuerit aliquod ex Prænominibus primitivis, non

ponentur dicta Pronomina, sed verbale *m̄len* cum particula personæ. *Tva ta in m̄len*, ecce adsumus. Idem fiet in primo loquendi modo. *Teye ni m̄len*, ecce ipsum. 20. 23.

15. Adverbia motūs *matu*, *arol*, *ahue*, *geni*: festinanter, celeriter, propere, præpōpere. De his fiunt Verba vel addendo *n* solum, vel unā cum *l*. *ahuelaimi*, non festinas, properas, acceleras. *ahuelbige*, urge illum, insta illi. *arol lan*, mors repentina, subitanea. *mancha*, *allhue*, *nochi* v. *nochiquechi*, *allhuequechi*, *manchaguechi*, paulatim, sensim, placide. Adverbia *mancha*, *allhue*, *nochi* nunquam reperiuntur sola, sed vel duplicata, vel cum particula *quechi* E.g. *mancha mancha*, *allhue allhue*, *manchaguechi*, *allhuequechi*: sensim, lente, festina lente: at cum verbis, utroque modo poni possunt. De his adverbiis cum particula *ca* formantur verba. 192. E.g. *nochican*, *allhuecan*, lente procedere.

16. Adverbia qualitatis quæ respondeant Latinis in *ð* & *è* secundæ declinationis. E.g. certò, certè, sanctè, justè, rectè, &c. item in *er* aut *è* tertiae declinationis. E.g. facile, faciliter, difficile, difficiliter, &c. formantur in Chilensi Idiomate non solum per adjectiva, verum etiam per substantiva, verba & adverbia ut dictum 287: 5. addendo *gechi* v. *quechi*.

quechi. E. g. *cùme quechi*, bene. *huera quechi*, male, *leú quechi*, certo.

17. Numeralia sunt *mivuchi?* quoties. *aldùchi*, saepe. At NB *pichichi*, non est in usu, sed ejus loco dicitur *aldùchi no*, raro. *quine mita*, semel, una vice. *mari mita*, decies. *pataca mita*, centies. *huaranca mita*, millies *quinelque mita*, *quinelquemel*, *geúumel*, aliquoties: *pichi mita*, non dicitur. Ut fiant negativa, additur *no* vel in fine vel in medio. *Epu mita no* v. *epu no mita*, bis non, haud bis. *quinelque mel no*, v. *quinelque no mel*, non semel. *aldùchi no*, *aldù no mita*, non saepe. *ca mita*, iterum. *ulcatuge* v. *ca mita ulcage*, canta iterum. *Marichi* significat imo. decies. 2do. est numerus determinatus pro indeterminato & confuso. E. g. *marichi vei pibin*, illi dixi sexcenties, plus millies, pro saepissime illum monui. 3tio. significat propositum. firmum & seriam voluntatem faciendi aliquid vel non faciendi. *marichi aiúlan*, nolo, nec perficiet, quamvis maxime instet, urgeat, conetur, ut faciam. *marichi vei pile*, *vemlabin*, quamvis centies, millies jubeat, mandet, imperet, non faciam. *marichi lali rume*, *Patiru getulaian*, citius mihi vitam extorserint, quam Religiosum efficiant. NB. Discriben inter *mita* & *mel*. *Mita*, quod est mutuatum a Lingua *Quichua* seu Peruviana; solum numerat vices præscin-

scindendo a tempore, sed *mel* applicatur ad significandum tam numerum quam tempus, seu in quot occasionibus. *quine mel*, semel, in una occasione. *epumel*, bis, in duabus occasionibus.

18. Hæ dictiones: prima, secunda, tertia, &c. vice, vertuntur ut videre est in exemplis. 1) *Veula amoquaen*, v. *veula ni amoquaen*, nunc prima vice iter facio. *tva ta ni eputun ta ni gicun*, nunc secunda vice mihi venam incidunt, secant, mihi sanguinem ex brachio, pede, venis mittunt, detrahunt. *tva ta ni melitun ta mi pibin*, jam te admoneo quarta vice. 2) *nal quine mita*, prima vice. *nal epu mita*, secunda vice. *nal quine mita tubi*, *lagmeiu*, primo illum ictu, vulnera occidit, peremit, interfecit. 2) *cùlatu cuidei*, *vill nambi ta ni cullin*, v. *ta ni cùlatun mo ta ni cuden*, &c. tertio lusu, ludo, lusione tertia omnia amisit, omnium jacturam fecit, nihil illi reliquum fuit, omnibus est exutus. *cùlatu mo*, v. *cùlatun mo*, v. *cùlatugele*, *hueungei*, in tertio lusu consistit victoria.

19. Hæ: hac vice, ab eo v. ex eo tempore sic redduntur: *vachitu mo hueulaiaimi*, palmam hac vice non conqueris, feres, lucaberis. *veichitu mo cunivalcaumecuùmeimi*, ex eo tempore omnia tua ad interitum vergunt.

20. Adverbia bifariam, trifariam, multifariam, v. dupliciter, tripliciter, &c. expllicantur imo addendo Nominibus numeralibus *ad* cum *gen*, vel commutando Nomina numeralia in verba. E. g. *epu ad gei ta mi p̄epium*, v. *epui ta ni ad ta mi p̄epium*, duplex est vestis tua, v. vestiris dupliciter. 2do. addendo *rume*. *epu rume p̄epium geimi*, idem. 3tio. mutando *rume* in participium, item addendo *quechi*: *epu rumequechi* v. *epu rumelu vebin*, duobus modis illud feci. *ca rumelu*, *ca rumequechi*, alio modo. *quinelque rumelu*, *rumequechi*, aliquo modo. *aldù rume*, *rumei*, *rumelu*, *rumequechi*, multifariam, multis modis. *aldù rnmequechi no*, paucis modis. NB. *rumelu* v. *rumen* cum Nominibus vel Adverbii quantitatis quantitatatem vel crassitudinem indicat. E. g. *aldù rumelu* v. *rumei*, valde crassus, pinguis, obesus. *pichi rumelu*, *muna rumelu*. Item *ad* notat imo. consanguinitatem. 503. 2do. mores bonos vel malos. *gelai ta ni ad vachi cahuellu*, hic equus non videtur malus. *epui ta ni ad*: ambidexter, duabus sedet sellis.

21. Adverbium negativum quod respondeat Latino *nè*, Lingua Chilena non habet, verum supplet particula *qui* cum suo Imperativo. E. g. ne feceris, noli facere. *vem-quilmi*.

22. Adverbia ad respondendum quando quis vocatur, sunt duo: *chem* & *ai*. Quidam rudes & inculti respondent *au!*

23. Adverbia Taxativa sat, satis: sunt duo. *imo.* *Vanten, venten,* & significant *imo.* non plus, haud amplius: *venten. venten.* *2do.* factum verbum est idem, quod satis est, sufficit. *venteni, ventenai, ventenpe.* Et his vocibus utuntur ad sedandas discordias, ad vagitum seu fletum infantis comprimentum. Item in mensuris, &c. item solet esse ultima clausula in colloquiis, ac ultimum vale. *venteni, ventenai vachi dgu.* *2do.* *mtn* quod sonat satis, atque etiam solum, tantum. *ei-mi mtn, tu solus, quinte mtn, tantum unus, ni mtn votm, meus unicus filius.* *Reche mtn mlei,* soli Indi adsunt. Hoc item adverbio suppletur nunquam, sed tunc ponitur affirmative. *Tva ta ni mtn peun,* hac solum vice nos videmus. Suppletur etiam nunquam per particulam *hue* infertam verbo negativo. *Vemhuelaian,* non faciam imposterum. Ex *venten* & *mtn* fiunt abstracta *mtngen, ventengen.* *quimlan ta mn mtngen,* nescio quot v. quot numero sitis. *tva ta ni mtnhuen v. ta ni ventenhuen,* finis, non possum ultra, nihil supereft, finita res est. *tva ni mtgn,* hoc possum prætereaque nihil. *cheu mtnaimi v. chem ta mi mtnal?* quousque pervenies? *ta ni mtetun, v. mtetun* (solum) quousque potero.

24. Adverbia quantitatis indeterminatae sunt *chumtn*, quantum. *vanten* v. *venten*, tantum. Applicanturque tam quantitati continuæ quam discretæ. *chumteni* v. *chumtn* *gei ta mi ovisa?* quot oves numeras? *chumteni vachi mamll?* quantum est hoc lignum. *mivúgei ta mi votm?* quot filios habes. *mu vutai*, est valde altus, magnus, procera statura. *mu rumei*, crassus, obesus. Reliqua adverbia quantitatis tam continuæ quam discretæ sunt *aldù*, *cad*, *cauchu*, multum. *Pichi* cum Nominibus substantivis est adjectivum parvus, cum verbis est adverbium parum. *pichin vinu*, parum vini, ubi parum est substantivum, uti *aldùn*, multum. Ex adverbii flunt verba *pichin*, parvum esse. *aldùn*, *cadn*, *cautùn*, *cauchùn*, multos esse. *cauchun* significat etiam transfire, jungiturque cum *pa*, *me*.

25. Magis respondet *iod*, *no*, *nochi*, *iom*, plus, amplius. Inde *iodn*, *non*, *iomn*. Adverbia comparativa fient anteponendo *iod* adverbii finitis in *gechi* v *quechi*, *iod lefquechi*, currendo citius. *iod cùmequechi*, melius. Eodem modo formantur superlativa anteponendo *marichi iod*, *marichi iod cùmequechi*, optime. Si superlativa fuerint absoluta, adverbia fient vel per *marichi* solum, E. g. *marichi cùmequechi*, optime; vel addendo *quechi* superlativis absolutis, quæ flunt ex

ver-

verbalibus cum particula *ten.* *chovuntengechi* v. *chovuntenquechi*, negligentissime, omnino negligenter.

26. Quando Adverbia tantum, quantum sunt relativa, fient 1mo per *uñaun* esse parem, æqualem, *uñaui* v. *uyaugeita mu quimn* estis in litteris, scientia, doctrina pares. *uñaugeita mi quimn*, *ta mi peni ta ni quimnon*, mo v. *egu* v. *uñauiqu ta mi quimn*, *ta mi peni ta ni quimnon egu*, tantum tu es peritus, quantum ignarus est tuus frater.

27. Habet hæc Lingua quod respondeat quando interrogativo, nempe *chuml*, at non quando sine interrogatione. hinc 1mo absque omni adverbio utuntur solo subjunctivo: *aculi* v. *acutuli*, quando adveni. 2do absque subjunctivo simpliciter E. g. *acui piru*, *inche mlelan va meu*, peste graffante, in omnesque fæviente, ego aberam. 3tio. per gerundium Ablativi: *ni acuabuum* v. *ni acuabun mo*: quando erat venturus.

28. Adverbium Vix explicatur 1mo per *gechi*, at NB. quod *gechi* cum Nominibus est participium in *lu* e. g. *cogechi* id est *cogelu*: *gechi co*, id est *gelu co* 2do. significatur per *huera* v. *hueraquechi*. *Huera mogen*, *hueraquechi mogen*, ægre vivo, vix respiro. 3tio. per *ape* v. *epe*. *ape acui*, *vill te-pelcaquebi ta ruca*, vix venit, quando totam
do

domum concitat. *epe tuui*, v. *ape tuulu lagmmebi quine cunuval*, vix exivit, quando pauperem vita exuit, privavit, de medio sustulit, morte affecit. 83.

29. Adverbia hortativa sunt *imo*. *ca*, quod semper postponitur, & ordinarie cum Futuro vel Imperativo: non imperat, sed spiritus ac animos infundit. Cum reliquis Temporibus est adverbium confirmativum vel affirmativum. 2do. *ea*, at istud ex Lingua Hispana videtur accersitum.

30. Potius quando sequitur quam, redditur *imo*, per adverbium *iod* & verbum *cùmen*, quod fiet Participium, si sensus id postulet, & si ponendum fuerit in Præterito, etiam cum *mom*. *iod cùmeabui ta ni utuabuel*, *ta ni mlecatuabuel mo va meu*, potius abirem, quam manerem hic. *iod cùmei ta ni ilomom*, *ta ni ichalluamom mo*, potius carnem, quam pisces comedи. 2do. per *no*. *cofque iquellebin*, *ilon no*, potius pane, quam carne vescor.

31. Jam jam: *ape* vel *epe*. *ape* v. *epe tana-nauai*, jam jam casurus. 83.

32. Mox, statim quando est solum, vertitur per adverbia Temporis: at si jungitur atque ut, redditur *imo*. per *veichi*, *muchai*, v. *mutai*. Si sensus est de futuro, poterit

etiam fieri per præteritum subjunctivi. *veichi* v. *muchai acuai* v. *acule*, *deftugeai*, mox ut venerit, conjicietur in vincula, in carccrem, manum illi injicient.

33. Est Regula universalis, quod quælibet pars orationis, ex qua potest fieri verbum, possit etiam esse adverbium assumendo *gechi* v. *quechi*, vel *n* auferendo, vel ponendo illud post *n* ultimum.

289. § 3. De Adverbiosis propriis Linguæ Chilenæ.

1mo. *Rume*. 224. 2do. *Calli*. 193. 3tio. *Re*. 222. 4to. *Em*, *ema*. 200. 5to. *Ula*. 229. 6to. *Petu*. 215. 7mo. *Mari mari*, quod est adverbium usitatissimum, ac significationibus abundans, exundans, inundans.

Etymologia est ab adverbio *mari*, decem. unde *mari mari*, decies decem, & est modus assumptus a Lingua *Quichua*: nam Indi Peruviani se invicem salutantes dicunt *chugca chugca*, quod sonat decies decem. At in Lingua Indo-Chilensi habet significationem magis amplam: nam

1mo. Est Adverbium gratitudinis: nam quoties Indo-Chilensi aliquid dono datur, vel aliud quocunque præstatur beneficium, respondet *mari mari*: ago & habeo gratias,
amo

amo te multum de tua liberalitate: charitate, diligentia, grata mihi semper erit tui doni, beneficii, munusculi memoria. 2do. est formula salutandi, valedicendi, &c. nam in congressu & quoties salutant aut valedicunt, dicunt *mari mari*: salve, salve plurimum, salute te impertior, jubeo te salvere, bene vale, valete pariter omnes, opto tibi bonum diem, contingat tibi felix somnus, servet te DEUS: omnia haec & alia similia significat *mari mari*. Et respondens, etiam *mari mari* respondet; seu salve tantudem, & tu salve perpetuum; eandem tibi opto salutem, & ego vicissim tibi bene precor; idem tibi opto, valebis tu quoque, &c. 3to est adverbium obsecrationis. *mari mari Bürenieen*, rogo, obsecro, obtestor, manus ad te supplices tendo, per DEUM peto, ut mihi ignoscas, veniam des, ne me rogantem supplcemque rejicias. 4to. mittendi salutem, &c. *aldù mari maribichi*, *ta ni mari mari eluabimi*, salutem ipsi a me dices multam, plurimam, salvere eum jubebis meis verbis, salutem illi rursus a me nuncia, salvere illum quoque a me jubebis. 506. Ex *mari mari* fit verbum *mari marin* v. *marimariln*, significat omnia quæ *marimari*. Quando mittunt salutem absque *pin*, dicunt: *aldù marimari-len* v. *aldù marimarilelaen*: At cum *pin*: *aldù mari maribichi pi*, *piabimi*, v. *aldù mari mari pieimu*, *piabimi*. 206. 244.

Adverbia Vocativa non habent nisi hoc unum *em*: at utuntur suo proprio invicem se vocandi modo. 1mo. Nominibus consanguinitatis. 2do. terminis communibus cum variatione aliqua, aliisque. E.g. Vocat filius matrem: *chacha*, patrem, *chachai*, *chai*, *zai*. Vetulas vocant *cui* pro *cuye*. Decrepitas *cuse* *pllù*, anima vetus, senex. Fratres ac forores se vocant invicem. *llam*, pro *llamûen* v. *lamûen*. Viri se mutuo vocant *vûr*, terminus proprius *Huillichium*. Filii matres etiam *Papai*, *Pai* vocant: & Pater filias nā v. *nahu* pro *nahue*. Quando se appellant Nomine proprio, aut gradūs consanguinitatis, addunt *cai*. E.g. *Ñuque cai!* ô Mater! *Chao cai*, ô Pater! *Huinca cai*, ô Hispane! *Bernardo cai!* ô Bernarde, &c. 5.

290. CAPUT X.

DE PRÆPOSITIONIBUS.

1mo. A, ab. Præpositio vel postpositio (ne Instituamus quæstionem de nomine) in Chilensi Lingua magis usitatata est *mo*, quæ etiam pronunciatur *mu* v. *meu*, & æquivalet quam plurimis præpositionibus latinis, ac pro iis abunde supplet. 1mo. pro a, ab. *cara mo*, ab urbe. 2do. è, ex. *lemu mo*, ex nemore. 3to. in. *rulu mo*, in campo. 4to. de. *rou mo*, de ramis. 5to. pro. *eimi mo*, pro te. 6to. cum, *chao mo*, cum patre. 7mo. per. *lelvun*

lelvun mo, per agros. 8vo. apud. *inche mo*, apud me. 9no. propter. *Huerilcan mo*, propter peccatum. 10mo. ad. *maſu mo*, ad regionem. 11mo. in. *charu mo*, in vas. 12mo. inter. *eimn mo*, inter vos. 13. erga. *DIOS mo*, erga DEUM. Præpositio *mo* etiam supplet pro *va mo* v. *vei mo*, jungiturque cum omnibus Personis modorum finitorum. *u-quilmi mo*, pro *vei mo*, non eas illac, illic, illic. Gaudent etiam figurâ Aposiopeseos tacendo vel omittendo nonnunquam *mo*. *inche gelai*, pro *inche mo gelai*, per me licet. 283.

2do. Absque, idem quod sine; fit eodem modo. Addi potest, quod quando jungitur verbis absolutis; non solum potest fieri per adverbia negativa, sed etiam per Particium in *lu* negativum. E. g. *inolu uítagliimi rume*, nunquam exis, quin v. absque eo quod cibum v. potum sumpferis. *pino lu tuutui*, tacitus exivit. Quando intervenit Translatio primæ ad secundam vel secundæ ad primam, non fiet per ejusdem participia, uti fit per participia ad tertiam, sed vel per Gerundium Ablativi. E. g. *utuimi ni pinoeūm*, me insalutato abivisti: vel per Transitiones modorum finitorum. *utuimi pilaen*.

3tio. Ante. 1mo. quando jungitur cum Nominibus Temporis, fit per adverbium

ape v. epe. *Ape quine cuyen acutun v. acutuan*, ante mensem veni v. veniam. *ape ragi antú laiai*, ante meridiem morietur. 2. quando habet annexum quam, fit cum *ula* postpositum subjunctivis negativis: *comútunobilmi ula ta DIOS, piaulgeaimi*, antequam fruoris DEO, multa tibi sunt perferenda.

4to. Clam. Quando est adverbium, & verbis jungitur, verti potest i per *vuri vuri iei*, clam portavit. 2. per *llum*. *llum cupai*, venit clam. 3. per adverbia *llumquechi*, *elcagechi*. *elcagechi nuaiauquei*, clam, clan-culum pergræcatur, scortatur, in luxu ac libidine ætatem agit. Si jungatur Nominibus, reddi poterit per eadem adverbia addendo *no* Nomi. *elcagechi ta ni chao tipapatui v. tipapatui quimnolu v. quimnoel ni chao*, clam patre, patre infcio exivit, egref-fus est.

5to. Cis citra: trans, *nome*, *carcu*, cis, ci-tra: *nopa*. quamvis *nopa* est proprie ex hac parte aquæ vel viæ: unde melius vertitur per particulam *pa* postpositam Nominibus. E. g. *mahuida pa*, citra montem. Quando citra est præpositio taxativa vel exceptiva, non fiet per *pa* sed per *no*. *Vill toquiaimi, lagmn no*, ad omnia se extendet tua jurisdictio, citra mortem. 213. 287: 2.

6to. Contra. cum verbis intransitivis, fit
per

per mo. *ùllculen eimi mo*, sum iratus contra te. Cum verbis activis, 1. quando præcedit verbum, verbo *pra* inferunt. *pipraeneu*, locutus est contra me. 2 anteponunt *Huera*, v. *hueranma*. *Huera* v. *hueranma pieneu*, contra me est locutus. *huera* v. *hueranma niemu*, est tuus contrarius. *gehuelai dgu inchiu mo*, nihil est nec contra me, nec contra te. *gehuei dgu inchiu mo*, adsunt quærelæ contra utrumque nostrum. *gehuelai dgu vachi huentu*, nihil contra hunc Indum opponunt, objiciunt. Contra, si significat ex adverso, e regione; *rito*, *rito inche* v. *ni rito inche*.

7mo. Coram, suppletur 1. per *ina*, prope. *ina Pedro*, *Pedro ni ina*: *ina Pedro mo*, coram Petro. 2. per *ad*: *eimi mi ad mo*, coram te. 3. per *age*. *Apo ni age mo*, coram Gubernatore. 4 per *taftu*: *taftu inchiu* v. *inchin*, coram nobis.

8vo. Cum *egu* v. *mo*. *Chem mo* v. *chem egu rputibimi vachi mamll?* *cachal mo* v. *egu*. quo istruimento formâsti hoc lignum? securi.

9no. Erga V. a, ab. Extra adverbium *huecun*; præpositio, ut in exemplis: *tutelami ta mi piel meu*, *vemn meu*, extra chorum saltas. *huedhued getui*, v. *huedhuedi*, v. *huedhuedtui*, insanit, desipit, de potestate mentis abiit. *cageduamn*, *catíduamn*, *ecstasin pati*, animum rapi, abripi, absorberi.

10. Infra. 1. *nau, nauple, naū mo, naū mo ple*: deorsum. 2. *minche. minche gilan v. naū gilan*, vadum inferius transire, superare. *minche pñnpuya*, sub axilla.

11. Inter. 1. *ragi v. ragin v ragintu ragi v. ragin puche v puche mo: v. ragin mo puche*, inter homines, in medio hominum. *ragin v. ragintu anuge*, sede medius, in medio. 2. *uùdanmaumn*, dividite inter vos. *lagmuigu*, alter alterum occidit, mutuis vulneribus conciderunt. 3. Quando sunt plures, qui ad aliquid faciendum concurrunt, & isti plures sunt ejusdem generis in illa linea, quam Nomen exprimit, tunc eleganter adhibetur Nomen illud genericum unà cum litera *u*; & factum verbale jungitur cum particula personæ respondente. E. g. *Ta in penium deumallein ruca*, nos fratres soli, v. nos fratres omnes simul v. unà domum hanc a fundamentis ad colophonem ereximus, vel (ut Hispani loquuntur) inter nos fratres perfecimus, perduximus. *ta in monmahueun*, inter nos consanguineos. *ta ni malleun peniun eign cai*, inter patruos, fratresque. *ta in quine cheun*, inter nos qui ejusdem sumus familiæ, domûs, vicinitatis, ordinis.

12. Intra, intro: *minu, puminu*: dicitur etiam *pu* solum. *pu mlei*, intus est. *pu ruca*, intra

intra domum. Inde *minutun*, *minuln*, intro-
mittere.

13. Juxta, prope, quando est adverbium, *llecun*. Si distantia est parva, *ina*; inde *llecun*, *inan* E. g. *lleculei*, parum abest. *inapra-quei*, accedit. *digelei*, est propinquum, proximum. *digelbige*, paululum illud remove. *deutumn* v. *pelolemn*, *aldù digelelai ta mn laial*, attendite & vigilate, quia mors approxinuat, nec longe abest hora, quæ vobis vitam finiet. Quando juxta est præpositio, verti potest 1. per *pu*: *anulen pu ktal*, sedeo ad, prope, juxta ignem. 2 per *taf*, *taf leuvu*, v. *leuvu mo*, juxta fluvium. 3. *ina*. *ina leuvu*, v. *ina leuvu mo*, prope flumen. *eimi mi ina*, haud procul a te. *inaltu leuvu*, propter v. præter ripam.

14. Per. quando sonat juramentum *sm*; si obsecrationem *vla*. *DIOS sm!* *DIOS ni vla*, per DEUM O. M. Si motivum, *mo inche mulai*, v. *inche molai*, v. *inche molai tamia umautual*, per me non stat, quin dormias: 4. 92. *inche uge pieimi*, per me licet, ut eas. 290: 1.

15. Post. 1. *Vuri*. *Vuri coyam*, *vuri coyam mo*, *vuri mo coyam*, post quercum. Ex *vuri* fit *vuritun*, sequi, regredi. *vurilen*, stare retro, a tergo. *vurintun*, abdere se, se occultare, sua tegere, celare, dissimulare.

vurignen, fraus, dolus, perfidia. *vurignentun*, cretizare, vulpinare, fraudulenter age-re. *vuri dgu*, res suspecta. *vuri piel*, dicta in absentia, a tergo. 2do. *inan.* *eimi inangeimi* v. *inaleimi*, tu sequeris. 3to *epugentu*, primus a primo. *cùlagentu*, primus a secundo. *melligentu*, primus a tertio, &c *gelai ta mi elugeam* v. *elugeal*, *inagechi acuimi*, v. *tutelpalaimi*, *tenpalaimi*, fero venientibus offa. 4to. *Vuri san Cuan*, post festum sancti Joannis. 5to. *rufan*. *rufale quine cùyen cupatuan*, redibo post mensem. 6to *nma*. *aldùnmamo*, post longum temporis intervallum. *pichinma mo*, statim, post exiguum temporis. *rupal kdau*, post peracta negotia. *rufan umautun*, post somnum. *chillcatuli umautumen*, post studium eo cubitum. *deuma ta mi imom rapituimi*, post mensam v. bene potus, vomuisti.

16. Præter. 1. *re*, *mtn*. *Vill amomari paiaign*; *re vùcha* v. *vùcha mtn amomari palai-ai*, omnes præter senes, exceptis senibus, precibus interfundo. v. 2 *vill amomari paiaign*, *pu vùcha no*. 3. *ovisa nielan*, *mari mtn nien* v. *re mari nien*, non habeo oves præter decem. *chem cùmelcaeimu*, *re umautun cùmelcaqueimu*, nihil tibi prodest præter dormire. *chem rume dgu aiúquebi ta che*, *lan no*, v. *lan mtn aiùlabi*, omnia amant homines præter mortem. *vill rufaquei maputu dgu*,

DIOS

DIOS ni aiügen no, v. DIOS ni aiügen mtn afrupalai, omnia prætereunt præter amare DEUM. villchi dgu mo cùmelcaqueimi, mi Missa picloel no, v. re mi Missa picloel mo cùmelcaquelaimi, omnia facis satis bene, & satis accurate præter infervire Missæ. V. nisi.
291.

17 Pro. *Challua eluabuen v. challua ni eluabubin, vilu eluuyeen, mihi dedisti serpentem pro pisce. Ta ni cùmegen mo bùrenieaein mo ta DIOS, pro bonitate sua miserebitur nostri DEUS, v. propter suam bonitatem. mi pùtun mo allcù Missalaimi, propter potum non interfueristi Sacro. DIOS ni vla, propter DEUM.* 290: 1.

18. Prope. V. juxta. Propter. v. pro. si-ne. *inaduamnoquechi v. inaduamnochi notu-caqueimi*, inattentus res proteris, obteris, conculcas, pesundas. *ralli deumaimi cafca-man genolu*, v. *cafcaman no eimi*, absque eo quod sit tui officii, nec sis opifex lancem ex ligno formasti. *quidu tùpubi ta ni peni, raquinobilu ta ni chao*, siue v. absque reverentia erga patrem, fratrem ipsem et verberavit. *hueracagei raquigenolu*, injuriose ac siue omni reverentia tractatus, vexatus, exagitatus est. *huera dugucabimi mi huerilcano-eteu*, male eum verbis accepisti siue causa. *cahuellu genolu aldùnmalbin ta mi pemeabu-bin*,

bin, quod equo carerem tardius ad te visen-dum accessi. *chum cofque catuabun* v. *chum catùcofqueabun genochi cuchillo* v. *genochi cu-chillo mo*, qua ratione panem scinderem abs-que cultro. *maldùtulaimi rume ta mi ial ge-no chadi*, non tangis sine v absque sale cibum.

19. Sub. v. infra. 10. Super. *huente*. *Hu-ente ktal miauquei*, multis calamitatibus ex-ercetur, multas ærumnas sustinet. *huente ktal umautuquei*, nullis periculis terretur. *huente glam temlaimi*, non es bene educatus, eruditus, instructus. *huente glam temmquebi ta ni puyall*: prolem suam, suos gnatos Christianæ fidei rudimenta docet, urbanis moribus instruit, ad humanitatem informat. *duamtunmaeimi*, super v. de te cogito. *hu-entelbin*, illud superposui. *huente mlei*, *hu-ente mesa*, supra stat, super mensam.

20. Supra. 1mo. *Huenu*, quod plures ha-bet significationes, nam 1. cœlum, cœlestes-que regiones significat. 2. cum n̄ *huenu*, alicubi est magister. 3. sursum. 4. super & supra, poniturque vel sine præpositione, vel cum *mo* post nomen, v. cum *mo* ante no-men. E.g. *huenu pdll*, v. *huenu pdll mo*, v. *huenu mo pdll*, supra pavimentum. *plquitu-quilmi huenu mo*, v. *huenu ple*, ne cum Diis gigantum more pugnes, in cœlum ne ex-puas. *huente leuvu*, adverso flumine. *huente* v. *huenteple*, supra.

21. *Tenus.* 1. *ple. ancaple:* usque ad medietatem. *loncople*, usque ad caput. 2. *cùtu, pél cùtu*, collo tenus. 216.

22. *Trans v. Cis, citra. Versus. lafquen-ple v. lafquen mo ple*, versus mare. *vaple, vamople, tva ple, tva mo ple*, huc, hac. *vei ple, tvei ple, vei mo ple, tvei mo ple*, illac, istac. *teyeple, teye mo ple*, illuc. *caple*, alio, non admittit *mo*, neque *vauple*, *teyeouple*, quia *vau* derivatur a *va meu*, & *teyeu* a *teye meu*. *qui-nenple*: ex una parte, versus unam partem. *epunple*, versus utramque partem. *villple*, ubique. *vachiple*, ex hac parte. NB. Huilliches dicunt *ple* pro *cai*, & *pùlcu cofque ple*, pro *pùlcu cofque cai*, panis & potus.

23. Usque. 1mo. *cùtu. leuvu cùtu, leuvu mo cùtu*. usque ad fluvium. *cùmehuelaian, lagmelmi cùtu*, non cessabo, non desinam, donec v. usque dum te occidam. *eimi mo cùtu*, usque ad locum, ubi stas. *inche ni mlen mo cùtu*, huc usque ubi consisto, persisto. 2do. *ple*. V. *Tenus*.

291. CAPUT XI. DE CONJUNCTIONIBUS.

1. Ac, atque, &, etiam: *cai*: hæc conjunctionio *cai* suppletur 1mo. cum *huen*. E. g. *votmhuen*, pater & filius. *conihuen*, matet & filia. 204. 2do. cum *ple*. 290: 22. 3tio. per *filepsin*

filepsin reducendo Nomina singularia copulata cum &, ad Numerum Pluralem. E. g. *eimi inchiu*, ego & tu, nos duo. *teye eimu*, tu & ille. *inchin*, ego & vos, vos & nos. 16. 18. 21. *Cai* quandoque est particula exornativa vocativa: *Chao cai!* o Pater. *Nuque cai!* o Mater! 289.

2do. Aut, vel, item ve encliticon. *chei*, *chemai*, *chilli*. *gepei*, *pei*. *Tva chei*, *teye chemai*, aut hoc aut illud. *cumegetuai chei*, *cume getulaiai chemai*, erit tempesta vel secura vel adversa, aut serena aut turbida. 288: 6.

3tio. At, attamen, sed, tamen. 1. *no*, *mai*. *Vill huenequeign*, *inche mai no*, omnes furantur, at non ego. v. *inche mai huenequelan*. 2. *inei chillcatulai rume*, *inche mai chillcatuquen*, nemo studet, at ego litteris navo operam; nemo est musarum cultor, at ego sum discendi cupidissimus; nullus se ad litterarum studia refert, at ego totus in eo sum, ut animum doctrina excolam. *quimlaimi pigeimi*, *eimi cagei ta mi duam*, dicunt te non intelligere: at tu optime scis, quo cursum dirigas, quam viam teneas, sequaris. V. imo.

4to. Ergo, ideo, igitur. *Veimo: vei ni vla*, *DIOS ni piel raquilabimi*, *veimo allhue ruca upe pigeaimi*, DEI mandata non servas, ergo condemnaberis. *raquilabimi ta mi toquie-*

quieteu, veimo tpugeaimi, superioribus obedientiam non præstas, ideo vapulabis.

5to. Evidem, quidem. *mai. Inche mai DIOS ta ni piel inaituquebin*, equidem DEI mandata servo. item *vemge mai*, fac sis.

6to. Et, etiam V. ac, atque. Ideo. V. ergo, quia. imo 1 *Huelu*, quod solet habere adjunctum *mai*, & interdum interponunt *gue*. E. g. *huelumai, hueluquemai lagmtubi*, vulneravit, imo interfecit. *cumegei pigei, hueluquemai marichi iodi ta ni cumen*, bonus imo optimus. *Huelu* etiam significat: at, tamen, attamen. *vill alcù Missapaqueign, huelu eimi no*, v. *eimi huelu no*, omnes Sacro intersunt, attamen tu non. 2. *ina*, & est elegantius. *chgarcubi, ina lagmtubi*, illum primum vulneribus, demum morte multavat.

7mo. Ne *cam. inche cam aiecahue gen? inche aiecahue gen cam chi?* Egone scurra. egone parasitus? *ta ni umautunoabum, nanopllmeuyei*, ne dormiret, ambulatum ivit.

8vo. Nec, neque. *rume: eimi rume no, nec tu. tva rume vemlaibimi, tva cai vemlaiaimi*, nec hoc facies *inei rume inchiu*, neuter, nec ego nec tu. *inei rume eimu, nec tu*

tu nec ille. *inei rume inchin*, neque isti, neque nos. *inei rume Pedro Pablo egu quim-Chiliduguquelaimu*, neuter nec Petrus nec Paulus linguam Chilensem callet. *ulaian mlecatulaian rume*, nec ibo, nec manebo.

9no. Nisi. *re*, *mtn.* *re eimi*, *eimi mtn*, nemo nisi tu. *re cofque pin*, panem solum postulo.

10. Quamquam, quamvis, *cùmegelu rume* v. *cùmelu rume*, *eimi chanapiuqueknolalimu ta mi chao*, quamvis bonus, Pater tuus sua tibi arcana non pandit, non communicat, non patefacit, non manifestat.

11. Qua, quatenus, secundum quid. *mo* & faciendo ex nomine abstractum: *ta mi mapuchegen mo*, *gollirqueimi*, quà Indus potu te obruis, ingurgitas. *ta mi chumgen mo vei piqueen*, *ta mi Patirugen mo chei*, *ta mi Huincagen mo chemai*, quatenus mihi hoc dicis? quà Missionarius, an ut Hispanus? *ta ni allcùnon mo*, *rupalmavali ta ni rulmen*, quà surdo, surdastro, & quod graviter audit, illi ignoscendum, danda venia est.

12. Quia. 1. *mo. mi lagmbiel mo quine huentu, pltùlgeaimi*, quia homini necem attulisti, quod hominem vita privasti, exuisti, tu quoque suspendio necaberis, vitam finies. *mi cùme chegen mo aiüeimi*. v. 2. *cume chegeimi*

geimi; *veimo aiueimi*, quia es vir probus; mihi in delitiis es. Sed, verum, verum enim vero. *quimlaimi pigeimi*, *eimi mai cagei tam duam*, simplex appares, simplicitate cares.

13. Si. 1mo. cum subjunctivis; omittitur. *acule*, *nietuabimi*, eum si venerit, detine. *pebili lagmabin*, si viderem illum, trucidarem. *pebubili lagmabubin*, illum si offendissem, peremissem. 2do. *huerilcauyen chei* v. *tumechi huerilcauyen*, *bureniemollechi*, si erravi, parcite.

14. Sic, ita. 1. *vamgechi*. *vamgechi uudaqueimi huera lan!* siccine separas amara mors. 2. *vem v. vam*. *vem niebige*, sic, ita illud teneas. *vam amoje*, sic, ita ambula. *inche vemgen*, ego sum ita constitutus, hujus sum ingenii. *eimi vemgelaimi*, ea tibi indoles non est. *vemgelai*, *gelai*, *gelai veichi dgu*, non est ut dicis, est falsum, falleris.

15. Sicut, sicuti. velut, veluti ut, uti. 1mo. *vamgelu*. *Inche vemgelu*. *inche vemgechi*, sicut ego 2do omittitur sicut. E g. *ni amocan*, sicut fecit iter. *ni piel*, sicut dixit. *ni toquiel*, sicut præcepit *mi vemeteu*, sicut tibi fecit. 3tio. *eimi vemgelan*, non sum sicut tu, tui ingenii, tuæ indolis. *mi chao vemgeimi*, patri assimilis es, patrem ore, habitu, incessu refers, es patris viva effigies.

eimi vemgelu cumei, est bonus sicut tu. *eimi vemgelu quimn*, scio sicut tu. *eimi vemgelu inche quimlan*, uti tu, sic & ego ignarus sum. *vamgechi eimi DIOS sm pipraqueimi vamgechi inche amomari paquen*, sicut tu per Deum juras, ita ego illum meis precibus imploro, colo, invoco.

16. Tam. 1mo. si sequitur ut: *venten v. vanten: vanten cumei, inche quimlabin v. vanten i ta ni cumen, inche quimquelabin*, tam bonus est, ut ego nesciam. 2do. si est admirativum, vertatur per *mu, aldù, no. no cumei ta DIOS!* tam bonus DEUS! 3to. si sequitur quam: *uyaui ta iu cumen*, Tu non es melior me, sum tam bonus quam tu.

17 Vel. V. aut. velut, veluti, ut, uti. V. sicut. Ut causale fit per Gerundium Accusativi. E. g. *ni aiùam*, ut amem. *ni aiùabuam*, ut amarem, &c. 48. 66. 67. 2do. *aiùpaquen*, venio, ut amem. ut ut. *chuchi rume, chuchi rumegelu, chuchi rumegele, yaventulabin*, ut ut sit, non respuam, non aspernabor.

292. CAPUT XII. DE INTERJECTIONIBUS.

Tribus modis Indi Chilenses suos demonstrant affectus. 1mo. voce & signis accommodatis affectui, quem significare aut excitare

citare desiderant: in duobus autem affectibus excitandis præcipue antecellunt. 1mo. in affectu tristitiae & commiserationis, adeo graphicè & proprias, & alienas calamitates describunt. 2do. in amore & blandimentis. Tam blandi sunt & blandiloqui, præferunt mulieres, quæ ut verborum concinnitatem & ornatum aucupentur, amoremque sibi concilient, mirum quantopere suis diminutivis, aliisque orationis pigmentis pulcherrimum idioma corrumpant.

293. 2do. per Interjectiones. E. g. *tui*, *atùi*, *atùtùi!* vox ejus qui vapulat, doloris acerbitatem significans. *achuchu!* indicans vehementiam frigoris. *tùtu*, signum iræ & contemptūs. *tìti*, *titi cani!* injuriæ, cavillationis! *ùi ùi!* desperationis. *ehu*, terror, horror, pavor. *veicu!* *ehu*, *ehuem*, admiratio. *Em!* afflictionis, *inche em!* o miserum me! *ema*, *em*; amoris. *vot!* commoti, & obturbati animi. *ananaí*, sensus doloris, dum jocantur & lasciviant. *hue!* admirationis dum audiunt nova vel inaudita.

294. 3tio. per partes orationis vel solas vel compositas, sic blandiuntur viris vocando ipsos *chachai*, *tai*, *chai*, *zai*: mulieribus, *chacha*: externis, *nai*. Minantur dicendo *muchai!* subintelligitur: *peaimi* v. *penmua-imi*, v. *nacmaeimi*. Exprimunt excessum

quantitatis 1mo. per *em! ovisa em!* ô ingens ovium multitudo. 2do. per *geno*, quod idem est quod *geno* ironice: *geno ovisa!* Desperationem declarant per *laínoabun: calli lachi:* utinam morerer. Tristitiam: *cuntugen em!* affligor! quot me obruunt mala! *piaulgen em!* vexor, tribulor, exagitor. Imprecantur mulieres: *larumege, tanarumege.* Affectus desiderii: *pulcu em!* utinam haberem ad bibendum, *misqui iabun em!* mel percupio. Dolent absentiam a Patria, vel a re aut Persona amata. *chu ca lihuen!* en aliud suspirium. Ad consolandum: *chumabui, chumgeabui!* quid agas? Jactantiæ: *calli* v. *calli mai!* exspecta, videbis. item dicunt ironice *penmaulaiaimi mai!* nihil tibi mali accidat. Addunt nonnunquam Nomina Frater, amice, &c. *amoje, amoje peni, gelai!* canes vocant per *vachi vachi!* incitant per *toto v. to to!* cohibent per *chùchù.* Quando propellunt equos, mulas, vaccas, &c. clamant *ala ala!* v. *ale ale?* 506 508.

295. CAPUT XIII.

DE PARTICULIS EXPLETIVIS ET EXORNATIVIS.

Duplex est particularum exornativarum genus; nam quædam ipsis verbis inferuntur, de quibus jam saepe facta mentio est. Aliæ autem sunt extra compositionem, nec sunt

sunt pars orationis significativa, sed tantum exornativa, quamvis aliqui iis utantur non tam ad concinnitatem & elegantiam, quam ex usu & consuetudine. Sunt autem sequentes:

imo. *Cha* est mere exornativum, & ordinarie jungitur adverbio *ca*. E. g. *cacha*, & non cum alia voce aut dictione, & quidem solum: *cacha*. 662.

2do. *Chi*. 1. est idem quod *chei*. 2. est pars essentialis verborum in prima persona Imperativi absque Transitione: & secundæ pluralis ad primam singularis cum Transitione. E. g. *eluchi*, *elumochi*, item in pronominibus demonstrativis. E. g. *veichi*, *vachi*. item in adverbiiis numericis *quinechi*, *epuchi*, &c. 3to. est exornativum, concurritque cum quacunque orationis parte, præcipue cum participiis in *lu*, & adverbiiis *cam*, *mai*, *lle*, &c.

3to. *ga*. Quandoque est pars Nominis aut Verbi, & tunc est significativum, non ex se, sed ut unitum verbo. E. g. *gnatu* v. *gatu*. profecto, me hercle. *gapin*, uxor more patriæ. *gacan*, haurire sentinam. Exornativum, illud verbis aut Nominibus quandoque intercalant, præfertim in suis cantunculis. 411. Extra compositionem illud in suis Dialogis frequentant.

4to. *nt.* hæc particula raro invenitur, & solum cum *ca.*

5to. *Po.* 217. *Quæ* extra compositionem & post adjectiva 1. æquivalet articulo Pluralis, ut dictum 10. 2do. positum post adverbia & pronomina, est particula exornativa. Item cum nominibus numeralibus cum *l* & sine *l*. E. g. *quineque* v. *quinelque*, quidam: quamvis jure dubitetur, num hic sit exornativum, an nota numeri Pluralis. 220.

6to. *Ta.* aliquoties est significativum. 1. dum agit vices *chem*, atque ita illo utuntur, quando non satis audiunt, vel percipiunt, quod dicitur. 2do. quando discernit ac dividit vocem aliam ab alia: sic adhibetur ante *in* E. g. *inchin ta in*, nos: ut distinguatur ab *in*, edere, bibere. Cæterum quando est exornativum, est quo frequentius, & frequentissime utuntur, & quandoque ponunt in principio, quandoque in medio, vel fine. *nal ta tipan*, liber exeo.

7mo. *Va*, *ve* sunt mere exornativa. *va* reperitur post *ca.* *vei cava* v. *caba*. *Ve* cum quacunque orationis parte, utrumque semper in fine.

8vo. Quædam orationis partes significativæ, adhibentur quandoque ut non significativæ, quamvis non communiter: suntque instar intercalarium. E. g. *vei ta*, *veimo*, *veimota*, *pichiga* v. *pchùga*.

296. CAPUT XIV.

Idiotismi seu modi loquendi Linguæ
Indo-Chilensi propriae

Habet hæc, uti quæcunque alia Lingua
suos proprios loquendi & explicandi mo-
dos, saltem apud Latinos, quod sciam, non
usurpatos. E. g.

1mo. In gravi dolore aut afflictione
dicunt *uùdalei ni piuque*, cor meum est di-
visum: & quando afflictio cessat, ac iterum
sunt contenti, utuntur hoc idiotismo: *núf-
tuletui ta ni piuque*, jam meum cor est ite-
rum clausum: latine, Transiit, qui animo
hærebat infixus dolor. 460.

2do. Hanc phrasin latinam: hoc non ad
me, ego in aliena me non intrudo; ego in
officii mei regionibus me contineo; Lingua
Chilena vertit: *conmpaquelan vachi dgu mo*,
vel hoc idiotismo: *inche pivalan*. 527.

3to. Hæc: quiesce, conquiesce, ad tran-
quillitatem animi redi, reddunt: *naùpape ta
mi ullcun*, *naùpape ta mi piuque*. 488.

4to. Dum latine dicitur venit hora, Chil-
eni dicunt finita est. E. g. *deui ta in iabuel*,
est hora prandendi, edendi, bibendi. 543.

5to. Latini dies, noctes Chileni nume-
rant: *epu puni*, ante duos dies. *epu punai*,
post biduum. 543.

6to. Latini anno dant menses solares; Lu-
nares Chileni. 543.

7mo. Apud Latinos aliud est comedere,
bibere aliud: at apud Chilenes eadem vox

in & edere significat, & bibere. ilan vinu,
non bibo vinum, quamquam non careant
proprio verbo pùtun, bibere. 479.

8vo. *Chem cruf mlei, amoquei, miauquei,*
quis ventus? quæ aura, quæ tempestas? 560.

9. *pecimi cupan.* venio ad te visendum.
 76. 79. 169.

10 *Lalcali v laiei ta ni pinom,* mortua
 est ipsi uxori. 538.

11. *numùlulan,* olfactu non me percipio,
 non oboleo. pro: sum jejonus, integrum
 famem ad ovum affero.

12. *motitui leuvu,* fluvius impinguatus
 est. pro: intumuit. 433.

13 *epu antù vemgelu,* v. *epu antù vemle-*
lu, duos circiter dies. 543.

14. Iram ob quam excefferunt verberan-
 do, &c. excusant: *ui ta ni cuù,* item hoc
 idiotismo: *uln ta ni cuù.* 512.

15. *Tva ta ni mtn cupan,* venio prima
 & ultima vice. 550.

16. *Vircù mollbun mo v vircùle molbun,*
 absque iræ, libidinis, &c. impetu. 484 453.

17. *coni Missa,* Sacrum incipit, *tipai*
Missa, Missa est finita. 524.

18. *yemein ca dgu,* Transeamus ad alia 516.

19. *mivu coni,* quot vulnera illi sunt in-
 flicta? 533. *mivù tugei?* quot accepit. 267.

20. *afpe vachi dgu, huenu prape,* *pu pùlli*
conai v. *conpe,* oblivioni illa tradantur, de
 his mentio non amplius fiat. 516.

21. *eimi mo yavuluquen*, in te confido. 482.

22. *pichin ptm duamtuaeneu*: parum tabaci obsecro. 414.

23. *ta mi pnen ieubin mo*, quod te amem ut mater filium. 503.

24. *Cheu uúnmaimi*, ubi transegisti noctem. 494.

Hæc pauca sufficient, ut constet Linguae Chilenæ, ut aliis non deesse suos Idiotismos & modos loquendi proprios, quos Lector, ut servet in loquendo proprietatem, diligenter observabit.

298. CAPUT XV.

DE ACCENTU & ORTHOGRAPHIA.

De utroque sat superque dictum suo loco
1. 2. 3. 4. 5. 34. 52. 53. 54. 55. &c. Cætera usus ac Magister docebit.

Geistæ 26. Auguſti 1772

299. EPISTOLA.

Mi aiuelchi Patiruem Bernardo Haveftadt.

Mari mari.

Aldùn mita cùpa chillcaeimi vachi tipantu mo ; huelu pepi vemlabin tva epu dgu ni vla. une : HuerquenChe ni pevalnon mo. epulelu : ta ni quinobun meu Chilidugu tva. Huelu ado Huerquenche nien. cùme quimnoli rume Chilidugu, doi pichi mita rùlmean cai. Vei ni vla Patiru ema ! vill ni piuque meu mattumeimi, vill antù mo cai mattumaeimi ta mi cùme duam, mi cùme piuque, mi aldùn cùme kdau mattumeimi pituquellen, mattuma- eimi cai mi Chilidugu ni Grammatica.

Chumgechi quimimi, inche Chillcabin tva, ramtuen cam ? vei pian ado. Quinje antù mo pibin inche ta vùta A-

po Nicolas Contucci : vill antù mo gneituquen pichi ta Chilidugu : cùme quimbubilichi, ta ni pepi glamquemean doi matugechi ta pu Che ! veimo Patiru Provincial elue neu ta mi cùla Quaderno : veichi pu Quaderno pegelbin ta ni aiuelchi Patiru Loncopagi pigelu : vei quimbi ta mi chillcael , vamgechi quimbiu, inei chei vachi chillcael voe gei.

Veimo vill chillcabin , chillcatubin cai : vill antù mo cai utintubin gneitubin cai. Vei ni vla quimquen pichi , aldùn pichi Chilidugu. A aiuelchi Patiru ! chuml chei pepi duguaeimi taf age?chuml chei kdaucloaeimi gneituam, bautizaiam cai ta pu Che ! pepi aldùnmallai tva , vamgechi inche yavuluquen DIOS meu.

Veula gneituquen S. Theologia cùlalelu tipantu mo : vei abyecuìmei cai. veimo quinie tipantu mo gneitan. ea tipantu mo mlean cai culalelu Probacion meu , vei ta ni vla epu tipantu mo , Dios pile , pepi compaian ta mapu meu. vei ni vla dugunmaen ta Dios Patiru em ! dugunmaen , nissabige ta mi Santa Mifla meu , opulbige ni plìu fervor mo ; ni anca cùmelen mo , ni piuque alduchi pas ciencia caridad mo cai,

Inche re nissaeimi tva : chillcaelen ta Mission , ta Patiru ni cai quinque cùme nutamcan. chumtn Patiru , inei , cheu cai mleign. Chem dgu no rume mo venten tepelgen , vemgelu vachi nùtamcan mo. Inche ni quimqueel eimi doi quimimi , vei ni vla chillcalaeimi.

Inagechi mari mari pilelaen vill ta pu Patiru veichi mapu mo mleluchi. Veichi pu Patiru quimnochí mo ru me ! inche penobili rume cai , huelu cùme duamtubin , doi aiubin cai. Vem vemaimi aiuelchi Patiru Dios ni vla, aldùn tipantu mo cai cùme mogeaimi , mogeaimi cai moll antù , vill tipantu mo cai Huenu mapu meu.

San Miguel ni collegio meu , setiembre pigeluchi cùyen mo , mari epu antù mo. Huaranca , relüe pataca , quechu mari , relüe tipantu mo.

Eimi ta mi cùme piuque mo

Servieteu Andreas Febrès.

Chili-

Ss^{ta} et Indiv. TRINITATI...
Gloria... Credo... TO DEUM...
B. Havestadt inv. H. Strübel sc.

CHILIDUGU

PARS SECUNDA.

Indiculus universalis R. P. Francisci Pomey Soc. JESU in Linguam Chilensem translatus, additisque exemplis quam plurimis ad facilius addiscendum auctus.

300. NB. Tametsi Lingua Chilensis sit multo abundantissima, si ejus oeconomiam spectes, ut in Prologo ac tota Parte prima probavimus; nihilominus non est negandum, eam magna plurimarum vocum laborare penuria.

imo. Propter defectum communicationis commerciique cum aliis Nationibus: unde cum res ipsae. E.g. Varia fructuum, leguminum, plantarum, arborum, animalium, artefactorumque genera, quibus Regio Chilensis caret, eo perlata non fuerint, nisi pauca ultimis his per Hispanos temporibus, quid mirum, quod voces quoque his nominandis Linguæ Chilenæ defint. Quæ autem vel ex Hispania, vel ex aliis Regionibus, eo postea sunt allata, ea vocibus corruptis ob gentis rusticitatem & inficitiam nominentur.

Habet

Habet propter commercium, quod Chilensis-
bus fuit cum Peruvianis, quasdam dictiones
Linguæ Quichuæ. E. g. *Apo*, Gubernator,
superior. *tupu*, leuca. *antù*, sol. *atahuall* v.
achavall, gallina, &c.

2do. Cum animum ad artes liberales & stu-
dia litterarum nunquam adjecerint, adeo ut
qui vel scribere aut legere norit, sit nemo, in-
de est ut apud illos non sint in usu voces gene-
ricæ, termini technici, & verba facultativa
etiam alibi opificibus non incognita, item qui-
bus exprimantur potentiae tam materiales
quam spirituales, habitus morales & intelle-
ctuales, actus interiores, columnæ, lineæ,
anguli, &c.

3to. Quandoquidem inter IndosChilen-
ses nulla floret nec invenitur Religio, nec cul-
tus divinus, sed mera culpabilis aut inculpabi-
lis ignorantia, & solum nonnulla ad res dome-
sticas applicatio; non reperiuntur voces, quæ
Templo, altari, sacrificio, victimæ, oblatis, ali-
que hujusmodi respondeant, nec quibus ex-
plicantur res supernaturales aut immateriales.
E. g. spiritus, gratia, gloria, virtutes, vitia, &c.
in sensu Theologico.

Quæ omnia benevolum Lectorem præmoneo, ut re-
flectens quam immensi laboris fuerit, tot voces, quot
hic liber affert, colligere, iis quas haec tenus acquirere po-
tui contentus, reliquas dum sancta JESU Societas inChi-
lenses Regiones redierit, patienter expectet. At nec est
necessæ, ut expectes amice Lector, nam habet Lingua
Chilensis modos, tot quot voles, voces perfaci negotio
formandi. 574. 859. 860.

301. Indiculus universalis.

Pars prima, de mundo, ejusque Partibus.
Ejus Creatio.

Vill dgu ta ni uñi.

Ta mapu, vill ta ni chag cai, unelelu chag. 696.
Ta ni elgen.

Quis mundum condidit? DEUS est, qui illum creavit ex nihilo. *In ei eli cam ta mapu?*
DIOS entubi chem meu no.

302. Quantum temporis intercessit, ex quo illum eduxit ex nihilo? 6971. (usque ad præsentem annum 1772. juxta martyrologium Roman. 25. Decembris. *Chumtn tipantu gepei ta ni elgen cùtu?* *cayu huaranca, ailla pataca, relûe mari, quine tipantu pei.*

303. Quantum temporis insumpfit in illo condendo? senos posuit dies, tametsi uno illum momento creare potuisset, si libuisset. *Chumtn antù mo eli?* *cayu antù mo elbi, mu-chai pepi vemuyeabui rume.*

304. Quid prima die fecit? Cœlum fecit Empyreum, Angelos, Terram & aquam, nec non lucem. *Chemchi dgu vemi unelelu antù meu?* *Doi huenuleuchi mapu, pu Angel, Tue mapu, co, pelon cai.*

305. Quid altera die? Firmamentum seu cœlum stelliferum produxit. *Chumi epuleln antù meu?* *pu Huaglen ni mlequeum.*

306. Quid vero die tertia in lucem edit? Aquæ tota Terra fusæ, DEI jussu suos in alveos cavernasque subterraneas confluixerunt. Tum produxit Terra genus omne plantarum & frugum. *Chemchei vemi cùlalelu meu? Co huente Tue mapu mlebulu, ni piel meu ta DIOS coni pu rgan mo. Veimo tipaign pu mahuida, pu lafquen: veimo cai lletui pu mamll vill pulahuen cai.*

307. Quid demum quarta, quinta & sexta die condidit? die quarta Solem, Lunam, cæteraque astra; quinta pisces & volucres; sexta denique hominem & fœminam produxit. *Chumi chei melilelu, quechulelu, cayulelu antù mo cai? melilelu meu eli antù, cuyen cageluchi pu huaglen. Quechulelu mo pu challua, pu ùnm cai: cayulelu meu pu cahuellu, pu huaca, pu vilu, caque vamgeluchi animal llavacha cai. Veimo ta pu Che, Huenu mai, domo Che cai.*

308. Exempla: *Ape DIOS mlepe pibi; vill mapu mlepei*, vix unum dixit DEUS haud imitabile FIAT; stat mundus Dominum moriger ante suum. *Vill pu Che ni Chelvoe ievalbiel ta DIOS*, omnes homines obligantur DEUM tanquam Conditorem suum agnosceré. *Aldùn manumyebin ta DIOS ta ni cùmelaeteu mo*, DEO propter plurima, quæ mihi contulit beneficia, multis

tis nominibus sum devinctus. *DIOS* ve-
meint mo, vei aldun aiùnmamui, noster Con-
ditor DEUS omni amore dignus est. 500.
584 585.

309. CAPUT I.
DE MUNDI PARTIBUS.

Unelelu Capitulo.

Vill mapu ni chag.

Quænam sunt mundi partes? præcipuæ
sunt Cœlum & elementa quatuor, ignis, aer,
terra, aqua. *Chuchign mapu ni chag ica?*
Doi vutalu Huenu mapu lle, meli elemento
cai, ktal mai, cruf, Tue, co cai.

310. Quot sunt cœli? Duo sunt præci-
pui, videlicet Empyrium & Firmamentum.
Chumtn Huenu mapu gei? epi. Duo Huenu-
leluchi mapu mai, pu huaglen ni mlequeum cai.

311. De cœlo Empyreo.

Doi Huenuleluchi mapu mo.

Quodnam est cœlum illud Empyreum?
cœlorum omnium est altissimum vastissimum
idemque pulcherrimum. *Chuchi mapu tvei?*
Doi Huenulelu, doi vutalu, doi pelongelu,
doi temogelu, doi cùmelu cai vill pu mapu meu.

312. Quem ob finem DEUS hoc cœlum

condidit? ut esset Beatorum sedes. *Chumal DIOS eli vachi Huenu mapu? moll peumagelu ica ta ni mleam.*

313 Quinam illi Beati sunt? Angeli, seu Beatæ mentes, & Homines sancti. *Inei cam geign vachi pu peumagelu? pu Angel mai, pu Santo cai.*

314. Quid est Angelus? Spiritus est ab omni concretione remotus. *Chemchi dgu gei cam Angel? Espiritu gei ta in p̄llū vem-gelu, hueluanca nienolu.*

315. Suntne omnes in cœlo? nequaquam. Tertia quippe illorum pars, quos DEUS initio mundi creavit, conversa est in caco-dæmones, & præcipitata in inferos. *Vill pu Angel mleign cam Huenu mapu mo? mu ca. Vill pu Angel Huenu mapu ta ni llitugen meu, elgelu ta DIOS mo; cùlalelu chag pi-chi veimo getuign pu Pillan, utuventugeign cai mu minche Tue mapu mo.*

316. Quæ causa fuit mutationis adeo funestæ? eorum peccatum. *Chem ni vla cam? ta ni huerilcan egn ni vla.*

317. Beatæ illæ mentes, quæ Dei gratia non exciderunt, eundemne omnes obtinent in cœlo ordinem? minime: sunt enim in ternas Hierarchias distributi, unaquæque autem

autem Hierarchia in tres ordines. *Vill pu cùme Angel uâauign? mu. udantugeign cùla Hierarquia meu, moll quine Hierarquia cùla orden meu.*

318. Quinam Angeli sunt primæ ac supremæ Hierarchiæ? En tibi illos omnes suo ordine. Suprema Hierarchia Seraphini, Cherubini, Throni. Media Hierarchia: Virtutes, Potestates, Dominationes. Infima Hierarchia: Principatus, Archangeli, Angeli. *Chuchi pu Angel geign unelelu, iod raquivaluchi Hierarquia mo cai? allcùtuge ta ni pu Hierarquia egn, ta ni pu orden cai. Unelelu Hierarquia pu Serafin, pu Cherubin, pu Tro- no cai. Epulelu pu Virtud, pu Potestad, pu Dominacion cai. Inalelu pu Principad, pu Ar- cangel, pu Angel cai.*

319. In quos ordines distributi sunt Sancti? in plures: hi sunt præcipui: Apostoli, Patriarchæ, Prophetæ, Martyres, Confessores, Doctores, Virgines, Viduæ. Sanctorum aliorum ac Sanctarum innumerabilis est multitudo, quorum Rex est JESUS Christus; Regina autem sanctissima Virgo MARIA. *Chumtn pu Orden meu udantugeign pu santo Huenu mapu mo mlelu? aldùn meu. Tva ta ni uâi egn. Pu Apostol, pu Patriar- cha, pu Propheta, pu Martyr, pu Confessor, pu gnelvoe, pu Quimhuentunolu, pu Lampe.*

gehuei ca pu Santo, pu Santa cai; ta ni mu vùta Apo egn JESU Christo gel, mu vùta Toquiquelu cai Virgen santa MARIA.

320. De Firmamento & Astris.

Pu Huaglen ta ni mlequeum meu.

Quomodo partiris astra? in stellas, & Planetas. Stellæ semper a se invicem eodem distant intervallo; Planetæ autem eandem perpetuo a se distantiam non servant. *Ca-geign chei quinelque pu Huaglen? pu Huaglen negùmunolu, negúmuquelu cai. Tvei Planeta pigeign.*

321. Quis stellarum est numerus? innumerabilis est illarum multitudo, quæ tamen oculis cerni possunt, mille & viginti duæ sunt (quibus addendæ una & viginti supra centum, detectæ a recentioribus Astrologis. *Negùmunoluchi pu Huaglen chumtnign? Raquivallaign; raquivalu huaranca pataca, meli mari cùlaign.*

322. Quæ magnitudo stellarum est? Tanta est magnitudo, ut earum minima Terram vincat decies octies magnitudine. *Al-dùn vùtaign cam pu huaglen? venteni ta ni vùtagen, veichi doi pichilu doi vùtai vill Tue ma pu meu mari pura mita.*

323. Suntne omnes inter se æquales magnitudine? nequaquam. Differunt enim sex gradibus magnitudinis, aliæ aliis majores.

Stellæ

Stellæ magnitudinis primæ sunt 15 secundæ 45. tertiae 208. quartæ 474. quintæ 217 sextæ 49. nebulosæ quinque, & obscuræ novem. *uñaui cam vill egn ni vutagen? mu. cayuchi cagei ni vutagen. mari quechu iod vutaigen; meli mari quechu iod pichiign. epu pataca pura petu iod pichiign meli pataca relûe mari meli doi pichiign cai, epu pataca relûe doi pichiign cai. meli mari ailla vill meu iod pichilu. quechu chihuai, ailla dumincleign.*

324. Quam altæ sunt? tam altæ sunt, ut a Terra distent viginti leucarum millionibus. *Aldùn huenuleign? venten huenuleign, epu marichi mari pataca huaranca tupu doi huenuleign vachi Tue mapu mo.*

325. Quam celer est earum motus? adeo moventur celeriter, ut intra horæ spatium quinque millones leucarum confiant. *ma tu necùlign cam? venten necùlqueign, re qui-ne hora meu, quechuchi mari pataca hueranca tupu amoign*

326. Qui motus illarum est? moventur circa suos polos in Oriente ad Occidentem. *Chumgechi negùmign? negùmign cheu tipai antù cùtu, cheu coni*

327. Quomodo dividuntur stellæ? in si dera. *Chumgechi uìdantugeign pu huaglen? pu Constellation mo*

328. Quid vocas sidus? signum est cœ-

leste certo numero stellarum sibi vicinarum compositum. *Chemchei constellacion pīgequei?* quinelque inaucleluchi pu huaglen ta ni taun gei.

329. Quot sidera vulgo numerantur? Numerantur sexaginta duo. Ex his tamen duodecim celebratiora sunt; quas domos solis vocant, quia singula perlustrat sol singulis annis. *Chumtn peign vachi pu huaglen taun? caiu mari epu. Vei egn meu mari epu, antù ruca pīgequeign, ta ni rupan meu guine tipantu vill vachi pu ruca meu.*

330. Quomodo vocantur? en singulorum nomina: Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libraque, scorpius, Arcitenens, Caper, Amphora, pisces. *Chumgechi uūitugeign? vamgechi: Aries, Taurus, &c.*

331. Cedo mihi nomina reliquorum siderum. Signa vicena terna recensentur in septentrionali plaga, nempe ursa minor, &c. In Australi vero vicena septena; scilicet Cetus, &c. Quæ sequuntur, recens detecta sunt: Grus, &c. *Chumllechi uūitugeign ca pu huaglen taun? pu Constellacion setentrional epu mari cùlagelu: Ursa menor, &c. pu Constellacion meridional epu mari relûe gelu: Ballena Veichi ado uūitugealu munahue mo quimgeign: Grulla, &c.*

332. Firmamenti pars illa lucidior, quam vocant

vocant viam lacteam; aliud nihil est quam minutarum stellarum innumera multitudo, oculorum aciem fugientium. *Veichi doi pelogeluchi chag Huenu mapu meu rpu epeu pigelu*; gelai ca dgu, raquivalnoelchi pu huaglen ni taun, ta ni pichigen mo ape pevalnolu.

333 *Pal, rito.* Sidus v. signum tot stellarum, quot numerus exprimit. E g. *Cùla rito*, Tres Mariæ. *meli pal, meli rito*, Crux Australis.

Unelve, Lucifer. *yepun*, Hesperus, noctifer, noctem portans, trahens, afferens.

gaucu poní, Pleiades.

Rgaco, duæ nubeculæ prope viam lacteam.

Ayarcùn, mico, luceo, splendeo.

Puyellcùn, scintillo.

Antù mlele, ta huagln pegelai, *antù mlenole*, ta huagln ayarquei, Sole micante latente, sole latente micant stellæ.

334 PLANETÆ.

Quot sunt Planetæ? septem omnino sunt.

Chumtnign pu Planeta, huaglen chei quidu negumuquelu? relueign.

335. Cedo nomina: Sol, Luna, Venus, Jupiter, Saturnus, Mercurius, Mars.

Uuitubige: antù, cùyen, &c.

336. Qui Planetarum maximus est? maximus omnium est Sol.

Chuchi doi vutai pu Planeta meu? iod vu-talu antu gei.

337. Qui altissimus est? altissimus Planetaryum Saturnus est.

Chuchi doi huenu llei? Saturno.

338 Suntne Planetæ Terrâ majores? Saturnus nonagies & semel major, quam terra. Jupiter nonagies quinquies. Mars æquat terram magnitudine. Sol centies sexagies illâ major. Mercurius vicies millies & semel minor. Venus autem vicies octies. Luna denique tricies novies minor quam Terra.

Pu Planeta doi vutaign cam Tue mapu mo? Saturno ailla mari quine mita doi vutai: Jupiter ailla mari quechuchi. Marte uuaui Tue mapu. antu pataca cayu mari mita iod vutai, Mercurio epu marichi quine huaranca iod pichii. Venus epu mari pura. Cuyen cula mari ailla cai.

NB. Autor secutus est Alfraganeum & alios; alii aliter sentiunt.

339. Moventurne celeriter Planetæ? Sol intra horam ducenta septuaginta quinque leucarum millia conficit; Luna vero decem millia: de cæteris conjice.

Pu Plancta matu negumuqueign cam? Antu quine hora meu neculquei epu pataca, relue mari, quechu huaranca tupu. Cuyen cai mari huaranca: vamgechi toquige ca pu Plancta meu.

340. Nunquamne lumine deficiuntur Planetæ? sœpissime: at defectus seu Eclipses Solis & Lunæ sunt omnium maxime spectabiles.

Pu Planeta quinzechí rume Eclipse segela igncam? aldùn mita. Huelu pu Eclipse iod pegevalu, antù Cùyen cai ta ni Eclipsean geigu.

341. Quonam pacto contingit defectus Solis & Lunæ? Solis defectus contingit Lunæ interpositu inter ipsum Solem & Terram: Luna vero tum deficit, cum Terra interjecta est inter ipsam Lunam & Solem.

Chumgechi vemgei antù cùyen cai ta ni Eclipse (tva lan no)? antù ta ni Eclipse vemgei ragicleum Cùyen antù mo Tue mo cai. Cùyen ta ni Eclipse gei ragicleum ta Tue ma-pu Cùyen meu antù meu cai.

342. Umbra. *llauven*, *llaubuen*, *llauvù*.
Umbraculum, *llauvútu*.

Recipere se ad umbrofa, ad locum opacum, *llauvùtun*.

Esse sub umbra, *onon*, *ononclen*.

Umbra v. species hominis, *aihuin*.

Consulere speculum, dictas species colligere, *ahuitintun*.

Soli se exponere, *pantutun*, *pantuftun*.

Calere, calorem pati, solis ardore affligi, *antuntun*.

Solem micare, fulgere, *ayominn*.

Refulgere, *aipinn.*

Lux Lunæ, *ale.*

Lunam fulgere, *cuyeln.*

Sol urit, ardet, *arei, ptei antù.*

Calidissima tempestas, omnia solis ardore
flagrant, fatiscunt. *cad antugei.*

Calore nimio æstuo, solvor, langeo, de-
ficio, *arei ta ni anca.* 539. 542. 543. 554.
557. 558. 559.

343. CAPUT II.

DE AERE.

Quid habes dicendum de aere? paucis
dicam. Elementum est, in quo respiramus,
ac spiritum ducimus, impletque omne il-
lud spatiū, quod cœlum terramque inter-
jacet, & in quo Naturæ illa miracula fiunt,
quæ meteora dicimus.

Chemchi dgu gei cruf? Elemento gei vei-
mo lihuetuñ, opulbi vill huellin ragiclelu Hu-
enu mo Tue mo cai. Veimo vemgequeign Na-
tureza ni perimontu ica Huenu mo ta in
pequeel.

344. Quotuplex est genus Meteorum?
triplex est genus: alia quippe sunt ignea;
alia lucida, alia aquæa. En nomina:

Chumtn cageign vachi perimontu ica? Cùla
mai cageign. *Quinelque ktal geign, caque pe-
longueign, mivù cogeign.* Tva ta ni uñi.

345. METEORA IGNEA.

Ktalgeluchi pu perimontu.

Fulmen. *pillan.* 805. *huehuin.*

Fulgur, fulgetrum. *huilùfcùn.*

Fragor, tonitru *talca.*

Ignes fatui. *ktal vapple caple necùlquelu.*

Stella cadens. *huaglen tananaùquelu.*

Tonare. *pillann.*

346. METEORA LUCIDA.

Chuchign pu pelonquelu?

Iris, arcus cœlestis. *relmu, huepll.* 742.

Nubes a sole rutilans. *huemi antù, huirca huenu.*

Cometa. *Cheurvoe.*

347. METEORA AQUEA.

Pige cogeluchi perimontu ica.

Nubes. *tomu.*

Pluvia. *maun.*

Gutta. *on.*

Nix. *pire.*

Cœlestis aquæ spuma, tacitarum vellus
aquarum. flocci nivis. *pínu pínu.*

Grando. *llapd, napùd,*

Glacies. *ralilco, pellad.*

Nebula. *chihuai.*

Pruina. *pilin.*

Pruina ascendens, unde frigus & pluvia.
lolma.

Ros. *mùlven, mlhen, mlum.*

Miel.

Miel. *mifqui.*

Manna. *dio.*

Stillare. *tüdcün.*

Tenuiter pluere *vainun.*

Pluere. *maun.* 776

Aura inconstans. *pichique maun.*

Ventus pluviam indicans *maual.*

Pluviam portendere, præsigare. *mauhueln.*

Gelare. *pilinn, chidn*

Ningere. *piren.*

Grandinem de cœlo ruere, delabi, præcipitare. *piden, llapúdn.*

Liquescere, liquefieri. *lleun.*

Irrorari, rore aspergi. *mlumn.*

Sub tectum se recipere; contra pluviam asylum quærere. *chütun.*

348. Exempla. *Huehui Pillan*, Vulcanus fulmina conflat.

Antù ni conabun mo v. ni conabuel mo, huchuin ktal naúpapei, Sole occidente fulmen de cœlo decidit.

Petu mauquei, petu pirei cam? petuli. fortasse adhuc pluit, ningit? etiam

ni lleñabuel mo, v. ni lleñabun, v. lleñabui ûtar; maulai: semen pluvia quâ v. cuius beneficio prodiret, caruit.

Molbún mauquei, cura mauqueam, sanguine, lapidibus pluit.

maunman, mihi pluit, pluvia madefio.

Maunmamoin, sumus v. fuimus madefacti pluvia. *rel-*

Relmabin vachi maun. Hæc pluvia egredie mihi faciem percussit.

Huepülli huenu, maupelaiai. En iridem, forte amplius non pluet.

Pirenmaimi, nive tectus, obrutus es.

gen *Huenu.* 809. 558. 559. 560.

349. CAPUT III. DE IGNE.

Cùlalelu Capitulo ktal meu.

Ignis elementi proprium est calefacere, exsiccare, cremare, exurere, eaque omnia, quibus adhæret, consumere.

Ktal enumi, ancumi, ptei, apumi.

350. Quotuplex ignis est ? cœlestis, æthereus, terrestris, subterraneus.

Chumtn caque ktal geign ? meli: Huenu ktal, cruf ktal, Tue ktal, minche Tue ktal.

351. Quænam illa sunt, in quibus ferme reperimus ignem.

Chuchi dgu mo ktal mlequei?

Mons ignivomus, flammivomus. *deuin.*

Focus, furnus. *ktalhue.*

Prunæ. *aylen.*

Thuribulum. *aylenhue.*

Candela. *pelohue.*

Lucerna. *pelolqueum.*

Titio ardens. *madom, mchùi, mchuihue.*

Titio extinctus. *chomecu.*

Arundo.

Arundo, canna incensa, quæ lumen in-
star facis administrat. *cude.* eâ lumen admi-
nistrare, præbere. *cûdetun,*

Lignum quo ignem urgent, excitant, in-
citant. *maipill.*

352. Quid in igne spectari potest? *Chem-
gei ktal mo?*

Flamma. *hueihuin, lùflùf, uilgùn, yulgùm.*

Scintilla. *puyel, pitelcùn, tefcun.* 800.

Carbo ardens *ahuin, aylen.*

Incendium, ustio. *pùtetun.*

Fumus. *bitun.*

Vapor. *uruau.*

Cinis. *tufquen.*

Flos cineris. *apulchen.*

Lixivium. *chiltufquen.*

Fuligo. *mùlpun, mlpun.*

Ardor. *aren.* 682.

Calor. *enum.* 725. *alim.* 678.

353. Quæ res excitando alendoque igni
inserviunt? Hæc sunt:

Chem mo ktaltugei uûiquei cai? veimo:

Pyrites æ. m. *ktal cura.*

Ignitabulum. *ktal entuqueum.*

Lignum quo ignem excitant. *repù.* 824.

Follis. *pimocahue.*

Lignum. *mamll.*

carbo. *cuyull.*

Adeps, sevum, &c. *ihuin.* 754.

Sulphur

Sulphur. *coφahue.*

Pix. *uφe.*

Bitumen. *betun.*

354. Excitare ignem. *ktaln*, *ktaltun.*

Ignem subjicere, admoveare. *ktalman.*

Incendere. *uimn*, *lupmn.*

Ardere, flagrare. *uin*, *úin*, *alincùn*, *lubn.*

764.

Ignem quiescere, tranquillum, placidum esse. *llopidn*, *lleupidn*

Excandescere, scintillas projicere, spar gere. *teùn*

Leviter amburere. *cupùln*, *enadtcun.*

Urere, adurere, cremare, aren, pcon.

798. *pten.* 814.

Ignem modice e. g. ad sanandum, ad moveare. *pnerñ*, *pnercùn*

Fumare, fumum emittere. *pton.* 814.

Fumum obolere, concipere. *bitunman.*

Ignem urgere, exstimulare, *madomn*, *madomtun*, *mchlñ*, *mchùln*, *mchùitun*, 351.

Flare, follicare, inflare. *pimun*, *pimon*, *pimotun.*

Ignem veste inflare, follicare. *mbùrn*, *mbùrcùn.*

Extingui *chogn*, 7.2.

Extinguere. *chogùmn.*

Furnum esse calidum. *ahuin.*

Calefieri *enumtun.*

Tergum calefacere, v. calorem obverso igni tergo excipere. *huincùltun.* Su-

Sudare, sudorem emittere. *aroſcùn*, *antùtun*.

Rumpi, dirumpi. *tofn.*

355. *Mivù ktal geimi?* quot uxores numeras? nam singulæ uxores singulos focos nutriunt.

Ktal cupalaimi piam v. cupalaimi piam ktal, ignem juberis afferre.

Anùlen pu ktal, sedeo ad v. prope ignem.

Huente ktal miauquei: multa patitur, multis calamitatibus exercetur.

Huente ktal umautuquei, erectum semper animum habet: nullis periculis terretur, si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinæ.

Iehuequelu ta ni conal ùilgún mo, conùmgequei pu ailen. 352. incidit in scyllam dum vult vitare caribdim.

Chuchi corù ta mi enumlmobium ta mi anca, v. *ta mi enumlgemom ta mi anca*, quo iusculo es calefactus?

Tufqueni. est redactum in cineres.

Tofpai. hucusque auditus est fragor.

Uimbige vela, accende candelam.

356. CAPUT IV.

DE TERRA.

Melilelu Cap. *Tue mapu mo.*

Quæ terræ figura est? rotunda est.

Chumgei ta Tue mapu? *Temvùlclei.*

An non officiunt ejus rotunditati tot montes tam alti? non officiunt rotunditati montes; quippe qui verricularum instar se habeant, si cum orbis magnitudine compararentur.

Chumgechi pepi temvùlclei nielu venten vùta pu mahuida? ta ni pegen mo vachi mahuida ica, vùta Tue mapu meu, pichi peyullen ica vemgelu.

357. Quæ orbis Terrarum magnitudo est? 360 gradus, quorum quilibet quindecim millaria germanica comprehendit, complectitur ambitus terræ

Chemchi rumen niei Tue mapu? cùla pataca cayu mari gradu niei, moll quine gradu epu mari tupu niei.

Quæ Terræ profunditas est? ejus semi-diameter est leucarum mille & ducentarum.

Chumtn devuconi ta Tue mapu? muninche mo nañam, huaranca epu pataca tu pu geign.

358. Quænam dignuntur a Terra? animantes, arbores, plantæ, lapides, metalla.

Chemchi dgu geign Tue mapu meu? pu animal, pu mamll, pu tucun, pu lahuen, pu cura, pu metal cai.

359. Terram resonare, reboare, remugire. *cmtùlùn.*

Terræ motus. *nùyùn.*

Terræ

Terræ fines, hostibus confines. *afmapu*,
afmen v. *huechun mapu*.

Sinus. *gion mapu*.

Mons. *mahuida*.

Montis præruptum, *lom*.

Collis perpetuus, *huincul*.

Ascensus, *praial*, *pranmahuida*

Descensus, *nañal*, *nañquen mahuida*.

Clivus depresso; *Klueû*, *anca puulli*.

Vallis, *lof*.

Campus planus, apertus: pratum, *lelvun*,
rulu.

Sylva, *lemu*.

Rupes, *lil*, *lile*.

Fossa, fovea, *lolo*.

Cœnosus, anfractus, *lutancù*.

Angiportus, *nùtaf rpu*.

Terra carens aquâ, *co genolu*, *co genochi*
mapu.

Hio, dehio: terra hiat æstu, *toun*.

360. Exempla: *Vudùtuquei purulu*, perdices aucupatur, in campo perdicibus infectandis intentus est.

Umautuquei pu lelvun, in prato somno indulget, sepultus somno est.

Nami pu lemu, in sylva periit.

Anquen mamll genochi lemu, nemus carens ligno sicco. 492. 493. 494.

361. Quomodo partiris genus omne animantium? Trifariam partior: alia enim terrestria, alia volucria, alia denique aquatilia. *Chumgechi udalquebimi* *pu animal*. *Cùlachi: uneleluchi miauqueign huente* *Tue*; *epuleluchi lefign crùf meu*; *inaleluchi hueñilque ign co meu*.

Animalium quædam sunt domestica, quædam sylvestria, alia ferocia, serpentia, amphibia, insecta. *Miauqueluchi pu animal meu huelque mansugeign*; *serviquebilu ta pu che: cagelu pu lemu mo miauqueign*; *cagelu manfunolu*. *gei cai pu vilu*, *pu amphibiu ado Tue meu*, *ado co meu mogequelu*, *pu llavacha*. 765.

362. Animantes Cicures.

Pecus, ovicha, ovisa. Aries, *alca v. vuta ovisa*. 12. Ovis, *domo ovisa*. Agnus, *pichi alca ovisa: conue*. 708. Ovis recens nata, *hue ovicha*. Agna v. ovis quæ necdum concepit, *ullcha ovisa*.

Aries Chilenus; melior & præstantior species tum propter altitudinem & proceritatem, tum etiam ob lanam. *Hueque, Chilí Hueque*.

363. Ovium grex, *lof, quechan ovisa*. Parere, *conin* nasci, gen. *fugo*, lacteo, *moyun*. lactare, *moyuln*. pascere, *utaln*, utan ruminare, *caimùtun* überibus suffocare, *nufcan*. arietare, *mùllcogcun*, to-

O

pel-

peltun. peste infici, *þdhuinn* perire, perdi, *namn.* mori, *namn,* *lan.* pecus agere, *huenimn.*

Curare; curam alicui impendere, adhibere, *quintunien* (attendere). quærere, investigare, indagare, *quintun.* ob oculos habere, *quintunien.* Colligere, cogere, congregare, *tauln,* *glnn.* 391. simul esse in eodem loco, *inauclen.* dispersos, dissipatos esse, *llùdin.* mixtos, permixtos esse, *deipuiaun.* intrare, *conn.* exire, *tipan.* potum præbere, dare aquam, *þutùcoln,* pastum dare, *utaln,* *utalmen.* tondere, *quedinn.* occidere, *lagmn.* excoriare, pellere detrahere, *hirun.* corium, pellis, cutis, *tilque,* *huaquin.* vellus, *quedin.* lana, *cal,* *cal ovisa.* lana folox, *huentu cal* 515. lana suavis, *domo cal* 515. lana bona, *cùme que cal* 515. ovile, stabulum, *malal.*

Separo, sejungo, sepono, fecerno, segrego, *þchagmn,* *þchagtun.*

stare seorsim, separatim, *þchagn þchagcùn.*

362. Exempla: *Vill antù raquinmallebin ta ni quechan ovisa ta ni huinca,* quotidie hero meo oves suæ gregis numero.

Teye ulmen aldiún ovisa nielu, quine ulquelai rume, ille nobilis, dives licet oves possebat quam plurimas; nullam dat nec vendit.

nami quine pichi alca ovisa, quidam agnus non apparet, periit, mortuus, amissus est.

Ovicha caman tva; tva ovisa caman gei, En opilio; hic est upilio, pastor ovium.

m huirumom v ni huirubiel mo quine alca ovisa; tobi quine talca, dum excoriarem arietem, exploserunt, fragor auditus est.

Adcageprai ta che, alii fementem faciunt, alii metunt: aliis fama, lana aliis gaudet. Hos ego versiculos feci, tulit alter honores; sic vos non vobis fertis aratra boves; sic vos non vobis vellera fertis oves.

364. Taurus, *Huaca*. Vacca, hauac. vitulus, *hue huaca*. bos, *mançun*, *mansun*. par boum, *mûr*, *tarin mansun*. unum par, *quine mûr*. conjungere, copulare, *mur knon*. copulatum, conjunctum esse, *mûrn*. jugum boum, *cùnchan*. duos boves jungere, *cùntaln*. laqueo capere, *clhuaknon*. propellere, avehere, *quechan*, *quechantun*. stimulare, pungere, *riglùn*. pascere, pastum sumere, *utan*. pascere, pastum præbere, *utaln*, *ùtifcùn*. aufugere, se abscondere, sylvas quærere, *rinùn*. coitus animalium, *ùlin*. lac, *lichi*. extraherre, *lichican*. cornu, *mta*, *mtag*. cornu ictum impingere; cornu petere, ferire, *mtatun*. cornua truncare, detruncare, *pilcadn*, *piltann*, *piltancùn*. occidere, *lagmn*.

excoriare, pellem detrahere, *ronhuirun*. in frusta concidere, secare, *chagcùn*, *chagtun*. pellem infixis terræ lignis extendere, *rucun*. pellis, *tilque*. ungula, pes vaccæ, *tumu*. armentum, *quechan huaca*. stimulus, *rugi*.

365. Exempla: *Deutuge*, *muchai leftua-eimu vachi huaca*, cave ne iste taurus te invadat, adoriatnr, cornu feriat.

Lagmclem ta ni huaca, vaccas meas ad cædem, ad lanienam traho, adduco.

Lagmhuacamei Angol v. Angol mo, Angolam fuit occisum vaccas.

Villchi ta ni mlen Che, gellei cutanca-*quechi mogen*, ubique bos vel arat vel occiditur: ubique miseriæ, quoquo te vertas, omnia plena malis.

Caknotuabin ta ni huaca, vaccas meas ad alium locum transferam.

Nien quin huaca lagmal, habeo vaccam, quam occidam.

Mansun nielan ta ni quetaiam, bobus, quibus arem, careo, egeo, indigeo.

Chumam v. chumal vachi huaca? *quetaiam*, *lagmal*, ad quid ista vacca? ad arandum, ad occidendum.

llañ antùnmapraimiem ta mi huirubiel *mo quin huaca*, medio die moraris in excoriando vaccam.

nopinel huaca tva; vau tipamn, Taurus
victus est iste, abscedite.

366. *Equus*, *Cahuallu*, *cahuellu*, *x admissarius*, *yallquechi x equulus*, *hue x. equus cantherius*, *entucudan x. x curfor*, *necùl x. x desultorius*, *huitan x. veredus*, *tonquitu x. gradarius*, *tecan x. amocan x. succusfarius*, *succussator*, *succusfor*, *teltol*, *telpol x. ephippiatus*, *pran x. mali lumbi*, *delicatus*, *enercùn x. proclivis ad iram*, *nañuntuge lu x. contumacis oris*, *huera uùn x. meticulosus*, *pavidus*, *llucan x. cespitator, mtor. ferociter exultans*, *choquel x calcitrofus*, *calcitro*, *mancùn x. cubitor*, *cudutun x. sternax*, *tananan x. nobilis*, *generofus*, *poftun x. pica*, *ex albo discolor*, *pilintu x. stella in fronte clarus*, *insignis*, *huircan x. furto ablatus*, *abactus*, *huenegen x. qui furatur equos*, *huenten x.*

367. *Afferre*, *adducere*, *yen*, *yemen*, *cupaln. sternere equum*, *ephippium equo imponere*, *chillan*, *fillan. frenum*, *pirina. ori immittere*, *pirinatun. stratum v. stragulum primum*, *ta vuri chanu*, *reliqua*, *chanu. subigere*, *mollire*, *grun*, *gdun. stapes*, *etipu. corium*, *coracea fascia*, *qua stapes ephippio jungitur*, *chilue. calcar lignaeum*, *in quo loco rotulæ vel orbiculi*, *ferrum acutum pro stimulo est*, *mcheg. in*

equum infcendere, *þran.* 812. in equum
 nudum, liberum, *vūnn.* ad incedendum
 excitare, *amuln.* calcaria equo admovere,
 equum ferrata calce premere, fodere, fati-
 gare; calcaribus agitare, stimulare, *tūtūn-
 cun,* *tūluncun.* succussare, *telpon,* *telton.*
 equo tollutim incedere, *empeln.* habenas
 adducere, contrahere, *vutan.* habenas re-
 mittare, laxare, *munaln.* equo firmiter in-
 hærere; stapedibus uti brevioribus, equi-
 tandi peritum esse, *þrn,* *þurn.* dejicere,
tanman. coxis equi vehi, *mancadiaun.* de-
 scendere, desilire ex equo, de rheda, *naū
 þan,* *tecanaún.* equum mutare, *huelu þran.*
 ephippium detrahere, *entusillan.* tergum
 aqua abluere, *cùchavurin.* pascere, *utaln.*
 aquam ad bibendum dare, *pùtúcoln.* funem
 collo alligare, *uqueln.* equum alligatum
 alio mutare, *huichaun.* solvere, *munaln,*
entutarinn. solvi, *naltun.* solutum esse,
leicùmclen. ad stabulum deducere, *elmetun.*
 curam illius alicui delegare, demandare,
 commendare, *elvaln.* pilos emittere, re-
 novare, *nullutun.* hinnire, *gaigaicùn.*
 venter ex nimio potu sonat, *cùlcùlgei þta.*
 equum saltare, *þivarcùn.* fatigari, *cufn,*
tamn. voluntari, *curencan.* prurigo, pruri-
 tus, *arestin.* jubæ, *gura,* *roncal.* funis,
 capistrum, *māu.* grex, numerus equorum,
quechanx. stabulum, *malal.* soleas ferreas

ju-

mento affigere, ferreis soleis ungulas munire, quelletun. solea ferrea, quelle. eques, cahuellutu.

368. Exempla: *Pemeen ni cahuellu*, ito visum num equis meis bene sit: oculus Domini pascit equum: *pemean*.

Patiru ni cahuellu lei? num equi Patris adfunt? an nullus desideratur?

Tucahuellucloen, una mecum equos collige.

ni (mi, Pedro ni) amoqueum, equus quo vehi soleo, quo consuetus sum.

Prqeimi? an equo inhæres? an nullum incurris ex equo cadendi periculum: non times, ne dejiciaris?

prage cahuellu, equum scande, inscende.

Enque meu elelen cahuellu, locum sublimorem, ubi inscendam, quære.

Nütunielen etipu, stapedem, ne loco cedat, tantisper sustine.

Cùme huitalen ni cinta, cingulam astringe, obstringe, substringe.

Cultecnobige, laxa, relaxa, remitte non nihil.

gei ta ni ad vachi cahuellu, est hic equus nec intractatus, nec novus.

Inei ni cahuellu tva? inche, hic equus ad quem pertinet? ad me.

Hueralcaduammaquiel i ni cahuellu, ne

calcaribus propriis, meo autem equo veluti alieno utaris.

Quimlai espuela vachi cahuellu, est ad calcaria surdus; vix ea sensu percipit.

Quimlai pirina vachi mula, haec mula frenum nondum est experta; ac repente tactu exagitatur novo.

Pepi mancadiaulaimi, hic equus secundum lessorem non patitur.

Pracahuellu voe no eimi, pracahuellun ta mi ad no, parum expeditus in equo videris, equos ferocitate exultantes domitoribus trade, ut his facilioribus uti possis. Dejotarum cum plures in equum sustulissent, vix hærere in eo senex poterat.

Pichi amoltuge vachi cahuellu, equum hunc nonnihil ad gradiendum incita.

Naúpage, descende.

huera ni vuri, tergum ulceratum, onere læsum est.

Tananaúi cahuellu mo, cecidit ex equo.

Huera montui, imminenti periculo vix se exemit, eripuit, subtraxit.

Pùtulcolbige, pùtùcolbige cahuellu, da equo, quam bibat, aquam.

Muquelbige, attrahe funem, ne sit tam largus, ut equus implicetur.

Lanman quine cahuellu, equus mihi morte præpropera sublatus est.

Cahuellu genolu aldunmalbin ta mi pemebubin,

abubin, per equum mihi non licuit, ut ci-
tius tuo aspectu fruerer.

Tanmanu cahuellu, equus me abjecit, ex-
cussit, prostravit.

Tva cahuellu mi cupamom, hoc equo es
advectus.

Aretuyecupan cahuellu, equis meritorii
huc advectus sum.

Mula hueneyecupatiquilmi, noli venire in
mulis furto ablatis.

Quimlabin gen cahuellu, nescio, quis equi
Dominus sit.

Elpaian v. elmean ta ni cahuellu, equum
meum loco linquam suo.

Yepuaimi cahuellu, ibis ut equum tecum
adducas.

Yepumeaimi cahuellu, abi ad equum ad-
ducendum.

Chem cahuellu, quis equus, cuius coloris?

Colu cahuellu cupalen, equum badum v.
ex badio fuscum mihi adduc.

Epugen cupalaimu cahuallu, uterque una
equos adducat.

*Quechulque chillalknobipe vachi cahuellu
ica*, omnes quinque his equis ephippium
imponite.

Cagei gen te ta ni duam, cagei ca che ta
ni duamtuel, multi deliberant, sed unus de-
cernit, aliud v. alio equus aliud v. alio do-
minus cogitat.

Are ltubin ta ni malal cahuellu quine huentu mo, petivi ab Indo stabulum commodatum v. utendum.

Opun pirinā, frenum cum suis adjunctis, cui nihil deest.

369. *Felis*, *catus*, *ælurus*, *naiqui*, *michi*. *canis*, *tehua*. *canis sagax*, *vertagus*, *stator*, *vùdù tehua*. *silentii observans*, *huancunolu*. *Atrebatius*, *cùme numutulu*. *Imperiorum intelligentissimus & observantissimus canis*, *quimquelu*, *gneitulu*, *inaitulu*. *pecuarius, caman x.* *excubitor*, *tarin x.* *catellus*, *pichi tehua*. *canis*, *alteriusve animalis venereus æstus*, *nancan x codenn*.

370. *Unguis*, *huili*. *unguibus perstrin gere*, *rutan*. *unguibus scindere*, *lædere*, *caupun*, *caulin*. *expecto*, *præstolor*, *op perior*, *lloftun*. *promptum*, *expeditum*, *paratum esse*, *llpan*, *llpalen*, *lloyun*. *oculorum felineorum adinstar relucere*, *coyolln*. *latrare*, *huancùn*. *ploro*, *fleo*, *vagio*, *ejulo*, *ululo*, *gùman*. *mordeo*, *ùnan*, *ùnatun*. *lambo*, *lingo*, *cùllman*, *cúllmatun*. *curro*, *neculn*, *lefñ*. *ringor*. *canes exertis dentibus se mutuo petere*, *clgaun*. *buccea*, *buccella*, *bolus*, *meblan*. *in frusta comminuere*, *huirùfcùn*. *aurem auferre*, *piluntun*. *animalia pugnare*, *ac de summa rerum utrinque decertare*, *hualon*. *vox qua canes incitan-*

citantur, *to to to!* vox qua illos cohibent, *chùchu.* eos vocandi formula, *vachi vachi!*

371. Exempla, *tehua miaulu huanculabui*, ulula cum lupis cum quibus esse cupis; cum malo malus eris, cum perverso perverteris.

Raquiquihilmn, *lagmtehua gei*, non illum afficiatis honore, plebeius est; ac misera egestate laborat.

Tehuan, in canem mutari.

Tehua raquibin, *toquibin*, instar canis illum habui.

Amoge huera tehua, *cachìieimi cam*, facesse & cum tui similibus versare.

Uâaulefîgn, pari passu v. velocitate currunt.

Tototobige ta mi tehua, canem tuum ad insequendum incita.

Tùpuntubige veichi tehua, ejice canem istum.

372. Sus, porcus, porca, *chançu*. Asinus, asellus, *busicu*. pullus asininus, *pichi busicu*, hue *busicu*. admissarius, *yallquechi*. mulus, mula 515. grunnio, *mrùln*. rudo, *gaigain*. calcitro, calces conjicere, adjicere, jaculari, *mancún*. volutor, *curencan*, *imlcaun*, *imlun*. cauda muscas abigere, *maìn*, *mlpúntun*. 779. solvere, solutum, liberum esse, *mnaln*, *mnan*. 780. ad cursum inci-

incitare, neculln. animal orbum, matre orbatum, *matican.* quodcunque animal lactens, *conue.* dens columellaris, *huabun.*

373. Belluæ sylvestres.

Caprea, puyu, puùdu. catus, felis sylvestris, *codcod.* fūs sylvestris, aper, *auca chançu.* guanacus, camelus non gibbosus, *luan.* vulpes, vulpecula, grú, *chilla,* huancu. vulpes major, *culpeu.* simia, *malchin.* mus, *deuu.* musculus, *llaucha.* forex, *huaren.* comadreja, *quiqui.*

Chige est sciuri species; sed albi nigrum, cujus urina diu ac terribiliter fœtet.

Cornu, mta. vestigium, item calco, conculco, *pnon.* sequi vestigium, *ina pnon.* pedibus obtero, protero, premo, *pnonuntun pnoncún.* vulpem quiritare, *tortorcún.* vulpis pellis, *huineu.* rodere, *ùgeln,* *ùlgo-itun.* caverna, *lolpun.*

374. Exempla. *Leftubin* quine *luan,* guanacum cursu assecutus cœpi.

Cuse geprachi grù nehuen gelai v. nehuen quelai ta ni achaualtuam, senex vulpes capiendis gallinis fit inepta.

Cheuaimi grú? boquimean. chumal vachi boqui? tariam la. *inei lai?* cucuem. gùmabuimi ni lan? gùmabun em. chem pibui ta mi gùman? uuu! Quo vadis vulpecula? quæro funem, ad quid? ut ligem mortuum, quis

quis ille mortuus? mea Domina avia. num
mortem ipsius flevisti? majorem in modum.
quid dixisti igitur? u.u.u.

Ibùm, animalia parva quadrupeda.

Ibùm coni, natus ex animali. monstrum.

753.

375. Feræ seu animalia ferocia.

Leo, *pagi*. Tigris, *nahuel*.

Uuintugelairume, *pegelu patui*, Lupus
in fabula,

Muchai coni huera que ad, qui picem tan-
git, coinquinabitur ab ea.

376. Serpentes. *pu Vilu*.

Draco, *iuhuai*. *anguis*, *vilu*.

Anguis alatus, *pi'huichen*. 804. *manta*, *til-*
que huecubu. *lacertus*, *palùm*. *lacerta ma-*
ior, *lahuane*. *lacerta minor*, *vilcun*.

equus diaboli; *lignum animatum*, *tagren*.

lumbricus, *dullui*. *vermis*, *piru*. 807.

Se in orbem complicare, in spiras se con-
volvere, se se in gyrum colligere, se in or-
bem contrahere, *iuln*.

Serpo, *prorepo*, *huigdn*.

quadrupedem ambulare, *huinolcún*.

377. Amphibia. 361.

Lutra, *huillin*, *coipo*. *testudo*, *covùd*,
covùr, *covr*.

Arietes, *canes*, *equi marini*, qui cum ter-
restribus coëunt, *Huaillepen*.

378. Infecta.

Aranea, araneus, *llallin*, *pallu*, *una*.

Araneola, araneolus, *lalùn*. bufo, quirque, poco. bufo major, quem credunt aquas conservare, armco. rana, *llisqui*.

Variæ parvarum ranarum species: *ma-reupu antù*, *cùrcau*, *taultaul*, *coltau*, *colchau*. ranunculus, *coltau*. limax, *mutchape*. ricinus, *ricinum*, *lime*. locusta, *chori*. scorpius, *recùlcen*, *tehuangue*. eruca, *pteu*. formica, *llepin*, *collolla*. tinea, *cùchig*. pulex, *nerùm*. pediculus, *tùn*, *ptùtar*. lens dis, *ùten*.

Pulices & pediculos expiscari, ad necem quærere, *dumucan*, *tùntun*, *putarn*, *ptarn*.

Pediculos dentibus opprimere, occidere, *ùpin*, *upitun*.

scalpo, scabo, *rucun*, *piùn*.

Abundare, affluere, dari copiam, ubertatem, affluentiam, *gecan*, *ptùn*.

379. Volucres.

In quot classes distribuis volucres? in novem classes digero. 1. in aves aucupes. 2. in prædatrices. 3 in aves canoras. 4. in aves nocturnas. 5. in aves aquatiles. 6. in voraces corvini generis. 7. in mensarias & escarias. 8. in aves, quæ ad nullum ex iis ordinem reduci possunt. 9. in infecta volucria.

Chumtn caque pu *ùnùm geign*? *ailla*. I.

Tuvoe

Tuvoe pu ùnùm. 2. *muntuvoe pu ùnm.* 3. *aiùpun x.* 4. *ulcatun x.* 5. *co x.* 6. *iloal x.* 7. *urcùn x.* 8. *cax.* 9. *leflu llavacha ica.*

380. Aves aucupes. *Tuvoe pu ùnm.*
Aquila major, *callquin*, *calquin* *aquila minor*, *namcu*. *vultur*, *manque*. *accipiter*, *peucu*. *falco*, *clilque*.

381. Aves prædatrixes. *muntuvoe x.*
Milvus, *milvius*, *taru*. *corvus*, *yecu*.
ardea, *ardeola*, *tla*, *tùlla*, *pillu*.

Caicaien, *cadcaren*, *piscatur* *cancros*.

Cùlcatun, *alitur* *piscibus*.

Piden; *pisen*. *cancros* sub *aqua* *venatur*.

382. Aves nocturnæ. *aiùpun x.*
Noctua, *nicticorax*, *yarquen*. *bubo*, *nuco*, *nucu*. *vespertilio*, *pinique*.

383. Aves oscines seu canoræ, *ulcatun*.
Luscinia, *philomela*, *cholom*.
Psiittacus minor, *tcau*, *tùcao*.
Psiittacus major, *yahuilma*. *calandra*, *huili*.
afio, *pequen*.
Riu, *siu*, *carduelis*, *acanthis*.

Tenca.

Diuca.

384. Aves aquatiles, *co ùnm.*
Anas, *huala*, *cùlvu*. *anser*, *caye*, *uriul*.
caucau. *caulle*.

385. Aves voraces, ûrcùn ûnni.
Struthio, *struthio camelus*, *cheuque*, *huanque*. *ciconia*, *canquen*, *pillu*. *quelui*.
 Carnem crudam vorare, *ilotun*.

386. Aves escariæ, *iloal* ûnni.
Gallina, *achauall*, *achahual*, *achaval*.
xglocitans, *llpan x.* *Gallus*, *alca achahual*. 12.
 capo, *entucudan x* *perdix*, *vûdù*, *columbus*, *columba sylvestris*, *conu*. *turtur*, *cullpo*, *maicono*. *turdus*, *creu*.

387. Aves indolis ab aliis diversæ, *ca x.*
Hirundo, *pilmaiquen*. *picus*, *rere*.
Pigda. 804. *raqui*. *tage*. *dille* *tecùl*.
taltal. *ptiu*. *chedquen*. *lloica*. 869. *tiuque*.
chili. *tureu*. *udco*. *camtù*. *meru*. 777.
chucau. *udud*. *idm*.

388. Insecta volucria. *leflu llavacha*.
Apes, *apis*, *dullin*. *mel apum*, *misqui dullin*. *cicada*, *dille*. *crabro*, *oestrum*, *colhuachu*. *culex*, *yali*. *formica*, *llepin*, *collolla*. *vespa*, *mlpùn*. *afilus*, *plmi*, *colicoli* 809. *musca*, *plù*, *yali*.

Muscas abigere, *maùn*.

389. Avis partes & membra.
Avicula nondum pennis ad volandum instructa, *collma*.
Plumula, *pichun*. *plumo*, *plumesco* *pichunn*.
 Penna,

Penna, *lpi.* crista, cristula, rerūm, quelū.
Rostrum, *ullan.* Ingluvies, gūno. ala,
mùpu. Ventriculus, *rcùl, rcl.* Stomachus,
torem. Uropygium, *huente lli.* 767. Cau-
da, *clen.* dorsi, &c. plumarius amictus,
caniu. crista galeæ, pilei: jubæ, perquin.

390. Rostrum aperire, *ullan, ullaln.*
Pipio, *pispisn.*

Cano, canto, cantito; modulor, cantus
edere, fundere, ùlcatun. Salto, *lefcùn.*

Volo as, *lefñ.* 760.

Avem alas in aëre jam attollere, jam de-
primere; jam istic mox illic inclinare, *lubun.*

Alas batuere, *mpun.*

Avem omni velocitate ex sublimi aëre
humum ad capiendam prædam petere, *utuvn.*

Implumem fieri, *llamcùn, pichun.*

Pedibus scalpere, excavare terram, unguis-
bus circumcirca scalpurire v. sculpturire,
queipun. Rostro ferire, *pitoncùn.*

Nidus, *dane.* nidifico, nidum facere,
fingere, construere, *danetun.*

Glocitare, *llpann.*

Ovum, *curam.* 713. 474. colligere, *glnn.*

Ova incubare, ova incubando fovere,
chaun: chaumn.

Dispergere frumentum, furfur, & cibum
gallinis effundere, *pachiün.*

Perdices persequi, insequi, aucupari, *mallan.*

Aucupor: aves visco decipere, cantu ad retia & laqueos allicere, ùnùmtun.

Viscus, ùtiu, ùtui.

391. Exempla. curam taru, milvi ova.

Pichi achahuall ta ni namn mo, venten ladcuabuam, non tam cito sapiunt nec lugent Phryges.

gùlnumelaen v. nùllumelan curam, collige mihi ova.

Quine mür curam iom eluaeimi, præterea dabo tibi par ovorum.

Vau mlei quine ùnm, chançu, &c. laumal, hic habetur avis, fus &c vellendus, deglbrandus: cui oporteat pilos, plumas evellere.

474. 475. 476.

392. Pisces. pu Challua.

Cetus, cete, pistrix, balena major, yene.

Balena minor, icol, onoimi. Lupus mari-nus, lame, ùrin. Rhombus, cudua.

Trutta, lipm, lipug. Sardinia, quichai.

Corbina yatehue. Piscis-Rex, malche.

Mullus, lubür, lubr. solea, lingulaca, picur.

Lucius, vorotehua. 687.

Cùmarca, peladilla. piruli. cauquc.

Utempe, lisa. Pila pila, parva corbina.

393. Cubùll, lafquentu. 758. omne co-mestibile, quod prehenditur in mari.

Luche, cochayuyo, herbæ marinæ, bonæ, comestibiles. Pellu

Pellu, 800. *piur*, *macha*, *locos*, *conchæ marinæ*.

ùni, *daùllu*, *nape*, *llamù*, *coinau*, *cancri marini*. *yupe*, *echinus*, *herinaceus marinus*.

394. Piscis membra.

Branchiæ, *llumpapl*, *cùti cùti* 399. *squa-ma*, *lùli*, *ilùl*. *spina*, *voro challua*.

395. No, nato, *hueyùln*.

Immergo, *demergo*, *submerge*: *merge-re se in aquam*, *dimùln*

Piscor, *expiscor*, *challuatun*.

Hamo pisces capere, *prehendere*, *trahe-re*, *clintun*.

Rete, *sagena*, *nehuen*. *Retia mittere*, *tendere*, *nehuuentun*.

Rete ex cannis confectum, *llolle*.

Hamus, *chcu*. *esca*, *ùni* (*cancer*, *quod eo ordinarie utantur*.)

Canna pisces trajicere, *transfigere*, *trans-verberare*, *rincùn*.

Piscari in mari, *lafquenn*, *lafquentun*.

Filum inserere, *huilpan*.

Filo pisium, *ostrearum*, &c. *lineam du-cere*, *mahueutun*.

Conchæ quibus fibi pilos barbæ radici-tus extrahunt, *dollm*.

Locus vel foramen ubi cancer delitescit, *lolo ùni*.

396. Exempla. *Iod cùmei ta ni ilomom, ta ni ichalluamom*, melius mihi est carnem quam pisces comedisse.

Quine challua doi vatalu ta ni peni ni rìtu mo, tugei ta ni peni mo, cùlahue mo allcún, audivi ante tres dies a fratre meo captum esse piscem, majorem fratris mei baculo.

Huercùlvalpai ta ni peni v. ta ni peni mo quine cudua, fratri suo rhombum huc misit.

nillamùrmalchevaln Liencura mo v. nilla-mùrmalchebin Liencura, misi petitum a Liencura par piscium, quos Hispani piscium Reges nominant.

gillacan quine yatehue pichin chadi mo, pauco sale corbinam emi.

Huercùlelvalaeimi quine lipm, mittam tibi v. tibi mitti curabo truttam.

Huerapequei ta ni mogeam clintuquelu, qui hamo piscatur vix aut ne vix quidem, unde vivat, reperit.

Liencura iod challua tuquei Curaqueupu mo, Liencura plures pisces prehendit, quam Curaqueupu.

Chem tuqueam? quid piscantur? lubram, yatehuam, piscantur mullos, corbinas.

397. Arbores.

Quomodo distribuis arbores? 1. In arbores felices seu fructiferas. 2. in non fructiferas

feras seu infelices. 3. in arbusta seu frutices.

Chumtn gei pu mamll? cùla, bùn mamll, remamll, pichi mamll.

398 Arbores fructiferæ. *bùn mamll.*

Avellana, gebun. Pinus, pehuén. Nux pinea, gllihue. Nucleus pineus, glliú, gulliu. Prunus, notu.

Molle, arbor ex cuius fructu potum conficiunt.

Queuli, arbor fructificans. Ritu, arbor flores proferens. Clon, arbor dans maque, germanice Morbern.

Pna, glans. neghue, roboris fructus.

399. Arbores non fructiferæ. *remamll.*

Quercus, pellin Glans, pna. Robur, co-yam, coyue. Laurus, tihue. Cupressus, len. Alnus, lahual. Populus, teiüe. Spinus, cafen. Cinnamomum, boiüe, cohue, rehue. Myrtus, collu mamll.

400. *Lige. temu. pegu. huayu. patagua. maiten, maütun. pùta. chanar. iag. reuli, ruili. cùllai. 716. luma. 764. mclai, 776. plu. 810.*

401. *Arbusta. pichi mamll.*

Rhamnus, rubus, Chacai, huayun. Spina, rita. genista, mûcqui. viscum, puuya. ruscus, chequen. roboris virgulta, hualle. frutex, rután.

402. Carex, *rangl*, *tome*, *vatu*. Arundo, calamus, canna, *coleu*, *rgi*, *rugi*, *rugl*.

Juncus, *rme*. caulis, ulo. nalca, page.

Boqui, *copin*, *coull*, *npu*, *pilbu*, *plai*, *uvir*, nomina herbarum quæ instar polipodii arbores subeunt, iisque adhærent, & quibus utuntur funium loco. Harum herbarum volumen. *tencul*, v. g. *tencul boqui*, &c.

Palea, *cuna*, *rto*, *lin*, *pinu*.

403. Partes arboris.

Radix, *volil*, *mullin*. pullus, *huellon*, *callhue*. truncus, *unco*, 855. cortex, *tahua*, *lucun*, *chollov*, *len* *mamll*.

Lignum, *mamll*. ramus, *rou*. duramentum, *nudo mamll*. frons dis, folium, *taapl*.

830. Ligna sicca ad ignem comparata, *anquen mamll*. assula æ, *scidia orum*, *dimulco*, *dulliv*, *dlif*. julus, nucamentum, *canun*. arboretum, arbustum, locus arboribus consitus, *lemuntu*. Sylva, *lemu*. Locus juncis, scirpis plenus, *rmentu*. 212. arbor frondosa, *alihuen*. arbor prostrata, *tan*, *tantu*.

Arbor transversa aut dejecta, ut viam impeditat atque aditum occludat, *tantcu*, *tantuntcu*. 225.

Omne lignum incorruptibile; vel cor eiusdem ac matrix, *mllell*.

Ligni seu arboris medulla, cor, matrix, que *mamll*. Ar-

Arboris seu ligni nodi, centrum, *ge mamll, chuchin.* 399

Lignum vel arbor cava, *lun.*

Fungus, quales annosa quercus vel robur producit, *calgal.*

Internodium, *pilco.* internodio uti e.g. ad bibendum, *pilcotun.*

Primi fructus, *huema bùn.*

Nux, *cochor.* nucleus, *ùtar.* caro, *bn,bùn.* petiolus, pediculus, *ùtin.* cutis, *lucun, tahuá.* securis, *cachal.*

404. Planto, sero, confero, *anùmn,* *tuculn,* arbores, *anùmmamlln.*

Radicem agere, capere, comprehendere, *voliln.*

Cresco, incrementum capere, *temn,* *ùvn.*

Germino, pullulo, fructico, *rotun,* *peun,* *rotuipeun.*

Maturor, matureesco, mitesco, *bùnn,* *bnn,* *tcun,* *abun.*

Lego, colligo, carpo, decerpo, *tun,* *nùn.*

Dispersa colligere, *dimin,* *dimitun.*

Quatio, concutio, decutio, excutio, *mutoun,* *geibun.*

Demitto, *nùvùn,* *nacùmn.*

Attingo, contingo, *din,* *ditum.*

Veho, inveho, importo, accumulo, *huitamn.*

Contero, contundo, comminuo, *taman.*

Putamen auferre, *ifcùn.*

Suave ad gustum, gustatu jucundum, gratissimi saporis cibus, sapidus, *dcum*, *cumentun*. 405.

Pene, fere, prope, propemodum, vix non attingere, *apeln*.

Flečto, inflečto, *gþun*, flečti, inflečti, *elgircùn*, *gllùn*.

Puto, amputo, *catùn*.

Scapum a botro divellere, ramum ex arbore detruncare, *pilcadn*, *piltann*.

Cum strepitū divelli, *gagarcùn*.

Sciñdere, findere ligna, *rian*, *riatun*.

Rado, radula deterere, *mumùln*.

Radicitus abscindo, refeco, amputo, *culventun*

Mutilo, detrunco, truncam arborem reddere, *piltann*, *pilcadn*.

Frango, infringō, confringo, *gtain*.

Ligna findere, in frusta, assulas, schidiaque comminuere, *dllibn*.

Pondus attollere, in altum tollere, levare, sublevare, *lemn*, *lemtunien*.

Ligna intercidere, in frusta concidere, secare, *cmþun*.

Lignorum ac foliorum strepitus, fragor, *gtifcùn*.

Lignor, lignatum petere, lignatum ire, *mamlln*.

Fustem alicui impingere, fustibus aliquem cädere, percutere, debilitare, *mamlltun*.

Ra-

Ramos colligere, ramis ornare, tegere,
frondibus velare, inumbrare, *routun.*

Casa ex ramis ad tempus confecta, um-
braculum ex frondibus constructum, *routu.*

Convolvere linteum, membranam, *ullon.*
Funes colligere, *tncùln.*

Traho, rapto, pedibus ab hoste traharis,
vitamque raptus finias, *huiȝdn.*

Aufugere, sylvas petere, latebras quæ-
rere, *rinùn.*

Palea lædi, scindi, *queyùn.*

Densum, spissum, cendensum esse, *tellan,*
dellan.

Hæreo, adhæreo, inhæreo, *pnarcùn,*
pnarn, *pnadn*, *pnadcùn.*

Cavum, inane, vacuum, *pilol.* 804. *plul.*
sic esse, *pluln.*

Obliquus, tortuosus, deflexus, *tvùl*, sic
esse, *túvólcen.*

In frusta concisum esse, *pilquern.*

Repullulo, repullulasco, regermino. item,
cutim contrahi, *popofn*, *popofcùn.*

Revirescere, *hualún.*

405. Exempla. Cūme bùni mançana tva,
malus hæc quam onusta est malis!

Chem mançana tvei? malum hoc num
est dulce, an acidum?

Ilûed, dulce, fugax, cito corrumpendum.

Vûte, durum, sed diuturnum, quodque
tempore mitescit.

Cochù,

Cochù, sapidum, suave ad gustum.

Cotui, est acidum, subacidum.

Cùmentubimi? cùmentueneu, num sapis tibi? suavis est mihi cibus iste ac perjucundus, magnam ex eo voluptatem percipio, hujus cibi sapor gratissimus mihi est.

Vurei, gustatu amarum, acerbum est, inest acrimonia, acor, acerbitas: semicrudum est. *mtui*, est acidum.

Cochugei, misqui gei, est gratissimi saporis, mellita edulia, est saccaro conditum.

Vuri coyam v. coyam mo, post, retro quercum.

Huelu hueluknobige vachi rgi, semper aliquid inter has arundines interjice, interponere, interstingue: aliud cum alio permuta, illas interjectim, interstinctim pone, colloca.

Damige vachi tome, hos caricis manipulos alterum alteri proximum vicinumque liga.

Cupaleleimi gulliu pinones piel, affero tibi nucleos pineos, quos Hispani pinones vocant.

Uia úla ta ni müllin cupamom quimbin vachi dgu, heri primum hæc res mihi a capite ad calcem innotuit.

Elmeaimi cachal ta ni catumamllmeal mo, porta, pone, linque securim, ubi lignatum ibo.

Dimulcomege, abi lectum v. collectum affulas, schidia.

Kdau-

Kdautuge, agedum, age sis, manus ad opus, ad laborem.

Tubige ca veichi cachal, age, strenue hanc securim arripe.

Lemlaibimi vachi mamll? lemlaian em, num ligno huic sublevando par es? non sum, sum impar.

Catumamllmean, ibo lignatum.

Chagquei huenu, hoc lignum v. hæc arbor superius in brachia dividitur.

Chem mo, chem egū rputubimi vachi mamll? *cachal mo v. egū, maichühue mo egū*, quo instrumento formâsti hoc lignum? securi.

Quine nún? quantum pugnus capit.

Quineknoam, colligunt, accumulant.

Inche ta ni mtoùbium v. ni mtoun v. ni mtoùbiel mo pna; eimn umautuqueimn, dum ego glandibus decutiendis invigilo; vos somno indulgetis.

406 Plantæ. *Tucun, lahuēn.*

Quotuplex plantarum seu herbarum genus recenses? quatruplex. 1. frumenta & legumina. 2. Hortenses. 3. Medicæ quas vocant simplicia. 4. Agrestes.

Chumtn gei tucun? meli. 1. *cachilla* 2. *Huerta lahuēn*. 3. *ampin lahuēn*. 4. *cachu v. relahuēn*.

407. Frumenta. *Tucun.*

Triticum, *triticeum* frumentum, *cachilla* *cachillahua*, *cachillua*.

Siligo, magu, tca. Hordeum, cahue-
llu hua. Lini semen, linchu.

Maicum, granum Turcicum, frumen-
tum Indicum, hua, uña.

Maicum nigrum, cusúm, prhua.

Rubrum, quellu hua. Verficolor, pisi-
ma, mallehua. albo-nigrum, callquintu.
foliis spoliatum, llud v. llodhua.

Quinua, dahue.

Madi, semen ex quo oleum cibarium ex-
primunt, excoquunt.

408. Legumina.

Ervum, alvida. Faba, aval. Pifum,
garvançu. Phaseolus, degl, cùlui. Lens tis,
llantir, lantù.

409. Herbæ hortenses.

Fraga, quellùen. Cucurbita, cupau,
huada 735. penca. Blitum, mùcu, mcùr.
Chupones, nùyu. Achira, polte. Achium,
piper Hispanum, tapi. 836. Rapa, napus,
napur. Radix raparum, coyocho. Raparum
caules, gdon. Allium, achur. mala ter-
restria, papæ, ponù. silvestria, alhue ponù,
lahu, malla. Sicca, ibl. Gelu constricta,
chid. putrida, vùna ponu. 688.

Ad fementem, lloncotu. ponù, Erdäpfel,
Cartuflen.

410. Simplicia. ampiñ lahuén.

Apium, panul. plantago, hueque pilun.
Po-

Polipodium, *pnal*, *mamll vilcun*. Papaver, *umaulahuen*. Verbena alba, *cùlla vùdù*. Mentha, *ilvahuen*. Centauria minor, *cachanlahuen*. acetosa, *culle 7II*. Tabacum, *p̄tm*, *p̄tem*. Tabaci petioli, *voroptm*.

Culen, *tapilahuen*. *llalli antù chañel* *chañel*. *concll. pagi namun*, *namun v pnoi pagi*. *mulul*. *namculahuen*. *loiquilahuen*. *llaye*; *mllco*. *hualilahuen* *huentai*. *nillhue*, *chollcho*. *lbu*, *lbo*. *alhue lahuen*. *mùtun*. *npd npd*. *hualtata*. *lum*. *cùnchamalin*. *palqui*. *huilmo*. *clen clen*. *lanco*. *merulahuen*. *pichoa*. *melico*. *relbun*. *paco*. *plpl*. *vilulahuen*. *pircùllahuen*. *killoi killoi*. *palgan*. *clcl*. *tavoe*.

411. Machiorum medicantium cantiunculæ seu geicurehuen *pu machi ta ni ûl*.

I.

Quintullahuenllau.

ni pellabium

melico llahuen

pii ni gúman.

• *Quintulican em!*

Va ni mlen

Neyúlican

ta ni peam

huilquilahuen em.

Bürenie-ta-en

LLancùilican em

elu-

elu - ga - en huillquillahuen
ta ni mo - ga - geam em.

Ibo quæstum herbas,
ut illas inveniam,
dico flens
O chare *Quintulican*
monstra mihi herbam melico!

Ecce hic
O Neyùlican
herbam optimam *huilquilahuen*,
ut illam videam, legamque.

Sane mei misericordia tactus, motus es,
O LLancùlican charissime.
mihi dedisti herbam *Huilquillahuen*,
ut ad longam senectutem perveniam.

2.

Epui ta ni duam
ta lahu en gealu,
vemgepraqilmi
Neùúlican.

Epu duamquilmi
ta iu lahu en
tullahu en mean
ta pehu en mahuida.
Habiturus herbas
pendet animo expectatione eventus:
sed tu o *Neùúlican*
ita ne feceris.

Noli esse incertus, suspensus, anceps.

super

super nostras herbas!
ibo lecturus herbas
in monte ubi est pinetum.

3.

Huiri huirtugen
ta ni levial
pu meullen,
ta rumean
meullen tipalaian.

Sum unctus perunctusque
ad volandum
intra ventorum turbinem.
omnia superabo, transgrediar, transcendam,
quin ex turbine egrediar.

4.

Quintu Huecubullan,
calcunma Huecubullan!

Huecubum quæram, investigabo,
Huecubum meis carminibus instigabo.

412 Agrestes herbæ. *Relabuen.*

Fraga, *llahuen.* Culta, *quelluen.*
Carduus, *nalca.* Urtica, *curi.* Gramen,
coiron, gütan. 733. Sagmen, *chepica.*
Pastus, *pabulum, cachu.* Lolium, *culven.*
Adchupalla, *dùdto, dto, dcho.*
Melosa, *broquin, madi villcun.*
Theatina, *avenæ similis, biri.*
Relbun, cocolle.

Rarin

Rarin, dadin.

Panque.

*Rgatu, dgatu, dgachu
mol.*

nočha, ex qua funes corbesque conficiunt.

Chaura.

Fungi comestibiles, pùucho, pùuto, pùtcho.

*Fungi non comestibiles, pque, raurau,
retù alhue, ptauquilquil.*

Gleba, quepe.

413. Terram proscindere, *uneltun, catutun, maipun.*

Agrum colere, audn.

Arvum, vervactum, tuculhue, hualhue.

Agrum sementi præparare, uneltun.

Arare, aratro terram subigere, proscindere, fulcum imprimere, quetan.

Terra arata, quetan, lumatun. 764.

*Stercus, fimum per agrum spargere:
stercorare, fimo terram saturare, fœcundare, agrum oblimare, fimo pinguiorem reddere, efficere, vunaltun. fimus, vunaltu.*

Fodere, effodere, rgan. 825.

Sulco, liro, fulcum imprimo, dillun.

Sulcus, dillu.

Porca, lira, scamnum, rehuin.

Semino, sero, semen tem facere, tcun, tucun.

Semina terræ spargere, gann.

Caveis

Caveis seu fossulis mandare, *audn*, *gdùfn.*
Semina terræ mandare relicto semper unius
passus intervallo, *tecatun.*

Lignum in acumen extenuatum, *pal*,
pillohue.

Ligno terram ad serendum fodere, *audn*,
gdùfn. sic sata, *aud*, *gdùf.*

Dissipo, dispergo, *huidn.*

Pugno spargere, unitis ictibus & in pu-
gnum collectis, compressis dispergere, *pa-*
taucun.

Maicum, granum Turcicum, *hua.*

Maicii spica, *vochen.*

Aristæ, *perquinhuia.* Gluma, *dcon*, *mcon.*

Folium, *lolcanhua.* manipulus, *ütün.*

Spica tritici, hordei, *lonco.* aristæ, *úmi.*

Manipulus tritici, hordei, *pnad.*

Foliis privare, spoliare, *glorn.*

Maicum foliis orbatum, privatum, *lludhua.*

Spicarum grana excludere, exsolvere,
exterere, *hueigon..*

Phaseolos folliculis eximere, *doccayun.*

Folliculi, *capi.*

Nuces frangere, enucleare, nucleum e
putamine extrahere, *dollcùn.*

Acus eris, *maimai.*

Triticum purgare, expurgare, *maimaitun.*

Crescere, adolescere, augescere, incre-
mentum sumere, *puncun.*

Maturor, maturesco, *chillquin*, *rnquenn.*

Fertilis, fœcundus, ferax, uber, mon.

Luxuriare agros præ ubertate & frugum copia, agrorum feracitas luxuria laborat, luxuriosa est, luxuriat carduis & spinis in cultus ager, louloun.

Agrorum fructus in spe pruina decoxit, vinearum gemmæ frigore obriguerunt, uredine exaruerunt, pilintun, pilinman, nogin.

Segetes sterni, lam. 759.

In spongiæ morem turgescere, intumes cere, denupran.

Terra aratro subigenda, quepun.

Ad sata visenda spaciari, gavùln.

Aves avertere, abigere, gahuin.

Abigere, avertere pecus, lepmn.

Protero, obtero, pesundo, conculco, gintan.

Apertus, reclusus, huecharn.

Messis, fructuum perceptio, cogi.

Tero, trituro, atúmn.

Grana ex spicis in area excutere virga, baculo, tribulo, mütancùn: saltando, nuin, inde nuin prun. 692. 793.

Tero, molo, medcún, quecún.

Premo, comprimo, gùrinn.

Semen, ùtar.

Ager demessus, restibilis, vúchen.

Mala terrestria terræ mandare, relun.

Ejusmodi sata, retu ponu.

Terra condere, tegere, obruere, dapiln, ivùln.

Erum-

Erumpo, *choiún.*

Malorum terrestrium radix, *cúcheu.*

Fructuum reliquias legere, vindemiolam
repetere, *dinivn, dinivtun.*

Caules emittere, producere, *ullvún.*

Evello, extirpo, radicitus eruere, con-
vellere, excindere, *gedun, geduntun.*

Seminárium, *llecum.* Seminárium insti-
tuere, *llecúmn.*

Incile, aquæ derivatio, *yaima, catúpuúlli.*
illam fodere, effodere, *yaiman, catúpuúllin.*

Seps, septum, septimentum, *malal.*

Lignis transversis sepere, munire, cir-
cumdare, *cúntomalaln.*

Foramen, *huetod.*

Obdureo, obdureisco, *alpen.*

Hio, dehio, terra hiat æstu, *toun.*

414. Exempla. *geno ponu!* O quanta
malorum terrestrium multitudo!

Villtueneu ta ni ponu chori, a malis ter-
restribus locusta me absolvit.

Cúmei túcun tva, fœcundæ lætaeque se-
getes, seges spicis uberibus & crebris.

Munarquei ta ni tcun, seges mea est talis
qualis, qualis qualis.

Loncoi, seges in spicam vergit, ex vagi-
nis erumpit.

Quetageprai ta ni mapu, ager meus ara-
tro subactus est quidem, at fementem face-
re non potui.

*ni lleñabuel mo, v. ni lleñabum, v. lleña-
buel utar, maulai, tempore quo semen co-
nabatur erumpere, pluvia non decidit.*

*Quine pun mapu nien quetaial, pars agri
mihi restat aratro proscindenda.*

*Huallmaiabimi ta mi tcun, agrum tuum
septo cinge, muni, circumda.*

*Catúcogicloen v. cogitucloen, adjuva me
in colligenda messe.*

*Mon tipantu, annus fertilis, ferax, fœ-
cundus.*

*Tafma, chafma, chafma tipantu, anni
superioris reliquiæ, quæ ex anno antecedente
superant. supersunt. 834.*

getui cachu, pascua revirescunt.

*LLeúprai vachi cachu, sua sponte, suapte
ingenio hæc herba nata, orta est.*

*Murquelvalbin ta ni dahue, Quinuam
meam in farinam tostam conteri curavi.*

*Mi quellüen tual mo, gútantú cupatuaimi,
ad colligenda, legenda fraga post solis oc-
casum venies, redibis.*

*Pu quellüen mo liú quellüen iodcúmei, in-
ter fraga, quæ alba sunt præstant.*

*Pichin ptm duamtuaeneu, parum tabaci
si placet.*

*Ptm eluaeimi pibi, promisit mihi tabacum,
Nicotianam.*

getulai ptm, tabaci nihil supereft.

*Pen meu, ptetuquen, quando mihi li-
bera-*

beraliter offertur, pulvisculum patula nare exforbeo, vel etiam exusti in concha folii fumum per fistulam afflatu attraho, & in os exceptum emitto.

415. Flores. *raûú ica.*

Lilium, tucúl tucúl, tapd tapd.

Rimu, flos crocei coloris, deliciæ perdicūm.

Cocll, flos quo colorem flavum conficiunt.

Quelulahuen, unde color ruber ac sanguineus emanat, exprimitur.

Huadalahuen. Chaud chaud. gil.

416. Floreo, floresco, *raûún, raûúhuenn.*

Oleo, redoleo, suboleo, odorem emittere, numutun.

Marcesco, languesco, tonn, tenvn, penn, penún, penútun.

Flores decidere, llancútun.

417. Colores.

Albus, candidus color, liû. 763. cœruleus, cyaneus, calbú. 693. cœlestis, paine. viridis, prasineus, carú. citrius, rupicaprinus, croceus, flavus, luteus, chod 701. rubens, puniceus, coccineus, purpureus, ruber, quelú. 819. carmesinus, cum, cumquelú. niger, ater, curú. 713. fulvus, castaneus, ex cinereo nigricans, colú. margaritarius, cinereus ex albo, cûico. color

ferrugineus, moschi color, *colù carú*.
atrum dilutius, *allue curú*, glaucus, *cal-vúlafquen*.

418. Unius coloris, *quime adcan*.

Varii coloris, *topan*, *topapalen*.

Album esse, *liún*. dealbo, album cōlorem alicui rei inducere, album aliquid facere, reddere, *liúln*.

Candeo, candico, solis radios aquam illustrare, flumen a sole collucere, albescere, vibrare, *pian*, *piancún*

Mico, niteo, fulgeo, refulgeo, *llm llmn*.

769.

Reluceo, reniteo, resplendeo, *alun*, *alon*.

Nitidum, splendidum, splendescens, resulgens esse, *lufnn*, *luvenclen*, *lufnfn*. 764.

Perucidum, pellucidum esse, *cùlincún*.

Diaphanum, *chaianclen*.

Res diaphana, perspicua, *cuicai*.

Tingo, inficio, imbuere colore lanam, *ptùmn*.

Tinctura, coloris infectio, *ptùm*.

Puelcura, terra ex qua conficiunt colorem flavum, *chod*. 417

Colue, unde fit *quelu*. 417.

Relbun, radices, unde fit *quelu*. 412.417.

Cocll, flos unde *chod*. 417.

Raurau, fungus unde *colù carù*.

Quemchu, est terra rubra.

Mallo,

Mallo, terra alba, candida.

Robù, terra nigra. *anil*, glaſtum.

400. Exempla : *Chem cahuellu* ? quis equus ? cuius coloris ?

Colù cahuellu cupalen, adduc mihi castaneum.

Liû gei ta ni age, albus est, nec si albus aterve est, ſcio.

Curù gei ad mo v. ta ni ad mo, facie niger, ater est, crine ruber.

Liû liû gei, albedine albior, nive candidior.

Curù curù gei, per intervalla maculas nigras habet.

Liû, liûgechi, liûquechi cupatui, ad priſtinam albedinem rediit.

Lif mlei, liflu mlei, eſt mundum, limpidum: caret macula, nulla maculæ vestigia manent, ſupersunt.

Carù charahuilla cupaſe, cedo femoralia viridis coloris.

Quelu vuù lagmabin piquei, nodus in filo rubro mortem, necem annuntiat, minatur.

Curùquiel i piiauquebui curùche, fuligine tua non me tingas, inficias, denigres dicebat, aiebat niger nigro, cacabus ollæ.

Quinte ptùm, quantum ſufficit uni tineturæ, ſic ſextans ſeu duæ unciæ glaſti ſufciunt.

Quine tarin anil, glasti sextans.

Quine patacon anil, uncia glasti.

Anil pinmomean Patiru mo, necesse mihi est ire ad Patrem Missionarium petitum non-nihil glasti v glastum.

Vill pu cal mo curù mtn pùtùmvalai, lanarum nigræ nullum colorem bibunt, niger color a nullo extinguitur.

420. Metalla.

Aurum, *milla*. 778. *Argentum*, *lien*.

Æs, *cuprum*, *cumpanillhue*. *Ferrum*, *panillhue*. *Stannum*, *titi*. *Plumbum*, *laquir*. *Pecunia*, *nummus*, *moneta*, *gillacahue*.

Res familiaris, bona, facultates, fortunæ, divitiae, opes, *te*, *cullin*. 712.

Lucrum, *pen*, *peel*. 800.

421. Aurifodina, auraria, *millahue*, *milla-tue*.

Argenti fodina, *argentaria*, *lienhue*, *lientue*.

Ferrugo, *me*. *Ferri scoria*, *me panillhue*. *muscus*, *mucor*, *percan*.

Mucesco, *mucorem*, *rubiginem* contra-here, *musco* aut *rubagine* affici, *mucidum* fieri, *percann*.

Auctio, *notu cullin*. auctionem facere, *notu cullinn*.

Esse, *existere*, *dari*, *haberi*, *gen*, *mlen*.

Quaero, *investigo*, *indago*, *quintun*. 820.

Mea me fefellit *spes*, *decepit*, *delusit*, fru-

frustrata est, de spe conatus depulsus sum,
longe aliter atque sperabam, accidit, evenit,
mian. 780.

Dispersa colligere, *nùmitun.*

Elicio. Aurum, argentum, ferrum ex
terræ cavernis elicere, eruere, effodere,
exportare, *entun.* 724.

Accipio, *tavn. taun, taùn.*

Liquefacio, liquo, *lleumn.* Liquesco, li-
quefio, liquor, *lleun.*

Eligo, deligo, feligo, *dullin.* Scienter
eligere, *cùme dullin.*

Rejicio, repudio, renuncio, respuo,
llainacmn.

Ejectamentum, rejectanea, *llainatu.*

Habeo, teneo, *nien* 789.

Custodio, servo, conservo, *elcan.*

Amitto; jacturam facere, *llan, llancùn,*
gcun.

Perdo: disperdere, evertere, destruere,
corrumpere, deformare, dissipare, profun-
dere, *llancùmn, llamcùln.*

Fortunæ indulgentia abuti, egregias ani-
mi dotes perdere, corrumpere, dum se ad
indigna abjicit & indecora, *gnamn.*

Opera & impensa periit, male res ver-
tunt, *gnan.*

Aliquid desiderare, requirere, *cuellcuellien.*

Rem alterius apud se depositam habere,
item, rem alteri procurare, *nieln.*

Apparere, jam tandem apparuit, reper-
tum, inventum est, *pegen*, *petun*

Invenio, reperio, *pedan*, *pedantun*.

Utor, egeo, opus est mihi, *pnen*.

Do, præbeo: largiri, donare, liberaliter
erogare, *elun.* 724.

Dare comestibilia, *llauquen*, *llauquetun*.

Propinare alicui, *psamn*, *saginn*, *llaúpan*,
cachún.

Offerre, gratis dare, *medan.* 777.

Mutuare nummos, pecuniam mutuam v.
mutuo dare, commodare, aliquid utendum
dare, *aren*, *areln*.

Pecuniam mutuari, mutuam accipere,
mutuo sumere, commodatum v. utendum
aliquid accipere, commodatu sumere, *are-
tun*, *areltun*.

Pecuniam alicui credere, argentum illius
fidei committere, *ühuemn.* ita ab alio su-
mere, accipere, *ühuemtun*.

Dare animo petendi æquivalens, *tuilin*,
tuilitun. 842.

Fastidire aliquem, oblata respuere, asper-
nari, non admittere, *poeln*, *pueln*,

Commuto, permuto, *huelutun*, *huelun-
tun*, *hueluntcun*.

Contractus permutationis, cedo dabo,
tafcún, *chafcún*.

Rem apud sequestrum deponere, *rann*,
ranknon.

Pecu-

Pecuniam, commodatum repetere, *unopitun.*

Rem datam postulare, *muntutun.*

Solvere, ad nummum persolvere, in assem satisfacere, *cullinn.*

Creditoribus satisfacere, æs alienum solvere, ære se alieno levare, liberare, *elucullin.*

Pignus redimere, *entutun.*

Residuum debiti, *chayal, chaial.*

Mulctam v. multam debere, *huerinien.*

Taxo, æstimo, pretium mercibus præscriptum, *toquitu.*

Paciscor, de pretio cum aliquo pacisci, convenire, *daqueln.*

Aliiquid alienare, abalienare, *uln.*

Furor, surripio, furtim aliiquid avertere, auferre, *huenen.*

Reddo, restituo, *mnumn, unoltun.*

Emo, mercor, comparo, nundinor, *gillan, gillacan, eùn, eùntun.*

Vendo, venundo, *eùln, eùmn, uln.* 845.

Peto, postulo, posco, precor, rogo, imploro, precibus aliiquid contendere, efflagitare, *nillan.*

Valeo, mon. Aurum esse, *millan.*

Aurum elicere, *millantun.*

Inaurare, auro tegere, obducere, *milla-tun.* Auro vel argento includere, *mùdencùn.*

Compedes, *milla ecul.*

Ferrum, quo nota pecudi inuritur, *chillca.*

Dives,

Dives, locuples, opulentus, *ulmen.* *ulmen Huinca,* dives Hispanus.

Pauper, egens, inops, egenus, mendicus, *cunival.*

422. Exempla. *Cheu tuui milla tva?* unde istud aurum?

Kdaucan mo v. kdaucamom cupai iom pen, v. iom cullin pen, v. pecullinhuen, labor lucrum parit, labore pecunia comparatur, divitiæ bonis artibus parantur, non tibi per ventos affa columba venit.

Aldun cullin pequei chei, vemlu mai, pecuniæ obedientiunt omnia.

Quintuquebuimi ta mi ulmengeabuel, v. ta mi ulmengeabun, opes ac divitias parare cogitabas.

Cullingelu, ulmen gelu, divitiis affluens, cui opes & fortunæ sunt amplissimæ, ampla res familiaris, multa & lauta supellex.

Huellilelai ta ni iaþau, nunquam ipsius crumena est vacua, nunquam ipsius lucrum cessat.

Aiuncullinlu ulpraguei ta ni peel, qui amat aliena, sua facile vendit.

ni tealu, tegealu, tegeal, ad meum usum, v. ego illud possidebo, Dominus illius ero.

Chuchi mi þemom tvei, ubi illud invenisti, reperisti, offendisti.

Auca lien, nummus adulterinus.

Cum-

Cumpanillhue vemgei tva, videtur ex ære,
cupro factum.

Panillhue gei tva, hoc est ferrum, ex
ferro confectum.

Tva panillhue ta ni rialoncoam, en gla-
dium, ensem, acinacem meum ad findenda
capita.

Catahuebin ta ni panillhue, ex ferro quod
habebam, scalprum fieri curavi.

Tva ta ni iqueum, hoc est quo me su-
stento, unde victito.

Tauge pin, tuyulmallebi ta piuque, mu-
nera, crede mihi, placant hominesque De-
osque.

Tva, accipe.

*Chem elubimi? chem no elubin, chem elu-
abin rume*, quid illi dedisti? nihil.

Inche ni nien mo ald'un cullin, cum multa
mihi sit res familiaris, multa supellec-

Eimi nienman quine cahuellu, tu habes,
detines unum equum meum v. equum mi-
hi debes.

Nien ca, ita profecto, teneo certe.

Elual, elugeal tva, hoc est dandum, lar-
giendum, liberaliter erogandum.

Mi elugeabuel, quod tibi dandum fuisset.

Cofque elugelu v. elugeel, panis datus.

Chaichi elueiu, jam pridem illud ipsi fuit
datum.

Quine cofque elulaei rume, ne unus panis
quidem illi datus fuit.

Elu-

*Elubi, elutulaeiu ula, v. elueiu, elutulabi
ula, semel illi dedit, & non amplius.*

*Cofque eluqueam pu cumùval, panem dant
pauperibus.*

*gelai ta mi elugeam v. elugeal; tutelpalai-
mi v. tenpalaimi, fero venisti, fero venien-
tibus offa, nihil quod tibi detur, supereft.*

*Quine amomariqueum eluaeneu v. eluechi
mo, pibin, petii ab ipso Rosarium, coro-
nam piacularem B. V. M.*

*Quine rume llanca uli, unam tantum de-
dit vitriorum filo insertorum lineam.*

*ni elun, cùmelen, quando dono do, sum
jucundus, est signum me esse jucundum.*

*Aldunmaquilmi ta mi elugeal mo, quæ
offeruntur arripienda, non differenda.*

ni elubiel eluabin, dabo quando potero.

*Chaichi ni elumobium veichi cahnellu, jam
dudum equum istum illi dedi.*

*Inche eluquebin cahuellu ta Pedro, v. elu-
bilu cahuellu ta Pedro inche, ego sum, qui
Petro equum dedit.*

Inche elun eimi mo, ego dedi pro te.

Mi eluabin, quod tibi debeo.

*Cullin ta ni elugealu v. elugeam, ut de-
bitum illi solvatur.*

*Elugelan ta ni chaumalgeal, residuum
debiti mihi non est solutum. NB. aliarum
rerum reliquiæ vocantur: mtnhuen, venten-
huen, puchu, puchun, opuntu.*

Aiulan

Aiulan ta mi eluabin, illud dare tibi nolo.
genoum chem ulgeai? nemo dat quod non
habet.

Pichi chadi mo quelluaen, modico sale
mihi subvenies, succurres, subsidio eris v.
sis.

Petuan ta ni cullin pieneu, debitum a me
postulavit.

Inche arelbin quinte macun ta mi chao v.
ta mi chao mo, commodavi v. utendam de-
di tuo patri vestem stragulam.

Cúmelai areln, præstimonium displicet.

Areln mo udapiuei ta che, veritas odium,
præstimonium inimicos parit.

Aldù yehuevali arelen pi, mutuum aut
commodatum petens pudore suffundor.

Chumtn raquibimi tva? aldùgei, aldun!
quanti hoc est? quanti indicas? plus quam
par est, indicas.

Chumtn cullin mo tuimi? quanti consti-
tit? quantum solvisti.

Chumtn raquigei vachi chapùd? quanti
hæ inaures?

Venten, tanti, pro eo quanti res est, tibi
habe.

Chumtn mo gillacaimi? quanti emisti;

Aldùn cullin mo, pichin cullin mo, magno,
parvo pretio.

Iom cullintun, plus impendi, majorem
in ea re impensam, sumptum feci.

Iom mo gillacan, pluris emi.

Iod pichin cullin mo, non tanti, minori pretio.

Inche iom piquen vachi cullin mo, iod pichi pin, ego plus offero, ego minus.

Aldun cullintun, v. aldun cullin uln quine coillal mo, multa in hac torque comparanda infumpsi.

Aldun mobui cam ta mi hueneel, quod fueratus es, eratne magni pretii?

goiman gillacan, imprudenter emere.

Leu goimaimi, fucum tibi fecerunt, palumbem pro columba, adulterinum pro legitimo tibi supposuerunt.

Moncol v. vemlelu v. re vemlelu gillacan quine huaca, emi vaccam sic ut eam hic vides.

gehuelai ulchen v. ulcheun, homines vendere jam desitum est, in desuetudinem abiit, lege prohibitum est.

Cullinmabin ta ni hueriniebiel mo, illi pro injuria satisfeci.

Cullintuabige Huenucalquin quine chaihue murque, solves Huenucal modium farinæ tostæ.

Eluculliabimi meli huaca ta mi lamuen ta mi huenen mo, v. ta mi huenenmom mo, forori tuæ pro furto quatuor vaccis satisfac v. satisfacito.

Chafoncoquei vill huerilcatu, unusquisque pro malefactis poenam dabit, referet gratiam qua dignus est, dedit malum & accepit.

Chaf-

Chafloncotubi ta ni huerilcatubiel mo, par pari, facta factis recepit, retulit.

Huenecullingeqeum, v. cullin ni huenequeum, locus ubi multa sunt furto ablata.

Vill ienmaui, omnia sibi sumpsit, abstulit.

Maldutubichi, videam, explorem, experiar, periculum faciam.

Inche meli elan, eimi mari, ego contribuam quatuor, tu vero decem in communne conferes.

Entulun ta ni cullin, res quas oppigno raveram, redemi.

Entun ta ni kdau, pensum meum persolvi, absolvi, peregi, confeci.

Apelpapebui ta mi coretuabuel v. ta mi corretuabum, parum abfuit quin damnum compensares, amissa in ludo recuperares, reciperes, paria faceres, neuter alteri v. neutri deberet.

Rumeai llanca mo, lapidibus pretiosis satisfaciet, injuriam redimet.

Chabi ta ni cuù, ad nummum solvi, in solidum satisfeci.

Deuma lludi, jam totum, integrum & omnino restituit, nemini debet, debito solutus est,

Opun piriña mo rumei, freno ejusque adhærentibus satisfecit.

Eimi cullinmaiabimi, non tibi sic abibit, non abibis impunis, tarditas supplicii gra-

vitate compensabitur.

Deuentun, promissis steti, promissa servavi, implevi, præstisti, exhibui, fidem liberavi, votum reddidi, perfolvi, promissis non defui, satisfeci.

Apùmknonmaen ta ni cullin, bona mea, fortunarum mearum reliquias mihi abligurivisti, consumpsisti, ademisti, eripuisti.

Ovisa ulqueam Patiru mo, an Patri oves vendunt, emitne Pater oves?

Cùmelai ni ulgen v. ni ulgeuyen v. ni ulgemom veichi mula, male fecisti illam mulam vendendo.

Ulimi ta mi chuquel quine huinca mo, arma tua Hispano vendidisti.

Unoduamn ta ni ulmobium ta ni cahuellu, pœnitet me equum meum vendidisse.

Huelulun quine huentu inchiu quine cahuellu mula mo, equum mulo permutavi.

Huelutubimi ta mi plìù alhue v. alhue mo quine rupachi tuyùn mo, animam tuam cacoemoni instantanea, momentanea, peritura voluptate vendidisti.

Huelùln gnen gei chei piam, in permutatione utrumque depravatum, neutrum absque vitio esse solet.

Tva ta in nien Patiru, v. *tva ta in niebel Patiru*, ecce Patrem Missionarium habemus.

Chum niebimi tacunma, quâre illud habes opertum?

Hu-

Huercùlelvalpaeimu, tibi huc mittet, tibi munus huc transmittet.

Ellcuntubin vachi cullin ta ni chao mo,
hoc mihi a meo patre dono datum, reli-
ctum est.

*Aldùn cullin ellcuntubi ta ni pu votm va-
chi ulmen*, multa bona iste dives suis liberis
testamento reliquit.

Vachitu mo cunùvalcaumecuùmeimi, ex eo
tempore inclinata res tua est, omnia ad in-
teritum vergunt, ad præcipitum inclinant,
in pejus ruunt, quotidie deteriora fiunt.

nillavalbin quine conue Liühueque mo, misi
petitum a *Liühueque* agnum.

Ulmen che cupatuan pi, namprai ta ni cu-
llin, novacula in cotem.

Ucalel cullin, bona derelicta.

gillatun, *gillatucan*. 730.

423. Fossilia metallis cognata.

Sulphur, *copahue* Chalcantum, *cal-
vúlahuen*. aeris flos, aerugo, *carùlahuen*.
Alumen, *liúlahuen*, *liúcura*, *alhue cura*.
Resina, úpe. Sal, *chadi*. Sal clarus m, v.
diaphanus m, *lilco*.

424. Exempla. *Cancaquilmi rume ta mi- ial geno chadi*, carnem absque sale ne tor- reas.

Pichi chadi mo quelluaen, paoco sale mi-
hi succurras velim.

Chadi niei, est sale conditum.

Ullhuemtuge chaditu ilon ta mi cutan namun mo, propter pedum infirmitatem a carne salsa, salita abstine.

425. *Lapides, Cura ica.*

Pumex, *pinunu*, *pinono*, *cùga*. 427. 497. Besoardicus lapis, *luan cura*. Lapis niger quo venam incidunt, *queupu*, *malin*. Venam secare, sanguinem venis detrahere, minuere, *malintun*. 773. Silex, lapis siliceus, *ailin*. Gypsum, *mallo*. Crystallus, vitrum, talcus seu lapis specularis v. schistus in tenuissimas bracteas fissilis, *lilpu*. Creta, *rav*. Argilla, *huidù*. Ollas, cantharos, &c. ex argilla fingere formare, *huidùn*. coquere, *cubillcan*. Figulus, *huidùvoe*. Arena, *cuim*, *cuyum*. Scopulus, rupex, cautex, *vuta cura*. 359. Saxetum, glarea, salebræ, *curantu*. Lapidibus aliquem petere, appetere, lapidibus in illum jacere, conjicere, *curantun*. Lapidibus se mutuo petere, *curantuun*. E loco præcipiti devolvi, rotari, humum verrere, *imùln* 755. Durum esse, *riquemn*, *riquemclen*. Durum, *riquem*.

426. *LLanca*, lapis pretiosus, viridis. 766
Lican, lapis albus. 762. *Cùdehue*, quo redimunt homicidia. *Tacùm*, *taquem*, *tacm*, lapis pret. *Ilicura*, *ilicura*, saxum, marmoreæ

moreæ levitatis lapis. *pilolcura*, lapis pumici similis, at multo gravior.

427. Exempla. *Cùga pu huentu ni cùga inche*, a pumice cognomen participo.

Mtorcùn gei mlechi cura mo, occasio facit furem.

Mlei rau ta ni huiduam v: dgol ta ni mlam v. mlabium, *v. ta ni mldgollam*, habeo argillam unde ollas effingam.

Curaca. 713. *Naùllanca.* 788.

428. CAPUT V.

DE AQUA. CO MEU.

Aqua, *co.* Mera, meraca, immixta, *re co.* Limpida, *lifco*, *liñhuenco*. Turbida, *tbrco*, *tbürco*, *tùvùnco*. Lutulenta, *porco*. Putris, *vunanco*. Salsa, marina, *lafquenco*. Acida, *cotuco*. Ros, *mulvenco*. Pluvia, *mauco*. Nivosa, nivalis, nivea, *pireco*, *pilinco*. Reses, pigra, stagnans, *daulco*. Frigida, *atejico*. Subfrigida, *virquenco*. Tepida, *llaco*. Calida, *covunco*, *enumco*, *arem v. ademco*. Fervens, *vaico*. lutum, *pelle*, *pele*, *pede*. Lutum ex alluvione relictum, *chidan*. Cœnum, *chapad*. Sordes quæ aquæ putridæ innatant, *calmin*.

429. Mare, *lafquen*. 758.

Maris unda, fluētus, *auna*, *voche*. Fluētuare, fluētibus jaētari, *vochentun*. Flu-

ctus concitare, *vochemn.* Fluctus concitari, *vochen*. Spuma, tor, *torvan*, perquin *lafquen*, perquin *leuvu*. Maris accessus, *tipaco*. Maris recessus, *arcúlafquen*, *arcùntu*, *arquenco*. Aquam decrescere, *arcún*, *arguenn*. Lacus, æquor, *mallin*, *lafquen*. Extensum, undique apertum esse, *lafn*. Palus udis, *mallin*, *hueico*, *pùta yene*. Flumen, fluvius, amnis, *leuvu*. Torrens, *rulon*, *taiyen*. Fons, *uùfco*, *uco*. Puteus, *rgaco*. Cisterna, *dahuell*. Profluens, *Inauitun*, *huitun*. 750. Alluvies, alluvio, fluminis inundatio, *magan*. 771. Alveus, profunditas, altitudo, *lluvù*. Altum, rapidum, profundum esse, *lluvùn*. Vortex, *peul*. 803. Unda, fluctus, *reu*. Fluctus esse, *reuquen*. Fremitus, *reureun*. Aquam audiri, *ruricùn*. Aquam exhalare, vaporare, *uruan*. vapo-ro, exhalo, *vadcùn*, *varcùn*. Cataracta, *lliün*. Gutta, guttas cadere, *chùdcùn*. Stillo, *chùdcùnn*. Terra madida, solum humidum, *cunu*. Campus humidus, *rulu*. madidus humidus, *lod*. Incile, aquæ derivatio, *yaima*, *pllín*. Aquosum esse, *chillcon*. Insula, *huapi*.

430. Confluentia, *tafleuvu*. Æstuarium, fluminis brachium, *chagquinco*, *chagquin leuvu*. 198. Pons, *cuicui*. Lapideus, *cura cuicui*. Sublicius, roboreus, *mamll cuicui*.
Lignum

Lignum a fluminis inundatione abreptum, *malun.* Ora, littus, ripa, *inaltu.* Ad Mo-
sellæ fluenta, propter v. præter Rheni ri-
pam, *inaltu mo,* Margo, *mellmell.* Vadum,
gilahue. Adverso flumine, *pragilahue.* Se-
cundo flumine, *naûgilahue.* Portus & qui-
vis locus ubi navis appelli possit, *ûdvú, non-*
tuhue. Sinus, *gllun lleuvu, gúllun, gnun,*
gion lafquen.

431. Flumen aut mare illuc trajicere, tra-
ducere, transfire, *carcun, non, nontun, notun.*
hac transfire, *nopan.* Transportare, trans-
vehere aliquem v. aliquid, *noln;* illuc, *nol-*
tun; huc, *nolpan, rulpan.* Cis, citra, *nopa.*
Ultra, trans, *nome, carcu.* hinc eò v. inde
huc saltare, *chuncan, rincùn.* Vadare, pe-
dibus vel equo amnem trajicere, vadum
transfere, superare, *gilan.* Dari vadum, *gi-*
laln. Huc vadare, *gilapan.* Navi trajice-
re, *huamputun.* 557. Tranare, nando flu-
men transfire, natatu trajicere, *lefhueiln, hu-*
eieln. Subvideo, subrido, mergo, *rmn, dmñ,*
dùmin. Natatorem esse, *huimgen leuvu.*
Strepitum in aqua excitare, *metofcautun.*

Mergere se in aquam, immergeo, de-
mergo, submergo, *rlun, dimuln.* In bal-
neis aut flumine lavari, *mnen, mnetun.*

Aqua aut frigore pene enectum esse, *to-*
con, chocon. Sicco, exsicco, exicco, arefa-

cio, *nipmn.* Siccari, arefieri, *nifn.* ad auram exiccari, liberiore aura frui, auræ temperie uti, *nipmun.* æstum aut thermas refrigerare, *cùgercùn.* Siccum esse, *anidcùn*, *anidùn.* Jacio, conjicio, in medios fluctus se projicere, in medios hostes irruere, *ùtùfn.* In præceps ruere, se projicere, *ùtùfnaûn.* Ad latus transfire, *quinenple rufan.* Submergi, fluētibus obrui, *ürbin.*

432. Lavo, abluo, lotura, lavatio, *cúchan.* Lotrix, lavatrix, *cúchacavoe.* Aquam haurire, *tun co.* Aquam abluendis, extergen-
gisque manibus ministrare, invertere, su-
perfundere, instillare, *utuln co.* Fundo, ef-
fundo, diffundo, *utun*, *utuntun.* Fluo, ef-
fluo, *huitun.* Madefacio, *vocholn.* Ma-
dide madeo, sum madidus, *vochon*, *gbon.*
Aqua aliquid macerare, madefacere, *uremn*,
napmn. Aqua aliquid mollescere, lentes-
cere, madefieri, *uren.* Madefactum esse,
nafn, *lodn.* Torrentis instar fluere, sanguine
perpluens, sudor fluit undique rivis, *cú-
chun.* Exximo, exculco, extorqueo, *cú-
chún*, *ctún.* Salientibus guttis prætereun-
tes aspergere, irrorare, *queipùlln*, *chircan*,
ptefcun. Exximo, mulgeo, giun. Frico,
defrico, *nuncùn.* Cinere fricare, purgare,
abstergere, *gaican.* Refrico, attero, *glùn.*
Aliquid volvendo, revolvendo, huc illuc

ver-

versando lavare, abluere, *gaun*. Faciem lavare, *cùllumn*. Manus abluere, *gaùcuùn*. Abluere os, *ulpuuiún*. Aqua tingere, *cùllcan*. Ore irrorare, *pufcun*. Sicari, *ancùn*, *nifn*. Siccum esse, *hueibun*. Res lavandæ, *cùchacai*. Res lotæ, lautæ, lavatæ, *cùchacan*. Aquarium vas, *cocharu*. Sapo, *quillai*.⁷¹⁶

Lixivium, lixivia, lixivio calido lineas vestes purgare, emaculare, *chiltufquen*.³⁵²

433. Exempla : *Com:ge*, affer aquam. *Tuge co*, hauri aquam.

Coclohn, in haurienda aqua adjutores este, *gechi co*, *co gechi*, aqua datur, adeft, non deeft.

Opui co, *opui co mo*, aqua plenum est, impletum, expletum, repletum est aqua.

Co rume elugevalaimi, nec aqua, quam bibas, dignus es, illam non mereris, promereris.

Teye ufcō, *rgaco ta ni comemom*, hic est fons, puteus, unde aquam attuli.

Uùfprai vachi co, hæc aqua sua sponte, suapte natura scaturit.

Taf leuvu, *ina leuvu*, *ina leuvu mo*, ad apud, juxta, propter, secus, præter fluvium.

Leuvu ula, *leuvu mo ula*, usque ad flumen, a fluvio huc usque.

Inaltu leuvu, *lafquen*, ad Rheni fluenta, propter, præter fluminis ripam, propter littus, ad oram maritimam.

Huente leuvu, adverso flumine.

Minche leuvu, secundo flumine.

Tafmel leuvu, ubi duo fluvii confluunt.

Minche, naū gilaquilmi, noli secundo flumine vadare.

gilali vachi leuvu? *gilalichi v. gilalpei chemai*, habetne vadum hic fluvius? an pedibus, equō amnem hunc trajicere, vadum hoc transire, superare potero? nescio, sum nescius, non satis scio, fieri possit.

novallai leuvu, nescio qua ratione possis, non invenio quemadmodum rem expadias, quo pacto ex his vadis evadas, ex his angustiis te eripias, non video quam viam teneas.

noquilmī, cuniun gei pu leuvu, ne tentes, frustra conaris, magnum, summum est submergendi periculum.

Unoī, motitui ta leuvu, alluvione fluvius excrevit, præter ripas effluit, campos inundat, obruit.

Petu magi leuvu? *petuli*, num durat, permanet, persistit adhuc fluminis inundatio, alluvies? perseverat.

naūmei leuvu, fluvius decrescit, immunitur.

Pichiquecai leuvu, depresso est aqua, alte jacet

Anūi huampu, navis in scopulis hæret, vadis illiditur v. illisa est.

Ape v. epe urbi, vix evasit submergendi periculum.

ùuau v. quinte mo urbígù, uterque una fluctibus obrutus, haustus est.

Quimllúcanolu lafquen mo quimai, qui nescit orare, vadat ad mare.

Taunleuvu, tavuleuvu, tafleuvu, Confluentia.

Tva cùchacan, en lauta, purgata, limpiada linea supellex.

---

434. PARS SECUNDA.

DE

HOMINE EJUSQUE PARTIBUS.

Epulelu chag che meu. 698.

Quæ partes hominem componunt? Corpus & anima.

Che ni pu chag chuchign? anca, pllù cai.

435. Quæ sunt partes humani corporis? aliæ sunt externæ, aliæ internæ.

Anca ni pu chag chuchi? quinelque huecun, cagelu puminulequeign.

436. Partes exteriores humani corporis, *Anca ni huecunchi chag.*

Caput, *lonco*. Caput rotundum, *monocol* x 781. Glabrum, depile, depilatum, *cupl.* Depressum, *chapúd*, *chapd.* Testa *capitis*,

capitis, cranium, calvaria, *legleg*. Vertex, *úúù lonco*. Verticis tonsura, vertex sacerdotis, *leva*. Sinciput, *llaſquen*. Occiput, *vuri lonco*. Frons, *tol*. Frontis apex, surrecti in fronte crines, *quemchol*. illos hare, *quemcholn*, *quemcholclen*. Frontis anguli, *peleva*. Tempora, *umau*.

437. Scalpere, scabere caput, *ruen lonco*. Caput demittere, capite annuere, *togcún*.

Stare cernuum, demisso capite, *rúten*, *rtclen*. Pronum, *copún*. Nuto, dormitantis nutatio, bis inter dormitandum aut ter caput demisit, *medun*, *meducan*. Stare e regione, *adtun* 676. Frontem contrahere, caperare, *nonintun*. Dormio, obdormio, somnum capere, *umautun*. Sterto, rhonchos edere, ructuosos spiritus ingeminare, *clorinn*. Somnio, per quietem aliquid videre, *peuman*. Dormientem loqui, *umaudugun*, *cullúmn*, *ulcumana*. Expergiscor, somnum excutere, somno solvi, e somno v. de somno excitari, *tepen*, *tepefcún*. E somno aliquem excitare, fuscitare, expergefacio, *tepeln*. Vigilare, experrectum esse, *pelolen*.

438. Exempla. *Ancaple*, usque ad dimidium.

Ancaple lei, ad dimidium pervenit.

Ancaknogeī, est imperfectum, res ad existum non est perducta, ultimam adhuc manum desiderat.

Lon-

Lonco gei, caput, dux, princeps est.

Vúta loncogei, Dux magnæ authoritatis, jurisdictionis, dominii est. *Lonco huampu*, prora. *Loncoche*, calvaria, cranium. *Loncoquillquill*, clavæ ultima seu inferior extremitas. *Lonco cachilla*, spica tritici. *Loncople*, capite tenus.

Atun lonco, habeo caput fatigatum.

Cutani ni lonco, cutanloncon, caput mihi dolet, capitis dolore afficior.

Lonco ni chgarcúgemom, v. *ni chgarcúgeuem* v. *ni chgarcúgeuyen* mo, v. *lonco chgarcúgeuye*i, vill anca cutani, quando caput languet, cætera membra dolent.

Cupai umau, acui *ni umau*, obdormisco, somnus ad lectum vocat, invitat, arctior quam solebat, somnus me complexus est.

Chillcatualu, *umautuqueimi*, dum studiis invigilandum esset, opera navanda, somno indulges.

Umautumeaimi mo, ibi ubi dormis, somnum capies.

Cümeabui umautuabum, tempus est somnum capeſſendi.

Peumabin, dormienti objecta mihi est illius imago, per quietem mihi visus est.

Aldùn peuman ta ni ad v. ta ni caman, multæ imagines mihi dormienti obversantur, in visa varia dormiens multaque incido.

439. *Oculus*, *ge.* *Conspicilla*, *melige.*
Nodi arborum, *ge mamll.* *Foramen secu-*
ris, *ge cachal.* *Pupilla*, *cural ge.* *Super-*
cilium, *gedin*, *dünin.* *Palpebræ*, *genæ,*
úmi, *llþef.* *Palpebræ*, *cilia*, *llahuige.* *Ocu-*
los claudere, *llahuitun.* *Oculi album*, *túy-*
au *Auris*, *auricula*, *pilun.* *Aures habere*,
pilunn. *Qui aures habet valde parvas*, *llum-*
mepilun. *Qui grandiores*, *lumpapilun.*

440. *Lux*, *lumen*, *splendor*, *claritas*,
item video, *visus*, *visu gaudere*, *pelon.*
Carere visu, *esse cœcum*, *cassum lumini-*
bis, *oculis captum*, *orbatum*, *pelolan.*

Visum dare, *restituere*, *lumen facem præ-*
ferre, *illustrare*, *peloln.* *Mentem illustra-*
re, *intellectum illuminare*, *menti lucem af-*
ferre, *facere ut aliquis suo vel alieno peri-*
culo sapiat, *fiat cautior*, *prudentior*, *pelel-*
duamn. *Obscuritas*, *tenebræ*, *caligo*,
dumiñ. *Obscurum*, *tenebricosum*, *caligi-*
nosum esse, *dumiñn*, *duminclen* *Video*,
cerno, *aspicio*, *oculis percipere*, *pen.* 800
utinn, *utintun*, *quintun.* 820, *Præ oculis.*
habere, *quintunien.* *Ad videndum intra-*
re, *peconn.* *Obiter*, *cursim*, *strictim*, *in*
transitu aliquid videre, *perumen*, *perupan.*
Crebro, *frequenter*, *affidue videre*, *pelmn.*
Appereo, *os suum ostendere*, *de fenestra*
prospicere, *adquintun*, *ellomn.* *Ex adver-*
so videre, *adquintun.* *Obliquis oculis*
in-

intueri, *clúquintun*. Aspicio, intueor, spe-
cto, oculos in aliquem conjicere, intende-
re, intentis oculis aliquem intueri, oculos
in aliquo figere, fixos aut intentos habere,
utintun, lelilen Cum voluptate videre, ex
visu voluptatem capere, percipere, volup-
tate affici, visu oblectari, delectari, *común*,
comútun. Ničto. conniveo, *nicùfcún*, *ge-*
pifcún. Ničto, ocnlis aliquid innuere, *lle-*
pefn, llepefcun, gepefn. Oculos in orbem
versare, *chiquercún*. Oculos somnolentos
habere, *umerclen*. Oculos a pulvere la-
crymare, *itofn, rutomn*. Lumine oppo-
sito aut nocturna lucerna, aut alio simili
modo oculos perstringi, *uvenclen*. Lacry-
mor, lacrymo, ploro, fleo, lacrymas fun-
dere, profundere, *gúman*. A fletu cessa-
re, *neún*. Audio, accipio, exaudio, au-
ribus percipere, *allcún*. Ausculto, *allcù-*
tun Insuffrare alicui, in aurem aliquid
alicui dicere, *cafçún*. Tinnire, *tinpin*. Pro-
cul dissita, remota auribus percipere, *pu all-*
cún. Visu attingere, *pu pelon, puquintun*.

441. Exempla. *Quine ta ni ge cutani*,
unus mihi oculus ægrotat.

Ui ta ni ge, placuit illi omnino, oculos
illi adjecerat.

Chem ulaiabuimi ta mi peabubium ta Dios,
quid dares, ut Deum videres.

Calli peaimi v. penmuaimi, veniet aliquando tempus, erit, aderit, illucescet dies, cum scies, videbis, cognosces.

Pequellebin ta mi huera chegen, agnosco tuam malitiam, video fraudes tuas.

Pelalaibun ta ni Chao, Patrem meum diem suum obire, extremum vitae spiritum edere, animam Deo reddere non viderem?

Peabun em, quam istud videre velim.

Ta mi pemom mo, ta mi pebin mo, quia te vidi.

gùman cupan, venio plorans.

Pi ni gùman, flens dico.

gúmahuequilmi gelu huerin, v. *gei ta mi huerin*, modum lugendi fac, parce lacrymis, lacrymas comprime, digna factis recipis.

Cúmei ta in gùmatun ta in puchao ta ni lan mo, Patrum nostrorum funus lacrymis prosequi, bonum laudandumque.

Cúmei ta mi gùmabiel ta mi huerilcan, peccata deflere, deplorare justum, æquum est.

Titi cani huilteu! en juvenis audaciam, nequitiam, perversitatem.

Allcùn ta mi acutun v. ta mi acutuel, audivi te advenisse.

Allcùn ta mi ùlmengen, te Caciquum v. prædivitem esse accepi.

Allcùn

Allcún ta mi lagmuyen v. ta mi lagmmom,
mihi dictum est te commisisse homicidium.

Allcúpamelan veichi dgu, nunquam au-
divi quid simile.

442. Nasus, nares, *yu*. Nasi orbiculus,
huechu yu. Nasi gibbus, *úáu yu*. Mala,
genæ, maxilla, *taun*. Os oris, *uún*. Su-
pinus, *lphú*. Pronus, *pailla*. Palatum, *vida*
vida. Mandibula, maxilla, *cli cli*, *taga taga*.
Lingua, *queuún*. Dens, *voro* Dens mola-
ris, *ulga*. Dentes primores, incisores, to-
mici, gelasini, *chelle*, *aievoro*. Gingiva,
edm, *ùrùm*. Labrum, labium, *melbuún*,
Mentum, *quete*.

443. Oleo, redoleo, odorem emittere.
numun, *numun*. Facere ut aliis redoleat,
oboleat v. g. allium, hircum, *numuln*.
Humum obolere, *bitunman*. Naribus for-
bere, attrahere, *gnibn*. Sternuo, sternuto,
echiun. Oscular, deoscular, oscula figere,
imprimere, *muchan*, *muchatun*. Homines
loqui, verba facere, vocem animalia emit-
tere, aves cantare. campanas, instrumenta
sonare, *dugun*. 720. Verbum, *nemel*, *dugu*.
Vox, *dugu*. Dico, ało, memoro, &c. *pin*.
806. St! file, tace, nihil de Cæfare, *úcm!*
Ita monere, *úcmn*, *úcùmn*. Voco, arceffo,
accio, *mtmn*, *mùtùmn*. Vociferor, clamo,
huaruln, *huirarcùn*. Sibilo, *huihuenn*.

Sibilus, sibilum, *huihuen*. Rideo, in risum solvi, erumpere, *aien*. Risum movere, excitare, *aiecan*. Oscitare, *ùgaþun*. Mandere, cibum dentibus conficere, *cùchaun*, *ùgarcún*. Sonitum labiis excitare, *mùtircún*. Labia comprimere, *nùcofcún*. Dentium stuporem pati, *ùgerin*. Dentibus frangere, *ùchann*, *ùchofcún*. Dentium infirmitas aut scabrities, dentes buxei, scabri, rubiginosi, *pilol voro*. Buccam inflare, *ùmun*. Buccam pulsare, colaphum impingere, *ùmuntun*. Hio, ore hians, *ùlan*, *ùlalen*. Os contorquere, *huilguern*. Supinum jacere, *lpun*. Pronum, *paillalen*. Os adustum habere, *vultan*. Taceo, fileo, silentium agere, conticeo, obmutesco, *neùn* 792. *dugulan*. Bibo, *in*, *pútun*. 477. Edo, *in*. 475.

444. Exempla. *Ahue tipanmalai ta ni voro pu þnen*, non statim infantibus dentes erumpunt.

Cutanvoron, dentium dolore torqueor, crucior, conficiar, disrumpor.

Dugucloaiu Apo, una loquemur cum Gubernatore.

Taf, ina, quine vla dugubigu Apo Huaiquilafquen Curúpichun cai, Huaiquilaf & Curúpi utrique aditus ad Regem patuit, adeundi Principis copia data est.

ni pibium v. ni pibiel mo, me jubente,
præcipiente, imperante.

Mi pigenon piqueimi, dicis quæ tibi non
sunt dicta.

Mi pivalnoal piqueimi, dicis non dicen-
da, quæ dicere tibi licitum non est.

*Mi mupium v. mi mupin mo v. mupiel mo
aiecauge*, dicendo verum neminem timeas,
in sinu tuo rideas licet.

Duguquilmi, tace, silentium.

gumatuquilmi, file, sat datum est lacry-
mis.

Cume nemel eluen, affer mihi aliquid con-
sillii, cupio ex te audire aliquam sententiam,
monitum, documentum aliquod.

Cumei vachi neml, optima propositio.

Elubin quine chem, chem chei, ellonpaquei,
dedi ipsi nescio quid, mox dicam, in pala-
to, in lingua hæret, jam meminero.

Aie aiebulu huiftubi ta ni duam, per lu-
dum ac jocum quod vult obtinet, voti com-
pos evasit, invitatis, gementibus ac frementi-
bus inimicis.

*Mi aien mo v. cùpaaien mo v. mi aiemom
iaegeimi*, jam jam risurus irrigus es.

Pedro, Hueni piām, Petrum, famulum,
puerum vocant, inclamat.

Mtmbige, illum voca, adduc, arcesse.

Cupaiaimi v. cupaiai piām v. piēimi, au-
din? vocant te.

445. Collum, *pel.* Cervix, *topel.* Ima cervix, *to.* Pars interior, *to to.* Faux, guttur, *clol clol.* Gula, *llanca voro.* Jugulum, *pilco.* Epiglottis, epiglossis, muquù. Gargarizatio, *huaùl*, *huaùlhuaùl.* Humerus, *lipag*, *yupi.* Pectus hominis, *rcu*, *rùcu.* Animalis, *mrùncùhue.* Ubera, mamma, mamilla, *moyu.* Papilla, *lonco moyu.* Sinus, *pllcúma.*

446. Collum extendere, protendere, *nùhuircùn*, *nùhuirclen.* Clare, alte, venuste loqui, *peltun.* Officulum, spinam in faucibus hærere, *plginn.* Digitum in fauces immittere, *lologn.* Ob epiglottidem offensam tussire, *cheþidcùn.* ructo, eructo, *telùn.* Cano, canto, cantito, modulor, cantus edere, fundere, *ùlcatun.* Respiro, spiritum ducere, *neyùn.* Vehementius respirare, *neyùneyùn* Onus humeris portare, tollere, *panùyen.* In humeros attollere, *panùn*, *padùn* Admoveo pectori, *rculn.* Sugo, hoc cum ipso lacte fuxi, *ùbircún.* Lactens, lac ex mammis ore elicere, haurire, *moyun*, *moyutun.* Lacto, infantem lactare, uberibus admovere, ubera infanti præbere, *moyuln.* Infantem ab uberibus, a mamma, a lacte removere, disjungere, depellere, *llancumn* depulsum esse, *llancun.* In sinum aliquid projicere, *pllcùman.*

447. Exempla. *Pel cùtu*, collo tenus.

Quine pel, quantum ad monile, murenum lamve sufficit.

Cùme pel, vox suavis, plena, canora, dulcis, clara, sonora.

Ancui ta ni pel, Fauces mihi sunt aridæ, pumex non æque est aridus, atque hic est homo.

Topeli, Sarcina ad collum declinat, properat,

Moyope veichi pnen, vagitum, fletum infantis demulce, lacte sopito, leni.

448. Brachium, *yupi*. Lacertus, *riuncuù*. Axilla, *punpuia*. Cubitum, cubitus, *chonodcuù*. Manus, *cuù*. manus dextera, dextra, *mancuú* Læva, sinistra, *huele cuú*. Palma, vola, *pulai cuù*. Digitus, *chagllcuu*. Articulus, *toi*, *toicuú*. 840. Pollex, *vùta chagl cuù*. Index, *duchuhue*. Medius, *ragichaglcuú*. Annularis, medius, *muna chaglcuù*. Minimus, auricularis, *pichi chaglcuù*. Unguis, *huili*. 458. Latus dextrum, *man*. Sinistrum, *huele*. Venter, alvus, *púta*. Uterus, *pue*. Umbilicus, *vùdo*.

449. Brachia tendere, extendere, *ilun*, *ilútun*, *ilúdtun*.

Amplexor, complector, amplexor: in alicujus collum invadere, atque amantissime complecti, suo aliquem complexu recipere, in alicujus complexum venire, accedere,

incurrere, diu aliquem complexu suo tenere,
mavùln, mabln.

In ulnis portare, item, Infantem lustrali aqua tingendum, abluendum, perfundendum tenere, suscipere, *metan*, *metantun*, *mechan*, *huichan*, *huitan*, *huichatun*. 743.

Super brachium habere, *metanien*. Sub axilla portare, sumere sub axillam, *gnùfn*, *gnùftcun*. Sub axilla portando aufugere, *pùltantun*. Prendo, prenso, prehendo, teneo, capio: ansam arripere, *huichatun*. 743. Virus alarum, *iron*. Hircum redolere, *ironn*. Lego, carpo, decerpo, *nùn*. Cubitis inniti, *greucún*. Tango, attingo, manibus attrectare, palpare, *maldùn*, *maldùtun*. 773. Arripio, apprehendo, unguibus, unco tenere, *tulùmn*. Scindi, discindi, *piùn*. Gestio, gesticular, *gnifn*, *ginican*, *nùyefcún*. Manu aliquem advocare, *maichùn*. 772. Manum premere, comprimere, constringere, *gùtarcun*. Manum imponere, manu opprimere, examinare, *gllon*, *glludcùn*. Moveo, agito, lacertos movere, strenue rem agere, *negmn*. Ictus aut percussio manus, *champad* Manu aut calce priori percutere, *champadcùn*, *tampadcùn*. Popysmis & plausu blandiri, caput, dorsum demulcere, *man-puùn*. Manum manu, digitis digitosprehendere, tenere, *cùnatun*. Natantem aquas palma percutere, *mtoucuùtun*. Ensem capulo

pulo apprehendere, tenere, sceptrum tene-
re, manu premere, *rütan*. Manus tortuo-
sæ, *chonvüllcuú*, *chonvluú* Digitos frigo-
re rigere, *chopilln*. Dígito indicare, *dchùn*,
dúchoknon. Talitrum dare, *ptafcùn*, *ptav-*
cún. Vellico, *rutin*, *rutetun*. Aliquatenus
intumescere, tuberculis affici, *pitaun*. Pe-
diculos, pulices unguibus occidere, *gtidn*.

450. Exempla. *Mavülelen*, illum meo no-
mine amplectere, saluta cum meis verbis.

Nieun, se continere, temperare sibi.

Quine ta ni cuú allvului, unam manum
habeo afflictam.

Mi chillcaium v. mi chillcaiam v. mi chill-
caial mo; *mlmlai ta mi cùù*, tibi scribenti
manus tremit, contremisit, contremisit.

Cuùlbimn, manus ad opus.

Ui v. uln ta ni cuú, non feci libenter,
scienter, deliberate, studio.

Negmlabin, non attigi illud, non tetigi.

Petu maichübun, acui *quine huentu*, cum
manu signum darem, Indus advenit.

Pu chagllcuú uáaulaign em! nec pares
digi, nec pares ingenio aut virtute fratres.

Quine nún, quantum pugnus capit.

Quine toi, ca toi, epu toi, cula toi, &c.
unus articulus, alter, aliis articulus, duo ar-
ticuli, tertius articulus, unum puncatum, &c.

Opúpui ta ni púta, comedì satis, sufficit.

451. Dorsum, *vuri*. Ilia, *tute*. Lumbi, *cudu*. Clunes, nates, *nudo*, 790. Anus podex, *poto*. Verenda five viri, five mulieris, *yehuen*. 753. Pudenda viri, *pnùn*. mulieris, *cuti*, metu. Umbilicus, *vùdo*. Inguen, *codin*. Testiculi, *cudan*. Scrotum, *cuchiu*. Femur, *riunchag*. Femen, *puùllau*. Genu, *lucu*. Poples, *huillhua*. Crus, *chag* Sura, *comùfn*. Pes, *namun* 787. Malleolus, *lonco deù*. Talus, calx, *rncoi*. Planta, *pulai namun*. Cutis, *tilque*.

450. Dorso incumbere, supinum jacere, *paillan*, *paillalen*. Se tendere, extendere, *nurpun*, *ilun*. Tendo, extendo, dirigo, *notmn*. Tensus, *notm*. Incurvum, incurvatum esse, *ponorn*, *ponorclen*, *empadn*, *empalln*. In longum protensum esse, jacere, *huinan*, *huinalen*. Extendì, *huinun*, *huinutun*. Conjunctos, cohærentes, conglobatos, constipatos, addensatos esse, *chugoln*. Con jungi, cohærerere, constipari, conglobari, *úvn*. In aliquid incidere, incurrere, offendere aliquid, *togin*, *togirn*. Alterum alteri incumbere, *rentolen*, *dencholen*. Alteri se superimponere, *empalcùn*. Appropinquo, propius accedere, adventare, *igecupan*, *vulclen*. 688. Protero, obtero, conculco, *topan*. Situm aut locum mutare, *huinamtun*. Titillatio, *chicll*. Titillationem alicui movere,

at-

attractatione corporis risum excitare, *na-*
chiclln. Haud jocis assuevit, non fert joco-
rum lasciviam, *chicllai.* Latus mutare,
chiquenun. In hoc ac illud latus incumbe-
re, *huc atque illuc se versare, se vertere,*
dcllun, dcùlln. Errare, deerare, a via de-
flectere. item: otiali, spatiari, ultro citro-
que cursare, *chihuaiquiaun.* Sedeo, *anun.*
681. 232. 233. Loco, colloco, pono, sta-
tuo, *úln, anúmn.* Coxim infidere, *che-*
nodcún. Decussatis cruribus federe, *cani*
knon. Divaricatis cruribus stare, *telan, te-*
lalen. Stare, pedibus insistere, *vutan.* In
pedes erigere, *vutaln.* Ambulo, gradior,
gradum facere, *amun, miaun.* 778. Fero,
porto, duco, manu ad ambulandum adjuvo,
miauln. Deambulo, inambulo, spatiator, am-
bulationem facere, *nampiln, nampúln, re-*
miaun. Pedes eo, *namuntun.* Uno pede
incedere, saltare, *quedecan.* Genua flecte-
re, summittere, poplitibus se excipere, *lu-*
cutun. Genu nixus, genibus provolutus,
supplex, *lucutu.* Quadrupedem incedere,
quadrupedis in modum ambulare, *huinoln,*
huinuln. 748. Grallis nixum incedere,
tentican. In digitos erigi, summis pedibus
insistere, ambulare, *enefclem, entifn.* Scan-
do, conscendo, subeo, evadere ad summum,
scandere in subrectum, *econ, encon, encopran,*
encolpran. Offendo, cespito, in limine of-
fende-

fendere, pedem in limine offendere, in lapidem incidere, incurrere, *múturn*, *mútúrcún*, *mtorn*, *mtorcun*. Offendiculum ponere, *mtorúln*. Cado, labor, *tan*, *tanan*. Lubricus locus, semita lubrica, lubrica viarum, in lubrico insistere non posse, delabi, *pelcan*, *mlcayun*. Pedem vacuo, solido caput offendi, *túlgúfcún*, *tulgfcún*. Pedes obdormire, *chillimunn*. Eo, tendo, peto, pergo, aliquo se conferre, *iaun*, *gemen*, *mi-aun*, *amun*. Abeo, *un*, *utun*. Præeo, antecedo, *unen*. Sequor, subsequor, *inan*. Eo petitum, allatum, *yemen*. Eo relicturus, redditurus, ut loco suo restituam, *el-men*, *elpun*. Obviam eo, procedo, de industria alicui occurrere, obviam fieri, *taúmen*. Comitor, comitem se alicui dare, exhibere, *dihuenn*. Comes, *dihuen*. Valedicere alicui, cum bona alicujus gratia abire, descendere, *chalin*, *chalitun*. Prætereo, *cauchun*, *rufan*. Venio, advento, *acun*, *cufan*, *acutun*, *gefan*, *cúnafan*. Redeo, revertor, reverto, remigro, remeo, *unon*, *unotun*. Transeo, *rufan*. Aberrare a via, a recto tramite deflectere, declinare, *choncaiaun*. Opportune, tempestive venire, *tutelfan*.

453. Exempla. *Vurintun*, clam, clanculum, furtim agere.

Vurignentun, Prodere aliquem simulatione

tione officii aut amicitiae, insidias illi struere, insidiis illum petere v. cretizare cum Cretensibus, vulpinare cum vulpe, cum fraudulento fraudibus agere.

Vuri dgu, vuri piel, res, dictum suspicione movens, res suspecta, furtim, clam, clanculum facta.

Vuri yebi, furtim, clam abstulit.

Huera ni vuri, jumentum exulceratum, onere læsum esse.

Mann, optatis fortuna respondet.

Manaimi em! Cœptis Deus adsit, Superique faveant: utinam quod a te suscepimus est & institutum, felicem sortiatur exitum, Deus promoveat, Superique fortunent, quod præclare instituisti.

Lucutuge, genua flecte, poplitibus te excipe.

Anúanúknopatuquei: *luculucupatuquei*, accedit reverens, honorem exhibens ac observantiam. 681.

Vúta toi gei, cruribus oblongus.

Epu namun, pedites, pedestres copiae.

Namuntuche, pedibus iter faciens.

Vemgebui veichi dgu, inche huenoltubun, dum hæc agerentur, ego eram pufio, nondum ad usum rationis perveneram.

Mi vútalen mo, coram te, te præfente, in tuo conspectu, in oculis tuis.

Huinunman ta ni comofn mo, v. *huinunmai*

mai ta ni comúfn, cultro luculentam plagam in sura accepi.

Ragin v. ragintu anúge, sedeas medius, sede in medio.

Uali Puren, Rpucura ipuam, Purenum petens Rpucuræ prandebo.

Quine vla amotuge, vade quantocyus, quamprimum abscede, discede.

Allhue, allhue v. mancha mancha amomn, festinate lente, placide bos arat.

Calli cupape, raquilabin, veniat non veniat perinde est, sive veniat, sive non veniat, parum refert.

Recupan, ad spatiandum, deambulandum veni.

Pichi cùpanampliauabun, sanitatis gratia nonnihil deambulare, ad campum spatiari vellem, cuperem, optarem.

Remiauprauen v. re ni miaupran, ambulo ad tempus fallendum duntaxat.

Ulmenpai, venit dives, locuples, opulentus, pecuniosus, bene nummatus, divitiis affluens.

Cupa melai vau meu, ab his ædibus abstinet.

Chumal cupaimi? quid est, quod huc te attulit? quæ te huc adduxit causa, quid tu huc.

Cupaiabui pi mai, vei ni cupan, lupus in fabula.

Conmpaquelan, mihi istic nec feritur, nec metitur.

Cunaſape, ingrediatur.

Cunaſage, ingredere.

Cunaſamn, adeste, venite huc, huc intrate, ingredimini.

gepage, veni huc, accede.

Pichi iſecupage, accede proprius.

Tepen ta mi acun mo, auspicatus & felix sit adventus tuus, gratulor tibi adventum.

Anca unomei, medio itinere jam confecto reversus est.

454. Partes internæ, Oſſuariæ.

Os, oſciculum, dens, ſpina pifcis; foliorum paliculi, voro, voru. 687. Os majus, malmal. Exoſſo, oſſa extrahere, nudare, malmaſn, malmaltun. Calva, calvaria, loncoche, lonco. Spina dorsi, huigolgor, cudi voro. Coſtæ, cadi. Scapula, lira lira, tarua. Coxendix, cura cura. Os ſacrum, lugli. Vertebræ tibiæ, ulul.

455. Carneæ.

Caro, ilon. Caro humana, calil. Caro cruda, carú ilon. Carnem crudam comedere, ilotun. Caro comeſtibilis, cuvull, ilon. Caro quæ coſtas cooperit, mari mari. Carnem rancidam eſſe, iron. Macram, llalinn. Pinguem, motinn. Pinguedo, adeps, motin. Saginare, motintun. Medulla, maſpe, iluluquen. Adeps pifcis, febum, ihuin. Sebo aliiquid linire, illinire, obducere, ihuitun.

tun. Caro exos, pulpa, *vn.* 688. Cerebrum, mullo. Cor, piuque. Pulmo, pītu. Stomachus cum hepate, que. Jecur, hepar, bucun, pana, ponon. Lien, splen, llcante. Fel, *utm.* 858. Renes, cudall cudall.

456. Cartilagineæ.

Intestina, viscera, interanea, cùlche. illa mundare, purgare, giunn. Farcio, infarcio, refercio, grinn, gromn. Ventriculus, stomachus, huata, púta. Vesica, pavùdcun. Nervus, buùn, chùl. Nervus linguam astringens, chùlqueuùn. Caput cum spina dorsi jungens, conjungens, to. Exta, puque. Membrana cerebri, chacu chacù. Vena, buùn, vuùn. Carnea pellicula, vuùn gelu. Omnia interiora corporis, pu anca.

457. Humores.

Lac, lichi. Mulieris, *ilu*, *ilùf*. Coagulo, tencún, tencon. Lac coagulatum, *ten-*cún *lichi*. Siccari, arquenn, arcún. Sanguis, mollbùn. Cruentari, *mollbún*. Cruento, sanguine inficere, aspergere, maculare, *mollvùln*, *mollbùntun*. Sanguinem cessare, tûgn, niütun. Sanguinem fistere, continere, tûgmn. Saliva, sputum, couún, túfcùn. Phlegma, pituita, ùlui. Fel, bilis, piuco. Semen, pana, conilcaqueum. Emissio seminis, tipanman. 839. Alteratio car-

carnis, *malquiuman*. Alteratio viri, *pnùnman*. Mulieris, *únanman*. Fluxus menstruus, *cùyenpen*, *cùyentun*.

458. Excrementa.

Capillus, *lonco*. *Pappus*, *lanugo*, *villus*, *mar mar*, *mas mas*. *Pilus*, *pili* subalares, *pectoris*, & cæteri interiores, *calcha*. *Coma* tæniolis redimita, fasciolis illigata, *chapan*. *Tæniola*, *vitta*, *guton*. *Barba*, *payun*, *paiün*. *Barba* copiosa, magna pilorum sylva, *hualipayun*. *Barbam* alere, nutritre, *paiunn*. *Barbam* tollere, abradere, *paiuntun*. *Instrumentum* quo sibi pilos barbæ radicibus evellunt, *utiv*. 857. *Pilos*, *capillos* evellere, *calpudùu*. *Depilis*, *capillos* alicui defluere, *tùnincùn*, *clurcún*. *Capillos* absindere, amputare, *quechign*. Ad speciem comparatum, *comptum*, *ornatum* esse, *túyúmcén*. *Vello*, *nodún*. *Vellico*, carptim vellere, *rifcan*, *ronican*. *Furfures* capitis, *por lonco*. *Lacryma*, *cülle*. *Lacrymas* erumpere, oboriri, effluere, *cullen*. *Mucus*, *merun*. *Saliva*, *couún*, *tûfcún*. *Sputum*, *ûlui*. *Conglobatum* sputum, *caûûl*. *Spuo*, expuo, excreo, salivam regerere, *tûfcún*. *Nausea*, *nausea* laborare, *nauseo*, *ucaiþuen*. *Vomo*, evomo, *rapin*. *Sudor*, fudo, fudore madere, fudorem emittere, *aroþcún*. *Sudorem* elicere, *aroþcûln*. *Un-* *guis*.

guis, *huili*. Nigrum, *por huili*. Callum, *pitau*. Callum obduxisse, occalluisse, *pi-taun*. Redivia, reduvia, *tulcuû*. Vesica, urina, mejere, urinam facere, reddere, mittere, fundere, reddere lotium, *huilliûn*. 745. 456. Stercus, fimus, excrementum, *me*. Alvum, ventrem exonerare, *men*, *me-can*. Vas immundum, *mecahue*. Ad requisita naturæ recédere, *ellihuén*. In loco publico alvum exonerare, *mequen*. Niti, *gechún*. Pedo, *percún*. Sordes cursim ejicere, *pibn*. Sordes pharmaco cathartico cursim ejicere, *pibln*, *pipmn*. Mucesco, mucidum fieri, *percantun*. Musco, rubigine affici, *üretun*. Putrefieri, *vûnatun*. Ærugo, rubigo, *me panillhue*, *cumpanillhue*. Immunditia, sordes, illuvies, *por*. Spurcum, sordidum, impurum esse, *por*. Maculare, maculam contrahere, *por, porln*.

459. Quinque sensus Corporis.

Visus, *pen*, *pelon*, *utintun*. 439. 440. 441. 463. 465.

Auditus, *allcún*. 439. 440. 441. 463. 465 679. 650.

Olfactus, *numûn*. 442. 443.

Gustus, *cûmentun*, 405. 474. 477.

Tactus, *maldûn*, *maldu-tun*. 449. 452. 535. 607. 613. 624.

460. Exempla. *Tva llechi ilon ta in imoabum*, en carnem qua vesci debueramus.

Cumei vachi ilon iloal mo v. ilogeam mo, hæc caro bona est ad comedendum.

Cumebui cancaibuel mo v. cancalgeabum, en versandas ad ignem infixas veru carnes.

Ilon gelu, qui carnes habet, qui carne vescitur.

Ilogelu, qui est comeftus.

Iod cumei ta ni ilomom ta ni challuamom mo, malui carnem quam pisces comedere.

Cofque iquellebin, ilon no, malo pane quam carne vesci.

Hue gei vachi ilou, est caro recens.

Motigeprai vachi huentu, nimium crassus & obesus est homo iste.

Tuyun piuque, lætus, alacris, hilaris, festivus, jucundus.

Cura piuque, cor lapideum, homo durus, immitis, immisericors.

Aldu vanei ni piuque, vir cordatus, prudens, magni animi.

Tauge pin tuyulmallebi ta piuque, munera etiam Diis placent.

Ilopiuqueun, dolore, invidia consumi.

Tepepiuquelbin, illum exhilaravi, hilarem lætumque reddidi, effeci.

Elcapiuquen, arcanum, secretum custodiare, servare, conservare.

Elupiuquen, arcanum ego continere non valeo, plenus sum rimarum, hac & istac perfluo, jam prurit animus, & gestit secretum foras mittere.

Ladcù piuquei, laiaimi ni pibium, animum mœrori dedit, ac ingenti tristitia affectus est, cum ex me audiret se moriturum.

Ladcùn aldù cutantucaquebi ta piuque, tristia tristitiam afferunt.

Udalei ta ni piuque, in magnum luçtum incidi, cor mihi dolore rumpitur.

Núftuletui ta ni piuque, gratias Deo quod ex tot tantisque tristitiæ fluctibus emerferim.

Cauchu mollbùn mai, sanguine perpluit.

Cad caichùn mollbún mai, est nimius hic sanguinis fluxus, hoc profluvium.

Vai ta ni mollbùn, sanguis illi fervet, effervescit.

Pecùyeni vachi domo, Lunæ effectus, vim, virtutemque experitur. 488. 491.

461. Dotes humani Corporis.

Vita, sanitas, incolumitas, valetudo, vivere, valere, *mogen*, *lihue*.

Convalesco, e morbo recreari, pristinas vires recuperare, item: revivisco, a mortuis surgere, resurgere, ad vitam redire, reverti, remigrare, *mogetun*. Alo, pasco, sustento, *mogeln*. Stipem ostiatim cogere, panem quæritare, *mogetuiaun*. Pinguesco, pin-

pinguem esse, fieri, *motin*. Impinguare, saginare, *motiln*. Valetudo integra, optima, *cùmelen*. Tenuis, infirma valetudo, *vemlen*. Gravis valetudo, invaletudo, *hue-ralen*. Valetudo afflicta, perdita, *aldùn hueralen*, *ladùamn*. Robur, vires, *nehuen*, pulchritudo, muliebris venustas, viri dignitas, corporis præstans majestas, augustus habitus, *temo*, *temogen*. Oris species, habitus, nativa vultūs compositio, facies, *ad*, *age*. 676. Statura corporis procera, sublimis, *vùtan*. Justa, elegans & concinna, *munan*. Parva, *pichi*, *pchù*. 798. Procerior, sublimior, *devù*. Esse staturæ procerioris, *devún*.

462. Vitia Corporis humani.

Tremori obnoxius, tremens, *tentepl*. Tremere, contremere, *tentepln*. Macer, gracilis, exilis, macie confectus, vix offibus hærens, *togli*. Gibber, gibbus, gibberosus, gibbo deformis, *gtu*, *tompl*, *tùvl*, *tgbùl*, *chubúg*. Papularum vestigiis deformis, *pilo age*. Cani, *tùren*, *tren*. Nævus, *cottu*. Qui naribus loquitur, *cnu*. Lippitudo, *quelle*, *quele*. Ruga, *plcha*, *gnof*. Rugosum esse, *gnofn*. Corrugari, in rugas contrahi, *plchan*, *plchalen*. Vari, subtilis tumor, *muyu*. Verruca, *peyùlln*, *pe-gellen*, *pilchi*. Nasus obtortus, tortuosus,

tompl yu. Carens dentibus, *huegor.* Dentibus carere; spoliatum esse, *huegorclen.* Sputum ore defluens, *úlui.* Sputa defluere, *úluin, úluitun.* Scaurus, *uchùr namun.* Depressis pedibus aut instar anatis, *pala.* Scipione indigere, *retügen.* Scipio, baculus, *retù.*

463. Vitia gravia.

Cæcus, *llumùd, pelonolu.* Luscus, cocles, *tauma, tircan.* Albugo oculi, *tirca.* Surdus, *pilu.* Mutus, *queto.* Mutum esse, *queton.* Calvus, *leva.* Claudus, altero vel utroque pede captus, *cûnto* Claudico, *cûnto gen.* Delumbatus, elumbis, delumbis, *glgi.* Gigas, *cayumtoi.* Nanus, *anapl.*

464. Alteri similem esse, aliquem vultu & incessu referre, *adyen.* Esse alium, *cagen.* Fingo, simulo, *vemcauquen.* Fingere se videre aut visum esse, *pevalun.* Monstrarre vel sibi imaginari se a se ipso videri, *peuvalun.* Somnum simulare, *umaucaun.* Parodi mortem simulo, *cumpemcaun, cumpemum.* Doctum, sapientem simulare, *quimcaun.* Surdum, cœcum simulare, audientem non audire, videntem non videre, *uduamcaun.* Non dignoscere, alium cum alio permutare, alterum ab altero non discernere, *ameln, cachentun.* Caligo, cæcutio, allucinor, *te-tin.* Mimum agere, gestus alicujus, vocem, *mores*

mores ridicule effingere, exprimere, referre, imitari, *cochūmtun*. Comparo, confe-
ro, compono, contendō, contentionem fa-
cere, *pouln*.

465. Exempla. *Chumgei chei ni* (*mi &c.*)
mogen? ut valet, sanusne est?

Abi ta ni nehuen, venten pui ta nehuen:
vei ni ventenhuen ta ni nehuen, virēs amisi,
onus sustinere amplius non valeo, jam vires
meae sunt fractae, exhaustae, oneri deinceps
non sum par.

Deui ta ni nehuengen, jam est v. sum ru-
de donatus.

Inei pepilabui pepilvalnoal, ad impossibile
nemo tenetur, quis potest contra torrentem.

Nehuegenolu mencutuabui, carens viribus,
& onere careat oportet.

Nehuen mo cupalgen, vi coactus, invitus
huc perductus sum.

Muna huentu, homo parum utilis, exi-
guæ capacitatis.

Mleprachi che, nos numerus sumus, &
fruges consumere nati.

Mlepraimi, tua opera non indigemus,
supervacaneus es.

Yavuanca che, robore corporis & fir-
mitate præstat, corporis viribus præcellit,
prævalidus est.

Melige, conspicillis utens.

Cùme adgei vachi huentu, lætissima hominis facies, pulchra, venusta.

Adi ni Chao, patri similis est, patrem vultu & incessu refert.

Ta mi conigemom cùtu, niemi veichi cottu, hoc nævo in lucem editus es.

Vachi lihue mo opun gelai, in hac vita nihil est omnibus numeris absolutum, aut unde quaque perfectum.

Chilcatun mo llumùdn, visum studiis amisi, oculorum lumine sum orbatus.

Mi gùmamom v. mi gùmauyeyum llumùdidi, quod modum lugendi flendique non faceres, visu privatus es.

Pelocauquebui llnmùdlu, vei ni duam llechi, se videre cæcus fingebat, & quod fingebat, vere cupiebat.

Cùpa piluan em! allcúduamquelan em! obsurdesco, aurium sensu deficior, auditus me deficit, deserit.

Cùmpemcauquei cùmpemnolu, simplex apparet, simplicitate caret.

Pilucauabuel mo allciùlabuimi, non audiebas, quod te surdum simulares, aures non præberes.

Ta ni allcùnon mo rupalmali ta ni rulmen, est ob surditatem excusandus.

Lai ni cuù, manus usum amisi.

Lai ni queuùn, perdidit loquelam.

Patiru cauge, imaginare te esse Religiosum.

Ca-

Calecaquei ta ni duam, prætextu unius
facit aliud.

Quimlai pigeimi, eimi mai cagei ta mi
duam, videris nescire cum optime scias.

Eimi ni retù em! tu mihi pro scipione es.

466 De Vestibus.

Vestis, *pepium*. Capitis tegmen, amiculum, *manahue*. Pileus, galerus, *chumpru*, *curtisia*, *loyo* Crista plumatilis, *perquin*, *caniu*. Res qualiscunque, qua caput involvunt, *tari lonco*. Vitta, *huincha*. Vestis stragula, pallium indicum in modum simplicis rectanguli seu stragulæ vel lodicis, in medio habens foramen ubi caput immittitur, ut deinde defluens omnia tegat & cooperiat. primæ notæ: *macùn*. illud confidere, *macùnn* Induere, *macùntun*. Magnificis operibus ac variis figuris pictum, *huirin macún*. Cæruleum, *calví macún*. Tantum in oblongum in utroque latere pictum, *ulcu*. Ex meris plumis contextum; *colman*. Ex spisso ac subtilissimo filo contextum, figurisque ornatum, *Balandran*, cùme *macùn* Vestis stragula minoris notæ ex filo crassiore contexta, cæterum spissa nec absque figuris, *ecull*. Alia similis notæ, sed ejusdem unius coloris & sine figuris, *ponchu*, *poncho*. Vestis stragula crassa, vilisque, *rùto*, *huilpi*. Vestis Europæa, *Huiþútu*.

tu. Stragulum, *cúdu.* Ora, limbus, *comallhue, chunai.* Tæniola vel funiculus quo vestis terminatur, affirmaturque, *huachin.* Zona, cingulum, *tariknohue.* Femoralia, *charahuilla.*

467. Induere vestem, ad speciem se componere, ornare, prævenire, *pepilun.* Eleganti, eximia veste conspicuum esse, cultu corporis præstare, fulgere, prælucere, *tucutuun.* Cingulum vesti stragulæ superpositum, *llochof.* superimponere, *llochofn.* Vestem deponere, pallio se expedire, caligas, femoralia detrahere, ensem ex vagina educere, gladium stringere, *lluchud entun.* 470 Tego, operio, cooperio, *tacun.* Vestibus, stragula se operire, *taucun.* Quo se operiat, dare, *úmùmun.* Involvo, implico, *impoln,* *chúmpoln.* Nudo, denudo, veste aliquem exuere, spoliare, *mollknon,* *tampalentun.* Vestem deponere, vestimenta abjicere, *tampalentiun.* Nudus, omni veste vacuus, *moll,* *tampal.* Nudum ambulare, *moll iaun.* Vestem esse laceram, obsoletam, *lligoin,* *hueran,* *huedan.* Pannis obsitum, centonibus male tectum, pannosum esse, *quebunn,* *pilquegen,* *titanclen.* Rumpo, scindo, discindo, *huircùrn.* Vestibus detrendis ac discindendis natum esse, in vestium cultu negligens, *huillhuilln.* Dissutum esse, *naltuknopran.*

468. Exempla. Cùme adi ta ni elun tva Huinca, vestis huic Hispano apte convenit.

Cùme adi tvei llanca ta mi lonco mo, iste lapis pretiosus mirum quantum caput tuum exornet.

Adtulabin chumpiru, pileo non sum asuetus.

Conmlbige ta ni chumpiru ta mi chao, apte mitte pileum in caput tui patris.

Entuge ta mi curtisia hueni, dugulelmu Patiru, juvenis aperi caput, dum Pater tibi loquitur, v. te alloquitur.

Cùme huelai ta ni chumpiru, meus pileus jam detritus, discissusque est.

Elugepraimi montira, non mereris pileum venatorium.

Epu adgei ta mi pepium, v. *epui ta ni ad ta mi pepium*, v. *epu rume pepium geimi*, duplarem vestem habes, uti e. g. planeta ex altera parte nigra, & violacea ex altera parte.

Mvalaeimi quine macun, vestem tibi fieri curabo.

LLudgei vachi macun, hæc vestis est detrita.

Calli ni nuque ni deumalel vachi chnai, hanc oram, hunc limbum mater mea sola, nulloque adjuvante confecit, absolvit.

Elugen quine cùdu, stragulo donatus sum, stragulam dono accepi.

Pulai vachi charahuilla, hæc femoralia

me non capiunt, sunt nimis angusta.

Mollknobimi teye cunúval ta ni ecull mo, veimo tampalknogepe piaeimu ta Dios, quem admodum tu illum pauperem sua veste spoliasti, ita permittet scelerum vindicta Deus, ut tu quoque tuis vestibus priveris, spolieris.

Vachi macun mo aldùn tipantu taucuge em! utinam vesti superstes sis, & valeas.

469. Vests Muliebres.

Toga, vestis, *chamal, chone*. Capitis ac superioris partis corporis involucrum, *iculla*. Zona, cingulum, *ncrúhue*. se cingere, præcingere, *núcrún*. Fascia, mamillare, *chumpi*. Sandalium, solea, quelle. Fibula, *huitahue*. 749. Infibulo, fibulam injicere, *huitan*. Aciculis prehendere, figere, tenere, *chúln*. Res prehensa, *chùl*. Acus & similia, *chùlhue*. Peplum, vestis stragula, *macun, ecull, ulcu, rúto, huilpi, ponchu*. 466. Calantica, ricinium, *maucaltu, malcantu*. Capitium, *monotue*. Cidaris, *coíllal*. Torques, *llancatu*. Inauris, *chapud*. Inaures majores argenteæ, *upl, uple*. Illarum ansa, *upl grú*. Monilia, *paicha*. Tæniola, fasciola ferica, *huincha*. Lanea, *pollcu*. Laminæ rotundæ argenteæ una cum stylo ferreo, quo vestem ad pectus prehendunt, *tupu*. Auro vel argento aliquid includere, *mùdencùn*. Fucus, faciem fuco & pigmentis illinire, ad speciem se componere, ornare, come-

comere, *pepilun*. Pannus subditius, *puntal*. Vestem munire, *puntaln*. Panni, telæ segmentum, *llipi*. Reliquiæ, *pilquen*.

470. Aures excipiendis in auribus perforare, perfodere, *chillquen*. Caput obvolvere, *munun*. Laxo, relaxo, *chllbun*, *chilvun*. Solvo, dissolvo, astrigmenta solvere, *lluchuln*. Solutum esse, *lluchun*. Quo se tegat, operiat dare, *mnuln*. Cunæ, cù-pùlhue. Ligo, illigo, obligo, religo, astringo, vincio, *tarin*, *chúcumn* Pannum, limum tendere, extendere, *inúvn*. Pulverem excutere, *múnchùn*. Orno, exorno, excolo, *mùmln* Verto, inverti, *chiquenn*, *lþuln* Suspendo, *piútùln*. Pendeo, *piútùn* Plico, complico, *pataran*, *mùchamn*. Plica, ruga, sinus, *þlcha*. Laxa nimis est sinuosaque vestis, rugosum esse, *púlchan*, *þlchalen*. Infantem involvere, reclinare, *chadimn*, *cúþuln*. Convolvo, involvo, involucrum conficere, *túncon*, *chùncon*, *tumpoln*.

Involucrum, crumena, pera, saccus, vel aliquid in similem usum convolutum, alligatum, *tarintu* 831. *mnul* 432. Aliquid in sacco &c. portare, *mnun*, *mnuln*, *mnunn*.

471. *úsemgeimi*, ipsa pulchritudine pulchrior es.

Aibit cupai, valde compta ac ornata venit.

Tepean pilai ladcùn piuque, non est conveniens luéribus ille color. *Re-*

Relechi ad caknotuvalai, naturam expellas furca tamen usque redibit.

Aldún cullintun v. aldún cullin uln quine llancatu mo, magno pretio torquem emi.

Chumtn raquigei vachi chapùd, quanti inaures has indicarunt.

Quine rume llanca uli, dedit unam tantum gemmarum lineam.

Quine pel, quantum ad monile v. murenum lam sufficit.

Petu pepiluquei, dum se comit, ornat, annus est.

Pataragelu, versutus, vafer, versipellis.

Huicùrknoel v. hueralknoel iod hueragei naltuknoprael, præstat aliquid quam nihil, inter duo mala minus est eligendum. 467.
432. 433.

472. Supellec muliebris.

Speculum, peuqueum. Peecten, rumca. Acus, agucha, caputira. Fusus, puvull, coliu. Verticillus, chincud, piroi. Filum, stamen, buù. Filum simplex, huinu. Filum contortum, tapm vuú, piulu. Crassum, pingue, mtavuù. Fila decussato ligno convoluta, huillhuan, ehuin. Glomus, tco, tûco. Conglomero, tcon, tuconn, chûcon. Spor-tula, fiscella, llepu. 520. *Funis, funiculus, tapal. Ligare funiculis, tapeln. Textrina, vutalhue. Textrinam construere, vu-taln. Jugum, grehue. Licium, tononhue. Trama, tonon. Ordiri, tononn.*

473. Capillos solvere, turbare, incompta mulier, passis crinibus, soluta aut turbata coma, *quenparn*, *quenparclen*. Suo, consuo, *nûdûfn*, *nûdfcan*. Sarcio, refarcio, *lapatun*, *pecotun*, *ihualln*. Resuo, *dihuitun*. Assuo, *nûlcûtun*. Inverti, verti, *chequeln*. ~~Sutura~~, sarcimen, *lapatu*. Neo, pensa carpere, trahere quo filum deducas, *buûn*, *piuln*. Filum inserere, *huilpan*, *dichon*, Implico, irretio, *churnan*, *paichaln*, *paichaltun*.

796. Linteum, membranam convolvere, linta volumina, *ullon*, *impoln*. In orbem complicare, sinuosus in orbem contractus, spiris complicatus, *iuln*. Pannum, linum filatim carpere, panni fila distrahere, *huinûlûn*. Nodus, nodum, nodos nectere, in nodo, in nodum ligare, nodis implicitus, *pron.* 813. Texo, contexo, *gren*, *gûren*. Impello, impulsus, impulsio, *raltuln*. Carmino, *ruren*. Villus, *ponpon*. Villosum esse, *ponponn*. Pannum defricare, ut villos excites atque erigas, *ponponln*, *ponponmn*. Res contenta, tensa, *puf*. Arcum contentum, tensum esse, *pûfn*, *pûfclem*.

Exempla. *Meli mallûen vuupe vachi cal*, quatuor mulieres ex hac lana filum deducant.

Quelû vuû lagmabin piquei, filum rubrum mortem denuntiat 363. 417. 419. 520. 522.

474. De re cibaria, *ial*, *iael*.

Panis, *cofque*. Libum, *ticl*. Ex maicio, *mlan*. Commeatus, annona, viaticum, *roquin*. Caro, *ilon*. Caro elixa, lixivia, *avun ilon*. Affa, tosta, assum, *cancan*, *recañ*. Minatal, *rùpun ilon*. Caro affa aut cocta, quæ frigida comeditur, *vircú ilon*. Caro salita, condita sale, *charqui*. Carnis salitæ frusta, *huillhuill*. Jus, jusculum, *corù*. conficere, *corùn*, *corútun*, *corùcan*. Condimentum, conditura, ciborum conditio, nunc ego ita convivis cœnam conditam dabo, ut quisque, dum gustabit, digitos prærodat suos, *incan*. Caro juri incocta, *vaitucan*. Puls ex tritico, hordeo, &c. *tucun coru* Puls ex phaseolis & maicio, *pidcu*. Farina, *rgo*. Molo, tero triticum, hordeum, &c. *rgon*, *rgoln*. Pollén, pollis, *achùl*. Furfur, siliquæ, *amchi*. Pulmentum, puls ex mera farina, *mda*. Farina ex tritico, hordeo, vel maicio tosto, *murque*. Farinam torrere, *murquen*. torri curare, *murqueln* Fari na tosta in aqua calida, *chedcan*. in aqua frigida, *ulpu*. Farina tosta mucida, *huechin murque*. Triticum coctum contusum, contritumve, *mùltun*, *mltun*. Tritici, maicii grana exclusa cocta, motte. Maicum coctum, *chuchoca*. Tostum, *cuten*, *cuchen*. Tostum at suis foliis inclusum, *coven*. fine foliis, *cotùn*. Succus aut jus ex corylis, *mlu*.

Jus

Jus herbarium, *mallo*. Illud conficere, *mallon, mallun*. Mala terrestria tosta, *cue*. Illas torrere, *cuen*. Ovum, *curam*. Ovum urinum, *cynosurum*, *schylstum*, incubatum nec exclusum, *ucam curam*. Ovi album, *albumen*, *lùu curam*. Ovi luteum, ovi vitellus, *chod curam*. Ovum geminum, *epu quine curam*. Ovum decumanum, *devu, vuta x*. Recens, *hue x*. Molle, forbile, *allue, yavùnolu*. Durius, *yavúgelu*. Suæ testæ incoctum, *tahua meu*. Coctum, *avun*. Crudum, *carú*. Ex adipe ovum, *metaucan*. Herbæ marinæ, *luche, lluche*. Cochayuyum, *mùgu*, *Tostum, cutafn, cuchafn*. Cochayuyi radices, *lúgbú*. Aliæ radices comestibiles, *gadu*. Frustum carnis instar ligni carbonibus impositum, *tanacupuaun*. Cibi reliquæ, *etchel*. Aliæ reliquæ quæcunque, *opuntu*. Res rancida, annosa, vetus, corrupta, *uúntu*.

475. Fames, esfurire, *gnn, gnún, gúgún*. Caritas, annonæ difficultas, gravis rerum omnium penuria, *villa*. Annonæ difficultate laborare, *villan villagen*. Esfurire, fitire vehementer, *aron*. Esse jejenum, integrum famem ad ovum afferre, *relihuen*. Jentare, jentaculum sumere, *númuln*. Coquo, cibum conficere, concoquere, *incan*. Rado, radula deterere, *ifcún*. Vello, pilos aut plumas evellere, glabro, deglabro, *rifn*,

rifn, laumn. Contero, contundo, comminuo, *mlan*. Panem in micas friare, digitis comminuere, item: farinario cribro succernere, farinam subcernalis purgare, excutere, *núinúin*. Dispersa colligere, *nuimittun*. Olera in ollam mittere, *carúman*. Torreo, *cotúrn*, *cotrñ*, *cuchen*. Craticulæ aliquid imponere igne torrendum, *enadtu-cun*. Sub cinere torrere, coquere, *cunafn*. Fame deficere, confici, perire, *entin*. Inedia cruciari, visum amittere, *tetin*. Strepitus tritici, maicii dum torretur, *teún*. Languescere, intepescere, frigescere, *tuún*. Rumpi, disrumpi, *tofn*. Liquesco, liquefio, liquor, *lleun*, *lluin*. Liquefacio, liquo, *lleumn*, *lluimn*. Ova batuere, res liquidas confundere, versare, *ruiln*, *duiln*. Olla nova uti prima vice, *domuln*. Ollam vaporare, *uruan* Spumare, spumas agere, *tor-vann*. Despumo, spumam detrahere, auferre, *núven*, *gven*. Ad ignem calefacere aquam, vinum, &c. *cuvuñln*. Res ad ignem calefacta, *cívun*. Coquo, *avuln*. Coctum esse, *avun*. Effervesco, *huadcún*, *yofyofn*. Ferveo, *vain*. Fervet olla spumans, *chu-lun*. Recoctum esse, *vultun*. Eduliis concisis refercire, replere, infarcire, *gion*, *gionn*. Mensam mappis sternere, ornare, instruere, *eln mesa*. Mappas auferre, mensam tollere, *entun mesa*. Suum cuique ferculum & da-pes

pes impertiri, *reyùn*. Cibum alicui præbere, *ileln*, *ilelcan*. In modum fili liquorem extendi, *huilguenn*. Ejusmodi fila liquida, *huilquen*. Edere, comedere, vesci, cibum capere, sumere, cibo corpus curare, *in*. Carnem comedere, *ilon*. Frugaliter vivere, tenui cibo uti, frugali cibo contentum esse, *muna in*. Se cibo ingurgitare, omnia absumere, *viltun*, *chuftun*. Voro, devoro, helluor, deglutio, *lmn*, *üllgmn*, *urcùmn*, *lmùntun*, *rulmen*. Delibo, summis labris attingere, primoribus labiis gustare, degustare, *dicùmn*, *gnetun*. Sugo, *ùvircùn*, *vochann*. Sorbeo, res liquidas delibare, *ofcùn*, *ovùlln*. Plenis buccis comedere, *últamcon*, *úpagúpagn*, *úpagupagknon*. Omnibus ac singulis ad comedendum dare, *tapùmn*. Cibo succurrere, subvenire, *cùimtun*. Singulis aliquid de aliqua re æqualiter detrahere, decerpere, *quemcùrn*. Particio, commune habere aliquid cum aliquo, partem rei capere, in sortem & partem admitti, *llaquetun*. Dicta pars, *llaquetu*.

767. Carnem bene coctam esse, *ollan*. Solo pane vesci, panem sine obsonio manducare, *panun*, *panunn*. Sejungere, seponere aliquid, *pùntún*. Stipem cogere, cibum, panem, panis frusta mendicare, *huifcùn*. Genio & naturæ indulgere, molliter pelliculam curare, *cùmelcaun*.

re ad satietatem, *huedan*. Se cibis ingurgitare, ventrem dapibus infarcire, replere, faburrare, non. Cibum palato hærere ex satietate aut præ dulcedine, *tufn*. Fastidire cibos, non facit hoc ad palatum meum, satietatem mihi affert, satietate me afficit, satietate teneor, non est hoc mei stomachi, fastidio mihi est, *pueln*. Nauseo, nauseam mihi movet, *ucaipuegen*. Putresco, *percan*, *vunan*. Exedi, confici, tabescere, contabescere, *pivunn*. Putris, exefus, *pivun*. Caries, mucor, muscus, rubigo, *percan*.

Mundo, purgo, detergo, verro, scopis pavimentum purgare, *lepún*. Scopæ, *lepù-hue*. Sordes, *lepunktu*. Suavis ad gustum, gustatu jucundus, gratissimi saporis cibus, sapidus, *ùlúmún*. Vas in quo cibi reliquias servant, conservant, reservant, *rebùn*.

476. Exempla. *Numülelan*, sum jejunus. *Relihuegen*, jejunium naturale.

Cofquelen, cedo panem.

Villtubi quine cofque, panem integrum absumpfit.

Cofque iquellebin, *mlan no*, malo panem quam libum comedere.

Huema cofque iabun, *ilon no mai*, magis mihi placet panis, quam caro.

Chumcatùcofqueabun genochi huinu? quomodo scindam panem absque cultro?

Cofquevalbin ta ni rgo, mea farina curavi panem fieri. *Mur-*

Murqueelen ta mi nuque, cura ut mater tua mihi farinam torreat.

Rgolvalbimi ta mi cachilla cam? an molendum dedisti tuum triticum?

Ella ellape v. ella aviþe veichi curam, fac sis, ut hæc ova nec nimis dura sint, nec nimis mollia.

Allue cancaen vachi curam, hæc ova velim suæ testæ incocta, at mollia.

Allue avúþei vachi incan, hic cibus est semicrudus, semicoctus.

Entutorbige veichi challa, spumam huic ollæ detrahe, aufer.

Deui ta int iabuel, jam hora, jam tempus est rei gerendæ, tempus nos ad prandium, cœnam, cœnulam, jentaculum, merendam vocat, jam est tempus capiendi cibum, curandi corpora, cibo curandi corpus.

Elge mesa, mensam instrue, mappis sterne, extrue conquisitissimis cibis.

Imean, me ad prandium confero.

Reian piquei v. piquei ta ni duam, nihil aliud quam cibum, potum cogitat.

Chem ilaimi rume, nimium cibo abstines, nihil comedisti omnino.

Ihueduamquelan, non amplius esurio, non libet amplius.

Opùpui ni þuta, jam satis superque comedi, satis, abunde est.

Mnatubige veichi ralli, agedum, absolve
ferculum tuum.

Calli lachi, huedachi, ventrem nunc non
mortem curo, moriar at moriar satur.

Deuma ta ni imom, v. *deuma ta ni iuyen*
v. *iuyeum*, rapitui, post sumptam mensam,
cœnam, prandium vomuit.

Epu duam uâau tutelvalai, nemo eadem
diligentia & sorbet & inflat, nemo eodem
actu & instante sorbet inflatque, nec forbens
inflat, nec inflans sorbet.

477. Potio, in, pútun.

Epulum, convivium, *cahuin*. 692. Pa-
rentales epulæ, *cûru cahuin*. Epulum una
cum saltationibus, cantu, musica, *nuin*, *cun-*
quin, *calcutun* x. Potus, potio, *pùlcu*. Vi-
num, *vinu*, *curù pùlcu*. Potio ex contritis,
contusis malis, *chicha*. Potio ex hordeo,
mudai. Ex maicio, *hueicon*. Farina ex gra-
no tosto cum aqua calida, *chedcan*. cum
frigida, *ùlpú*, *ùllpud*. Illam bibere, *ùllpudn*.
Potio ex maicio melioris notæ, *musca*. NB.
conficitur ex maicio a mulieribus præman-
so, & in praxi succedit, ut eadem opera pe-
diculos, uti solent, dentibus conterant &
maicum, unâque in vas paratum expuant.
Hæc confectio vocatur *ùlan*: ita præmande-
re, *ùlaln*, *ùlantun*. Tomentum, fœces,
llid, *perper*. Dari, *llidn*, *perpern*. Sitis, *hui-*
uùn.

uún. Haustus, *ovùln.* Bene potum esse, *ingen.* Vino madidus, vino madere, vacillare, *cagenman* Ebrietas, ebrium, vino obrutum esse, *gollin.* Cantharus, amphora, urna vini, *can curù pulcu v. círu pulcu.* Aquæ, *can co.* Parum vini, *pichin vinu.* Bibitor, bibax vini, *pútuvinuquelu, pútuvinuvoe, pútuvinuchi, pútuvinuquechi, pútuvinugechi che.* Abstemius, *quimvinunolu, aiùvinunolu.*

478. Invito, aliquem ad convivium vocare, *mageln.* Vocator, invitans, *magelquelu.* Conviva, convio interesse, *magen, magetun.* Convivium instituere ad occidendum aliquem, *magenn.* Bibendi tempus observare, occasionem captare, *colletun.* Ad convivia circumcursare, *cahuin cahuin iaun.* Quærere, investigare quod vel ubi bibat, *gdotun.* Opportune, tempestive venire, *tenn.* Dare, ut liberali haustu parem benevolentiam præstet, *munun, munucan.* Carnem ad convivium conferre, contribuere, *mavun.* Potum, *mencun, mencutun* Sitre, *uncon, huiuùnn.* Bibo, poto, *pútun, in.* Haustum sumo, *quinentun, quinentcun.* Compoto, *llaún, llaúpan* Alicui propinare propinando præfenti, *raginn, saginn, llaúpan, cachùn.* 766. Absenti cuipiam bene precari, *mari mari.* Accipio, *tavn.* Ire ad

rem alibi deponendam, *elpun*. Intro portare, *tuculn*. Acidum, acerbum, amarum esse, *mútun*. Experiri, delibare, gustare cibum vel potum novum, inexpertum, *muien*. Vomo, evomo, *rapin*. Locum procurare, discedite, decedite, abscedite a via, expedite viam, detur locus, *huellintcun*. Manticæ ad portandum in equo oenophora, *chincull*. Fluo, commoveor, confundor, *clcofcún*. Torrentis instar fluere, *huchülln*. Stillo, *huidn*, *huidhuidn*. Ex plenitudine rumpi, dirumpi, *huitern*. Effluo, effundi, *hueiun*, *uyùn*, *lludtipan*, *lludchutipan*. Diffloo, perfluo, guttatum liquorem exprimi, *cludun*. Vas grande, in quo potum servant, conservant, *mencuhue*. Aliud vas majus, majoris capacitatis, *carca*. Operculum, obturamentum, *gdi'hue*. Occludo, obturo, *gdin*. Lutamentum, lutofa fimbria, *pllcon*. Evacuo, depleo, exhaustio, vacuum facere, *huelliin*, *huellitun*. Impleo, expleo, repleo, *opuln*. Plenum esse, *opun*. Capio, *munan*. Superfluo, redundo, *chu-lun*, *chifn*. Consumi, evaporare, *uyun*, *uñun*. Detineri, *úcun*. In utres aut vasa oris angusti liquorem infundere, vel in aliud vas invertere, *rbuntun*. Supero, supereesse, *puchun*. Redundantia, affluentia, *puchu*, *opuntu*. Cibi reliquias legere, colligere, *chigen*. Misceo, admisceo, permisceo, *rei-puln*

puln. Mixtum, permixtum, promiscuum esse, *reipun.* Invitare ad saltandum, *mtmun.* Ad finem vas pervenire, finire, *llidn,* *llud-chun.* Cochleare ingens ligneum, ad cuius extremitatem angustiorem os applicant, ut potum qui alteri extremitati veluti vase infunditur, alacres hilaresque quam copiosissimum excipient, *pacacha.* 795. Cranium hostis ab ipsis occisi, quo veluti vase sibi invicem propinant, *ralli lonco.* Vino, potu vacillare, titubare, *tantann.* Semiebrium esse, *cagenman.*

479. Exempla. *Tipale cahuin, cachún gehuelai,* donec eris felix, multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris.

Mi uabuel Iglesia mo, amoimi cahuin mo, quando erat adeundum templum, cauponam adiisti.

Mi pútun mo allcù Missamelaimi, ut bieres, non interfueristi Sacro.

Huellí pulcu v. pulcu mo, cantharus est exhaustus, vacuus.

gelai vinu vachi vúl mo, in hoc vase nihil vini supereft.

Pulcu entulbige, da illi bibere.

LLaúpaeimi, cachüeimi, tibi propino, præbibo, tuæ libo sanitati.

Epu antu v antù mo pütuprai, biduum dedit exauriendis calicibus.

Amomariabuimi v. mi amomariabuel v. deui ta mi amomarimeabuel, pùtumeimi, maluisti interesse compotationi, quam orationi.

Mi nùbium v. mi nùn mo v. mi nùbiel charu ta mi putuam, mnatuqueimi, toties quoties cantharum ad bibendum arripis, tibi e manibus excidit, elabitur.

Incupai, venit vino madidus.

Tva mi pichi ovùllge, accipe tibi hunc haustulum, hoc vasculum.

Tva ta mi pegelbin, hoc tibi ita adbendum, ut nec gutta superet.

Ancui ta ni pel, pumex non æque est aridus, atque ego v. hic est homo.

Reputuquei, bibere est suum unum necessarium, suum unicum negotium.

Vei no! absit, ne Deus siverit, Deus Superique prohibeant.

Ta mi mapuchegen mo gollingueimi, quatenus Indus es ebriosis vinofisque annumerandus.

gollinche gei piām, dicunt illum ebriosum esse; ebrietati, vinolentiæ, temulentiaæ, crapulæ deditus habetur, audit.

Tva mencuhue pùlcu ni acúmom, his invasis apportatum fuit vinum.

Nillavalge quine can pùlcu, mitte petitum cantharum vini.

Ilan pùlcu, non bibo vinum, sum abstemius.

Tva

Tva ta mi pùlcual, en unde potum conficias, ecce materia potûs conficiendi.

Rehueicon illebin, non bibi nisi potum ex maicio, illumque inferioris notæ.

Huellin gelai? an datur locus?

Ancaple lei, sumus in medio vasis.

Iod ancaple coni, plus quam dimidium est absumptum.

Cùme anùlelu tananaúpralai, bene positum, locatum, collocatum, cadendi periculum non incurrit: abest a delicto, qui sibi cavet, aut delinquendi periculo non se exponit.

Veipe, ventenpe, sufficit, satis, satis est.

Inche iaulbin, ego illud attuli, adduxi, Item, portavi, avexi, abstuli.

Inche tavlan, ego nihil accepi, sum expers.

gelai ta mi elugeam v. elugeal, tutelpalaimi, tenpalaimi, fero venisti, fero venientibus offa.

Abi, gelai, gehuelai, actum, peractum, venit finis, nil amplius supereft, valete.

Iegepai v iepagei, Dominus, possessor repetiit, tulit secum.

Tutele dgu peumauain, dimisso hospite, non abibis impunis.

Ui v. uyúi ta ni lonco v. ta ni duam, perdidi v. perdidit judicium.

Inau inau pùtubin, pitissavi.

Moll quine cùyen mo apùmquei quine men-

cue pùlcu singulis mensibus absumit urnam vini.

Nahuelgrù cùla venten iod pùtuquei Pichihuala mo, v. Nahuelgrù ni pùtun cùla venten iodi Pichihuala ni putun mo, Nahuelgrù ter tantum plus bibit, quam Pichihuala.

480. De Anima.

Facultates illius Virtutesque.

Mens, memoria, ingenium, voluntas, judicium, decretum, propositum, *duam*.

Meminisse, memoria vigere, reminiscor, recordor, memoria teneo, *duamtun*. Intellectus, intelligo, capio, percipio, non me fugit, *quimn*. Voluntas, bene v. male in aliquem animatum esse, *duam*, *piuque*.

460.
199. Scientia, prudentia, prudens conjectura, recte conjicere, rem attingere, rem acu tetigisse, *tuten*. Judicium, rem recte aestimare, expendere, rectum judicium facere, *cùme toquin*. Fides, vera Religio, credo, pro certo habeo, fidem alicui habere, *mupiltun*. Spes, spem concipere, in magnam spem venire, in spem non dubiam adduci, calet animus spe, in spe sum, *ügelgen*, *yavúlun*. Charitas, pietas, *aiün*, *queillun*. Justitia, aequitas, jus, facere quod jus, quod aequitas postulat, *mupin toquin*. Mansuetudo, lenitas, mitem, mansuetum, miti lenique natura, tractabilem, placidum esse,

man-

mancha duam. Misericordia, miseratio, commiseratione tangi, *Bùrenien.* Obedientia, obedio, pareo, obtempero, obsecundo, obsequor, morigeror, morem alicui gerere, alicui v. ejus dicto audientem esse, *inautun, inaitun.* Fiducia, fidentia, alicujus fidei credere, aliquid committere, *elduam.* Liberalitas, largitas, benignitas, munificentia, fuit erga me beneficentissimus, munificum se in primis & liberalem in me ornando & augendo se præbuit, exhibuit, *cúmelcan.* Moderatio cupiditatum, cura & studium corporis & animi continendi, domandi, *nieun.* Patientia, tolerantia, labores pacate & moderate ferre, *yavùduam.* Gratia, gratus animus, memoria beneficii, gratifidor, habeo gratiam, *manum.* Remunratio, præmium, merces, remuneror, gratiam rependere, referre, *tafmanum.* Fortitudo, robur animi, *nehuen.* Virtus, præsentia animi, vir maximi animi, magnanimus, *lìhue* Dignitatis cura, *pramun.* Veritas, verum, mentiri non est meum, *mu-*
pin, leú dgu. Amicitia, animorum summa conjunctio, *huenuiun, huenuihuen.* Correctio fraterna, *glam.* Cautio, documentum ex proprio vel alieno malo, experientia, *pelelduam.* Abstinentia, frugalitas, *ullhuemtun.* Sagacitas, versutia, stratagema, Argum ipsum aut Ulyssem fallere possit, *gnen.*

731. *cùme gnen.* Bonitas, probitas, *cùmegen.* Bonum, *cùme;* esse, *cúmen.* Velox, pernix, celer, agilis, citus, *tùf.* Sic esse, *tùfn.* Cito, citissime, *túftu.* Cicur, domesticum animal, cœlo ne fide sereno, cave tibi a vultu blando, fluctus mutus, *huim.* Stabilis, diuturnus, *yavú.* Certum, *leú dgu.* Profecto, *leú,* *mugel.* Mundus, purus, laetus, purgatus, *lif;* mundum esse, *lifn.* Mundo, eluo, purgo, expurgo, detergo, abstergo, Pœnitentiæ Sacramento aliquem expiare, a peccatis absolvere, *lifn,* *lifeln,* *lifelcan.* Animosus, alacer, fervidus, audens, impiger, impavidus, *huentu,* *huenchu.* 741. Pacificus, *napen.* Pacificum esse, *napenn.* Sensim, placide, moderate, paulatim procedens, *allue che.* Taciturnus, honestus, pacificus, *nom,* *yom.* sic esse, *nomclen.* Affabilis, humanus, comis, *cùme duam,* *cùme piuque gelu.* Doctus, eruditus, litteris perpolitus, doctrina exultus liberali & exquisita, *quimlu.* Validus, fortis, viribus & animo præstans, *yavu,* *cona,* *huentu.* Virgo, *pehuentunolu.* Dubito, ambigo, hærere in aliqua re, hæsitare, *duamclen.* Dicere quod ad rem pertinet, cum re, de qua agitur, omnino cohæret, scite & in loco dictum, *huifdugun.* Plane, aperte, emendate loqui, *ritodugun.* Tranquillum, quietum, pacatum esse, *paiillalen.*

481. Meminisse, *duamtun*. Comprehendo, cogitatione aut mente complecti, *pouduamn*. Pendeo animo, sustinui me ab omni assensu, *epuduamn*. Captum meum non superat, hoc mente & ingenio facile assecuror, *puduamn*. Credere, obedire, se subjicere, summittere, *mügeltun*, *mupiltun*. Observo, colo, vereor, revereor, *raquin*. Subvenio, succurro, subsidio aut auxilio esse, auxilium, opem ferre, *quellun*. Laudo, collaudo, laudibus ornare, efferre, extollere, in cœlum ferre, *ulmeyen*. Submisse se gerere, de se humiliter sentire, *pichilcaun*. Admiror, miror, demiror, in admirationem rapi, admiratione affici, teneri, *cachentun*. Obedio, *tancùn*. Verecundor, erubesco, pudet, pudore teneri, *yehuen* 753. Scio, cognosco, sentio, *quimn*. Doceo, edoceo, erudio, instruo, instituo, documenta tradere, fidei mysteria rudibus exponere, pro eorum captu explicare, *quimln*. Suspicer, suspicionem ex aliqua re ducere, suspicione percelli, hac suspicione perculsus sum, *peknoun* Cogito, mente, animo aliquid agitare, meditor, aliquid intento animo intueri, perpendere, in alicujus rei cogitatione versari, *duamtun*. Facio, efficio, formo, committo, præsto, ego id præstabō, *vem*, *mln*, *mùln*. Eleemosynam largiri, erogare, *DIOS ni vla elun*. Alicui suadere,

con-

consilium dare, præbere, moneo, admoneo, commoneo, commonefacio, hortor, *glamn.* Dissidentium animos placare, ad concordiam inducere, revocare, *ḡbn*, *ḡvn.* Guberno, doceo, instruo, omni cura incumbere, *gnen*, *gnecan.* Animadverto, noto, observo, *ḡpin*, *inaduamn* Bene, probe, recte facere, *huifn.* Optatis fortunam responderem, rem ex animi sententia succedere, *mann.* Spem suam in aliquo ponere, reponere, figere, collocare, repositam, collocatam habere, *yavūln.* 752. *greucun.* 733. Audeo, projectæ audaciæ homo, *yovūn.* Assuesco, confuesco, infuesco, dare se in consuetudinem, callum obducere, *huimn.* Mansuefacio, feras cicurare, mansuetas reddere, manui assuefacere, *huimtun.* Exploro, observo, *inagnen.* Permitto, patior, concedo, quibusdam in rebus connivere oportet, ne omnia contendamus, *rupaln.* Callide aliquid petere, elicere, exprimere, extorque-re, callida petendi ratio, *pilelentun.* Difficilis, ardua res, *kdau mlei*, *cuniun gei.*

482. Exempla. *Cùme mogeum v. cùme mogēn mo*, *llucan gelai*, recte faciendo neminem timeas.

Mi mupium v. mi mupin mo v. mi mupiel mo aiecauge, ama, cole veritatem, & in sinu gaude, ride.

Peelduamgelu , gechi vemhuei , Piscator iectus sapit , & stultus malo accepto , quæ nocent docent , asinus ad lapidem non bis offendit eundem.

Deutumn , peolemn , aldù digeletai ta mn laial , fac ea , quæ moriens facta fuisse volles.

Penobilmi ùla ta DIOS piaulgeaimi , ardua ad cœlum via.

Ta ni cùmegen mo aiùvali ta DIOS , propter suam bonitatem Deus est mirifice amandus , unice colendus , effusissime diligendus.

Aldù vanei ni nemel , est in illo autoritatis plurimum , vir autoritate præditus , gravis , gravissimus.

Aldù vanei ni piuque , forti animo & excellenti præditus , magnanimus.

Lifgetui mi plu , jam a peccato absolutus , criminè liberatus es.

Lihue gei , est acer , vegetus , acri & vivido ingenio.

Quintupplún pu Patiru ta ni duam lle , Religiosorum munus , officium , partes sunt zelus animarum.

Pepilknobige ta mi plu cùme venn mo , animam tuam virtutibus exorna.

Allue yavùgechi piuque nehuen duguquelai , Cor tepidum non profert verba calida , nemo dat , quod non habet.

Pu Mallüen nobi ta ni puhuentu kdau mo , Indæ Indos labore v. diligentia antecellunt.

nōvali kdau, datubilmi, labor & constan-
tia omnia vincit.

Gnetumellebige, mupiltunolmi, si non cre-
dis, experire.

Quimllebichi, experiar.

Yavuluge peni! cape animum frater, ani-
mum erige, te ipsum excita.

Yavulumn pū peni ema, state animis, ad-
este animis fratres! ne cadatis animo, ne
abjiciatis animum, viros vos fortis & con-
stantes præstate.

Cūtancaun mo yavuduamgen, in re mala
animo si bono utare, adjuvat; si te premit
adversitas, ne desit æquanimitas, solare te
& dic, non erit semper sic.

LLitulquechi duam tva, hæc est causa cur
inceperim.

Cūmei cūmelcaun, laudanda est Hospita-
litas, erga hospites, proximum benignitas,
humanitas.

Aldū cūmelcai tva v. aldū cūmelcan gei,
maxime prodest, conducit, adjuvat.

Cūmelcaimi, bene fecisti

Quimn aiüquebimi ta DIOS, scio te Deum
amare, colere, diligere.

Cūmeabui DIOS ta ni aiügeabum, utinam
omnes Deum O. M. diligerent!

Cūmei ta mi gúmabel ta mi huerilcan, be-
ne facis dolendo de peccatis tuis, deflendo
peccata a te commissa.

Marichi aiulan ta mi bürenieabin, propono quod nunquam tui sim miserturus.

Peyepyequebin ta ni huerilcan, semper mihi versantur ob oculos peccata mea, peccatum meum contra me est semper.

Quinelelai puduam egn, v. *quinelelai ni piel egn*, alia aliis mens est, inter se vehe- menter dissentunt, non est eadem omnium sententia, quot capita, tot sententiæ.

Chanalknobin ta ni piuque, dedi ipsi rationem meæ conscientiæ, omnia interiora mea ipsi manifestavi.

Inche iom tutelbin vachi dgu pillei ta pu- huentu, suum cuique pulchrum, quilibet si- bi placet.

Quinechi tutei, marichi tutelai, si semel sapit, centies desipit, invenit interdum cœ- ca columba pisum.

Mancha huentu, Fabius cunctando resti- tuit rem.

Manchan, manchacan, festino lente.

Duamtumn ta mn Christianogen v. Chri- stianogeel, reminiscimini vos Christianos esse.

Huema toquibilu ta ni duam, huelelai, ma- lis imminentibus occurendum, ne erres, præcavendum.

Iod quimchi che huelelquei, quandoque bonus dormitat Homerus.

Iod quimlu cupape, doctior accedat.

Marichi iod quimchi che mo, eimi iod qui-mimi, ipsa sapientia, sapientior es.

Vill quimi ta DIOS ta in piuque ple, nihil est ta abditum & occultum, quod DEUS non videat, ipsos animi sensus exploratos habet, omnes animi latebras penetrat, intimosque recessus callet, cognoscit ac penitus introspicit.

Cume che getui, ad frugem bonam se recepit, & a vitæ turpitudine recedens honestam vivendi rationem init, suscepit.

Tutelclechi glam pelelduami pu nua, monitum suo tempore & loco datum infideles ad fidem, malos a vita flagitiosa & impura ad honestatem reducit, traducit.

Tute acuimi, tutelpaimi, in tempore venisti, opportune, tempestive, opportuno tempore.

Hueringelu yehuepe, hæc non ad me, sibi male conscius erubescat.

Marichi vei piel, mupiltuhuelaiaieimi, nec jurato tibi crediturus sum, etiam si Divos omnes contesteris,

Inaitugeai DIOS ni piel, mugeltugeai ta DIOS, serviendum est Deo.

Allcullen ta mi aiúbiel ta mi Christianageal, audivi te velle sacro fonte lustrari, baptisme initiari, Christicolis, Christianæ & orthodoxæ Religionis cultoribus annumerari.

Eimi

Eimi mo yavúluquen, in te confido.

*Inche ni piel clei tva, meam tibi oppigner-
ro fidem, obligo, obstringo, interpono, ti-
bi hoc polliceor, in meque recipio.*

*Aldún manumbin ta DIOS ta ni cùmel-
caeteu mo, DEO O. M. gratias pro præfti-
tis mihi beneficiis ago, habeo.*

*Inaitubige ta mi toquiel, morem gere,
dicto audiens esto.*

*Quinei ni pichi duam, paucis te volo, ha-
beo negotiolum.*

Ea pienu, respondit mihi: etiam, ita.

*Cùmelcage ta mi aiúpranoam, ut dent da,
ut faciant fac, ut ameris ama.*

*DIOS ni piel ta in aiùun, hoc est præ-
ceptum meum, ait Dominus, ut diligatis
invicem.*

*Inche ta ni vamgelu Missapiquen, eimn
allcútuleaimn, Sacrís operanti vos attenti
cooperamini.*

*Inche cùme chelan cam ve? an me esse
malæ fidei arbitramini?*

*Cùmelcaun gei vachi mapu mo, floret hic
loci officiosa in hospites humanitas.*

*Pramun gelai vachi huentu, dignitatis suæ
curam non habet homo iste.*

*Cùmelcai ni pigen, officiosus, hospitalis
habetur, audit in hospites comis, perhu-
manus.*

Yavuduamlu nòpinvalai, audentes fortu-

na juvat, timidosque repellit.

Inche yavùgen v. yavùgen inche, piquei ta mapu che, Ego, inquiunt Indi, sum validus, fortis, viribus & animo præstans, alter Hercules.

Huesa que huentu neyumel nacm̄praquei, nemo tam malus, ut semper & in omnibus malus sit.

Tenpalaimi ta mi gnencaiabubiel, multis tibi opus erit, ut illum fallas, decipias.

Cuniun gei ella que dgu, inei yovùabui, non est cujuscunque ardua & adversa superare.

Aldù yehuevali arelen pin, magnum pudorem infundit, mutuum aut commodatum petere.

Yehuelcabin, affeci eum pudore.

Tepenclei, est hilaris, jucundus.

Rito peuman, fortuna secunda uti, omnia peropportune cadere, ex sententia cedere.

Arol pegeabui ta peuma, non tibi pervenitos affa columba venit.

Huele peuma, fortuna adversa.

uto peumagen em! nihil stabile sum expertus, inconstante semper fortuna usus.

DIOS ni piel raquilabimi, veimo alhue ni ruca mo upe pīgeaimi, Dei mandata non observes, ergo condemnaberis.

Raquilabimi ta mi Toquieteu, veimotùpù-geaimi, Superioribus debitum honorem, obe-

obedientiam ac observantiam non præstas,
igitur vapulabis.

*Cümei mi raquibiel ta mi chao, ta mi nu-
que cai: vei ni raquibiel cai,* parentes sunt
honorandi, quapropter ego quoque illos re-
vereor & honoro.

*Quidu tpubi ta ni peni raquinohilu ta ni
chao,* contra reverentiam parenti debitam
ipse suis manibus fratrem suum verberibus
patre inconsulto mulctavit.

Hueracagei raquigenolu; procaciter cum
ipso actum est, petulanter illum despexe-
runt, os importunissimum ipsi ostenderunt.

Pichilcaumege vochüm ta mi papai mo,
agedum fili, supplex ad matrem accede, ad
eius te pedes abjice, eique te submitte, ut
tibi tui delicti gratiam faciat, veniam ac im-
punitatem concedat, impunemque te dimit-
tens in pristinam gratiam amoremque pri-
stinum te recipiat.

*gepai mapu mo ta ni raquigeam pu ulmen
mo,* ingressus est Provinciam, ut a Caci-
quiis munera ac honores reciperet.

*nellipuquen ta ni amomarial v. amomarian
piquen,* cupio, desidero, volo orare, reci-
tare preces.

ni votm duami v. duamtuquei, de filio suo
cogitat, meditatur.

Duamtuquei ta ni uútaial, iter meditatur,
cogitat de itinere faciendo.

Peknobige ta mi laial, memento mori, fac te nunc moriturum.

Peknobimn ta mn apogeal, imaginamini, animo aut mente fingite, concipite vos futuros esse Superiores, Duces, Reges.

Chao vemgelu toquien, Supponite me patrem esse v. habete me loco patris.

Peni vemgelu toquieimi, fratris apud me locum obtines.

Glam gei v. cume glam gei vachi Huinca, optima monita, documenta, consilia dat, præbet Hispanus iste.

Glam gehuelai mapu mo, caret nunc Provincia viris doctissimis & timentibus Deum, quos in consilium adhibeas, quibuscum consilium ineas, qui populo dent salutis monita, & a scelere ad frugem bonam revovent.

Glamuge, ipfemet te admoneas, nec opus fit, ut alias monitoris apud te fungatur officio.

Inche ni aiuel ta DIOS, DEUS meus & omnia.

no duguimi, concinna fuit & elegans tua oratio, festiva, compta, & tempestivis jocis aspersa, peracutisque sententiis condita.

Chafhumabige ta mi pu caine, JESU Christo ni piel mai, inimicum tuum vel cum propriæ vitæ periculo defende, nam ita JESus Christus Deus & Magister noster docet, præcipit, jubet.

Cheu

Cheu pegei veichi dgu? unde hoc scitur, constat, habetur,

Peknouquebin ta ni laial, mihi in mentem venit, quod brevi spiritum Deo sim redditurus, horam mortis meæ instare mihi omnino persuadeo, imaginor.

Vamaimi, ita facies.

Vamgen, ita sum comparatus, hoc mihi a natura inditum, tributum, ingenitum est, istud mihi natura ingeneravit, hujus sum indolis.

483. Vitia.

Astutia, calliditas, callidus, vafer, versutus, fraudulentus, fallax, *gnen*. Peccatum, delictum, noxa, crimen, erratum, culpa, scelus, flagitium, maleficium, *huerin*, *hue-*
rilcan, *huerintu*. 225. Malum, *huera*, *hueda*.

4. Damnum, jaætura, detrimentum, *ùllúa*. Negligentia, incuria, *uduam*. Defectus, erratum, inurbanitas, rusticitas, *rulmen*.

Dementia, error, insania, *genoduam*. Impudentia, petulantia, procacitas, *genoyehue*. Intemperantia, immoderatio, *ùgentu*. Intemperantius, immoderatius, nimis, nimium, supra modum, immodice, extra modum, plus æquo, plus satis, *úgechi*.

Immodicus tui æstimator es, modum in eo non servasti, nimium te suspicis, tibi arrogas, urbanitatis & pudoris fines transfilisti,

immoderatius egisti, superbius te gessisti,
 nimius & intemperans in eo visus es, úgen,
 úgentun. Amens, demens, stultus, hued-
 hued, cùmpem, renmalu. Mendaciorum
 architectus, fraudulentus, Sycophanta, to-
 tus ex fraude & mendacio compositus, co-
 illa, gnencavoe, coilla caman. Malus, huera
 duam v. piuque nielu. Trux, crudelis, huera
 huentu. Segnis, negligens, socors, langui-
 dus, remissus, piger, desidiosus, iners, chovú.
 Nequam, furcifer, veterator, versipellis,
 sceleratus, nua. Rebellis, perduellis, auca.
 Audax, projectæ audaciæ homo, nedquen.
 Arrogans, insolens, elatus, qui nimium sibi
 sumit, arrogat, huichatuvoe, devùpraulu.
 Susurro, dalluvioe. Superbus, tumidus, in-
 flatus, superbia tumens, qui se gloriose su-
 spicit, alios fastidit ac despicit, raquiun, ra-
 quiupran. Affectare gravitatem, severita-
 tem, auctoritatem, tûquerçùn. Simulator,
 simulandi arte eruditus, vitia infucare, pro-
 bitatis specie occultare studens, sciens, epu
 piuque, epu duamgelu, pataragelu, vurintu-
 che. 225. Perjurus, perjuriosus, perjuro,
 pejero, jurapran. Fur, huenevoe, huenen
 caman. Abigeus, abactor, huinca. Latro,
 homicida, lagmche. Prädo, graffator,
 muntuvoe. Adulter, mæchus, damentuvoe.
 489. Loquax, dicax, papaf, huillmen. A-
 varus, miser, Fordidus, tenax, rcù, rùcu.

Sto-

Stolidus, stupidus, vecors, attonitæ mentis homo, *cūmpem.* Perversus, pravus, distortus, qui exspectationi, quæ de ipso adolescentे habebatur, non respondit, sed pravis & corruptis moribus evasit, *cūni.* Magus, strix, lamia, *calcu*, *machi*, anchù *mallāen.* 681. Incapax consilii, *glamvalnolu.*

484. Decipio, fallo, deludo, imponere alicui, verba dare, fraudem, fucum facere, *gnencan.* In errorem aut fraudem hominem illicere, deducere, inducere, impelle-re, circumvenire aliquem, astu capere, *gne-knon.* Incautum excipere, imparatum occupare, opprimere, *gnentun*, *uduamtun.* Oblivisci, parum de re cogitare, laborare, rem parum curare, excidit mihi nomen, *uduamn.* 844. Memoriam deficere, vacillare, labare, intercidere, jam me fallit memoria, memoriam amisi, perdidii, *rume duamn*, *uyen*, *upan*, *goiún.* Glorior, *raquiun.* Se de viribus & animi praestantia jaçtare, *huentuun.* Efferri, erigi, attolli, superbire, infolescere, intumescere, *raquiupran.* De potestate mentis abire, furore corripi, *goiúrumen.* Per inconsiderantiam res vel verba commutare, abusus verbi multa significantis, lapsus linguae aliud pro alio enunciantis, *quenan.* Titubo, hæfito: nec vox illi, nec lingua constitit, vox illum & oratio defecit, *cu-*

vùlluùnn. Carminibus aut cantionibus, ut quis obmutescat, efficere, *ḡpemn*. Loquela deficere vel ex nimio somno aut ex immoderato affectu, *gcúmn*. Aliquem injuriose & indigne tractare, vexare, exagitare, *hueraln*, *hueracan*. Damnum inferre, ullán, illuatun. Senectutis vitio desipere, delirare, *umenn*. Fastidire aliquem, aspernari, despicere, contemnere, maritum illum dignatur, *huerinpen*. Pecco, delinquo, culpam suscipere, facinus, malificium committere, aliquid in se admittere, scelus perpetrare, concipere, scelere se astringere, obstringere, culpam contrahere, *huerilcan*. Erro, in errorem labi, delabi incidere, errore capi, *crin* Sui nimium tenax, avarus, *rcù*. Avarum esse, *rcún*. Alieni cupidus, *culmen*, *cumiln*. Obtrectator, maledicus, detrahere absentibus, alicui vel de ejus fama detrahere, *domdomn*. Cum aliquo de re aliqua rixari, inter se jurgare, digladiari, jurgio contendere, *quehuan*, *quehuatun*. Vociferor, clamores edere, *quehuenun*. Litigo, contendere cum aliquo, *tein*, *lucan*, *lucatun*. Inurbanum, rusticum, superbum esse, *conaln*. Pudore suffundere, afficere, *yehuelcan*. Falsum alicui affingere, falso illum criminari, calumnior, *vutalcoilladugun*, *pilelpran*, *punchuln*. De aliis hic illic male loqui, *pipiyen*. Se ultro alienis rebus inge-
rere,

rere, in alienam messem falcem mittere, fine suffragio censuram gerere, *inchelcaun*. Pertinax, contumax, altercor, tricor, contra tendere & non pertendere, si duriorem te præbes, non contendam amplius, *nagegen*, *notucan*. Certatim, *notu*. Adulor, blandior, assentor, verborum lenociniis aut blanditiis aliquem petere, captare, tenere, *huaichifdugun*. Mentior, mendacium contexere, conflare, architectari, *coillan*, *coillatun*, *coillardugun*. Mendacium alicui objicere, exprobare, in aliquem retorquere, *coillatuln*. Falso aliquem criminari, calumniatus est me fugam meditari, *úpúmn*, *ùpmn*. Incusatio poscentis aliquem ad pugnam appellare aliquem de proditione, &c. & provocare, minas jactare, *gchan*, *gchatun*, *nchan*, *nchalcn*. Neco, occido, obtrunco, perimo, interimo, interficio, vitam adimere, necem afferre, de medio tollere, *lagmn*. Per insidias aliquem interficere, *mteun*, *mt-eulagmn*. Carminibus aut cantionibus aliquem ligare, in aliam formam mutare, incanto, excanto, *nùrin*. Machiorum in modum mente destitui, furere, insanire, *yaiùn*. Veneficos, sagas arcum adducere, intendere, *cúllin*. Veneficiis occidere, *ívùnn*. Furor, surripio, furtim avertio, aufero, huenen, *chuquin*. Pecora, equos, &c. furto auferre, avertere, *huincún*. Rapiio, abripiio,

ripi, rapinam, exercere, *muntun*, *notu muntuun*. Veneficiis explorare, furem indagare, in auctorem inquire, *munun*, *mu-nuln*. Pravum ingenium, perversa indoles, *huelu duamn*. Contra atque aliquis opinatur, accidere, *huele duamn* Aliquid malitiose, ficte, simulate, non ex animo, in speciem factum, *huente duam*.

485. Exempla. *Ta mi quinechi huerilcamom leú llùcagueimi*, si vel semel peccaveris, est cur merito timeas, justamque habes pertimescendi causam.

Tutelaimi ta mi piel meu, extra chorum saltas, extra orbitam & metam excurris, tua oratio cum re de qua agitur, non cohæret, nihil dicis quod ad rem pertineat, scitus quidem jocus, sed parum in loco dictus.

Huedhued getui, *huedhuedi*, *huedhuedtui*, de potestate mentis abiit, desipit, insanit, debacchatur, cerebrum illi non est, elleboro indiget.

Catùduamlei, *cageduami*, hoc illi mentem exturbavit, suscitavit furorem, ad insaniam adegit.

genoduamquilmi, non sis imprudens, sasmusne es, qui hæc dicis?

Vill genoduamchi che niei ta ni gamnomequeum, quisque suos patimur manes, sua cuique insania est, neque omnibus eadem, suum cuique studium maxime probatur.

. útùbi ta ni yehue , depuduit , pudorem abjecit , perflicuit frontem , dedidicit pudorem , ultro despondit , depositus .

Calecaquei ta ni duam , per fictas & inanes causas obsequium exuit , imperium detrectat , obedientiae vim eludit , causatus alii fœtorem superbe hominem repulit .

Chuchi nuque mo geuyei tva venten huera-gelu , quæ terra talem protulit , ut illum Dii perdant .

üdebi ta ni glamgeal , bona monita averatur .

Veula duamtuquebi ta ni pepiltuabiel deuchi dgu mo , post bellum auxilium , fero sapient Phryges .

Huera huenevoe tipatui vachi cara mo , insignis fur hac urbe exivit .

Mtorcún gei mlechi cura mo , occasio facit furem , non facile esuriens posita retinebere mensa , & multam saliens incitat unda fitim .

gamnopraquen aculi ta lan , parva saepe scintilla magnum excitavit incendium , parvum erratum saepe morte plectitur , multatur .

Muchai pr coni huera que ad , talis fere quisque est vel fit , quales ejus amici .

Inche ta ni vùchagen illabueneu , canos meos , meam canitiem conviciis proscindat , contumeliis afficiat , vellicet .

Rulmebin, inurbanitatem in ipsum admissi, procaciter cum ipso egi.

Rulmen eimi mo, debitam reverentiam me tibi non praestitisse fateor, doleo.

Dugulai veichi huentu, insociabilis, asper, inhumanus, difficilis, morosus est homo iste.

glamvalai vachi che opulelu gnen mo, frustra illum mones, nam audiens non audit.

Ta ni cimechecaun mo tapmknobi ta ni gnen, probitatis specie sua vitia fraudesque occultat, infucat.

Cúpa gamno pibun, parum aberat, quin dicerem v. dixisse non dicenda.

Duguntengei, nimium loquitur, effutit, temere verba fundit.

Quimlai rume, est prorsus ignarus.

Pepilduguprauei, verborum concinnitatem & ornatum exquirit, cultum in verbis affectat, conjectatur: exquisito orationis cultu eloquentiae famam aucupatur.

Inaduamnoquechi v. inaduamnoch i notuca queimi, inexplorato omnia proteris, pefundas, conculcas.

gen huerin, auctor delicti una cum reliquis e. g. consanguineis, amicis, &c. nam omnes habentur complices.

Pehuelaibun vachi huentu, absit, nec DEUS siverit, ut istum hominem videam deinceps.

Adtubi ta ni coillatual, est mendax, mendaciorum architectus.

Ad-

Adtubi ta ni cufnoal, nec suo nec alieno periculo sapit, discit, cautus est.

Hueragei lagmun, se ipsum occidere non licet.

Lagmbimi quine huentu iod cùmelu v. cùmegelu eimi mo, hominem interemisti meliorem te.

Veituche ta mu cùmelu huedai, ejus generis vel optimus longe sit a me.

Ui ta ni cuú, non feci de industria, studio, consulto, data v. dedita opera, sciens, volens, prudens.

Bùrenien mai, chumabun em! alhue ta ni gnencaeteu, parce quæso, ignosce, quid agerem, Diabolus me decepit.

Leù quimlau ta ni huerilcan, alhue ta ni toquiel, nescio qua ratione acciderit, generis humani hostis tentatio fuit.

Rulmen em! chumgeabui, culpam meam confiteor, quid agas?

ni huerilcanon cam chi, quid enim? an dicam me non peccasse, atqui a me erratum esse, minime nego, nec dubito, satis scio me deliquisse.

nuamiauquei, pergræcatur, scortatur, in luxu ac libidine ætatem agit.

Pramuiauquilmi ta mi huerilcan mo, uduamgechi peaimi ta mi lludnoam, noli de peccatis tuis gloriari, nam quando minus cogitas, ex improviso pœnas improbitatis tuæ dabis,

dabis, feres, solves, fuscipies, Deus poenas jure debitas a te repetet.

Eimi mi coillatulbiel pu che, ab omnibus mendax, & ex fraude mendaciisque compositus haberis.

Eimi mi matulcabiel mo, allvulbimi em! quia nimium properasti, offendisti, festina lente.

Huenevoe elcullinvalimi em! ovem lupo commendasti.

Chao ni lamom v. ni lauyeum, votm nua-tui, patre mortuo filius pergræcatur.

Rcugeimi piai, piam, pigeai, avarus habeboris, diceris.

gollinche gei pien, mihi dixisti me esse vinosum, ebriosum.

Chovûqueimi ta mi cùtanduamn ta mi hue-rilcan mo, pigritia tua fit, quod non elicias dolorem de peccatis tuis.

Chovûqueimi ta mi cùmegen v. ta mi cù-megeal, piget te esse bonum.

Aldù chovûgei, pigritia languet, torpet.

Unamtuauguei, est concubinarius, concubinatu infamis.

Coillaiauguei, non illum pudet imposturæ nomine male audire.

Hueneiauguei ta mi duam, furtum mente versas, cogitatione volvis, machinaris.

Cûme dgu no machitun, machitugen, Veneriis curare vel curari est illicitum.

Inei

In ei cam aucalma putu uyei, quis fuit Author, causa, ut Provincia res novas moliretur.

In che ni lagmabiel Pedro, Petrus est, quem de medio tollam, cujus sanguinem & vitam peto, cui hujus usuram lucis eripiam.

Ovis a caman huenevoellechi, Opilio saepenumero non ovium pastor, sed lupus est.

Huera huenevoe geaimi, quid de te fiet, quæris? insignis fur.

Calcu em eimi, maleficis artibus afficiebas aliquando.

Cúme machi meli pillan, Melipi medicinam facere, morbos pellere, ægrum sanare satis intelligit.

Calli ni duam huerilcalu nehue glamtuvali, qui sciens prudens peccat, næ iste medius fidius reprehensione dignus est

Leli hu enentubi, in oculis illud furatus est.

Huenenmabimi ta ni cullin, ina lagmbimi, una cum reliquis ipsam adeo vitam illi abstulisti, primum bonis deinde etiam vita illum exuisti.

Adgechi rume huenequei cullin huera que nua, in omnium oculis, inspectantibus omnibus, coram, in conspectu, præsentibus & spectantibus omnibus furantur facinorosi homines.

Huenevoe gei v. hueneiauquei ni pigen, furti nomine male audit, audit fur.

Mi chao ta mi chao gebum v. ta mi chao gebun mo, huenelmqueabuimi cam chi, non te pudet tali patre natum latrociniis infamem, famosum esse?

Ape acui, vill tepelcaquebi ta ruca, vix reddit domum, quando turbas ciet, movet, ferit, excitat.

Ape tuui v. tuulu, lagmmebi quine cunival, vix egressus pauperem quendam ad necem quæsivit.

Allcùn ta mi lagmuyen v. ta mi lagmmom, audivi occisum esse a te aliquem.

Eimi lagmchequeimi v. lagmchelu eimi v. lagmlmchequeimi v. lagmchevoe eimi v. lagmqueimi ta che v. lagmbilu che eimi v. lagmlmqueimi ta che, es grassator, infidior, itinera infestas, vias obsides, viatoribus infidariis, ex infidiis eos occupas, excipis, intercipis, spolias, expilas, occidis.

Ulmen inche quine ovisa rume muntunmaabuen, mihi Caciquio tu ovem abripere ausis.

Afentubi ta DIOS, Deum O. M. abjecit.

Pramungei vachi huentu, est elati animi v. dignitatis suæ curam habet homo iste.

Pdamuniebi ta ni che, educat suos elatos, tumidos, insolentes, inflatos.

Ea pilanu, nullum apud illum obtineo locum, nullo loco apud illum sum.

Epui ta ni piuque, homo ambiguus, dubiæ

biæ fidei, duplex animo, qui aliud coram,
aliud adversus loquitur, facit.

Ta ni lagmmaeteu ta ni chao, qui occidit
meum patrem.

Calcu lagmlmqueri, Venefici solent ho-
mines vita privare, exuere, morte afficere.

Vei vemquilmī pieimi! omitte ista, non
facias inquam!

*Ta ni huerilcauyeum cùtu, v. ta ni hue-
rilcamobium cùtu ta DIOS*, cùme huetulai
ta ni duam, ex quo tempore DEUM O.M.
offendi, nulla est animo meo pax, quies,
tranquillitas.

Ta mi chgarcumobium cutu, tanalehuecái,
ex quo illum vulnerasti, multa illi vulnera,
multas plagas inflixisti, e lecto non surre-
xit, adhuc graviter decumbit.

*Vemabun cam chi, cùmpem gei ni piabueum
chei*, cur facerem? forte ut dices me esse
stolidum, stupidum, vecordem, attonitæ
mentis hominem.

*ni confessau m. ni confessan mo v. ni con-
fessael mo, goimaguén*, quoties commissa per
confessionem expio, perturbor, hæsito, nec
vox mihi, nec lingua constat.

486. 487. 488. 489. 490. 491.

486. Animi motus.

Amor, benevolentia, charitas, pietas,
aiün. Amor proprius, *aiüun.* Libido,

amor lascivus, fœdus, turpis, insanus, *aiü-pran.* Bene erga aliquem affectum esse, *cùpa puen, raquiduamn.* Cum aliquo convenire, animo conjungi, *adelun.* Cupio, appeto, aveo, concupisco, *culmeien.* Desiderium videndi rem amatam, illo teneri, studio ejus videndi efferri, *cuellun, huenam-cùn.* Sum proclivis, propensus, pronus, inclinatus, *vùlknon.* Zelotypia mariti, *rumpelen, Uxoris, mûrin, mûritun.* Societatem cum aliquo instituere, conflare, inire, contrahere, *llidyen.* Odium, odio habere, prosequi, cane pejus & angue odisse, *úden.* Male erga aliquem affici, esse aversum, non perinde affectum esse, segnius diligere, *vùrepuen, vùrepuetun, vùrepue.* Nauseo, fastidio, aspernor, nauseam mihi movet ejus aspectus, abhorret animus & oculi ab ejus aspectu, *illgn, illgún, ucaipuen.* Vapide se habere, impatientem, morosum, fastidiosum esse, *uneun.* obtundere, molestum esse, fessus sum, noli me hac de re amplius obtundere; premit, occidit, in quem incident, *ùlenn, quecun.* 818. Offensionem præ se ferre, os ab aliquo avertere, exacerbari, subirasci, *hueritun.* Vitam sibi acerbam ducere, putare, tædio vitae laborare, affici, *choniun.* Invidia, inveterata invidia, livor, *ùnapiuquen, ùnapuen, ùtir.* Laudi alicujus invidere, divitias, honorem alicui invidere,

æmu-

æmulatione accensum laudes ejus deterere,
 commodis obtrectare, invidiæ stimulis agi-
 tatur, potentes & dignitate conspicuos æ-
 quis oculis videre non potest, *utirn.* Ti-
 mor, metus, formido, pavor, timeo, metuo,
llcan, *llucan.* Timorem incutere, in me-
 tum adducere, metu afficere, perturbare,
llucantun, *llcantuln.* Terrore concuti,
 percelli, commoveri, expavescere, metu
 perturbari, *cúgenn*, *yamn* Terrorem alicui
 afferre, injicere, hominem terrere, *yamln.*
 Consternari, exterreri, exhorrescere, *tepef-*
cùn. Concuti, contremere, tonitru con-
 cussa domus, timore perterritus contremuit,
tanifcùn. Torvis & obliquis oculis aliquem
 intueri, *uùmalcùn.* Dicturum pro concio-
 ne subitus horror occupat, genua mihi la-
 bant, mens vacillat, totusque torpidus ac
 pene elinguis efficior, *tùnamun.* Tremo;
 metu, frigore horrere, contremiscere, *tùn-*
tùnùn. Casu aliquo hominem stupefacere,
 consternare, *uyùln.* Sum metu perterritus,
 terrore concussus, debilitatus metu, *pell-*
pelln. Suspicio, hac suspicione sum percul-
 sus, taciturnitas tua mihi suspicionem affert,
 suspecta mihi est, *peun*, *peutun.* Attonitus,
 stupefactus, obstupui, steteruntque comæ,
 vox faucibus hæsit, *tepeucun*, *tepefcùn.* 841.
 Metu obturbari, hærere, *collvùdun.* Ira,
 stomachus, iracundia, succensere, irasci ali-

cui, cum aliquo stomachari, *úllcun*. Stomachum alicui facere, movere, exacerbare aliquem, bilem illi movere, commovere, hominem ad iracundiam provocare, concitare, ejus iracundiam excitare, *úllculn*. Ingenio pravus, indole feroci & contumaci, nimium vehemens es, feroxque natura, *únbi*. Sic esse, *únbin*, *únon*. Tetricum, tristem esse, mœrore, tristitia affici, *tepean pilan*. Aliquem objurgare, increpare, cum illo de re aliqua vehementer agere, *ùllcunpen*. Contentiosus, pugnax, contentionis cupidus, offensionum causas arcessere, *quintud-gun*. Facile irasci, succensere, proclivis ad iram, *nayùn*. Fastidium, satietas, tedium, *nigai*, *ùnapue*. Satietatem, fastidium afferre, ingratum, putidum esse, *nigaiþuetun*, *ùnapuegen* Ira, furor, indignatio, *þinmaln*, *þinacmn*. Fremo, ardere dolore, *mìruln*. Furere, debacchari, vehementer irasci, excandescere, furore corripi, agitari, incitari, inflammari, *yayun* Clamo, vociferor, clamito; inconditas voces edere, *nútaun*. Strideo, stridor, *quiquircún*. Cum aliquo stomachari, *lucatun* Defervuit ira ejus, detumuit, *túun*. Tristitia, mœror, mœstitia, *lladcùn*, *ladcún*, *raquiduam*. In mœrore jacere, tristitia affici, *raquiduamn*. Ex boni absentia in magnum luctum incidere, magnum dolorem haurire, *eucalihuen*. Ejusmodi

modi tristitia; nescio quid tristis est, non temere est, *eucalihue*. Gemo, ingemo, ingemisco, gemitum edere, gemitus ingeminarre, *eiün*, *eyútun*. Suspiro, suspirium emittere, edere, ab imo trahere, suspiria ab imo pectore ducere, solvere, laxare, in aliquem suspirare, *pratulihuen*. Queror, conqueror, lamentor, questus edere, ciere, queras jacere, effundere, quærimonias jaqtare, vurentun. Detrahere de absentibus, alicui v. de ejus fama detrahere, *úlmeüen*, *huera úlmeyen*. Doleo, pœnitet, piget me, *afcùduamn*. Misereor, me miseret, miseratio me tenet, misericordia moveor, *cutannien*, *bürenien*. Affligi, angi, in luctu esse, infortunio afflictari, *afcùduamn*, *cutanduamn*, *lladcùn*. Contemno, sperno, despicio, despicatu habere, ducere, *illamn*. Imminuo, diminuo, vitupero, vitio aliquid vertere, criminis loco objicere, in vituperationem adduco, *úchan*. Patior, fero, suffero, perfero, tolero, subeo, sustineo labores, cruciatus, ærumnas, tormenta, dolores, *piaun*. Alium multis miseriis & ærumnis premere, opprimere, malis & calamitatibus obruere, vel sua culpa jaqtari malorum fluctibus, versari in magnis miseriis, gravissimam malorum tempestatem sustinere, fortuna uti infensa & iniquissima, *piauln*. Lætitia, hilaritas, jucunditas, alacritas, festivitas, lætor,

gaudeo, exhilaror, exulto, præ gaudio gestire, tripudiare, lætitiae voluptate perfun-di, maximam capere lætitiam, *tùūún*, *tùyun*. Aliquem exhilarare, hilarem lætumque red-dere, efficere, risum alicui movere, læti-tiam excitare, *túyúln*. Lætitia gestire, ex-ultare gaudio, tripudiare, *tepen*, *tepenclen*. Alium alacrem, hilarem, jucundum, festi-vum efficere, *tepeln.*, *tepentun*. Miseret, *cútannien*, *bürenien*. Piget, *chovún*. Tæ-det, *afentun*. Delectat, *tepelcai*. Juvat, prodest, *cùmelcai*. Decet, *adi*.

487. Putidum, importunum, molestum, *puel*. Fastidio esse, fastidium afferre, offendere alicujus animum, *pueln*. Egeo, indi-geo, opus est mihi, *llidmeyen mon*. Male Ver-bis exceptum dimittere, *ùtúfentun*. Ca-lumnior, falsum alicui affingere, falso illum criminari, *ùnbiln*, *unviln*. Alapas, colaphos alicui impingere, infringere, infligere, quot misero colaphos inflixit, ut palmis faciem ejus percussit, genas verberavit, *huetafcún*, *tagontcun*, *tavontcun*. Sanna, derisus, vultu, voce, corpore aliquem deri-dere, ejus mores, gestus ridicule imitari, effingere, exprimere, *rincún*. Aversa ma-nu colaphum impingere, transverso iictu cädere, ferire, *rulitcun*. Manu, gestu, ba-culo minari, minitari, minaciter terrere, pe-ricu-

riculum ostentare, *aneln.* Jacio, projicio, in terram, pavimentum conjicio, contorqueo, *chanan*, *huiladcùn.* Strideo, stridor, *huirarcùn*, *gcurún*, *gtunn.* Ad parietem v. parieti aliquid allidere, illidere, *huiladcùn*, *chanan.* Infortunium, infelicitas, infelix casus, fatale malum, *ella*, *ela.* Si quid ejusmodi accidat, contingat, in me impetum fortuna convertit, *ellan.* Adversa, adversitas, *ella que dgu.* Importune aliquem urgere, importunis precibus obtundere, premere, vexare, oppugnare, occidere, *gdaln.*

488. Exempla. *Raquiduamelcaiaeimi*, cogor tibi esse molestus, quod absque molestia tua fiat, si non gravaris, nisi molestum tibi est.

Tepelaimi v. *tùyúlaimi* ta mi chao ta mi glameteu, non te delectat a tuis parentibus reprehendi.

Cutanduamaimi ta mi huerilcamobium mo ta DIOS, te pœniteat DEUM O. M. offendisse.

Inche ni aiùvoegeum eimn ùdequeimn, amore ego vos, vos me odio prosequimini.

ni aiúel inche DIOS llechi, DEUS meus & omnia.

Aiúel ema! Dilecte mi.

Iod aiùquebin ta DIOS, quine rupaluchi *tùyùn* mo, Deum momentaneæ voluptati

uti par est, præfero.

Chem rume dgu aiùquebi ta che , lan no v. lan mtn aiúlabi, omnia amant homines præter mortem.

Vill afrupaquei maputu dgu , DIOS ni aiùgen no , v. DIOS ni aiùgen mtn afrupalai, omnia prætereunt præter amare Deum.

Aiùpraquei re uùn ulquelu, operibus non verbis amor probatur, multi fumos vendunt, suos splendidis promissis alunt, at non oportet verborum ineptiis virum commoveri.

Aiùbin ta DIOS v. aiùDiosquen, hæret mihi in medullis DEUS, ejus amore flagro, ille mihi ante oculos dies noctesque versatur.

Aiùeimi v. inche ni aiùbiel eimi , te diligo, tuī amore teneor, singulari te benevolentia complector.

Cúmei ta mi aiùuyen , bene fecisti amando, licite amasti, amore tuum probo, non improbo.

Patiru ema , pu peni ema ! O Pater Reverende , o Fratres carissimi.

Cúlmeien ta mi huincaiebin , tuus famulus, servus esse cupio, desidero, famulum me tibi præbebo perlubenter, non invitus.

Cúlmeielabin ta ni peabiel ta ni cunùvalgeal , nollem me videre pauperem, absit a me sœva necessitas & tristis egestas.

üdebi ta ni glamgeal , consilia spernit, monita

monita contemnit, documenta ridet.

Antitipage, vamtipage, ne mihi lucem adimas, item. abi, abscede, recede, aufer te hinc, apage sis.

úgechi údengeimi nai, amice nimis importunus es, næ tu valde es molestus, premis, occidis, in quem incidis.

Calli piaupe! abeat in malam crucem, malumque cruciatum.

Quine vla amotuge, vade actutum, illico, confestim, statim, e vestigio.

Quine cùgen huentu quehuatuabueiu quine Huinca, ergo Indus Hispanum altercationibus vexet, contentionibus impetat, invadat, adoriatur.

Eimi pieimi, tibi non alteri dico.

úllculen eimi mo, habeo contra te non pauca, tibi iratus sum.

Penchuknouquielo, abi e conspectu meo, discede a me.

Aldùn alùlúi ta mi pígen, acriter tibi dolet, quod tibi dictum est, oratio illius te alte pupugit, nec leviter perstrinxit.

Venten dgu dugupraquebi, lagmpubi, adeo eum verborum suorum aculeis stimulavit, fovit, concitavit, ut animam ipsi vitamque expulerit.

Taftueneu em! coram mihi exprobare ausus est.

Rupai v. naúi ni úllcun, naúpapetui ni duam

duam v. ta ni piuque, defervuit mea v. illius ira, refedit irae impetus, remisit, quievit.

Vemeneu, intulit mihi injuriam, me læsit, injuria affecit.

ni vemaeteu huerinielaiaeneu chei ? nemo me impune lædet.

Eimi mo mlei ta ni ùnapiuque, contra te mea est indignatio, tecum mihi res est.

Eimi vùrepuenielmqueen, v. *ta ni virepuenielmqueeteu eimi llechi*, tu me constanti odio aversaris, a meo congressu & confuetudine abhorres, me oculis fugis, auribus respuis, animo aspernaris.

Quimbin ta ni duguiegen v ta ni duguyengeuyen, v. *ta ni duguiegemom*, scio de me rumores vagari, pronis auribus obtrectationes contra me excipi, in invidiam vocari, in multorum sermonem, vituperationemque venisse, incidisse.

Ladcùluqueimi ta mi raquigenon mo, dolore afficeris, quod tibi honorem non habeant, reverentiam non prætent, exhibeant.

Raquilabimi ta mi nuagen v. ta mi nuageal v. ta mi nuageimi, non te pudet sclerum, virtus, honestas, fama bona, bonum nomen jam vilia tibi sunt.

Ta ni nuagen mo ùdegequei, ob morum perversitatem omnes illum oderunt, odio habent.

Peaimi rume, veniet veniet illud tempus,
quo

quo poenas dabis, non abibis impunis, non tibi sic abibit, referes gratiam qua dignus es.
v. contra: veniet illius laudi suum tempus:
ad posteros enim virtus durabit, non per-
veniet invidia.

Eimi llùcantulquebimi reChe, tu es qui
Indis terrorem affert, timorem incutit, eos-
que in metum adducit, terret, perturbat.

Eluquibilmi ta ni duguyeqeum, non des
illi causam, materiam murmurandi.

*nùtamcagen ta mi ladcùn v. ladcúel quine
nemel mo ta mi pibin*, mihi fuit narratum,
relatum, nunciatum, te ægre molesteque
tulisse verbum, quod tibi fuit a me dictum,
quod illo verbo graviter fueris offensus,
commotus, percussus, nec te injuriam dissim-
mulare, aut dolorem premere potuisse.

Ladcùnman ta ni piuque, in magnum lu-
ctum incidi, mœrore ac tristitia afficior.

Tùyùbin, perhumaniter, porrecta fronte,
hilari vultu, comiter illum excepti, lætitia
affeci, obviis ulnis accepi, complexus sum.

gúmancupan, flens adsum, vicem meam
lugens, casum deplorans.

Huiflu ta ni duam tùyùtipai, *huifnolu ladcùquei*, prout ipse acceptus est, ita hospi-
tium laudat aut damnat unusquisque.

Tepean pilai ladcùn piuque, non est con-
veniens lucibus ille color, oderunt hilares
tristem, tristesque jucundum.

Quíntuiauquebuimi ta mi tūyūahun v. ta mi tūyūabuel ta mi chao ta ni acutun mo, velles celebrare adventum tui patris.

LLadcúpraqilmi, modum lugendi fac, parce lacrymis nihil profuturis, noli sine causa lacrymis assiduis confici, contabescere.

Ladcúpan, ad lugendum, ad luctum venio, ad domum luctus.

Ladcún uūtaian, iter faciam tristis.

Ladcùquen ta ni chao ni lan mo, ex parentis morte in luctum incidi.

Ladcùquen ta ni piuque mo v. ladcuipiuen v. ladcuquei ni piuque inche, doleo ex corde, ex animo, ex intimis præcordiis pœnitet.

Hueragei ta mi ladcún, ta mi ladciúal, male facis lugendo, ne animum des mœrori, animum a luctu recipe, abstine, revoca.

gúma utun, redeo, revertor plorans.

üllcu conpai, intravit iratus, ira commotus, incitatus, percitus, incensus, inflammatus.

Duguquei ni ladcún, has voces dolor mihi exprimit, præ tristitia ac mœrore in hæc verba erumpo.

Ladcún, ladcuunquechi, ladcugechi tipai, est egressus mœrore affectus & tristitia.

Pratulihuen gepai v. pratulihuenquechi v. pratulihuequechi, venit suspirans, suspirium ab imo trahens.

Ladcún

Ladcún ella que dgu mo, adversa mihi dolorem, luctumque extorquent.

Aldúcutancayecupan, multa mihi in via fuerunt toleranda, magnos sustinui labores.

Aldúladcúnyecupan, feci iter tristis, mœstus, tetricus, melancholicus.

Bùrenien mai, daquiel i chai, chachai, misereat te mei, meam vicem dole, mei misericordia tangere, nec me oppugnes, vexes, exagites velim, rogo, obsecro.

Marichi bùrenielalaiaeimi, nunquam tui miserebor, te miserum, aut vitam tuam acerbam putabo.

Duam gen, quinei ta ni duam, habeo quod dicam, petam, negotium quod tra&em, opus est mihi te convento.

Cale tui ta ni piuque, ni duam, unoduamn, a sententia mea discedo, sententiam muto, revoco, consilium abjicio, incepto desisto, calculum reduco.

Unoduamn, cutanduamn ta ni huerilcan ni vla, doleo de peccatis meis, pœnitet me meorum delictorum.

Eluquebige v eluquellebige ta ni cutanduamqueum v. ta ni cutanduamam huerilcan mo, propone, explica illi motiva doloris vel eliciendi actus contritionis de peccatis.

Adi eimi mo ta mi huerilcan genon, decet te vitae puritas.

Yehueeimi, pudet me tui.

Chovùquelain ta in raquiabiel ta in putem,
non nos piget maiores nostros venerari.

489. Flagitia , quæ vitiorum , cupiditatemque effrenatarum effectus sunt.

Nimio studio in aliquem inclinare , nimis studiose alicui favere , plus justo illi tribuere , plus quam par est illi deferre , præter modum alicui studere , omnia illius causa velle , *nielduamn , aiùpran , ampelpran*. Blanditiis , pulchritudine aliquem ad sui amorem allucere , pellicere , trahere , excitare , lenociniis sibi amorem alicujus conciliare , capi alicujus amore , allici , incendi , flagrare , *nualcan , mallüen pin*. Rem turpem , inhonestam , obscoenam , flagitiousam committere , *nuanpen*. Mulieris pudicitiam tentare , sollicitare , fœminam ad concubitum aut inconfessam venerem allicere , de stupro appellare , *mallüen pin*. Libido , effrenata cupiditas , aliquid vehementius appetere , concupiscere , *apin , apill , apilln , huitorcùn*. Lustror , scortor , lubricam & præcipitem vitiorum viam persequi , *nuamiaun*. Corporis quæstum facere , *huedquintun , huedemtun*. Virginem violare , vitiare , corrumperre , pudicitiam illi eripere , vim & stuprum inferre , *mallüentun , huemallüentun , hue mallüen entun*. Vim fœminæ afferre , inferre , virginem per vim comprimere , vitiare , *nuntun*.

núntun. Fornicari, mún, peuncan. Amicus ab honesto deflectens, item, amica, amasia, unam. Uterque, unamhuen. Concubinæ aut pellicis amore captus, concubinatu infamis, concubinarium esse, unamtun. Esse fornicarium, fornicariam, unamtuaun, mùvoe. Ad turpitudinem commota, concitata, nancan. Pellex, concubina, gapi. Publica meretrix, prostituta, vulgare scor-tum, nua, mugove, cridomoche, nullvoe domo. Adulter, mœchus, subfessor alieni matrimonii, damen, damentun. Saltum, syl-vam, nemora, latebras quærere, duni. No-ctu ad turpia domo exiens, umanchun. Sodomia, præpostera libido, hueiú, hueye. illam committere, hueyetun. Cum puella rem habere, ullchatun.

490. Ludo, colludo, inquietare, turbas dare, au-can. Jocor, nugari, nugas agere, joco aliquid dicere, jocis in alios ludere, ca-villari cum aliquo, vucheun, vucheucan. Da-re philtrum, poculum amatorium, maichún, maichútun. Clanculum jungere, convocare, tapmn. Dare mandata alicui ad aliquem, eludugun. Mandata ferre, perferre, yedu-gun. Referre, exponere, entudugun. Nutibus amorem mutuum declarare, desiderii aut voluntatis suæ signum dare, ostendere, gdifcùn. Dare in malum finem, timeo Da-

naos vel dona ferentes, *huefcùmtun*, *medan*. Cognoscere carnaliter mulierem, exercere copulam actu, *chiquin*. 701. Modestus, *vúln*, *vln*, *vúltun* 688. Resisto, obfisto, repugno, conatibus alicujus occurrere, se opponere, impetum ejus reprimere, audaciam frangere, contradicere, *cochimn*. Fugio, fugam arripere, capessere, se in fugam conjicere, fugæ se mandare, commendare, se fugæ v. in fugam dare, fuga sibi consuere, aufugere, *nulln*. Lascivio, attrectare aliquem, se invicem attrectare, petulanter colludere, *mtatun*. Factis turpibus gloria-ri, se de voluptatibus jactare, gloriose sibi de flagitiis blandiri, *dallian*. Errare, pec-care, *rulmen*, *crin*. Ita in angustiis hærere, ut nec progredi nec regredi possis, item, ita defatigari, ut vocem, loquelas amittas, *mrin*.

491. Exempla. *Vai ni mollvùn*, calet, fervet ipsi sanguis.

Aiúpran mo entumallebi ta ni ge quidu ta ni votm, summo amore damnum illi maxi-mum intulit.

Peumabin, vidi illum per quietem, per quietem mihi visus est, dormienti objecta mihi est ipsius imago.

no aiúvali ta DIOS, DEUS O. M. supra modum est amabilis, supra omnia diligendus.

Ma-

Marichi aiulan, nolo, nullo modo, nequaquam, minime, nullatenus.

Marichi lali rume, *Patiru getulaian*, cito me vita exuent, quam religiosa veste induar.

Ta mn prquechi aiubiel Tue tu dgu! O cœcas hominum mentes & cœlestium inanes, non sordet terra, dum cœlum aspiciatis?

Rupal dgu gechi aiunquebin, non est mortale quod opto.

Huifi ta ni duam, jam voti compos sum, quod quærebam inveni.

Deuma ta mi pemom v. mi pemobium v. mi pebin v. mi pebiel, *tepen amotun*, postquam te vidi, libens abeo.

Unamtuiauquei, est concubinarius, fornicator, turpibus affuetus.

Llumquechi v. elcagechi nuaiauquei, clam, clanculum se sceleribus astringit, polluit, caute quidem, sed non caste.

Elcagechi ta ni chao mo, *v. quimnolu ni chao*, *v. ni quimnoel ta ni chao*, *tipatui v. tipapatui*, exiit patre infcio.

Deuma ta ni nuapemom, *ina tpugequei*, amor in odium conversus, post cornua verbena.

Glamun ni huerilcan mo, me facti pœnitet, egomet me de meo scelere reprehendo.

Udalei ta ni piuque, doleo ex toto corde,

guman gei vachi dgu, dolendum, prô dolor, res sanguineis lacrymis jure merito deploranda.

Regùmatuqueimi, lacrymis affiduis conficeris, contabescis.

Nochicage, manum cohibe, animo impera, furorem, iram, &c. sustine.

naûpape ta mi piuque, quiesce, conquiesce, ad tranquillitatem animi redi.

nopinuvalai, vitiosam suam naturam domare, castigare, comprimere, pravum ingenium suum corrigere nescit, non didicit.

432. PARS TERTIA.

DE

CIVITATE EJUSQUE PARTIBUS.

Terra, tellus, humus, *mapu*. Cælum, cœlum, cœli, *Huenu mapu*. Terra, orbis terrarum, *Tue mapu*, *vachi mapu*. Mundus, mundi universitas, universa rerum natura, cælum & quidquid cæli ambitu continetur, *vill mapu*. Hispania, *Huinca mapu*. Mauritania, Anglia, Gallia, Germania & reliqua Regna omnia & singula, *Muru-Huinca mapu*. Provincia, Regio, *udan v. vutan mapu*. Civitas, oppidum, castellum, pagus, arx, *cara*, *vúta cara*, *pichi cara*. Urbem condere, *caran*. Destruere, exscindere, evertere, vastare, delere, diruere, excidere,

dere, *entucaran*. Locus ubi Troja, urbs,
 &c. fuit, *carahue*. Vicus, pagus, *pichi cara*.
 Missio sanctæ Fidei, *santa Feè mapu*. Re-
 ductio, Conversio Tucapelina, Araucana,
Tucapel mapu, *Arauco mapu*. Littus, ora
 maritima, *lafquen mapu*. Sinus, fundula,
túhuer, *gion mapu*. Usus, consuetudo, mos
 loci, *ad mapu*. Dominus, possessor terræ,
gen mapu. Se loci moribus accommodare,
mapun. Solum vertere, alio migrare, com-
 migrare, sedem, domicilium mutare, *ma-
 putun*. Domus, domicilium, ædes, *ruca*.
 Via, trames, platea, callis, *rpuú*, *rúpu*. Vi-
 am capere, captare, *rputun*. Viam ire, *rú-
 pun*, *rpu*. Via arenaria, *cuyùm rpu*. Via
 recta, *huif rpu*. Bivium, *epu rpu*. Trivi-
 um, *caql rpu*, Via arcta, angusta, *úped rpu*.
 Limes, confinium, *qcham*, v. *afmen mapu*.
 Desertum, solitudo, *uhue*. Locus ab arbit-
 ris liber, remotus ab omni turba, *mlenohue*.
 Regio meridiem versus, *Hillù*, *huilù mapu*.
 746. Incolæ, *Huillüche*. Versus Septentri-
 onem, *Picu mapu*. 746. Montes Andes,
Pire mapu, *pire mahuida*. Horum monti-
 um incolæ, *PehuenChe*. Indus transmon-
 tanus, *Puelche* Cis montanus, *Lelvun ma-
 pu che*. Mons, *mahuida*. Collis, *pichi ma-
 huida*. Collis perpetuus, *huivolen*. Mon-
 tes in quibus Majores suos, aiunt, diluvium
 evasisse, *tegtek*. Terra peregrinorum, via-
 torum,

torum, *uútan mapu* Alia, diversa terra, *udan v. uùdan mapu*. Finis, extremitas, ultimum, extremum, culmen, vertex, cacumen, supercilium, calx, *huechun*. Apricus locus, *núcúmgelu*. Specus, spelunca, antrum, spelæum, *renú*. Regio in novem Regiones subdivisa, *ailla Rehue*. unde *meli-Rehue, Quechurehue*. Conciliabulum v. convocatio Machiorum, Machios advocare, convocare, *Rehuetun, geicurehue*. Condитores, Fundatores, Expugnatores, qui primi urbes condiderunt, gentes debellarunt, armis subegerunt, in ditionem ac potestatem suam redegerunt, *llin mapu*.

493. Patria, natale solum, *maputu, huim*. Patriota, quibus est communis Patria, *maputu Che*. Recta tendere, recta ad forum, templum, curiam, &c. tendit, *huifiaun, huifcontun, rito, ritolen, ritoclen*. Aberrare a via, *crù iaun, hueluln, nuin, gun*. Deflecto, hic de via deflectere debemus, *chican*. Circumeo, per circuitum iter facere, præstat per dispendium ire, quam compendio perire, *ollon, huaichifn*. Ambio, circumdo, cingo, *ollon*. Ambitus, circuitus, anfractus, obsidio, *ollol, huaichif, huaiduf*. Erro, in errorem labi, delabi, incidere, deferri, errore capi, duci, a recto tramite deflectere, declinare, *crin, crún*. Viam doce-re,

re, indicare, ostendere, *dallquin*. Viam monstrare, ducem se præbere, *giuln*. Ad latus transfire, *quineple rupan*. Venio, pervenio, devenio, *acun*. Diverfor, diverto, hospitium, diversorium, *elun* orbis, circulus, *tuhuer*. Circulum describere, in orbem stare, *tuhuern*, *tuhuerclen*. Ora, margo, limbus, *úpl*. Discedere, egredi, se subducere, *tuun*. Casu occurrere alicui, aliquem offendere, in illum incidere, *tafentun*. Alio migrare, *ca maputun*. In aliam domum immigrare, *ca rucatun*. Iter facere, tendere, pergere contendere aliquo, *uutan*, *utan*. Viator, hospes, peregrinus, *uítanche*.

849. Divido, dividi, distinguere, distingui, separare, separari, *uúdan*. Ambulo, gradior, ingredior, gradum facere, *amon*. Redeo, reverti, revertor, remigro, remeo, repeto, restituo, *uon*, *uotun*. Ut redeat, restituat efficere, *uoln*. Restitutio, restituo, *uoltun* 847. Circumeo, vagor, vagum errare, *hualln*, *hualliaun*. In circuitu, *huall*. Sepio, vallo, circumdo, urbem obsidere, obseffam tenere, obsidione cingere, premere, corona urbem claudere, sepire militum copiis, *huallman*. Assuesco, confuesco, infuesco, dare se in consuetudinem, *huimn*. Finire, finis, terminus, extremum, hic finem facit, *huechuntun*.

494. Exempla. *Chili, Chilli, Chile* Regnum Chilense in America meridionali, quod incipit in *Copiao* sub gradu 28 latitudinis meridionalis, ubi dividitur a Regno Peruviano, & protenditur Baldiviam sub gradu 40 ejusdem latitudinis, & ultra. Huc pertinet *Chiloe* Insula, & plures aliæ sub gradu 44 & ultra. Item Provincia Cuyana ubi Mendoza sub gradu 32. v. 850.

Vill mapu ni cùllin ni vla no, DIOS ni vla mtn, Chili mapu mo unomean, pro toto mundo in Chilim non ibo secundo: Pro que Deo solo semper adire volo. 1775. anno meæ ætatis 62. Coloniæ Agrippinæ.

Indi Chilenses vocantur *Reche, Chili v. Chilli Che.* 698.

Notandum discriminem inter Indos & Indianos, nam hi sunt quidem nati in India, sed a parentibus Europæis, vel saltem ab illis oriundi, & plerique ab Hispanis: Indi autem sunt prognati & oriundi a meris Americanis.

Meli vútan v. uúdan mapu gei, Terræ Indorum dividuntur in quatuor diversas grandes Regiones v. Provincias:

Lafquen vútan mapu, Terræ mari adjacentes.

Ragitun vútan mapu, dimidia pars terræ planæ, sita inter terras mari adjacentes, & alteram dimidiâ partem, quæ vocatur

Ina

Ina pire vútan mapu, Terra plana vicina montibus perpetua nive coopertis, denique quarta Provincia est

Pire vútan mapu, montes Andes semper operti nive. 850

Cacùl vútan mapu, Commercium, consuetudo, familiaritas, communicatio, amicitia, &c. quibus utuntur invicem Indi harum quatuor Provinciarum.

Unomen mapu mo, redeo, sum redux e terris Indorum.

gemen cara mo, eo v. ivi ad civitatem.

Mlequen ruca mo, sum domi, domi me contineo, intra domesticos parietes.

Rupaian leuvu mo, transibo, trajiciam fluvium.

Uan Arauco mo, eo v. ibo Araucum.

Miaullen Huaiquilafquen, tuutun millavùndú mo, ivi ad Huaiquilaf, unde redux salutavi Millavúdum.

Utuau pu ruca, eo, ibo, redibo, revertar domum.

Aldúnman v. aldunmamen Penco v. Penco mo, cunctantius egi, diutius moratus sum, moram feci in urbe Conceptionis.

Pichinmapan, venio moraturus paulisper, non traham, non nectam moras, post biddenum, triduum, quatriduum iterum me viæ, itineri committam.

Huitamtuquen ca mapu v. ca rucatuu,

alio migro, sedem, domicilium muto.

Vill che ta ni mlen mo, gellei cutancaquechi mogen, quo quo te vertas, omnia plena malis.

Cùmelechi che ta ni mapu mo, ca mapu em! pilai, aliena non desiderat, sorte sua contentus, cui domi suæ bene est, domi suæ se continet.

Mapu em! o natale solum! sed quis me transferet illuc?

Lafquen puhuentu inche, mea Patria oræ maritimæ adjacet.

Cupachi Che Porem meu, quidam Poremâ adest.

Inche cautùn che vemabun? ego Imperialis hoc facerem?

Cuvi pu cara mo Villarica cara marichi iod cùme comùtun gebui, ex priscis civitatibus erat oculis gratissima urbis divitis seu Villaricæ amoenitas, sita erat ad prospectum pulcherrimum, eo situ gaudebat, eo loco constructa erat, ut undique aut nemoris prospectu, aut hortis amoenissimis & grata agrorum varietate delectaret.

Teye huentu rupai, inche llechi, ego sum, qui hac transiit.

Chumgei ta mi miaun, quid tu hic, quid agis, quid hic circumspicis.

Chuchi v. inei cam ualu, iturus quis? ubi est?

Chuchi

Chuchi rpu, ubi est via, quo dicit? qua
itur? an est lata, angusta, trita, æquabilis,
num anfractus, salebræ, suntne viæ flexus
ad dextram, ad sinistram, lævam: estne re-
cta, publica, præatoria, militaris, danturne
semitæ & diverticula?

Rito ucai vachi rpu, recta ducit hæc via.

Hueragei veichi rpu em! viam suscepisti
satis incomodam, in viam satis difficilem te
dedisti, laboriosam viam ingressus, aggressus
es, plenam difficultatibus viam inivisti,
inisti.

gbi rpu, via evanuit, e conspectu se pro-
riput, ex oculis evolavit, aditum non vi-
deo, nec invenio exitum.

Teye rpu ta in cupamoabum, En viam,
quam captare, qua ingredi, proficiisci de-
buissimus.

Ramtuchelu ta ni utangen mo, nūilai,
iter ut teneas, linguam habes.

Aldūn amoimi munan antū mo, longissi-
mam brevi tempore viam confecisti, per-
curristi.

ni amoum v. amolu inche, dum v. interea
temporis quo iter facio.

Va mo ula udapabin, hic, in hoc loco su-
mus digressi, disjuncti, separati, hoc ipso
in loco discessimus, ab eo sum divulsus,
moleste tuli a complexu ejus distrahi.

Taftulabin, non incidi in illum, illum non
reperi, offendì.

Hue-

Huelulbin, non vidi illum, uterque aliam ingressus est viam.

Vaple miauqueam, huc, horsum veniunt.

Pirpuabin, dicam obiter, in via, in itinere narrabo.

Irpuaint, comedemus in itinere, v. ibimus, transibimus ad prandium, cœnam, &c. v. faciemus iter & eadem opera comedemus.

Yerpuauenau, in via, itinere discedet, & ad me equo, curru, rheda avehendum, aportandum veniet.

Dugulrputuabimi, redux illi obiter loqueris, v. in via, in itinere eum obiter invises.

Quinenple co rupage, deflecte non nihil ab aqua.

Chumtn pu mlei Mapuchu? quantum distat, quam longe v. procul abest urbs Jacobopolis Regni Chilensis Metropolis ad flumen *Mapuchu* sita.

Pichi pu mlei Pire Mahuida, montes Andes non longo hinc intervallo distant.

Quintuquen ta ni eluam v. elual, hospitium, diversorium quæro.

Elun eluain, diversabimur ubi facultas dabitur.

Yebige mencun ta ni elupuam mo, fer, perfér, porta, vehe, advehe sarcinas, impedimenta ad hospitium, ad diversorium.

Miauchelai va meu, desertum hoc & solitudine est.

Cheu

Cheu uùnmaimi, ubi noctem transegisti,
duxisti, traduxisti.

Che miauei, sentio homines, homines
percipio.

Amoain v. amoan pign, dixerunt se ven-
tueros.

Pepi ulaian piai, dicet se venire non posse.

Veula amocaquen v. ni amocaquen, prima
vice iter facio, suscipio, itineri, viæ me
committo.

*Iod cùmeabui ta ni utuabuel, ta ni mleca-
tuabuel mo*, præstat me ire, quam manere
hic.

Adochi, expecta paulisper, parumper,
aliquantulum.

Quine naû gei v. naûal v. naûel, en descen-
sum, descendendum est.

Tva ta ni epu naû, jam bis descendи.

Tva ta ni quine naûn, hæ sunt primæ vi-
ces, quod descendam.

Nacm̄n, demitto, alium demittere.

*gepai mapu mo ta ni raquigeam pu ulmen
mo*, ingressus est Provinciam, ut a Caci-
quiis dona honoresque referret.

Lapai Chili mapu mo, in Chilim moritu-
rus advenit.

*Inche ni tuumom v. tuuuyen mo; v. tuuuy-
eum v. inche ni tuuuyeeel mo v. inche tuuuyen,
eimi mlecatuimi*, cum ego abirem, v. me ab-
eunte, tu mansisti.

Anù Patirupai, Patres veniunt hic habituri domicilium, sedem hic constituunt, collocant, figunt.

Vill vemgei, vill vemgeign, vill vemgein: quine trn inchin, si quis Parisios indoctum mittit asellum, qui fuit hic asinus, non ibi fiet equus.

Vill mapu gequei ta ni ad, si fueris Romæ Romano vivito more; si fueris alibi, vivito sicut ibi: non erit illusus faciens sicut obtinet usus.

Cûme miaun, habui (Laus Deo) iter faustum & felix.

Ipan, v iputun ta ni ruca mo, veni, perveni, adveni domum hora prandii.

Uali Chillan, yumvel ipuan, profecturus Chillanum yumbeli prandebo.

Mapu mapu iaun, ex alia in aliam Regionem migrare, proficisci, vagari

Mivú antù mo uûtaiaimi, intrat quot tempus, dies iter institues.

Anúpai vachi mapu mo, venit sedem hic fixurus.

Ahue cupatuabui? tam cito rediret?

Aretuyecupan cahuellu, sum advectus equis meritorii

Alducutancaiecupan, iter habui incommodum & laboriosum.

Anca unomei, regressus est dimidio itinere jam confecto.

495. CAPUT I.
DE INCOLIS CIVITATIS.
ÆTATIS DIFFERENTIA.

Infans, recens natus, *llud pnen*, *hue pnen*.
Pupus, infans, *pusio*, *parvulus*, *pichi pnen*.
Puer, *pnen*. 811. *huilteu*. Juvenis, *hueni*.
Adolescens, *hue che*, *huentu*, *cona*. Vir perfectæ, corroboratæ, confirmatæ ætatis, *ragin huentu*. Vir major natu; ætate proventus, *teu*, v. *teu huentu*. Vir grandior, ætate ingravescente, *tem*. Senior, affecta ætate, in senium vergens, *allue tem*, *allue vùcha*. Senex, *vùcha* 689. Senex ætate confectus, *úmein* Senex ætatis extremæ, decrepitæ, *úchùfþun* Pupa, infantula, *pnen*. Puella, virguncula, *úllcha* 853. Adolescentula, *úllcha*, *hue mallüen*. Puella adolescentula, *mallüen*. 772. Virgo nubilis, viripotens, matura viro, & nuptiis tempestiva, *hue domoche* Fœmina, mulier, *domo*. Vedula, *tem*, *tehu* v. *teu domo*. Anus, *cuse*, *cuye*, *cude*. 710. Decrepita, *pl pl*, *templcahue*. 837 Majores, *cuivi che*, *unen me*, *þutem*. Posteritas, stirps, genus, *elþa*. Conditores, fundatores, truncus, *lin*, *llin mapu*.

496. Esse, existere, nascor, edor in lucem. gen. Dare existentiam, *geln*. Dare esse humanum, facere hominem, *chen cheln* 203. Resurgere, ad id, quod erat, redire, *getun*.

Nasci

Nasci, vitam ingredi, spiritum de cælo haurire, vitæ limen attingere, item: herbas erumpere, *lleún*, *lleún*. Vivo, vitam agere, degere, spiritum ducere, *mogen*, *lihuen*. Genero, gigno, *yalln*, *votmn*. A patre genitus, *yall*. Pario, enitor, fœtum in lucem edere, gignere, procreare, liberos susciperre, *conin*. Virum consummare actum venereum, *elmen*. Mulierem, *elgen*. 490. Prægnantem, gravidam, fœtam esse, parturire, *vuquigen*. Facere abortum, fœtum immaturum edere, *lludcún*. Abortivus, immature editus, *llud*. Partum medicamentis abigere, abjicere, accelerare, *lludcùmn*. Secundæ, secundinæ, *cùclin*, *cdin*. Sugo, lac ex mammis ore elicere, haurire, *moyun*. Lactens, *moyulu*. Infantem lactare, uberibus admovere, *moyuln*. Lactans, *moyulque-lu*. Pascere, alere, educare, *temmùnn*. Nomen, *uúi*, *uúi*. Nomino, suo nomine aliquem appellare, vocare, nomen ejus enunciare, *uùin*. Nomen habere, ede tuum nomen, qui vocaris? *uùigen*, *uùitun*. Indere, facere alicui nomen, *uúiln*. Cresco, adolesco, *temn*. Malum serpit, gliscit, augefcit, *ivùn*. Ætas perfecta, *teun*. Senescere, consenescere virum, *vúcha yecuùmen*, *vúchan*. Mulierem, *cuden*, *cuyeyecuumen* Alo, pasco, sustineo, sustento, *mogeln*. Blandissime aliquem tractare, demulcere, suaviflime

sime appellare, benignissime habere, blandiri alicui, blanditas alicui adhibere, festivum & blandum se illi præbere, exhibere, *manpuün*. Vagitum sive fletum infantis demulcere, motu, cantu sopire, lenire, *negùmn*. Uncinulis vestem astringere, infibulare, *núcùrn*. Nudare, aperire pectus uncinis aut globulis solutis, diloricare vestem, *entumoyun*, *entunucùrn*. Effici sicut parvulus, se submittere, despicatu se habere, *pnencaun*, *pichilcaun*. Nutrix, *moyulvoe*. Altrix, *ilelve*. Doctrrix, *quimelvoe*. Genus, progenies, familia, gens, stirps, claris ortus parentibus, avis, majoribus, nobili genere, ex illustri familia, clara stirpe, Regia progenie, clarus majorum imaginibus, *cúga*.

715. In meis insigniis perdicem præfero, *vùdú pu huentu inchin v. inche*. Meum stemma, meum nobilitatis monumentum est a lapide, *inche cura pu huentu*, *cura inche ni cùga gei*.

497. Exempla. *mivù tipantu geimi*, *chumteni ta mi tipantu*, *chumtn tipantu geimi*, *ni eimi?* quem annum agis? quot annorum es? sum sexagenarius, sexagenario major est, annos natus magis sexaginta, vigesimum annum ingreditur, attingit, init, vigesimum annum ago, nondum explevi.

Deuma uìi elgei, jam inditum est ipsi
Aa no-

nomen, jam est baptismate initatus, lustrali aqua ablutus, sacro fonte lustratus.

Uûilen ta ni votm, filium meum baptis-
mate expies velim.

Inei pigeimi? quod est tibi nomen, qui
vocaris?

Pedro pigen, *Pedro ta ni uui*, Petrus ap-
pellor, Petrus v. Petro mihi nomen est.

gelai Christiano, *Christiano gelan*, non
sum Christianus, Christicola.

Inei Pedro ni pigen? cupaiai piam v. pi-
gei: *gelai piam*, quis vocatur Petrus? il-
lum arcessitum volunt, dicunt abesse.

*Mtmlelen Liencura ta ni votm Huenumi-
lla pigelu*, arcessit, adduc, voca filium Lien-
curæ, qui Huenumilla appellatur.

Uûintugelai rume, *pegelupatui*, lupus in
fabula, vix nominatus quando præfens.

Vill dgu gelbi ta DIOS, res universas
Deus fecit, effecit, creavit, rerum omnium
auctor & effector Deus est, a Deo cuncta
profecta sunt, ab uno Deo principium ha-
bent, originem trahunt.

ni cheel tva, hunc ego bonis moribus in-
struxi, liberalibus disciplinis erudiui, hone-
stis ac piis documentis formavi, imbui, in-
formavi.

*Chuchi nuque mo geuyei tva venten huera-
gelu* unde hic abortus, hoc hominis mon-
strum, hoc scelus?

Huente

Huente glam temlaimi, ne vestigium quidem honestæ educationis in te appareat, omnis humanitatis & urbanitatis expers es.

Huente glam temmquebi ta ni puyall, liberos suos honeste educat, liberaliter instituit, bonis moribus informat.

Yetupalu ta ni huera ad, cùme che gepalai rume, non procul a proprio stipite poma cadunt, qualis pater, talis filius, non abhorret a moribus matris filia.

Ptencaunolmn, *poulaiaimn huenu mapu mo*, nisi efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum.

Aldù gùmavoe gei pichique pnen, parvuli sunt plorabundi, in fletu nimii

Tva ta ni pnencaun, hæc sunt mea puerilia oblectamenta, pueriles nugæ.

Tpugehuequile veichi pnen, satis superque sævitum est, non vapulet amplius iste parvulus.

Ahue tipanmalai ta ni voro pu pnen, pueris non statim dentes erumpunt.

Ta mi conigemom cùtu nielleimi veichi cottu, a die natali, ab ipso vitæ limine, ex quo vitam ingressus es, in lucem suscepimus, editus, ex quo lucis usura frui cœpisti, illo nævo tinctus es.

Quine huaranca, relûe pataca, relûe mari, epu tipantu JESU Christo ta ni lleûmom, salutis nostræ anno, a Christi ortu, a partu

Virginis, a Christo nato, ab orbe redempto 1772.

Vemgebui veichi dgu, inche huinoltubun,
id temporis, in illo tempore quadrupedis
in modum ambulabam, nondum mihi puer
rationis lumen affulserat.

Amoge huera hueni, uia ula contigeimi
quimlcamoabuin, apage, apage te, apage sis
ridicule! vix heri natus, nunc nos doceas.

Ta ni hueni tva, hic est mihi cordi, fa
miliaritate amicitiaque conjunctus, ex meis
intimis est.

Titi cani huilteu! en nequitiam illius par
vuli.

Ella que pu hueni adtubign ta ni cùllpai
tuual, pueri solent supplantare se invicem,
& pede supposito ad terram impellere, de
jicere.

Vachi pitu pitui chei ta ni vùchagen, in
una ergo sede morantur senectus & papulæ?
a vitiis virtus, non grandior eximit ætas.

Vùchageprai, est senex capularis, decre
pitus, senio & ætate confectus.

Pepalabin v. quimpalabin ta ni chao, eram
infans, pusio, quando patrem amisi.

DIOS ta ni mogen llechi, Deus est vita
mea, quantum vitæ mihi Deus indulserit,
in ejus obsequium exigam, libenter pro
Deo, eodem Deo juvante, mortem perfe
ram, subibo, opetam, obibo.

Ula

Ula geachi mogen quintuqueimi , veimo raquilabimi veula gechi mogen , præsentem vitam contemnis , quia inquiris futuram , moreris morte prima , ne moriaris morte secunda , terram despicias , quia cælum respicis.

Ayarn v. ayargen , ne unus quidem est in meo capite pilus , qui non albiset.

Eimi mogelen v inche ni mogeleteuchi che eimi llechi , v. eimi ta mi mogelalinche , meus altor tu es , ego alumnus tuus.

ni chao ni mogebum , patre meo nondum vita functo.

Mogeum peuqueam , occurrunt homines , nequeunt occurrere montes.

gelai ta ni mogeam , mihi defunt , quibus sustenter , victitem , alimenta.

Huera mogen , hueraquechi mogen , tenui victu , tristi mendicitate vitam exigo , traho , produco , tolero.

Inchin lafquen cùgagein , ego ex illorum sum familia , qui lafquen appellantur.

ùnm ta ni cùga , ùnm pu huentu inche , nostra stirps ab avibus nomen desumit , mutuatur.

498. Diversitas conditionum.

DEUS , DIOS . 720. Re Apo. 584. 585.
 Papa , summus Pontifex , Pontifex maximus , Ecclesiæ Catholicæ Hierarcha , mu vúta Apo Patiru. 584. Archi Episcopus , Hierarcha ,

Vuta Patiru ni Apo. Episcopus, Pontifex,
 Antistes, *Vuta Patiru.* Generalis, totius
 Ordinis, Societatis, Congregationis Præ-
 positus, *pu Patiru ni Apo iod vuta Apo.*
 Provincialis, Provinciæ Præpositus, Præ-
 fectus, Moderator, *pu Patiru ni Apo.* Præ-
 sul, superior dignitate, qui subditos habet,
Apo Patiru. Subditus, subiectus alicui,
pichi Patiru. Sacerdos, Presbyter, *Miffan*
Patiru. Religiosus, religiosæ vitæ cultor,
Patiru, Pachiro, Pachiso, Padre, Paye.
 Imperator, Cæsar, Rex, *mu Vuta Apo.* Au-
 gusta, Imperatrix, Regina, *mu vuta Apo ni*
Pinom. Pro-Rex, Præses, *Vuta Apo ni*
Apo. Dux, Princeps, &c. *Vuta Apo.* Du-
 ces, Præfecti, Tribuni, Centuriones, &c.
Apo. 682. Cui exigua potestas, jurisdictio,
 &c *pichi Apo.* Cui minor, *iod pichi Apo.*
 Cui major, *iom Apo, iom vuta Apo.* Caci-
 quius armorum pro tempore Præfectus
 Generalis, *Toqui.* Caciquius, Toparcha
 apud Indos, *Cacique.* Baculum portans,
mamll nielu. Imperatoria rudis, *Toqui.*
 Caciquius, vir nobilis, dives, locuples, *ul-
 men.* 853. 845. Miles, *cona, huentu.* Pe-
 des, *epu namun.* Eques, *cahuelluluchi co-
 na.* Servus, famulus, juvenis, *hueni, quin-
 tudgu.* Indus, *ReChe.* 698. Crucis insigne
 v. cruce insignis, cum divite censu habens
 Indos commendatos, *gen che, elval che.* Fa-
 ctionis

ctionis princeps, dux, caput, *nudol.* esse, *nudoln.* Hispanus, *Huinca.* Alterius nationis cuiuscunque, *MuruHuinca.* Dominus, *chinur.* Domina, *chinura.* Herus, *huinca,* Famulus, servus, mediastinus, agaso, mulio, &c. *yana, yanacona.* Famula, ancilla, pedisequa, *China.* Advena, externus, peregrinus, *ca Che.* Peregrinus, viator, *uùtanChe.* Cliens fiduciarius, tributarius, *hue che.* Plebejus, *cùgen.* 715. Liber, *llúdche.* 770. Captivus, mancipium, *reuche, tavaicoche.* Niger, *curùche.* Pauper, *cumùval.* Vagus, qui vagam vitam sequitur, nec certum habet domicilium, *huallqui.* Mendicus, *hue-nanma.* Artifex, opifex, *caman.* Magnarius negotiator, qui in negotiis agendis aliqui respondet, *con.* 708. Nuncius, tabellarius, *huerquen.* Curfor, tabellarius, *acutu-chillcavoe.* Barbarus, *iloche.* Magnates, *pu Ulmen.* Magistratus, *Toquin, pu toqui-quelu.*

499. DEI locum obtinere, in Dei locum suffeictum, substitutum esse, *DIOS ni vla mlen.* Administro, guberno, regno, *toquin.* Herum habere, *huincayen.* Gaudere alicujus patrocinio, *ùncoyen* Refugium, perfugium, *únco.* 855. Magnifico, familiam suam divitiis & honore auxit, illustravit, clarissimam & amplissimam fecit, ad summum

dignitatis fastigium extulit, ad magnam potentiam evexit, *ulmenelen*. Concedere postulationi alicujus, postulatis annuere, precibus cedere, *eapin*. Despicere, contemnere, negligere, *eapilan*. Repulsam ferre, accipere, *mton*. Dare repulsam, *mtoln*. Aliquem Regi v. ad Regem legare, legatum mittere, *huercùn*, *huercúln*. Legationem agere, gerere, obire, legationis munus exequi, legati munus obire, *huercùgen*. Donum, munus reverentiæ & honoris causa oblatum, *camaricu* 693. Donum gratuitum, mere gratuitum, *mari mari*, *re mari mari*. Eleemosynam petere, rogare, corrrogare, stipem ostiatim cogere, panem quæritare, *liuetun*, *mogetuaun*. Tua Paternitas, *ta mi Patirugen*. Vestræ Paternitas, *ta mn Patirugen*. Vos Hispani, *ta mn Huincagen*. Nos Indi, *ta in Chegen*.

500. *DIOS Re Apo mtn*, Unus Trinusque DEUS qui regnat in orbe, qui solus Dominus, solus Sanctus, solus Altissimus, Ens unum necessarium.

gei Dios, *gei Toquin*, Eſt Deus in cælis, res cunctas ipſe gubernat.

Quidu moulu ta Dios, Deus nulli eſt obnoxius, nulli devinctus, nemine indiget, in ſe, ex ſe ipſo & per ſe ipsum ſubſtens.

Quidugen, ta ni quidugen mo, cùmei *ta Dios*, Deus in ſe, per ſe, & ex ſe Optimus, Maximus.

Hue-

*Huenu mapu, Tue mapu, vill ca que dgu
vemvoe, eltuquelu, Toquiquelu cai, DIOS
pigei, Ille O. M. Naturæ Parens, rerum
Conditor & Creator, mundi Opifex, Arti-
fex, Parens & Auñtor, qui cuncta ex nihilo
creavit, condidit, finxit, formavit; qui
rebus omnibus præest, imperat, dominatur,
sub cujus potestate & arbitrio sunt omnia,
a cujus voluntate, nutu & imperio pendent
universa, qui omnia regit omnipotens, tem-
perat, moderatur, administrat, cujus Divino
consilio ac providentia omnia geruntur; ille
vocatur Deus, Deus Optimus Maximus,
humanarum Divinarumque rerum Modera-
tor & Rector, qui sine labore ullo cuncta
regit, & gubernat Providentiae suæ clavo.*

*Mu raquivalgei ni piel ta DIOS, in pri-
mis Deum O. M. sancte, religiose, caste &
pie venerari & colere debemus, summa pie-
tate, cultu & veneratione Divinum Numen
prosequi, adorare, revereri & observare
par est.*

*Apo miauquei v. Apo vemgelu miauquei,
Regem credas, ita incedit.*

*Vuta apo gevalimi, Imperio dignus es,
mereris Rex esse.*

*Apobi, illum fecit Superiorem, Præto-
rem designavit, renunciavit, aliis præfecit.*

*Apoeneu, apoleneu, apaeleneu, aponmaeneu,
elueneu ta ni Apogeam, elueneu ta ni apo-
geal, Superioris dignitate me ornavit.*

Lonco gei, habet subditos.

Vuta Lonco gei, insigni Præfectura ornatius, multos subditos numerat.

Quidu Toquiisquei tva, suo vivit arbitrio.
gelai quidu toquiun, non est sui juris.

Cagecagei chegen, magnum est inter homines discrimen, homo ab homine differt, multis idem nomen sed non omen.

Inche ta ni inche geum v. ta ni inche gen mo, remabuimi cam, cum sim qui sum, id faceres.

Ulmen inche quine ovisa miuntunmaiabuen, tu mihi Caciquio ovem abripias.

Mapu che toquiaiu Apo cam, Indus Præfidi mandet, imperet.

Apo ni age mo, coram Præfide, in conspectu Prætoris.

Vill ni age mo, in omnium ore atque oculis.

Ragin pu ulmen, coram omnibus Caciuiis.

Mu Che, Homo nobilis, illustri genere, honesto loco natus, clarus natalibus, honestus, generofus.

Ulmen toquibi, laute, splendide, magnifice illum habuit, tractavit, accepit.

Quidu duamn, esse sui juris.

Inche iod eimi v. noeimi, te præcedo, non es mihi comparandus.

noulaign, uyaugn pu Patiru, Patres Missionarii sunt honore ac dignitate pares.

Aldu

Aldū huei ta ni uñautuaeum eimi, ingens
est inter utrumque discrimen.

Uñaugenochi che huimuguelai, non in una
fede morantur Majestas & amor.

Patiru getui, religiosæ militiæ nomen
dedit, est in Religionem ingressus, religio-
sam vitam init, est amplexus, suscepit, ad
Religionis portum confugit, se recepit.

Ta mn Patirugen anùmmapuqueimn, ve-
stræ Paternitates pacem inter dissidentes
constituunt, discordias sedant, seditionem
comprimunt, dissidentium animos placant,
ad concordiam adducunt, inducunt, revo-
cant, discordiarum incendia extinguent,
restinguunt.

Eimn chaoyemoli, inche cai votm yeuain,
si ego apud vos patris locum obtineo, vos
mihi filiorum loco eritis.

Inei ta mi Huinca? quis est tuus Herus.

Yanaieeneu vachi Huinca, huic Hispano
servio, inservio, in servitio famulatu hujus
Hispani sum.

Cùlmeien ta mi huincaeabin, desidero, cu-
pio, opto esse tuus famulus, minister, servus.

Ca chelan inche, non sum advena, exter-
nus, peregrinus.

Cunival inchin, cunùvalgein inchin, te-
nuissimi & egentissimi sumus, extrema la-
boramus inopia, pedem ubi ponamus in
nostro, non habemus, Codro & Iro pau-
periores sumus.

Ovicha caman tva , v. tva ovisa caman gei,
hic est Opilio, Upilio, pastor ovium.

Huerquen , huerquen nami , mitto nuncium
alium post alium, nec ullus appetet.

Mlge pigelu mlvalen piquei , quod ego huic,
hic alteri faciendum imperat.

Inche vemge pibin , ego facere illum jussi ,
jussi ut faceret.

Mi vemn vemaimi , fac quod in te est.

Pdamuniebi ta ni che , sui nimium sibi su-
munt, tribuunt, confidunt, arrogant.

Apo eign malopaqueign , Rex cum suis
bellum contra nos adornat, conflat, apparat.

Amat ni Apogen mo deftugei Betancur ,
D. Emmanuele Amato Præside captus est
Betancurus.

Dugucloaiu Apo , una loquemur Prætori.

Taftudugubigu v guinevla v. ina dugubi-
gu *Apo LLancarelmu Nahuelgru cai , uter-*
que *LLancarelmu & Nahuelgru una Præ-*
fidem allocutus est.

Ibùm che. 753.

Vill Toquin afyecuumei em ! Regnabo, re-
gno, regnavi, sum sine regno.

501. Cognitionum varii gradus.

Cognatio, affinitas, gillan. 730. uútamon.
Proavus, abavus ex Patre, *iom Lacu*. Pro-
avia, abavia, *iom Chuchu*. Proavus, abavus
ex Matre, *iom Cheche*. Proavia, abavia,
iom

iom Cucu. Avus ex Patre, *Lacu.* Avia ex Patre, *tutu,* *Chuchu.* Avus ex Matre, *Cheche,* Avia ex Matre, *Cucu.* Pater, *Chao.* Mater, *Uuque.* Patruus, *Malle.* Amita, *Pallu, palu.* 797. Avunculus, *Huecu, llopu.* 769. Matertera, *nuno.* Filius Patris, *votm, mu votm.* Matris, *coni huentu.* 708. Filia Patris, *Uahue, nahue, nau.* Matris, *coni domo.* Frater, *peni.* 801. Soror, *lamuen, llamyen.* Gemellus, geminus, *cune.* Ejusdem Patris, *penihuen.* Ejusdem Matris, uteri, *quine pue, quine puta* Nepos patris, *Lacu.* Matris, *chedcui.* Abnepos, pronepos patris, *iom Lacu.* Matris, *iom chedcui.* Eodem patre, *quine Chao.* eadem Matre, uterini, *quine pue.* Patruelis, filius fratris, *peni votm.* Sobrinus, filius sororis, *lamuen coni huentu, chocum* Amitinus, *nene, uudan peni.* Confobrinus, *llopu.* 769. Neptis patris, *llalla.* Matris, *llalla.* Abneptis, proneptis, *iom llalla* Patruelis, *peni nahue.* Sobrina, *lamuen coni domo.* Amitina, *uudan lamuen, nene.* Confobrina, *llopu, muri.* 785. Propinus, affinis, *chale.* Sores, *llame.* 765. Fratres, *peniun.* Pater & filius, *votmhuen.* 204. Mater & filia, *coni huen.* 204. Omnes alicujus familiae, generis, *stirpis, Nationis, Cheun.*

502. Est mihi cum illo jus cognationis,
cogna-

cognitione mihi conjunctus est, communione sanguinis devincti sumus, ejusdem gentis & familiæ sumus, *monmahuen*. 782. Patris loco habere, *Chaoien*. 500. Amicitiam cum aliquo conjungere, contrahere, inire, instituere, in alicujus amicitiam incidere, recipi, *peniun*. A principio, ab origine, linea recta, *mullin*.

503. Exempla. *Chem yebimi vachi huentu?* gen conigen mo, quæ tibi cum isto consanguinitas, communio sanguinis? sum ejus Mater.

Mi chem tva? cache, estne tibi propinquus? minime.

Chem ad gei vachi huentu mo? v. chem ad yebimi vachi huentu? quæ tibi cum isto est cognatio

Eimn ta in monmahue lle ve, est inter nos jus cognitionis.

Iom monmahue gen eimi meu, ego sum cognitione propinquior, quam tu.

Ta ni pten iebin, materno illum amore prosequor, instar filii eum diligo.

Ta mi mollvùn cam? an tuus est consanguineus?

Inche votm ielabin ni chao yenoeteu, non agnosco filium, qui me Patrem non veretur.

Inche chao vemabueimi cam chi? id tibi facerém Pater?

Mi-

Mivúgei ta mi votm? (si patrem) *mivúgei ta mi coni?* (si matrem interrogas) quot filios habes?

ni mtn votm v. coni, hunc solum.

Inei ni votm eimi? *Catúcura*, v. *Catucúra* ni votm, cujus es filius? Catúcuræ.

Conmpamelan pu Huinca mo, mihi cum Hispanis nec feritur, nec metitur.

Cupamelan pu Huinca mo, nullus mihi Hispanus communione sanguinis devinctus est.

Cheche chedcui egū lagmbigu, avus una cum nepote occisus est.

Pedro eign vutalcoilladgulprabign, Petrus cum suis hoc criminati sunt.

Ta in peniun, ta mn monmaheun; ta ni malleun, peniun egn cai, nos fratres, vos consanguinei, Patrui, Avunculi, fratresque.

Ta in quine cheun deumallein ruca, nos ejusdem familiæ, domum, ædes exstruximus, absolvimus, ultimamque ei manum quasi fastigium coronidemque imposuimus.

gen huerin, Auctor delicti & tota ejus cognatio

gen ladcún, gen gúman, offensus & omnes sui propinquui.

504. Affinitatum varietas.

Maritus, conjux, *p̄inom*, *mupin p̄inom*.⁸⁰⁷ Uxor, conjux, nupta, *mupin p̄inom*. Nupta more patriæ, præcipua, cure. 713, *unen do-*

mo.

mo. 846. Reliquæ, *gapi*, *inan domo*. 755. Socer, *queupu*. Socrus, *nanug*. Gener, *llaqui*. Nurus, *púinmo*. Socer futurus, *enum ruca*. Levir, sororius, uxoris frater, *quempu*, *villca*. Glos, fratrīs uxor, *cürun*. 717. Vitricus, *pelcu chao*. Noverca, *nquentu*. Privignus, *pelcu votm*, *conintu*. Mei mariti, aut uxoris meæ filia, *pelcu na-hue*. Sobrinæ maritus, *challe*. Patrinus, *metan*. 778. Ejusdem nominis, *lacu* 758. Uterque conjux, maritus & uxor, *pñom huen*. Confoceri, *nono*. Fratris uxores, *mchu*. Frater Sponsæ v. illius quam petit uxorem, *huefo*. E sacro fonte suscep-tus, *huichan pñen*. 496. 497. Joannes, *Cuan*. 497. Josephus, *Cosè*, *Cosef*. JEsus, *Kefus*.

Zelotypia mulieris, *murin*, *muritun*. 785. Uxorem a marito torqueri, affligi, &c. *gi-llütun*. Parvulos a Patrini-s e sacro fonte suscipi, *huichan*, *huichatun*. Consanguineis uxoris solvere vestes, pannum, &c. *quegun*. 713. Carnem, oves, vaccas, &c. *mavün*, *mavútun*. 713. 776. 486.

505. Exempla. *Eputu pñomi tva*, bis uxorem duxit, bis nupta, matrimonio con-juncta est.

Epugentu, secundus: *cùlagentu*, *meli-gentu*, &c tertius, quartus &c. 546. 550. His numeralibus utuntur loquendo de suis filiis vel

vel uxoribus. E. g. secundo, tertio, quarto, &c. genitus. secunda, tertia, quarta ex uxoribus.

ni domo tva, hæc est uxor mea.

Quimbin ta mi p̄inomtubiel quine mapu domo che, scio te duxisse Indam uxorem.

LLadcùtunmaquieli ni p̄inom, non me perturbes affligendo meam uxorem.

Mivú ktal geimi, quot uxores habes.
355. 712.

Mapuche yehuelai quempuaeimi piun, v. *quempuaeimi piun mo yehuequelai*, Indi non erubescunt dicere ad invicem te volo Levi-
rum meum.

Quine gei ta ni nahue, marii ta ni quem-
pu, unus trochus, turbo, lusores plurimi.

Lacutun, tantuln, 835.

506. Modi ac formulæ salutandi, bene
precandi, valedicendi.

Salve, salvus sis, salvete pariter omnes,
salve plurimum amicorum optime, gratu-
lor tibi adventum tuum, optato advenis,
seruet te Deus, sit faustum & felix, opto tibi
felicem diem, faustum noctem, precor tibi
diem prosperum, det tibi Deus placidam
quietem, vale, vale in redditum, in prox-
imum congressum, in crastinum, in hoc bi-
duum, &c. vale, *mari mari*.

Et tu, salvus sis tu quoque, & tu tantun-
B b dem

dem salve, habeo gratiam, tantundem & tibi precor, & tu vale, valebis tu quoque, & tu fac valeas, precor tibi vicissim omnia prospera, *mari mari*.

Exempla. *Mari mari vochum, mari mari chocum*, est modus & formula salutandi minores & inferiores.

Mari mari chao, sic minores salutant majores.

Mari mari peni v. joci causa mari mari quempu, ad æquales.

Mari mari pu huuen v. pu huentu, ad plures;

Mari mari pu mallûen, viri ad mulieres. vel:

Mari mari Chacha, quod est signum benevolentiae. Item:

Mari mari nahue, nuque, papai, prout fuerint minoris vel majoris ætatis.

Pai, papai, appellantur Matres a filiis, & iisdem vocabulis delectantur vetulæ.

Mari mari lam v. llam; Chao v. Sao, mulieres viris.

Mari mari pu mallûen, pu pnen, mulieres invicem.

*Mari mari Antúmilla, Huaiquila fquen, maripillan, v. Antúmil, Huaiquila f, maripil.*⁴

Mari mari naique, nai, ad quemcunque, & est signum benevolentiae.

Mari mari Hueni. 742.

Mari mari cachù, an notos.

Mari

*Mari mari Patiru, Parde, Padrè, Paye,
Pachiru, Pachiso, Religiosis.*

Mari mari Huinca, Hispano.

Mari mari Chinura, Hispanæ.

*Inei? inche. Eimi em? inche em. Vau mo
mleimi? vau mo mlen. vau mo mauqueimi?
vau mo miauquen. cùmelequeimi? cùmelequen,
eimi cai cùmelequeimi? cùmelen cai, duamvel?
mai. entuge ta mi duam. gelai cutan? gelai.
Huaiquilafquen mogei? mogei. cùmelequei
cai; cùmelequei cai. venteni: deuma veii ta ni
amual, peuquelleiu v. peuquellein Quis?
quo properas, quo te confers? confero me
domum: eo in templum auditurus Sacrum,
ibo hinc in forum empturus chartam, qui v.
ut vales? quomodo tecum agitur? DEI
gratia bene valeo, mediocriter, & tu quâ-
nam valetudine es? non optima fane, parum
ex sententia. Doleo vicem tuam, bono sis
animo oportet: multum juvat animus in re
mala bonus.*

Dum quis ingreditur domum aliquam
post *mari mari* solent dicere ad unum, *ni*
quintupamom tva? ad plures, *ta iu v. in*
quintupamom tva, æquivalet, unde hoc mi-
hi ut venias v. veniatis ad me

Ultima valedictio: *peuquelleiu, peuquellein,*
v. venteni, deuma veii ta ni amual: aldù ti-
pantù mogeaimi, cùme rupaiaimi, vale.

507. Per alium salutandi.

Mari mari pilelan v. pilelaen v. piaimi tam chao, &c. v.

Aldú mari maribichi: v. ta ni mari mari eluabimi. v.

Aldú mari marilen v aldú mari marilelaen v. aldú mari mari pieimu piabimi. v.

Mari mari bùrenien. v.

Vei pilelen ta mi chao, æquivalet: Patri tuo ex me salutem dicio, nuntiabis matri tuæ a me salutem, fratres tuos a me plurimum salvere jube. Saluta parentes tuos meo nomine, amicos omnes meis verbis salutabis, salutabis omnes, qui de me percunctabuntur.

Vei mai, vei llechi, vei ta &c. curabo, curabitur, fiet: libens faciam.

508. Petendi, colloquendi, &c.

Mari mari bùrenien, fac mihi hanc gratiam.

Vei pilelen ta ni peni, rogo, quæso dicas meo fratri.

Dugulelen Apo, dic obsecro meis verbis Superiori.

Vei piaimi, lladcún, aldún tuyun, dic me dolere, gaudere vehementer, summopere.

Aldú mari maribichi pii v. pieimu ta ni chao, Pater meus te salutat.

Mari mari, habeo gratiam.

Tayel-

Tayeltuen, en tibi quod mihi commoda-
sti, commodatum reddo, restituo.

Ventenpe, venteni, ventencai vachi dgu,
de his satis, sufficit.

*Aldún tuyún ta mi pebin mo v. ta mi pe-
mom mo*, gaudeo quod te viderim.

Eiu pehuain em! non nisi post longum
temporis intervallum nos videbimus iterum;
at ironice, proprie: mox rediero, vale, sed
ut brevi redeas. 288 : 6.

Aldù tipantú mogeaimi, cùme rupaimi,
servet te Deus.

Quine vla amoīn, vanten, vanten, eamus
obsecro, satis satis est.

Amuge DIOS egū, bonus Angelus te
comitetur.

Alios terminos urbanitatis, quod sciam,
nesciunt: imo ex his paucis multos didice-
runt ab Hispanis: omnibus & singulis di-
cunt tu; nec aliter loquuntur Superiori,
quam alteri cuicunque: nullum inter ipsos
discrimen, nulla ferme differentia, neque
observantiæ causa aperiunt caput, v. simi-
lia nisi forte ut imitentur Hispanos, v. mo-
niti aut instructi.

509 Minæ, Comminatio, minitatio.

Cupachi, mox adero.

Utuæimi rume, tuo malo te invisam.

Muchai peaimi v. penmauaimi, mox vide-
bis, experieris.

Muchai nacmaeimi, mox fenties.

Peaimi rume, tu mihi dabis pœnas, non abibis impunis, non tibi sic abibit, tarditas supplicii gravitate compensabitur.

510. Juramenta.

Inei sm? per quem juras?

DIOS sm, per Deum v. Deum juro,
Deum testor.

Inche sm! ne sim salvus, si aliter dico ac
sentio, ita me Deus amet.

Chao sm! per vitam patris.

Pai sm! papai sm! nuque sm! per matrem,
per Equestris Ordinis nomen, &c. Et hic
est modus jurandi conceptis verbis: Opere
jurant, ut videre est verbo *mancùu uln v. man-*
culn. 774.

511. Execraciones, Imprecationes.

Tanarumeaimi, larumege! Dii te perdant.

Calli piaupe, eat in malam crucem.

Calli lachi, utinam morerer.

Alhue yeemu, Diabolus te auferat. Irati
alios vocant 1) *Alhue*, Diabolus. 2. *Tehua*,
canis. 3. & censetur pessimum, *Calcu*, Ve-
neficus. adhibent etiam *llavacha*, insectum;
nucu, bubo, &c.

512. Excusationes.

Ui ta ni cuù, uln ta ni cuù, ita excusant
quodcunque damnum manu illatum.

513. Nomina Cognomina.

Cognomen familiæ, generis, stirpis, stemmatis peti solet a sole, avibus, quadrupedibus, sylvis, montibus, metallis, lapidibus, &c. Nomina autem propria Personarum formantur addendo cognomini Nomen specificum ita ut detur genus & differentia. E. g. *Antùmilla*, *antùlican*, *Huenuantú*, *Huaiquilarfquen*, *Huaiquimilla*, *Huaiquipagi*, *Huaiquigrú*, *Quintulemu*, *Curulemu*, *liülemu*, &c. Ejusmodi nomen imponunt in suis comitiis, vel in aliis cœtibus duntaxat illis Personis, quos benevolentiae & honoris causa suæ Nationi inferunt, præcipue Patribus Missionariis, Illmo Episcopo, excellmo Præsidi. Et mihi quidem impositum fuit nomen *Huaiquilarfquen*: *Huaiqui*, lanza, quod sim procerioris staturæ; *lafquen*, mare, quod sim Europæus & respectu ipsorum ultramarinus.

Reliqua legantur sub sequentibus vocibus & numeris.

Pom. 811. *plqui*. 809. gen *huenu*. 809. *gillatucan*. 730. *Chalin*. 696. con. 708. *cure*. 713. *cùga*. 715. *dgu* *dgu milla*. 719. *lacu*. 758. *palin*. 797. *pinom* 807. *pron* 812. *raquin*. 823. *Toqui* 832. *taf* 834. *unen domo*. 846. *ùi*. 854. *ullhuemtun*. 854.

514. Mutuæ rationis diversitas inter homines.

Signum generis masculini; sexus masculinus, *huentu*, *alca*. 12. Sexus foeminitus, *fœmina*, *domo*. Vir, mas, *huentu*. Mulier, *fœmina*, *domo*, *domo Che*, *Mallûen*. Primogenitus, natu major, *unen votm.* 846. Natu minor, natu minimus, *inan.* 755. Nothus, adulterinus, spurius, *tapmtu*. Suppositius, *huelu elknoel*. Uxor præcipua, *unen domo*. cæteræ, *inan*. Gemellus, geminus, *epuntu*. Orphanus, orbus, orbatus parentibus, *cunùval*, *cunival*. Projectius, expositius infans, *vuguipra*. Adulta ætate, ætate adultus, proiectus, provecta ætate, *temlu*. Filia nubilis, viripotens, jam matura viro, & nuptiis tempestiva, quam quis habet sub sua potestate, *dea*. Virgo, puella, virguncula, *ullcha*, *ulcha*, *hue mallûen*. 772. Cælebs, innupta, soluta, *llud*. 770. Uxoratus, conjux, nupta, uxor, *pinomgelu*. Prægnans, gravida, foeta, *vuguin*. Puerpera, enixa, *conilu*. Vir impotens, *huichob*. Mulier, *mlo domo*. Hermaphroditus, *atai*, *nata*. Viduus, *lantu* Vidua, *lanpe*. Eunuchus, *entucudan*. Exoleta virgo, superadulta, ætate provecta, *cudepra*. Anus, *cuse pllu*. Homo bonus, integer, probus si quisquam alias, *nomche*. Mulier honesta, bonæ famæ, *nom domo*. Vafer, veteratus, callidus, subdolus, versipellis, sceleratus, *nua*. Parasitus, scurra, *ayecahue*, *tafma*,

tafma, chafma. Parum utilis, muna huentu. Ineptus, inutilis, *pepilnochi rume.* Famulus, qui parum est usui, *alta hueni, ella hueni.* Servus, cujus opera in multis commoda & opportuna est, in multis usui, multas utilitates affert: frequenter ejus opera utor & industria, *cúme huentu.* Timidus, inhabilis, ineptus, *cúgen.* Sic esse, *cígenn* 715. Amicus, familiaris, necessarius, *hueni, cachù.* Sodalis, contubernialis, *cúlla.* Amici intimi, qui semper videntur simul, *mürhuen.* Res, negotium, novitas, *dgu.* Res dubia, ambigua, *duamclengechi dgu.* Res nova, inaudita, admiranda, ostentum, portentum, monstrum, prodigium, *perimon, perimontu, perimol.* Hæc videri, apparere, *perimoln, perimontun.* Res ridicula, festivitas, facitiæ, lepor, urbanitas, suavitas, *bureu, bucheu.* Res ingrata, inamœna, injucunda, disdiscens, *cíilu.* Res foeda, turpis, deformis, tetra, mala, *alta.* Adagium, paroemia, proverbium, *dičum, sententia, dugu.* Felicitas, fortuna prospera, secunda, *peuma.* Qualis, *inei, chem, chuchi, chumgelu.* 267. Talis, *vei, veichi, vemgelu.*

515. Esse acerbum, durum, austерum, immite, *ritan.* Asprum, scabrum, *cugon.* Crudum, durum, *tencùl, tenql.* 840. Blandum, molle, *nùvan, yavúnolu.* Lene, sua-

ve, *pantuigen*. Bellum, pulchrum, elegans, *aibinn*. Lubricum, *meyudgen*. Leve, levigatum, *lludgen* 770. Clarum, patens, evidens, apertum, *chagalen*. Certum, compertum, minime dubium, *leū*. Cavum, inane, vacuum, *huellin*. Durum, permanens, *iavu*. Conjunction, adjunctum, affixum, inhærens, *vl*, *vùl*. 688. Depressum, simum, *chapúd*. Planum, æquum, *illaf*. Æquale, planum, ad perpendicularum, *chaú*. Concavum, cavum instar tegulæ, *Chollof*. 702. Instar pyramidis, *pidcun*. Præceps, devium, *lar*. Immundum, sordidum, spurcum, foedatum, inquinatum, *cupúd*, *por*. Robustum, *allca*. 12. Bonum, cùme, domo. 516. Malum, *huera*, *huentu*. 516.

516. Exempla. *Chemchi dgu gei*, quid agitur? quid novi? quid novi accidit.

Cupalbige veichi chem, affer illud, nescio quomodo dicam, appellem, vocem.

gelai ca dgu, mi pùteleal mo chei, mi tû-yûleal mo chei afnochi tipantu mo, non datur medium: aut in inferno æternum ardendum, aut gaudendum æternum in cælo.

Chupiauquei Curùlemu, qui rumor increbescit, quæ fama vagatur de Curùlemu.

gùman gei vachi dgu, dolendum profecto.

Aiengei vachi dgu, risum movet ista res.

Piam dgu, *piam*, *piam*, totum hoc leve

efl

est & nugatorium, falsa hæc sunt & inania,
meri rumusculi, mera fabula.

Ladcún ella que dgu mo, tot adversa mihi
tristitiam pariunt, mœrore me afficiunt, la-
crymas mihi exprimunt.

Muchai vemgei ta ni union ella que dgu,
fortuna nihil est inconstantius, quod cuiquam
potuit accidere, cuivis potest.

Inaleuign ella que dgu, felicem hoc malo
me, nisi alia succedant, abyssus abyssum
invocat.

Venten dgu gelai, nugæ, mira de lente.

Coilla dgu no, quidu ni peelchi dgu, a ve-
ritate non abhorrere illa, testes mihi sunt
oculi, meis oculis egomet vidi.*

Leū quimm, certe v. certo scio, comper-
tum mihi est, compertum habeo explora-
tumque.

Ca dgu tva, hoc est aliud, longe aliter,
longe, multo secus.

Allcùpamelan veichi dgu, nunc primum
hæc accipio, nunc primum ad aures meas
hæc fama pervenit, novum hoc mihi est &
inauditum.

Pivallai tva, non est mentione dignum.

Yemein ca dgu, pergamus ad alia.

*Afpe vachi dgu, huenu prape, pu pülli co-
nai v. conpe*, hanc rem silentio tegamus, ob-
literemus, omittamus, oblivione deleamus.

Piquei ta dugu, est in proverbio, dicit
paroemia. Pe-

Pelabin vamgechi huentu, talem hominem non vidi.

Mú huentu, Magnanimus, magni æstimatur, magno in pretio habetur.

Mu Che, Nobilis, illustri genere, natalibus clarus.

Epui ta ni ad, utraque manu agilis.

Requine duamgechi che, homo uni rei intentus, pluribus intentus minor est ad singula sensus.

Aldù vanei ni nemel, est in illo Auctoritatis plurimum, magnam habet auctoritatem, valet auctoritate: vir gravissimus.

Aldú vanei ni piuque, magnanimus, animi excelsi.

Adcageprai ta che, alii fementem faciunt, alii metunt.

gamno huentu, homo nullius momenti, pretii, utilitatis.

Mleprachi che, nos numerus sumus, & fruges consumere nati.

Inche cam aiecahuegen v. inche aiecahuegen cam chi, an ego parasitus aut scurra, ut tibi risum moveam, excitem.

Cachùgebin, est meus amicus, familiaris eo utor familiariter.

Huema conilu, Primipara.

gamno cullin, res exigui valoris, pretii, parvi facienda.

Ta ni gamno, *ta ni pichi que gamno*, meæ reculæ, mea curta supellec.

Domo anil, glastum bonum.

Huentu anil, glastum malum.

Domo cal, lana bona.

Huentu cal, lana mala.

Domo coyam, robur alba, quæ bene & facile ardet.

Huentu coyam, robur rubra, quæ fere in fumum abit. ita præter communem aliarum Nationum opinionem fœmina veluti magis perfecta, aut minus imperfecta, antonomastice vocatur *domo* bonum: mas autem *huentu*, malum. *Alca piriña*, frenum diuturnum.

Allca espuela, calcaria permanentia.

Yavú cura v, cusa, lapis durus, tempori ac conatui resistens.

Inei em? quis est?

Unen, primus.

Unege, præcede.

Unelei, stat primo loco.

Unelepai, prior venit.

Eimi inageimi, tu sequeris.

Epugentu, primus a primo.

Cùlagentu, primus a secundo.

517. CAPUT II.

DE DOMO EJUSQUE PARTIBUS.

Domus, ædes, domicilium, *ruca*. Familia, gens, genus, *rucatu Che*. Casa, domuncula, ædicula, *tavú*, *mlehue*. Domum ædifico, construo, exstruo, fabrico, fabri-cor,

cor, erigo, condo, *rucatun*. Casa ex ramis ad tempus confecta, *púto*, *cúni*. Umbraculum ex frondibus constructum, *llauvütu*. Umbraculum quærere, eo se recipere, *llauvütun*. Septum arundineum intra domum in loco privato & separato ad quædam conservanda vel abscondenda fabricatum, *huilli*. Cubiculum, conclave interius, secretius, *catiúntcu*. Ligna domus inter se commissa, ruditus domus tignis & trabibus informata, ruditus coagmentatio domus, *cùpl.* 717. Columna, fulcrum, *ùnco*, 855. Columnam erigere, collocare, *úncoln*, *úncorn*. Lignum in duo brachia se superius extendens, dividens, *chaúin*. Paries, *pirca*, *tirca*. Paries terreus, solidus, *tnùn*. Illum terram contundendo conficere, *tnúnn*. Luto aliquid linire, contegere, delutare aliquid, *huilan*, *huilpadn*. Fulcio, sustentaculum, fulturam addere, *dechun*. Tabula, asser, *cafمامل*. Later crudus, laterculus ad solem exsiccatus, sed non coctus aut igne totus, *tica*. Tectum, *tacun ruca*. Pertica, rami sicci, *huimll*. Illos colligere, iisdem aliquid adimplere, parietem ex illis conficere postea luto contegendum, *huimlln*, *huimlltun*. Fundamentum, firmamentum, basis, *anùl*. Tegula, *chollof*. 702. Tegularum figulus, *chollofvoe*. Calcaria fornax, *chollofmlhue*. Tegulas conficere, *chollofn*.

Do-

Domum tegulis operire, munire, *tacun ruca chollof mo.* Palearum ad tegendam domum manipulus, *concan.* Hos manipulos confidere, *cútùn, cùchùn.* Suo ordine collocare, ligare, *mcúfn.* Suggrundaæ, fuggrundia orum, *cuicuipagi, padal.* Confidere, *padaln, padaltun.* Pars domûs superior, laquear, lacunar, tabulatum, *pdll.* Fenestra, *alelhue.* Fenestella, *chocov, chocof.* Transenna, clathri, clathra ferrea, fenestræ, *caqlcaql.* Rima, rimula, *tou.* Ostium, janua, porta, fores, *ulluin, ullgin.* Lectus arundineus, sponda, *cahuitu.* Cella vinaria, *vinu ruca.* Angulus, *upl.* Domus pars posterior, *chocof, nudo ruca.* Ædium frons, facies, *ad ruca.* Solum, area, pavimentum, *puilli.* 816. Area, impluvium, *lepùn.* Area, ubi frumentum teritur, *lila.* Cors, cohors, stabulum, ovile, *malal.* Turris, *vuta, devu ruca.* Palatium, *aldùn, ulmen, Apo ruca.*

518. Ire de domo in domum, *ruca ruca miaun.* Accedo, devenio, pervenio, advenio, *acun.* Esse, adesse, *mlen.* Ingredior, introeo, intro, *conn.* Immitto, intromitto, *tcun.* Obsisto, obsto, officio, impedio, *catùn* Insperatus, inexspectatus venio, ex insperato, præter opinionem adsum, *ùfcùn-mapan.* Accipio, *taun.* Excipio, recipio, *lloun.*

lloun. Officia in hospitem conferre, illum honorifice excipere, liberaliter habere, tractare, omnibus officiis prosequi, affectari, *dapin.* Sedeo, *anún.* Pono, sedere facio, *anúmn.* Viso, inviso, visito, saluto, *cúchaltun.* Sede surgere, sedem relinquere, a sede recedere; si qua sede sedes, si que est tibi commoda sedes, illa sede sede, nec ab illa sede recede, *anútípan.* Cum bona aliquus gratia abire, discedere, valedicere alicui, *chalin*, *chalitun.* Egredi, excedere, exire, *utun*, *tipan.* 839. Redire, *inautun.* Extrahere, *huitantcun.* 743. Stillicidia habere, stillas per tectum in domum ferri, *oún*, *huaùn.* Tego, operio, occludo, obturo, *togmn.* Tectum, opertum, &c. esse, *togn.* Destrui, dirui, everti, deleri, *lofn*, *llofn.* Ruo, corrue, concido, *tein*, *larn.* Hisco, dehisco, rimas agere, *toún*, *tiùn*, *telolùn.* Hio, rimis, fissuris scatere, *toúmn*, *tiúln*, *tiùmn.* Rima, fissio, *toù.* Hospes, *pellùm.* Hospitio aliquem accipere, suscipere, suis tectis, domo, aedibus excipere. item, diversari, divertere apud aliquem, *pellumn*, *pellumtun.* 800. Pulso, januam, fores pulsare, pultare, *toncùn.* Aperio, recludo, patefacio, resero, item: patere, aperiri, *nùlan.* Patere, apertum esse, alteri aperire, *nlaln.* Claudio, *racùmn.* Januam impetu claudere, *nehuen racúmn.* Claudio, includo, conclusio,

nùrúftun. Clasum esse, *núrúfn.* Fores repagulis claudere, firmare, vecte munire, *dechun.* Repagulum, vectis, *racm*, *racmvoe.* Paterfamilias, dominus domûs, *denco*, gen *ruca.* Intus, intro se adduxit, conjectit, *minu*, *puminu.* Intus esse, *minun*, *minulen.* Intromitto, *minutun.* Extra, foris, foras, *huecun.* Vix ingressus egreditur, vix egressus regreditur, *tipatiþan*, *conconn.* Verrere, *ipùn*, *lepùn.* 761. Sordes, purgamenta, *lepùntu*, *ipùntu.* Scopæ, *ipùhue*, *lepùhue.* Forica, latrina, mecahue.

519. Exempla. *Inei ni ruca tva?* cuius est hæc domus.

gen ruca gen, sum Paterfamilias, domûs possessor, dominus.

Eimi Calvùqueupu mi ruca tva, ad te o Calvunqueupu, hæc domus pertinet, tua est hæc domus.

Yebige tva gen macùn ta ni ruca mo, hanc vestem stragulam porta ad ædes, domum sui domini.

Ape acui, vill teplcaquebi ta ruca, vix domum redux perturbat omnia.

Quine tipantu v. tipantu mo mlelaimi ta mi ruca mo, anno integro absens domo tua fuisti.

Inche ni tuumom v. ni tuuuyeyum v. ni tuuuyen mo v. inche ni tuuuyeyel mo, v. inche ni

tuuuyelmo, v. *inche tuuuyen*, *eimi mlecatumi*, me abeunte tu mansisti.

gelai ta mi chao? *gelai*, adestne Pater tuus? non.

Contuvali Patiru? Patetne accessus ad Patrem? NB. Non pulsatis foribus apud Indos nemo irrumpit nec ingreditur, etiam si fores sint apertæ, sed accepta prius venia & a Domino salutatus & invitatus.

Confahuelaian rume ta mi ruca mo pieimi, juro, promitto tibi me nunquam deinceps in domus tuæ limine positurum pedem.

Pegelhuerumequilmi vau meu, noli redire huc iterum, aditu deinceps prohiberis.

Chumal lagmche cupalqueimi, quare adducis huc homines nequam, latrones.

Anùmrugaun, sibi domum ædificare.

Rumenclei ta ni ruca, ædes meæ stillicidiis patent, scatent.

Pichinma mo mlen, parum disto, absum haud procul.

Reli ta ni ruca, e regione, ex adverso mea domus sita est.

Ta in peniun deumalleit ruca, nos fratres soli & simul domum extruximus, absolvimus, perfecimus.

Ca rucatun, alio migrare, in aliam domum immigrare, sedem, domicilium mutare.

Mlequen ruca mo, sum domi, domi me contineo, intra domesticos parietes.

Utuan pu ruca, redibo domum.

Pu mlei, minulei, minu mlei, est intus.

Cupamelai va meu, non solet huc venire.

Chem quintupaqueimi, quid est quod huc te attulit, quæ te huc adduxit causa? quid tu huc.

Mùtu cara mo, in medio civitatis.

Mùtu mamll mo, supra mensam.

Ta ni umautuqueum mo, in dormitorio meo.

Chillcatuqueum mo, in museo.

Iqueum, triclinium.

Kdaucaequeum, laboratorium.

Incahue, coquina.

Tipatipatiquilmi v. conconquilmi, quiesce, mane in eodem loco, noli vix ingressus exire, aut egressus redire.

Pepi amoam, licet abire.

Pepi cupalaiam, non possunt venire.

Rupaduamlam, nolunt transire.

Ullcùconpái, intravit iratus.

Pinolu tuutui, tacitus exivit.

gúma utun, flens redeo.

Aldùllei ta ni cafal, habet multas arbores unde tabulas, afferes scindat, findat, secet.

Tva ticaibuel llechi, hinc, ex hac materia fient laterculi.

Requintuulpapeimi: re mi quintuulpabin, ad salutandum duntaxat huc veni, & ut tu meos, ego consoler labores tuos.

Pepapranu, perperam, frustra ad me vindendum venit.

Quintuquen ta ni eluam, hospitium, diversorum quæro.

Acule, nietuaimi, lloubige, si venerit, admitte, recipe illum.

Pellùmtugechi pin, Hospitium ut mihi apud te sit, si tibi molestum non est, rogo.

Huellin gelai? munan gei ta ni munam? munan gei, an datur pro me locus? datur.

Núlabin ullúin, januam ipfi aperui.

Anùmbin, obtuli sedem.

Dugubin, ipfi sum locutus.

Cùme dgū pibin, comiter illum appellavi.

Túyùbin, ipsius gratia ludicum egi.

Peupabin, ipsum invisi, visitavi.

520 Domûs Supellex.

Lectus, lectulus, stratum, gùtantu. Sternere lectum, gtantun. quod fit colligendo gramen vel herbas, quibus dormiens incumbat. *gtan*, gramen. Fulcrum lecti, cahuitu. Cunæ, cunabula, incunabula, *dcha*, cùphue. 717. Storea, teges, tegeticula, *dami*, llami, *llapin*. Pavimentum storeis tegere, sterne-re, *damin*. Pellis, corium, quod fit pro lectulo, *huaquin*, nonque. Cervical, metl, metlhue 778. Pulvinar, nonque. Tegumen, tegumentum, integumentum, operimentum, *tacun*. Pecten, *rumca*. Scopæ, sco-

scopula setacea, lepùhue, ipùhue. Rigo, ir-
 rigo, *queipllcon.* 518. *Cantharus, ampho-*
ra, urna, can, metahue. *Cantharus niger,*
purunco. Vas ligneum ad bibendum, *mal-*
hue. Luteum vas, *rau charu, pele charu.*
 Vitrum, *lilco* Olla, *challa, llupùg, dgoll.*
 Olla, in qua potus coquitur, *cúlilhue, clilue.*
 Olla, in qua servatur, *huicun* Olla in sum-
 mitate fracta, cæterum non inutilis, *huilpe-*
gelu challa Dolium, hydria, cadus, *carca,*
meseg, mencuhue. Vas in qua servantur el-
 culenta, *rebún* Lans, catinus, paropsis, ca-
 tillus, catillum, orbis, discus, patina, *lican,*
pichi, iod pichi, vùta, iom vùta lican. Discus
 luteus, *lican* Discus ligneus, *ralli,*
 tonco. Discus luteus major, *lupe.* Pollu-
 brum, malluvium, *leupe, naucuhue.* Can-
 tharus pictus, elegans, *huirin, huijin can.*
 Cochlear, cochleare, *huitú, huiti.* Coch-
 leare majus, tudicula, *vùta huiti.* Culter,
 cultellus, *huinu.* Salinum, salillum, *chadi-*
hue. Calathus, quasillus rebus solidis me-
 tiendis, & liquidis purgandis, secernendis
 que destinatum, *chaihue.* 554. Colo, per
 qualum aut cilicum liquorem purgare, item.
 eliquo, liquorem ex uno vase guttatum in
 alterum effluere, *chaitun, chaihuetun.* Fari-
 nario cribro succernere, farinam subcernicu-
 lis purgare, excutere, *chunidn.* Incerni-
 culum, subcerniculum, pollinarium, cribrum

setaceum, *chunidhue*. Mantica, hippope-
ra, bulga, saccus, *hualca*, *llaban*, *tarintcu*.
Marsupium, crumena, *yapau* Gladium,
cultrum acuere, aciem ad cotem ducere,
idan, *llimentun* Cos, *ida*, *llimen*, *llimen-*
cura 768. Molæ lapis inferior, *cudi*. Su-
perior, *numcudi*. Scopæ ad volvendum,
revolvendum, aliquid in orbem versandum,
rugi.

521. Esse necessarium, necesse, *pitun*.
Egeo, *duamn*. Jaceo, hic jacet Regum ma-
ximus, hic situs est, sub hoc lapide ejus offa
teguntur, quiescunt, *mlen*, *cudulen*. E le-
cto surgere, *vutan*. Cubo, recubo, recum-
bo, *cudun*. 711. Concubo, *cudumn*, *cuduln*.
Obliquo corpore recumbere, *tierclen*. Stri-
deo, *cùguirn*. Scindo, seco, cædo, abscin-
do, refeco, amputo, *catùn*. Aciem gladii,
cultri, aut vasis labrum curtatum, diminu-
tum esse, *huilefcun*. Gladium, cultrum acu-
ere, *yúgmñ*. Mola, lapide molere, *glircùn*.
Veho, porto, adveho, aveho, fero, *ien*, *yen*.
753. Evacuo, depleo, exhauro, vacuum
facere, *huelliln* Demitto, *nauùmn*, *nacmn*.
Mitto, *yevaln*. Missito: crebro mittere, *ye-*
valmn, *yevalquen*.

522. Exempla. *Ta ni gamno*, *ta ni pichi*
que gamno, res mea familiaris, mea curta
fupelle.

In ei ni molleel vachi cullin, quis his rebus, mercibus indiget, cui his opus est.

In che ni monoal mai, ego illis non indigo. 92. 93.

Mnatubige veichi lican, agedum, quid moraris, abssume ferculum tuum.

Ralli deumaimi cafcaman genolu, fecisti, perfecisti discum ligneum, quamvis non sis faber lignarius.

Chum cofque catuabun v chum catucofqueabun genochi huinu v. genochi huinu mo, qua ratione scindam panem absque v. carens cultro.

Willavalge quine can pulcu, mitte petitum amphoram vini, cerevisiae

Tva mencuhue pulcu ni acumom, in hoc vase allatum fuit vinum.

Yecupamn, venite acceptum, accepturi.

Mlei rau ta ni mldgollam, dgoll ta ni mlam v. mladium, habeo cretam, unde ollas conficiam.

Cullintuabige Huenumilla quine chaihue murque, Huenumillæ modium farinæ tostæ solve. 472. 473. 437. 438. 439. 452. 554.

523. CAPUT III.

DE TEMPLO ET REBUS SACRIS.

Colo, veneror, vereor, revereor: Reverentiam alicui præstare, exhibere, honorem habere, ùfchin. 844 Precor, preces fun-

dere, recitare, *amomarin.* 680. Sacrum, res divina, Missæ Sacrificium, Liturgia, *Missa.* Rem sacram, divinam facere, Missam celebrare, Sacris operari, cælestem immolare Hostiam, Sacrificium facere, peragere, *Missapin, Missan.* Sacrum solemne, vúta *Missa.* Missæ Sacrificio ministrare, Sacris inservire, cooperari, *Missapiclon.* Audire Sacrum, Sacro interesse, *allcù Missan.* Aliquem de peccatis audire, confessionem ejus excipere, *allcùn Confession, allcù Confessalun.* Infantem lustrali aqua tingere, immergere, abluer, conspergere, profundere, facro fonte lustrare, baptismate initiare, expiare, *bautizan.* Sacra synaxis, sacrosancta Communio, *Comunion.* Cælesti pane se reficere, Eucharistiam accipere, sacram synaxis suscipere, recipere, *tavn ta santa communion.* Sacrosanctam Eucharistiam alicui porriger, ministrare, dare, *elun Comunion.* Transmutare, transubstantiare, in rem aliam convertere, *dullan.* 642. Me do alteri ut ab ipso comedar, *eluutun ta ni iael v ial v. ilelcaun.* Sacrum initiale primum, hue *Patiru ni quine Missa v. unen Missa.* Piaculare sacrum, curú *Missa.* NeoMystes, hue *Missan Patiru.* Altare, *Missapihue, Missaqueum.* Liber Missalis, *Missan chillca.* Peccatum, *huerilcan.* 742. 743.

524. Exempla. *afentubi ta DIOS,* Deum
 O.

O. M. abjecit: confregisti jugum meum,
dixisti non serviam.

*Pepi amomarilaiaimi v. rupallaimi quine
amomariequeum*, non poteris persolvere, re-
citare unum Rosarium.

Quítechi allcú Missapalaiabuimi rume, fieri
possit, ut ne una saltem vice Missæ Sacri-
ficio affistas?

Tenpan Missa mo, opportuno tempore
ad Sacrum audiendum accessi.

Coni Missa, Missa cœpta, incepta est, Sa-
cerdos Sacrum inchoavit, aggressus est.

Tipai Missa, Missa est, est finita, Sacer-
dos Sacrum jam absolvit.

*Missa Patiru santo nemel mo dullabi ta cof-
que JESU Christo ni muñinanca meu*, Sa-
cerdos verbis Confacratonis panem in ve-
rum JESU Christi Corpus transubstantiat.

glamun ta ni huerilcan mo, Tædet me,
vehementerque pœnitet peccati mei.

Huema laiabun pin v calli lachi pin, hue-
rilcalan v. huerilcahuelaian mai, malo mori
quam peccare.

Reliqua ad hoc Argumentum pertinentia
V. in Parte tertia a No. 575. usque ad 676.

525. CAPUT IV.

DE FORENSI CURIA.

Prætor, urbis Præfectus, *Toquicaraque-
lu*, *Toquicaravoe*, *Toquicarachi*, *Toquicara-
quechi*,

quechi, Toquicaragechi che. Judex, *Apo*, *toquiquelu*. *Justitia, æquitas, mupin toquin*. Tribunal, *Toquin*. Altum tribunal, *vùta toquin*. altius, *iod vùta*. supremum, *mu vúta*. Territorium, jurisdictionis tractus, *Toquitu mapu*. Lis, causa, controversia, *duam, dgu*. Consilium, monitum, reprehensio, *glam* Res occulta, secreta, abscondita, *llum*. Inquisitio, disquisitio, *inarumen*. Rogatio, interrogatio, percunctatio de re nova, *ramtudgu* Delictum, huerin, *huerilcan*. Debitum: *culliae uhuem*. Damnum emergens, *cutancaun 714*. Mos, consuetudo, usus, *ad*. Mos Regionis, Provinciæ, Regni, *ad mapu*. Lex, mandatum, præceptum, jurisdictione. Item: mandare, præcipere, *toquin, toquiln*. Poena Talionis, Cascus Cascam dicit, dignum patella operculum, *taflonco, chaflonco*. Recta sententia, judicium æquum, *mupin toquin*.

526 Culpam, crimen in aliquem conferre, derivare, conjicere; transcribere;noxiam alicui adscribere, attribuere, *adelcan*. Os obvertere, e regione, ex adverso confistere, *adman*. Accuso: agere, facere reum; crimen alicui objicere, deferre nomen alijcujus, in jus, in judicium aliquem vocare, *tcun, tucun, nùmun, dallumtun*. Celo, occulto, tego, clam aliquid habere, *tacun*.

Ex-

Exploro, comperio, deprehendo, *inadgun*,
dqmn. De aliqua re edoceri, notitiam ha-
 re, aliquid ad aures pervenisse, delatum,
 perlatum, allatum esse, *hueun*. Aliquid esse
 manifestum, clarum, perspicuum, apertum,
 minime obscurum, *pinalen*. Manifesto, pa-
 lam, aperte, *pina*. Voco, arcesto, accio,
mtmn. Quæro, interrogo, exigere ratio-
 nem de aliqua re, *ramtun*. Respondeo,
 responsum dare, præbere, *tafdugun*. Dico,
 aio, loquor, *pin*. Affirmo, affero, assevero,
 asseveranter affirmo, *maipin*. Insuffrare
 alicui: in aurem aliquid alicui dicere, *caf-
 cùlun*. Nego, abnego, denego, inficiar,
 inficias eo, *huabùln*, *mayen*. Testis, testem
 esse, *vutalen*. Commentatio crimine ali-
 quem petere, scelus in aliquem invidiose
 comparare, conferre; calumniis me oppri-
 mere conantur, *vutalcoilladgun*. Refero,
 narro, recenseo, *nútann* Historia, narra-
 tio, apodus, fabula, *nútam*. Merum com-
 mentum, fabella, *epeun* Fabellis delectari,
 fabularum auditione duci, capi, *epeuduamn*.
 Interpretor, expono, explano, explico,
entudugun. Interpello, *ecun*, *eculn*. Ob-
 turbari, hærere, *ecun*. Insto, urgeo, per-
 sequor, argumentis veritatem elicere, ratio-
 num pondere exprimere, *dan*. Resistio,
 obfisto, repugno, se opponere, *chaùtun*.
 Denuntio, *tculn*. Alicujus res gestas vitu-
     pera-

perare, reprehendere, fugillare, pro super-
 vacuis elevare, vitio aliquid vertere, crimi-
 nis loco objicere, *ùchan*. Impedire, pro-
 hibere controversias, contentiones, discor-
 dias, *catúdgun*. Fide, patrocinio, præsi-
 dio alicujus uti, *poulun*. In aliena se infer-
 re, intrudere; non vocatus ades; & sine
 suffragio censuram geris, *conumtun*. Ne-
 gotium urgere, excitare, fuscitare, alere,
 fovere, *inagion*. Protego, defendo, tueor,
 auctoritatis suæ clypeo tegere, munire,
chaütunman, *piauln*. Pro aliquo dicere,
 causam alicujus agere, partes alicujus fusci-
 pere, *dugunman*. Deprecari, intercedere
 pro alio, *ufchindugunman*. Negotium di-
 rigere, componere, *ritomn*. Adipiscor,
 nanciscor, consequor, obtineo, impetro,
 conata perficere; voti compotem fieri, rem
 ad exitum perducere, *huifn*. Vincere in
 contentione, compotem voti fieri; evadere
 invitis, reluctantibus, gementibus inimicis,
mann. Vix non obtainere, *ampeln*. Non
 perficere, non obtainere, malum exitum for-
 tiri, *huelen*, *huera tipan*. peritiam in agen-
 do habere, consequi, *adln*. Invenio, re-
 perio, deprehendo, *penmaln*. Convinco,
 coarguo, *nopin*. Mando, jubeo, volo, im-
 pero, *pin*. Prohibeo, veto, *catütun*, *catú-
 man*. Deponere argentum, vestem, &c.
 apud aliquem, *rann*, *ranknon*. Aliiquid ali-
 cui

cui injungere, mandare, commendare, committere: curam illi delegare, demandare, *eln*, *elvaln*. 723. De pretio cum aliquo pacisci, convenire, *daqueln*. Mitto, lego, *huercún*. Opus, necesse, necessarium esse, *pitun*, *pnegen*. Facio, efficio, fingo, effingo, formo, *múln*, *vemn*. Factito; crebró, saepe facere, *vemtun*. Utique, ibo utique, non committam ut absim, *mutu*, *mu-*
llin. Desino, cesso, desisto, omitto, supercedeo, *ucaln*. Recupero, exigo, repeto, *dupen*, *umopitun*. Reddo, restituo, *unotun*. Solvo: Creditoribus satisfacere, aes alienum solvere, aere se alieno levare, liberare, versuram facere, *cullinn*. Trado: traditio, *uln*, *elun*. Accepero, consentio, *eia pin*, *mai pin*. Finem facere, fortiri: acceptilatio, apocha, *mulpuntun*. Vincere, causam obtinere, prome judicatum est, superior a judicio discessi. Item: subjicio, subdo, subigo; in suam ditionem aut potestatem redigere, *gan-*
con, *gancoln*.

527. Exempla. *Pichi*, *vuta*, *iom pichi*, *iom vuta*, *mu vuta* *Apo*, Judex ordinarius, delegatus, subdelegatus superior, inferior, parvae, magnae, minoris, majoris, supremae jurisdictionis.

Toquivalnolu, incompetens, incapax Dominii, Jurisdictionis.

Eimi

Eimi mi toquia bubiel gebutu ta mapu, ventalia bue huenevoe, si tu Rempublicam gereres, administrares, clavum Reip. teneres, moderareris; non profecto effet tanta furum, latronumque multitudo.

Toquivalaimi, iudignus es, qui aliis præfis, præficiaris, justitiam ministres

Mapu dgu ta ni pepilmageal pu Huinca ta ni duam llechi, officium Hispanorum est res Indorum recte & bene constituere.

Inche toquia bin vachi dgu, hanc rem in me recipio, mea fide suscipio, ego periculum præstabo, si res perierit.

Inche daquelgen, hæc res meæ curæ & diligentiae commissa est.

Cûme que Apo uâau toquibign ta ni pu Che, Rectus Judex omnibus & singulis æquus est, expendit cujusque merita, personam non curat, non hominis specie aut benevolentia sed æquitate & virtute ducitur, dignitati ac meritis cujusque favet, non personæ.

Inche getui vachi dgu, hæc res ad me devoluta est, hoc negotium, hæc causa.

Eimi daqueleimi vachi dgu, hujus rei curam tibi delego, demando, committo.

Inche ni toquin v. toquibin tva, hoc ad meum tribunal pertinet.

Eimi mi duam tva, eimi elvalgeimi, da quelgeimi, tibi hoc onus injunctum est, hæc

per-

persona imposita tibi est, has partes suscepisti, subivisti tu.

Inche gen te v gen cullin gen, hoc ad me attinet, pertinet, spectat.

Inche veimo conumtuqueland, *vei peabi ta Aþo*, noli me in hanc turbam vocare, ne me in tricas istas conjicias, ego in illa non me induco, infero, haec ad superiorem spectant.

Pehuelaiabun v. pehuelaiaiabun vachi hu-
entu, ugechi renmabi ta ni duam, utinam illum hominem nunquam videam deinceps: unius tantum negotii est, uni rei, nec pluribus intentus est.

Chumal vau compaimi, ta mi piel molai
vachi dgu, imperitus apud doctos judicium quid interponis tuum: cur non vocatus ades, & sine suffragio censuram geris? tua sententia hac in re nobis opus non est.

Eimi molan, mihi te opus non est.

Eimi rume molai vachi dgu, nec tua opera hac in re indigemus, non est, quod hac de re sis sollicitus, non est quod de hoc labores.

Lagnvalger, homicidii illum accusant.

gehuelai dgu vachi huentu, non invenio causam in hoc homine, absolutus est.

Pigen tva, vulgo dicitur: ita prædicant, ea fama vagatur, hoc in omnium ore & sermone versatur.

Mi pigeñ tva, haec rumor de te spargit,
hic

hic sermo de te dissipatur; si ea quæ de te rumoribus afferuntur, certa sint, nec temere dissipata.

Cheu pegei vachi dgu, ubi accidit, unde scitur, constat? quis dixit.

Chumtubin, vamgechi pilelcaeneu, quid illi feci, quod ita de me loquatur.

Adtubi ta ni coillatual, est mendax, mendaciorum architectus; suis mendaciis illuminat quam plurimos.

gelai, falsa hæc sunt & inania, a veritate abhorrent, tota res mendacio nititur.

Catútubimn ta mn pillelleteu, curam habetote famæ, bonique nominis.

Iom duguguilmi, tace, silentium! sufficit, satis est.

Tculbin Apo mo, illum accusavi apud Prætorem.

Inarumegei ta ni huerilcan, *ta ni huerilcamom*, jam de ejus delicto inquiritur, fit inquisitio, studiose inquirunt in ipsum & ejus complices.

Digmyecuúmegequei ta ni huerin, ipsius delicta jam patefiunt.

Digmgei ta ni huerilcan, ejus scelus compertum & exploratum habetur, est sceleris manifestus, in scelere deprehensus.

Chagalei, est clarum, apertum, planum, res nota, manifesta.

Quimnoel cam chi? res est minime obscura,

scura , perspicua , luce ipsa clarior , adeo aperta est & illustris , ut in dubium vocari non possit ; est notorium .

Teye mlebui , ille est testis , ille præfens aderat .

Mi vutalen mo , eimi vutalebuimi , oculatus testis es , coram aderas .

Quimcloen , allcùcloen , te attestor , testem te do , adhibeo , appello .

Allcùtulen vachi dgu , audio , accipio , ex-audio , aures præbeo , pronis auribus accipio , ausculeo .

Piyecuùmege , incipe , dicendi initium fac , dicere aggredere , prosequere .

Manchaquechi duguge , ne tam celeriter verba expediās , non tam rapido orationis cursu , non tanta volubilitate linguæ .

Chem iom piabun , quid dicerem amplius .

Pivallai , non est mentione dignum

gelai catùdgualu , an nemo est , qui istos contineat , pacem inter istos procuret , hos ad concordiam revocet .

Mupiqueimi , vere , verum dicis : suadet hoc ratio , hoc est rationi consentaneum , cum ratione conjunctum .

Inche gelai , inche mo gelai , absit , non velim , nec feram , ut me talibus anumeres .

Mlei ad mapu , invaluit hic mos , increbuit hic usus & consuetudo , more majorum ita comparatum est , id jam usus & con-

fuetudo suscepit, obtinuit, id in consuetudinem venit: haec indulta consuetudo est, solemnne istuc est, usu & consuetudine receptum.

gelai ta in mapu meu vamgechi ad, talis mos apud nos non est.

Aiülabimn vachi mapu ni huera ad, v ad mapu tva, nolite conformari huic seculo.

gehuelai ulchen v. ulcheun, mos vendendi vel emendi personas jam non viget, perseverat, licet.

Adtulabi vachi dgu ta in mapu v. quimlai, hoc in mea Patria nescitur, non servatur, tenetur, vim, robur non habet.

Quinei v. quine gei ta mi ramtuabin, unam rem te rogo, interrogo, ex te quaero, sciscitor, percunctor.

Numuntcugeaimi ta mi huenemom v. mi hueneuyemom, furti te reum agent, facient, furti tibi crimen objicient.

Ucalel cullin, bona derelicta.

Nehuenmoquelai vachi dgu, gnen mtn mo mlei, hic ingenio magis, quam viribus opus est, arte non Marte.

gelai ta ni chaftunmaiaeetu, hominem non habeo: deest ad quem tanquam ad aram configiam, qui me adjuvet, protegat, tueatur.

Chaftunmabige ta mi pu caine, Jesu Christo ni piel mai, diligite inimicos vestros, ait Dominus.

Ui mtetun v. mtenn v. mtepun cufamom-tulbin, summis viribus egi, ut illum liberarem.

Inche ni pepilque vill mlan, laborabo pro viribus; quantum possum præstabo; conabor quantum in me est, acerrime contendam, quoad potero dimicabo.

Mi venn vemaimi, quantum potes enitere, conare, perfice.

Ui elubiel eluabin, dabo quod v. quando potero.

Glamchealu huema glamufe, monendus ne moneas; qui alium accusat, a reprehensione ipse immunis fit.

Llumpe veichi dgu, ne foras mittas, secreta serva, nemo reficiat.

Huivi v. huifi dgu, jam res est composita: lis ex pacto & convento dirempta.

Huele duamn em! oleum & operam perdidisti; amici omnia perdidimus.

üdengei ta mi chaütunman, optime rem tuam gessisti, acerrime pro te pugnasti, minime tibi defuisti.

No duguimi, concinna fuit & elegans tua oratio, festiva, compta, & tempestivis jocis aspersa, peracutisque sententiis condita.

Aldú elugevalimi, dignus es, qui amplissimis præmiis decoreris, afficiaris, donec ris. 420. 422. 498. 499. 500. 516. 484. 486. 489.

528. Reorum Supplicia.

Quæro, investigo, indago, *quintun*. Strepitum edere, *ialalcaun*. Observo, opplerior, præstolor, *lloftun*. Promptum, expeditum, paratum esse, *llpan*, *llpalen*, *lloyun*. Sequor, insequor, subsequor, vestigia alicujus premere, vestigiis insistere, *inan* 373. Vestigiis aliquem sequi, persequi, insectari, *inapran*. Persequor, oppugno, vexo, exagito, *datun*. Vestigia alicujus persequi, illum diligentissime pervestigare, *inarumen*, *inapnon*. Assequor, consequor, *din*, *ditun*. Inveniri, reperiri, *pegetun*. Arripio, prehendo, apprehendo; unguibus, unco, ambabus manibus tenere, *gtun*. Prendo, teneo, capio, anſam arripere, manum injicere, *huichan*, *huitan*, *huichatun*. 743. In carcerem conjicere, condere, mittere, ducere, *deftun*. Funibus aliquem ad columnam alligare, *tarin*. Custodio, servo, *elcan*. Ob oculos habere: hoc tibi curæ sit, in hanc curam incumbe, *quintunien*. Multis miseriis & ærumnis premi, opprimi, fortuna uti infensa & iniquissima, *piaun*. Traho, rapto, *huitdn*, *huiȝdn* Minor, minitor, minas adhibere, jactare, *aneltun*. Clava aut fuste contundere, *dafcan*. Scutica, flagello, fuste, baculo iustum infligere, *huivùln*. Fuste aliquem cædere, percutere, verberare, contundere, *mtann*, *mtancùn*, *dafcan*, *mamlltun*.

mamlltun. Torqueo, crucio, excrucio, dis-
crucio, excarniflico, *cutantun.* Punio, ple-
cto, suppicio aut gravi poena aliquem affi-
cere, supplicium de illo sumere, in illum ani-
madvertere, *hueracan.* Flagello, verbero:
multi in Christi patientis memoriam flagris
se cædunt, in se ipsos acriter sæviunt; funi-
culis, ferreis tribulis insertis, dorsum lace-
rant, cruentant, *tpun.* Vibex, vibices su-
peresse, exstare, *popofn, popofcùn.* Vincu-
lis hominem solvere, exsolvere, exuere, li-
berare, eximere, expedire, e carcere emit-
tere, dimittere, *leln, ledcùmn, lelcùmn.* In-
genuum & sui juris esse, nulli obnoxium,
liberum esse, *lludn.* Exilio hominem mul-
tare, in exilium mittere, exigere, ejicere,
nobilem virum relegate, proscribere, aman-
dere, deportare, omni Gallia Romanis v. Ro-
manos interdixit, *giuntun.* Aliquem aliquo
ejicere, *tpuntun.* Fustibus aliquem immit-
tere, intromittere, *metantcun.* Compedes,
milla ecull. Compedibus hominem vincire,
milla eculln. Ferre, proferre, dare, pro-
nunciare sententiam mortis, *lape pin.* Ad
mortem damnari, *lape pigen.* Suspendo,
suspendio vitam finire, *niduhuen.* Semet-
ipsum suspendio necare, *niduhueun.* Sus-
pendo, *pultúln, pltln.* Pendo, *pultùn.*
Suffoco, elido, strangulo, spiritum interclu-
dere, gulam alicui frangere, *gtún.* 733.

529. *Fugio*, fugam arripere, capessere, se in fugam conjicere, fugæ se mandare, commendare, se fugæ vel in fugam dare, fuga sibi consulere, aufugere, *nulln.* Solum vertere, *profugio*, *miticun.* Abdere se in aliquem locum, latebris se occultare, se in latebras conjicere, se in locum abditum detrudere, alicubi delitescere, *llumpun*, *elcantuun.* Occulto, celo, abdo, tego, condo, abscondo, recondo, *llumln.* Clam, clanculum abire, *llumtipan.* Lateo, *llumn*, *llumun.* Sono, sonum reddere, edere, efficiere, *nugoln.* Obnitor, obluctor, *yocúrcún.* Elabor, evadere, effugere, erumpere, evolare, ex alicujus manibus se proripere, imminentि periculo se eximere, eripere, subtrahere, laqueis se exuere, *lefentun.* Volo, velociter currere, *lefñ.* In locum munitum, tutum, in asylum se salvum, incolumem recipere, *montun.* Servo, salvum facere, salutem alicui dare, afferre, in salutem afferre, vindicare, in salutis portu collocare, ex inferni faucibus animas eripere, in æternam felicitatem perducere, *montuln.* Dolores, tormenta, cruciatus patienter, pacate, moderate ferre, ærumnas, labores æquo animo perferre, sustinere, tolerare, *yavulun.* Lassari citra fatigationem, capere ex proprio vel alieno periculo documentum, sapere tempestive, *cufn.* Libertatem acquirere, liber-

libertate donari, lludn. Solutum, liberum
abire, nalgvitipan.

530 Exempla. *Niei vachi huentu ta ni*
datuabiel reche v. ta ni datuabium reche aldün
tipantu mo, habet hic homo causam vexan-
di Indos multos annos, annis quam plurimis.

Lagmtubige, arripe, occide illum.

Lagmtubi, cœpit, interfecit.

Tcubige pu ruca, mitte illum intra domum.

Tanantcubige, ictibus rem age, tunde
ipſi latera, verberibus compelle intrare,

Tpubige, vapulet.

Aiūlabin ta ni tpugeal, nolo flagris cædi.

Tpunmui ta mi nuaiaun, tua nequitia,
flagitia tua, ut vapules petunt, suadent, po-
ſtulant, instant, volunt, jubent, imperant.

Tpugevalimi, mereris verbera.

Puchao tpucaquebi ta ni pu votm ta ni ye-
huenon mo, *ta ni cutantulgen mo mai pelel-*
duamquei, Patres filios suos procaces, impu-
dentes, protervos verberant, verberibus ex-
cipiunt, flagris cædunt, nam quæ dolent,
docent: & vexatio dat intellec̄tum.

Burenien mai, per DEUM parce, ignosce,
supplicium condona, veniam concede, deli-
cti gratiam fac

Rulmen em, chumgeabui, quid agas, cul-
pam meam & agnosco & confiteor.

ni huerilcanon cam chi, habes confitentem
reum.

In aitubige ta mi toquiel, da te ad suppli-
cium, virgis terga da, pænam fuscipe, fu-
stine.

Inche ni mlvalal tva, ego non possum
non facere: jubeor, injussus non facerem.

Tpugeabulu lludtipaimi, vapulaturus, es
absolutus.

Tariniegepeei, jacet in vinculis.

Eimi mo deftugen, propter te his vincu-
lis sum circumdatus, propter te sum missus,
conjectus in carcerem.

Eimi mi vla v. eimi ni vla, tuī causa.

Nehuen mo cupalgen, vi, invitus, volens
nolens huc perductus sum.

Quimabun ta ni huerin, v. *quimabun mai*
gei chei ta ni huerin, vellem scire causam
hujus persecutionis; quid, in quo, contra
quem vel quid deliquerim.

Ta ni nuagen mo piaui, malo male est.

Ta ni cūme chegen mo pltulgpelai, ex vi-
tiis mala, ex intemperantia cruditas, ex lu-
xu egestas.

nua ta ni ad mo ta ni uùintugen ta ni hu-
erintu, llucangei, ingrata est commemora-
tio, quæ videtur exprobratio.

gen hueringelu ta ni Apo, inche ni lonco
mo lludpraellei, nocentis Domini innocens
pœnas luo, solvo, persolvo, dat veniam cor-
vis, vexat censura columbas.

ni huerilcan mo v. ni huerilcaùm mo ta che
tpun-

tpuntugequei alhue ni ruca mo, propter peccata homines in inferno æternis suppliciis afficiuntur, pœnis addicuntur sempiternis, æterna morte multantur.

Ktal mo cutantuquebi huera que pllúpu alhue, Cacodæmones, generis humani hostes, immortales nocentium hominum animas æviternis flammis urunt, torquent, cruciant.

ni cutantugenoam iom cutantugetun em! qui non moritur morte prima, morietur morte secunda; incidit in scyllam cupiens vitare charybdim.

Cùmei cufm v. pelelduamcleum, bonum est ut alieno damno & suo periculo discant, sapiant, cauti sint.

Aiùnolmi rume, ucaltuabimi, lelgeprallei mai lemvalnoel, velis nolis desistes: nam dum complecti multa vis, pauca tenes: sequeris quidem multa, sed pauca consequeris.

Pramuiauquilmi ta mi huerilcan mo, uduamgechi peaimi ta mi lludnoam, noli inepte de peccatis tuis gloriari certus non tibi sic abiturum, quod non abibis impunis, quod haud impune feres.

Cullinmabin ta ni hueriniebel mo, impo- sitam, indictam pro delicto multam v. mul- ctam persolvi.

Eluculliabimi meli huaca ta mi lamüen ta mi huenen mo v. ta mi huenenmom mo, qua-

tuor vaccas forori tuæ pro furto solves, dabis,

Taftueneu em! os mihi obvertit, se mihi opposuit, mihi in faciem restitit.

Taftulabin, in illum non incidi, non reperi, non offendи illum.

Chafloncotubi ta ni huerilcatubiel mo, par pari retulit.

Deuma lludi, jam satisfecit, quod debuit solvit, præsttit.

Quine antuhuebui ta ni núdhueabium, unus deerat dies, ut illum v. se suspendio necaret.

Ta ni núdhuelgeabum, ut suspendio necaretur.

531. CAPUT V.

DE RE MILITARI.

Imperator, generalis armorum Præfectus, *Toqui*, gen *toqui*. 832. Exercitus, copiæ, acies, agmen, linco. Factionis princeps, dux, primipilus, Chiliarcus, tribunus, centurio, &c *gudol*, *lonco*, *Apo*. 498. Castrorum Præfectus, Legionis Magister, *Martin Campo*. Miles, cona. Eques, cahuellutu cona. Pedes, *epu namun*. Gregarius, tyro, chapi. Cataphractus, chìquelclelu. Scutatus, tananalelu. Haftatus, *Huaiquilelu*. Vigiles, excubiæ, vigiliæ, *utintumapuve*. Speculator, explorator, emissarius, *mancan huerquen* Rebellis, perduellis, auca. Hostis, caine. Inimicus, *hueriletue*. Inuria, hue-

huerilcael. Factiosus, *huinca culme.* 712.
 Secta, factio, familia: copiae unius tantum
Caciquii, lof. Turba, *quine lepún.* Coetus,
 cónventus, comitia, *coyautun, coûautun.*
 Conventus generalis, *Hueupin.* Rata por-
 tio, pro rata parte, portione, *eln.* 723. Mu-
 rus, seps, sepes, septum, sepimentum, val-
 lum, palatio, transversa sepimenta, *malal.*
 772. Vacerra, palus, vallus, *mtenquel.* 783.
 Vexillum, signum, insigne, indicium, signi-
 ficatio, specimen, *gnel.* Bellum, *malon.* 773.
 Pugna, *hueichan.* Prælium, dimicatio, con-
 flictus, certamen, *taûtpun.* Hostes in infi-
 diis positi, hostium infidiosa cohors: in infi-
 diis esse, *gnen, gnencan.* In sylvam se ab-
 dere, sylvis se occultare, *lemutun.* Aditum
 hosti præcludere, obstruere, aditu hostem
 prohibere, hostem intercludere, *caturpún.*
 Periculum, discrimen, *cuntiun.* Murmur,
 admurmuratio, *goigoin.* Vociferatio, clam-
 or, certaminis initium, *lùlùlù.* Conflictus
 initium facere, *lùlùlùn.* Strategema, *gnen.*
 731. Arma, armatura varia, *nùlin.* Tela,
 jacula, missilia, ensis, gladius, aliaque ex
 chalybe, *chùquel.* Tormenta bellica, mili-
 taria, ænea, currulia, *mu vuta talca; talca*
carita. 830. Sclopus, sclopetur, sclopus
 longior, major, tubus furcillis librari solitus,
talca, vuta talca, iom vuta, venten vuta &c.
 Pila plumbea, ferrea, *bugl.* Tronare: ex-
 plodo,

plodo; displodo, *talcan*, *talcatun*. Ensis,
 gladius, *panilhue*. Acinaces, *corvo*. Scu-
 tum, parma, cetra, *tanana*. Colobium fer-
 reum, scorteum, ex pelle bubalina, *tucutu-
 cu*. Galea, cassis, capitum scorteum, *que-
 me*. Lancea, hasta, sarissa, pilum, gesum,
huaiqui. Hasta, lanceæ hasta, *coel*. Arcus,
huepll. Sagitta, spiculum, *pùlqui*, *plqui* 809.
 Funda, scutale, *huituhue*, *huitucurahue*. Cla-
 va, *loncoquillquill*. Harpaustum, *uno*. Duo
 lapides rotundi corio involuti, & utriusque
 funis extremitati fortiter & fideliter alligati,
laque. Tendicula, decipulum, decipula,
 machina irretiendis aviculis, aut bestiis ca-
 piendis comparata, *huachi*. Murices, tri-
 buli, *copin*. 708. Subiectio, servitus, *ufchin*.
 Pax, *anún*. Pacem sancire, constituere, sta-
 bilire, in gratiam & amicitiam restituere,
 ad mutuam concordiam redire, *anumn*.
 Summa pace frui, nullo bello turbari, in
 summo otio vivere; est in toto regno diu
 turna pax, & longa a bellis quies, *anun
 mapu*, *pailla mapu*.

NB. Indi Chilenses tribus præcipue de
 causis celebrant sua comitia, quæ propterea
 etiam sua propria sortiuntur nomina. Unus
 ex his coetibus vocatur *coyautun v. coûautun*.
 quando sola una particularis Provincia vel
aillarehue deliberat de pace danda vel ac-
 ceptanda aut rumpenda.

Alter

Alter cœtus appellatur *Hueupin*, & sunt comitia generalia, ad quæ undique ex omnibus Provinciis concurrunt; solentque celebrari, quoties novus Præses seu Gubernator ex Hispania advenit, ut illo præsente tractetur, quid de bello aut pace statuendum sit.

Alius cœtus, qui dicitur *Raguidgún*, est plurium vel paucorum Conventiculum, Conciliabulumve ad deliberandum num suis vicinis inferendum sit bellum, nec ne. 823

In supradictis comitiis solent occidere unum vel plures arietes, qui *Chilihueque* vocantur; suntque proprii Terræ Chilenis, nostris meliores & rariores: His cor extractum mox omnes & singuli suis manibus excipiunt, aliaque familia.

Habent præterea suas Congregationes. Una quæ celebratur pro Infirmis, vocatur que *tafman*: fit ut deprehendatur Author Veneficii, vel saltem ut hic *Huecubu* seu Veneficum tollat: nam juxta ipsorum opinionem ac sententiam omnes Veneficio morimur.

Altera Congregatio *Mavúllboqui*, Scenopegiæ seu festo tabernaculorum non assimilis, celebratur per plures dies, & ad eam undique concurritur: præcipua ceremonia est arbor in medio, unde pendent omnis gene-

generis fila & funes, quos trahentes, retrahentes, adducentes, &c. saltant, tripudiant, pede plaudunt, digitis concrepant, choreas ducunt, mimos agunt, gestus & ejusmodi ridicule effingunt.

Alia demum Congregatio instituitur ad locustas vermesque extirpandos, propterea *apmpiru v. apmpirun* appellata, ad hanc accedentes unusquisque affert, intra ollam vel cantharum quot potest vermes, similiaque: mox ex cinnamomo ingens conficitur ignis, in quem dictos vermes projiciunt: circum ignem tripudiant turba puerorum, juvenesque larvati, & centonibus pellibusque involuti: totoque illo tempore, quo functio durat, nemini edere nec bibere licet.

His addi potest conventiculum, quod *Cunquin v. santa MARIA* vocant: ob quasdam canciones, in quibus de Beatissima Virgine fit mentio, quod ab Hispanis videtur originem traxisse.

Maxima autem in his Cœtibus, Congregationibus & Conventiculis solemnitas consistit in largo & copioso potu, qui ubi cessat, mox etiam cessant reliqua, & unusquisque suas vias abit. *Raquicouau. 823.*

532. Locum alicujus obtinere, alterius vices gerere, personam agere, *huelu mlen.* Vocare, convocare, arcessere, *mtnn.* 783.

Pro

Pro aliquo mittere , per alium arcessere ,
mtuvaln. Mittere , legare , *huerqueln, yevaln.*
 Mittere ad dicendum , *pivaln.* Eligo , deli-
 go , feligo , *dullún.* Munio , firmo , vallo ,
malaln , malaltun. In sumnum evadere ,
 obedientiam negare , nolle obedire , *huentun.*
 Turbas facere , concitare , seditionem con-
 flare , classicum canere , *huentuln.* Homo
 inepte gloriosus , suimet laudator ; minas in-
 anes jactare , *huentuun.* Copias comparare ,
 milites cogere , contrahere , *anùmiaun.* Con-
 juro , rebello , res novas moliri , *tepefcùn 841.*
aucan. 683. Sub ferula , disciplina , sub sua
 potestate habere , *rutanien.* Aciem in ho-
 stem obvertere , *adman.* Inter se jurgantes ,
 jurgio contendentes , rixantes separare , *hu-
 dantun , hudalbin.* Peto , precor , rogo , im-
 ploro , precibus aliquid contendere , efflagi-
 tare , *nillan.* Urbem obsidere , obsidione
 cingere , obsessam tenere , *huallman. 736.*
olloln , olloltun Aliquem ambire , circum-
 dare , cingere , *olloln , olloltun , huallman.*
 Prævaleo , superare , superiorem esse , *iodn ,*
iod pepiln. Vinco : hostem acie vincere ,
 pugna frangere , prælio superare , hostium
 copias fundere , fugare , profligare , victo-
 riā consequi , obtinere , ex hostibus repor-
 tare , *non , nofinn.* Civitates everti , urbes ,
 ædificia dirui , ædes , muros demoliri , di-
 sturbari , exercitum fundi , profligari , *lofn ,*
llofn.

llofn. Nascenti, serpentique malo occurre-re, obviam ire, invalescentem ignem & in tecta grassantem compescere, comprimere, conatibus alicujus resistere, obfistere, *catùn*, *catùtun*. Ejicere, exturbare, expellere aliquem domo, urbe, regno, *utuventun*.

Luctor, colluctor, Lu^ctatio, palestra, lu^cta, luctator, athleta, *tantuun*, *mùtatun*. Hominem dejicere, deturbare, prosternere, præcipitem in terram dare, *tanmn*, *tanln*, *tan-tun*, *tantuln*. Aliquem impellere, pulsare, intrudere, extrudere, *tamtamcún*. Impello, repello, *rûten*, *rutentucun*, *roltan*, *ioltan*. Labor, delabor, *pelcain*, *plcaûún*. Supplantare aliquem, pede supposito ad terram impellere, dejicere, *cúlpaitun*. Subvenio, succurro, subsidio aut auxilio esse alicui, *incan*. Succurri, adjuvari, *incagen*. Velitor, pro-ludere ad pugnam, leviorem pugnam com-mittere, *ùnùtun*. Periculum evitare, ne quid fiat providere, *mudin*. Jacio, lapide aliquem petere, lapidem in illum mittere, *ùtûfn*. Volvere: versare, circumagere, *huipun* Harpastum, clavam capiti alicujus impingere, *mtoncun*, *mtancún* 782. Aciem instruere, milites ordine ponere, disponere, ex ordine collocare, *elchen*, *elconan*. Ani-mum infundere, oratione sua aliquem con-firmare, languentem excitare, timidum ro-borare, jacentem erigere, *yavùln*. 752.

Mili-

Milites ad pugnam excitare, hortari, impellere, *nùtchahn*. Incipio, exordior, initium facere, *llitun*. Invado, adorior, aggredior, *leftun*. 760. Prælium committere, signa conferre, manus cum hoste confere, concurrere, configere, *hueichan*. In aliquem irruere, aliquem aggredi, *naln*. Aliud super aliud intromittere, *tanma conn*. Coliineo, collimo, *quilitun*. Explodo, displodo, *topmn*. 840. Arcum adducere, intendere, sagittam mittere, *pùn*. Insidias alicui parare, comparare, struere, moliri, machinari, tendere: insidiis aliquem petere: appetere: insidior, *pechunn*. Expedire viam, ut detur locus, ut a via discedant, abscedant, decedant, efficere, perrumpere, *huellintun*, *huellitun*, *huellintcun*. Fugio, fugam arripere, capeffere, se in fugam conjicere, fugæ se mandare, commendare, se fugæ v. in fugam dare, fuga sibi consulere, aufugere, *nùllin*. Fugo, in fugam agere, conjicere, *lepùmn*. Separo, sejungo, segrego, abstraho, *pchagmn*, *pchagtun*, Separatum, disjunctum, dissitum esse, *pchagn*, *pchagcún*. Fatisco, deficio, defatigari, *úrcún*. Quiesco, requiesco: cessare ab operæ; labore supersedeo, *úrcútun*. 226. 856. Reficio, recreo, vires recipere, recuperare, *yavùtun*. Caput lapide, virga leviter percutere, contundere, *huedon*. Lancea per-

cutere, confodere, *huaiquitun*. Punctim
 ferire, percutere, gladio confodere, trans-
 verberare, *dichon*, *glen*. Solam cutim trans-
 figere, trajicere, transfodere, *rivuln*. Trans-
 fodia, trajicio, transfigo, transverbero, *ca-
 tan*. 695. Vulnero, saucio, cædo, *chgar-
 cun*. Illaqueo, irretio, innecto, *laçun*. Pel-
 lem ictu detrahi, vulnerari, *topon*, *tlrcùn*.
 Strideo, *quiquircùn*. Ejulo: voces incon-
 ditas edere, *huarun*. Auxiliar, opitulor,
 adjuvo, auxilium, opem ferre, afferre, præ-
 stare, se adjutorem alicui præbere, exhibe-
 re, ab illo stare, facere, *inamn*, *inamtun*
 In medios hostes irruere, irrumpere, in
 confertissimos hostes se dare, immittere,
 útúfn. Præceps ruo, útúfnaún. Præcipi-
 tem ago, *utúfnacmn*. Me mitto præcipi-
 tem, útúftcun. Præceps intro, útúfconn.
 Præceps exeo, útúftipan. Expello, útúfen-
 tun. Protero, obtero, pesundo, conculco,
globn, *quetadpun*. Calco, conculco, pedi-
 bus obterere, proterere, *glladcùn*, *tanman*.
 Neco, occido, obtrunco, perimo, interimo,
 interficio, *lagmn*. Morior, emorior; vita
 v. de vita decidere, e vita cedere, discede-
 re, excedere, migrare; obire, vitam cum
 morte commutare, mortem obire, extre-
 mum vitae spiritum edere, spiritum DEO
 reddere, *lan* Prostratus jacens, *tanma*,
chanma. Receptui canere, *ventenn*, *venten*
pin.

pin. Alios aliis imponere, injicere, *tamauhn.* Capio: in servitutem aliquem redigere, dare, tradere, adducere, abripere, *tuchen, tavaicon.* Conficere, finem afferre, destruere, sublatum, sepultum, extinctum, deletum esse, *abn, abln, namn, nammn.* Caput hostis lanceæ, palo, perticæ infigere, *namculn.* Exsto, appareo, *huebn.* Hostes fundere, hostium copias profligare, cuncta disturbare, disjicere, everttere, confundere, dissipare, *teivúmn.* Perdi, profligari, dissipari, *teivùn* Aliud pro alio, quid pro quo loqui, *huelu dugun.* Vigilo, invigilo, *huanpen, huanpelen.* Elabor, evado, effugio, erumpo, evolo, imminentि periculo se eximere, eripere, subtrahere, *montun.* Ali-
cujus potestati, servituti, imperio, disciplinæ se subducere, eximere, *huenchén.* Pars, divisio, res divisa, *reu.* Divido, distribuo, partior, dispartior, dilargior: prædam, liberam prædam dividere, *reütun.* Pars quæ me contingit, *reútu* Plausus, acclamatio, victoria: plaudere alicui, applaudere, plausum dare, tribuere, *yape püllin.*

752. Victoria signa, *nopinvoe gnel.*

533. Exempla. *Inei cam aucalmaputuuyei,* quis in his terris res novas est molitus?

Inei iod toquiquei vachi mapu mo, quis est hujus Provinciæ Gubernator, quis illi præcipue præest?

Toqui gen, sum Caciquius, generalis armorum Præfектus, Imperator, v. habeo Imperatorem.

Rùtaniebimi meli Vutan-mapu, omnes ac singulæ quatuor magnæ, amplæ, vastæque Provinciæ tuam in rebus omnibus voluntatem sequuntur, quidquid illis injungis, exequuntur, præstant, executioni mandant, tibi semper sunt dicto audientes: velle tuum est velle omnium; illudque & pedibus & manibus obedientes obeunt.

Lemtuniebi vill mapu ta DIOS, Deus O. M. mundum universum e sua voluntate appensum tenet, & quanto vult tempore conservat.

Anùi mapu, anúlei, cùmelei, paillalei mapu, anùn mapu tva, terra in summo otio vivit, nullo bello turbatur, summa pace fruitur.

Anúmmaphun pu Apo ta ni toquin lle ve, officium, munus, partes Gubernatorum sunt pacem in terra procurare, comparare, comparatam conservare.

Huelu duguquilmi, noli dicere aliud pro alio, dic quæ & quomodo tibi sunt dicta.

Cùmelcan gei ta in lagmabiel ta in pu caine, nostra interest, refert, est e re nostra, est nobis utile, commodum, convenit, oportet, hostes nostros a nobis occidi, interfici, peremiri.

Cùme

Cûme cona em ta mi chao, Pater tuus erat miles egregius, manu strenuus, fortis, animosus.

Lihue gei, est animosus, alacer, fervidus, audens, impiger, impavidus.

Mlepraimi, es numerus, nec non fruges consumere natus.

Millapalmimi em! a Millapalúmo es, stas, facis.

Tarilei ni huaiqui, lancea mea jam hastæ suæ est alligata, lanceam meam paratam, promptam, in promptu habeo.

Huema toquibilu ta ni duam huelelai, prius deliberans, non facile in errorem labitur, incidit, defertur; bene præmunitus, raro vincitur.

Plquituquilmi huenu mo v. huenuple, in cælum nec sagittam mittas, nec expuas.

Ulimi ta mi chûquel quine Huinca mo, arma tua ex chalybe confecta Hispano vendisti; a te sunt vendita, venierunt, venum iverunt, ierunt.

Chuchi ta ni ad tva ta mi anùhue, hujus loricæ, hujus toracis ferreæ quid est necesse ut appareat exterius, ne sit inversa, aut præpostere collocetur.

Tva panilhue ta ni rialoncoam, en acinacem, en gladium, ensem, quo hostium findam, scindam, metam capita.

Tubige ta mi huaiqui, hastam arripe,

vibra ; gladium exime , e vagina educito.

Huaiquitueiu em , gllui ta ni huaiqui rume,
miserum se submittentem , deditio nem facientem , manus dantem , herbam porrigen-
tem lancea transfixit.

Tofpai , hucusque auditus est tormentorum boatus , fragor , strepitus .

Unomen ta ni chgarcìgemom , redeo , re-
vertor saucius , vulneratus , vulneribus af-
fectus .

Mivù coni ! quot plagas numeras , quot
vulnera accepisti . 267. 296.

Nal quine mita mo tubi , lagmeiu , primo
ictu , vulnera , mox in primo aggressu vi-
tam ipsi ademit , animam extorsit , morte il-
lum affecit , de medio sustulit .

Cùlatu mo tananaûi , tertio vulnera , ictu
concidit , prostratus est .

JESU Christo utuntubi ta ni mollbùn , lai
cai cruz meu inchin ni vla , JESUS Christus
pro salute nostra & sanguinem copiosissime
effudit , & in cruce mortuus est .

Chgarcúbi , hueluquemai lagmtubi v. chgar-
cúbi , ina lagmtubi , non solum plaga sed ip-
sa morte illum affecit , multis illum vulne-
ribus affectum e vivis ejecit , vita privavit .

A pu huentu , A pu huen ! yavulumn , ya-
vulumn ! adeste animis , state animis viri !
quam unusquisque sit forti animo & excel-
lenti præditus , hic patefaciat oportet .

Vill cùme cona inchin, constanti animo,
erectoque sumus; satis animi habemus, præ-
fens nobis est animus; præsenti, confirmato
animo, quæ Dei benignitas est, sumus.

Adochi, siste, siste gradum, expecta in-
quam.

Deutuge, tva ta mi lagmgeal, cave, oc-
cideris.

Nal ta necùlge, fuge, fugam arripe, cur-
re, vola, velociter.

Quidu ta ni allvùlmaun mo yavùduam nien,
hæc patior telis vulnera facta meis.

Ta mi lagmnobium ula, v. *ta mi lagmnno-uyen ula*, v. *ta mi lagmnobiel ula*, duchotubi-
mi, antequam illum occideres, pugione ip-
sum transfodisti.

Leù quimn ta mi lauyeabuel, hueichamebul-
mi, certo scio te si in prælium descendisses,
occidendum fuisse.

Allcùbin ta mi lagmabubiel ta mi caine,
huaiqui niebulmi, audivi hostem tuum a te
perimendum fuisse, si lancea fuisse instructus

Mùtatuiu pienu, me laceffivit, provoca-
vit; mihi dixit: luçtemur.

Vau mo hueichaiaiñ, hic nobis pugnan-
dum, dimicandum, prælio decertandum.

Vau meu laqueam chei, noqueam che mai,
hic aut vincendum aut moriendum.

*Quine Huinca cona aldú cùme hueichaca-
voe gelu*, aldún reche lagmbi, quidam miles

Hispanus pugil egregius, ac summis viribus
dimicans Indos quam plurimos de medio
fustulit.

Cupatun ta ni hueichamom, ex prælio ad-
sum, redeo ex pugna.

Acutun ta ni lagmmobium, paulo ante
illos interfeci.

Epu huentu lagmbin, vei ni cupatun,
adsum, sum redux postquam duobus vitam
ademi; necem attuli, hujus usuram lucis
eripui.

Lagmuigu, alter alterum occidit, uter-
que ab altero occisus est, mutuis vulneribus
concederunt.

Lagmunobige, quid tardas miserum oc-
cidere; quantocytus illum & vita & summis
doloribus exue.

Lagmmarichen, decem misi ad inferos.

Lagmlbin ta ni coni, hujus mulieris fi-
lium interemi.

Ta ni lagmmaeteu ta ni peni em! homi-
cida, parricida, intersector mei fratris.

*Eimi mi lagmmom v. mi lagmmobium v.
mi lagmuyen mo v. mi lagmuyeum v. eimi
lagmbimi ta mi quempu; quimlai ta mi chao.*
interfecisti Levirum tuum inscio patre tuo.

*Eimi mi lagmgebum v. lagmgeabuel mo
v. lagmgeabum v. mi lagmgeabuel mo*, acui
ta mi malle, tibi jam jam occidendo Patruus
opem attulit.

DIOS ta mi aiüeteu ta mi montuuyen,
DEO in acceptis refer te evasisse, evasisti
divinitus.

Mi lagmbiel mo v. mi cùpa lagmabium v.
lagmduamaimi ta mi caine, nullimi, hostem
jam jam occisurus, arripuisti fugam.

Mi lagmduamgebuel mo v. mi lagmduam-
gebun mo, montuimi, jam jam occidendus
elapsus es.

Huera montulchelai, vix se suosque immi-
nenti periculo exemit, eripuit, subtraxit.

Ta ni cayu Reche conagen mo, meli michi-
cutipai, ex sex militibus Indis quatuor se
fugæ mandarunt.

Huera montui, vix v. ægre sibi fuga con-
suluit.

Eimi nullquiauimi v. mi nullquiaumom v.
mi nullquieum; aldùn miticùiaubui ta mi pe-
ni, quando tu fugam capeſſivisti, tuus fra-
ter jam dudum se in fugam conjecterat.

noquilmi, cuniun gei puleuvu, noli flu-
vium trajicere; adeſt ſubmergendi pericu-
lum.

Relihue montun, ita ut me videtis, ſum
elapsus.

Requidugen, che gehuenolu, ſum unicus
& ſolus, nemo ſupereſt.

Taricupalcheam, captivos afferunt vincu-
lis onuſtos, oneratos, conſtrictos.

novali kdau, datubilmi, labor omnia vin-
cit

cit: fortitudine & constantia obtinetur victoria. 498. 499. 500. 483. 484. 486. 536. 537. 538.

534. CAPUT VI. Scientiæ. MEDICINA.

Medicina, ars medica; medicamentum, pharmacum, medicina, remedium: curo, medeor, medicor, medicinam facere, adhibere, medicas manus admovere, ægrum sanare, morbos pellere, *ampin*. Medicus, *ampin caman*: *machi*. 771. Ægrotus, æger, languidus, morbus, ægritudo, adverfa, incommoda valetudo, dolor, miseratio, *cutan*. In morbum incidere, delabi; morbo corripi, tentari, teneri, ægrotare, languere, ægro corpore esse, *cutann*. Hujus hominis misereor, me miseret; miseratio me tenet, moveor misericordia, *cutannien*. Affligror, angor: anxio animo esse; dolore affici, *cutanduamn*. Lassitudo, fatigatio, defatigatio, languor, damnum emergens, *cutancaun*. Plaga, vulnus, chgarcun, *lloi*. Ulcus, *lloi*, *lampa*. Struma, ferofulæ, *pafpilco*. Scabies, *pitu*. Achores, tinea capitis, manantia capitis ulcera, *plol*. Impetigo, alhue *pitu*. Panus, *mui*. Ejus radix, *lco*. Panus inguinis, *codin*. Papulæ rubentes, *charam*. Vitiligo, *quelpu*. Lues venerea, *chima*. Lepra, *ùda*. Sacer ignis, erysipe-
las,

las, *lùfluf*. Tuber, contusio, *huincúl*.
 Vari, subtile tumores, *colchau cutan*. Tu-
 mor, tuber, inflatio, *ile*, *poi*. Tumeo, tur-
 geo: tumidum, turgidum, inflatum, tume-
 factum esse, *poncùn*, *poncùnn*, *ponquin*, *poin*.
 Lædi, detrimentum pati, *allvùn*. Sibi ipse
 obesse, sibi obstare, sibi injurium esse, ipse
 sibi obest, suam ipse causam prodit, *allvùlln*,
allvùlun. Offa luxari, *üllgodon*, *ülgorcún*,
huelgirn. Frangi, infringi, confrangi, *tovon*.
 Hernia, ramex, enterocéle, *pahua*. Ente-
 rocelicum, herniosum esse, hernia affici,
pahuauan, *pahuuatun*. Herniarum medicus,
 qui enteroceles secat, *pahua caman*. Se-
 ctio, scissio, scissura, *cína*. Contrahi, co-
 arctari, *túcon*. Obdormire, obdormiscere,
chillimún, Nervorum rigor, *comufnn*. 708.
 Dissolutum, subactum, contusum esse, *aten*,
cùlmedun. Lædi, elidi, læsum, luxatum,
 debilitatum esse, *ülgorcún*, *cùlmedun*.
 Tundi, quat, *tolencùn*. Caput ad forni-
 cem offendere, *togcùnn*. Alapa, colaphus,
huitafcùn. Sanguinis fluxus per nares: san-
 guinem per nares emittere, *huauiu*. Pul-
 verem, pulvisculum in oculos intrare, *rù-
 tamn*. Intra carnem hærere, *dicùfclem*. Cal-
 lum, callosi pedes, *coni namun*. Callis v.
 callo vexari, laborare, *pagúmn*. Pedem ali-
 cui rei infigere, re infixa torqueri, *rúcaf-
 cùn*. Calcare spinam, pedem spina offendi,
reafcún.

reafcún. Offe, *lacarùn*, *canafcún*. Ardor, nimius calor, *alùlùn*. Prurigo, pruritus, *úmircún*. Formicare, *llmllmn*. Exulcerare, vulnus intumescere, *loglogg*. Gangræna: cancro occupari, *lolodcun*. Mors violenta, immatura, improvisa, repentina, *carú v. cadú lan*.

535. Mali humores, huedanca. Male se habere, *tlbun*, *chl bun*. Offa dolere, *rnùncún*. Dolor capitis, *lonco cutan*. Noctem, quam longa est, insomnem ducere, *pepi umautulan*. Cephalæa laborare, *cutanloncon*. Venenum, virus, *vunapue*, 688. Queror, conqueror, lamentor, questus edere, ciere; querelas jacere, effundere, querimonias jactare, *etncun*, *etntun*. Frigore ex sudore torpeo, sudore madentem frigus invasit, sudans frigore subito correptus sum, *conùten*. Frigus, *ùten*. Frigida tempestas est, *úten gei*. Frigus ingruit, *cúpa úten gei*. Frigeo, algeo, frigidum, algidum esse, *ùtegen*. Frigore concuti, tremere, *tuntùncún*. Horror, rigor, *tanchin*, *yanchin*. Febris: incessit illum febris, febri correptus est, in febrim incidit, *alincun*. Morbus tabificus, febris æstuans, pestilens, *chavon*, *chavoloncon*. Pervigil, insomnis, totam noctem pervigilavi, noctem totam insomnem duxi, *tepelen*. Experrectus omnino: vigиласне,

experrectusne es, *tepelen*: *leli*. Experrectum esse, immotis oculis intueri, attente aspicere, oculos in aliquo defigere, *lelin*, *lelilen*. Deficio, fatisco, *achuircùn*, *ngn*. Deliro, desipio, *culpemn*. Deliramentum, delirium, *culpem*. In ipsa infirmitate amens, demens, desipiens, insaniens, *pual*. Intestina corrupta, *alta pu anca*, Defatigari, *atún*. Linqui animo; deliquium animi pati, *tanaporumepran*: *ngn*. Apoplexia; fulmine apoplectico tangi, *úchirùn*. Papulæ, pestis, *piru*. 807. Pestilentia afficere, pestem afferre, diffundere, importare, *pirutucan*. Peste infici, pestilens, corruptus, tabidus, *pirun*, *pirutun*. Concuti, contremere, timore perterritus contremuit, *tomircùn*. Serpo, serpit quotidie malum, longe lateque diffunditur, latius opinione disseminatum crescit in dies, multasque occupat Provincias, *púdn*. Febris hectica, hectica febri labore, tabesco, *ancùquen*. Aqua intercus, hydropisis, hydrops; esse hydropicum: aqua intercute laborare, *ponquin cutan*. Vertiginem patior, vertigine afficior, corripior, *uyùn*. Gravedo, coryza, rheuma, catharrus, destillatio, v. distillatio, defluxio, *rle*, *rûle*. Destillatione laborare, *rlen*. Dolor dentium, úte, *piru cutan*. Ophthalmia, ocularia ægritudo, *chob*. Fauces siccas habere, *achircùn*. Raucesco, raukus

raucus fio, *tafpeln, chafpeln.* Singultus, vehementius aliquid appetere, *huitorcùn.* Suffocor, spiritum intercludi, *nútupeln, tuvùn.* Tussis, tussio, *tvonn, eonn, eoncùn, vonuan.* Vetulas tussire, *tulun.* Anhelatio, respirandi facultate v. difficultate labore: suspiriosum, astmaticum esse, anhelator, *mrin, pepi neyùhuelan.* Cor palpitare, *teftefn, teftefcùn.* Acriter dolor verminat, æstuat, sævit, urit, morsus doloris acres; cor affectione æstuat, vehementius palpitat, cordis palpitatio vehemens, *tùlirn, capifcun, huita huitan.* Suppressio nocturna, incubo onis; incubus, *nùquegen, tepeun* 838. Pleuritis, *cachan, cadi cutan.* Vomica, apostema, suppuratio, abscessus, *pav, paf.* Rumpi, *pafn.* Rumpere, aperire, *pafn, papmn.* Dyspepsia, cruditas, *poipoi.* Cruditate ex cibi intemperantia laborare, *poipoi.* Ichi-as, ichiacus dolor, coxendicis morbus; ex coxis laborare, *lugillin.* Diarrhæa, alvi profluviu, ventris fluxus, proluvies, *caichún, culluin.* Ex diarrhæa languere, fluxu ventris laborare, *culluin.* Dysenteria, *caichu mollvùn.* Stranguria, stillicidium, *chùdcùnn.* Lotii retentio, suppressio, *gbhuillùen.* Stillare, stillare, *chúdcùn.* Pedibus debilis, pedibus debilitari, debilem fieri, *tnofn, chocon.* Morbus caducus, *cutanpiuquen.* Calore nimio æstuare, languere, solvi, deficere,

ficere, *enumlen*. Morbi genus, unde nascitur prope jecur membrana cærulea costis anexa, putantque esse beneficium, *llimen huecubu*.

536. Curo, medeor, *ampinman*. Medicina, *lahuen*, *ampin lahuem*. Partes vitales, quæ corruptæ v. quarum corruptio mortem generat, est causa mortis, *lahue*. Machios medicinam adhibere, *machitun*. Sugere, *ùlun* Illorum gestus, gesticulationes, &c. *cùimin*. 715. 771. Congregatio de procuranda Infirmorum salute, *tafman*. 531. Herbas torrere, ad ignem calefacere, *cunafcún*. Apprehendo e. g. pedem, compono, suo loco restituo, colloco, pono, ligo, e. g. os luxatum, *gtarn*, *gtarcún*. Acum vel simile quid, carni ad inde aliquid extrahendum immittere, *mayain*, *mayaintun*. Dirigo: ut quid recte & suo loco modoque constat, stet, maneat, efficere, *ritoknon*, *nútamn*. Oculos sanare, *gehuen*. Vomicas, apostemata, &c. maturari, maturescere, mitescere, *avun*. Vomicas, apostemata, &c. aperire, *rufen*. Venæ aut arteriæ pulsus, *bùn*, *neiùn*. Pharmaco cathartico noxios humores ejicere, salubri potionē corpus eluere, *pùtula-huen*, *púlln* 817. Medicinam ad vomendum, vomitandum, stomachum purgandum sumere, *orcún*, *orcütun*. Vomere, *rapin*. Nau-

Nausea , nifus vomentis ex gravi odore , aut languentis stomachi fastidio , *rapiduamn* , *cùparapin*. Victus parsimonia , ubi modus a medico præscriptus : cibo uti moderate , modum in victu tenere , a præscripta victus ratione non discedere , *ullhuemtun*. Venam incidere , secare , sanguinem venis detrahere , minuere , sanguinem ex brachio mittere , *gicun* , *mollvùtun* , *malintun*. 773. Clyster , clystere ventrem purgare , abluere , *gnomn* , *naútun*. Clyster , *pucuchu*. Tubus , tubulus , internodium , *pilco*. Scarifico , cutim leviter incidere , *deican*. Mano suaviter percurrere , mollire , complanare , *ilùrin*. Sudo , exsodo , exudo , defuso , sudore madere , sudorem emittere , *arofcun*. Sudorem elicere , hypocaustis uti , *arofcun*. Operari : ut exeat efficere , *tipaln*. Philtrum , poculum amatorium , *aiülknochi la-huen*. Offam illi venenatam obtulit , qua extinctus est , *mlunman*. Pus , tabes , sanies , tar. Putresco , tabesco , tabeo . contabesco , *tarn* , *tarpen*.

537. Meliuscule se habere , paulatim convalescere , dolorem leniri , mitigari , levari , extenuari , minui , remittere , *llaumun* , *cúmegetun* : *vemletun* , *pichi vemlen*. Detumesco , *namutun*. Nondum obducta est cicatrix , nondum vulnus cicatricem duxit , nondum

dum cutem obduxit, *taftun*, *taftulai*. Non optime sane valet, incommode, parum ex sententia, uti heri & nudius tertius, *vemlen*. Male valere, laborare adversa, incommoda, infelici, parum prospera valetudine, *hue-ralen*. Omen, signum adesse mortis, calamitatis, ostenta videri, dari præfigium, denuntiationem, divinationem, prædictionem, *perimolquen*, *huelequen*. Pectus sonare, *ca-vircùn*. Fauces obstrui, sonitum reddere, edere, *concùlun*. Animam agere, morti propinquum, in extremo vitæ constitutum esse, moribundum jacere, moriturus, extremum vitæ spiritum editurus, *laduamn*. Morienti, moribundo, animam agenti pie subvenire, in extremo vitæ periculo, certamine, conflictu salutarem illi opem ferre, extremum morientis spiritum piis adhortationibus, precibus, orationibus jaculatoriis excipere, comitari, *cùme iauln*, *yavuduamln*, *yavùln laialu*. Non respirare amplius, spiritum, animam, respirationem, halitum, anhelitum cessare, actum, peractum; finita vitæ scena est, *tefn*, *tfn*. Morior, emorior, vita v. de vita decidere, e vita cedere, discedere, excedere, migrare, obire, vitam cum morte commutare, mortem obire, extremum vitæ spiritum edere, spiritum Deo reddere, finem vivendi facere, *lan.* 759. *ab-lihuenn*, *alhuen*. 678. Mortem afferre,

morte afficere, *laln*, *lalcan*. Teltari, telta-
mentum condere, *chalin*, *chalitun*. 696.
Patrem, matrem v. alium consanguineum
mori alicui, *lalcan*, *laeln*, *laieln*. Conju-
ge orbari, viudari maritum *lantun*: uxorem,
lanpen. Vidiuus, *lantu*. Vidua, *lanpe*, *lan-
pen*, *lanpel*. Video mori, *pelan*. Defun-
ctus, mortuus, qui excessit e vita; qui vita
functus est, *la*, *alhue*. Mors, obitus, in-
teritus, vitæ exitus, occasus, excessus, su-
premus dies hominis, *lan*, *laial*. Mors re-
pentina, abruptæ vitæ exitus, *arol lan*.
Cædes, nex, *carú lan*. Cadaver aperire,
ut solent ad videndum, quo beneficio aut
veneno fuerit mortuus, *cpon*. Causa, ut
aiunt, immediata cujuscunque infirmitatis
& cujusvis obitus, *huecubu*. 738. *plquihuecu-
bu*. 809. Locus, quo aiunt omnium animas
post obitum migrare, *carculafquen*, *gull-
chenmaihue* 734. Anus seu vetula, quæ eo
mortuorum animas instar Charontis perdu-
cit, *templcahue*. 837. Spectrum, larva, *am*,
anchù mallüen, *anchùlamüen*. Manes, *am*
anchùlamüen. Cadaver ferali linteo invol-
vere, sindone insuere ad sepulturam, *clmunn*.
Emortuale lineum, indusium funebre, fe-
rale amiculum, *cumun*, *cùlmun*. Aliiquid
moveri, audiri; crepare, tumultum, stre-
pitum, stridorem, fragorem, fremitum, mu-
gitum excitari, audiri, *tevn*. Crepo, cre-
pito;

pito, strepitum edo, crepat a tergo sonus, *tep̄mn.* Cœmenterium, *puúllil.* 723. Sepulchrum, sarcophagus, sepultura, tumulus, *eltun.* 723. Sandapila, feretrum, tetraphorum, *pillùai.* Illam conficere, portare, *pi-lluaitun.* Sepelio, humo, tumulo: corpus terra condere, humo injecta contegere, terræ mandare, *rgaln.* Adhuc insepultus jacet, communisque matris beneficio exclusus, *rgalgelai.* Vespillo, libitinarius, *rgalvoe.* Putresco, tabeo: exedi, confici, contabescere, *vunan.* 688. Pulvis, *tuvúr.* In pulverem reverti, *tuvùrn.* In demortui fortunas jure hæreditario venire, succedere, hæredem esse bonorum alicujus, *ellcuntun.* Hæritas, *elelcullin,* *elcun,* *elrupüel cullin.* Testamentum rumpere, irritum facere, potestatem alicui abrogare, abrogare legem v. legi, *unoduamn,* *unolduamn* 696. Appareo, apparitio, visio: Angeli species mihi objecta fuit, oblata, visa, ostensa, *pegen,* *pegetun,* *pevalun.* Hæres, *tavcullinlu.*

538. Exempla. *Chumlei cutan?* æger, qui vel ut valet; quanam valetudine est?

Petu vemlecai, non satis recte, non optime sane; satis adversâ adhuc, eadem quapius.

Tanalehuecrai, adhuc decumbit.

Quine antú quidulehuen, toto die fui solus.

Vill anca cutani, totum corpus mihi dolet, doloribus opprimitur, torquetur, cruciatur: morsus, stimuli, aculei dolorum me undique premunt, lacerant, lacinant, fatigant, atque ita pungunt, ut respirare non finant.

Vircùlei ta ni namun, pedes habeo frigidos, gelidos.

Arei ta ni anca, nimio ardore langueo, solvor, fatisco.

Quine cùyen tanalehuen, mense integro continuo in lecto decumbo, assidue, perpetuo, continenter, jugiter, usque lecto affixus sum.

Renmai ta ni cutan, perseverat adversa valetudo, ac semper eodem infelici statu permanet.

Cauchui ta ni cutan, morbus ingrauefcit, augetur.

úgechi cutani, gravi & periculosó morbo laborat, tenetur, afficitur, urgetur, afflictatur, premitur, opprimitur, gravi morbo decumbit, jacet omnium judicio desperatus.

Mogen mogequen, vix, ægre vitam traho.

Apelpебун, apelpapebun ta ni laiabuel, vix non sum mortuus, in magno vitae periculo discrimineque sum versatus, in magnum vitae discrimen adductus fui.

Laiai pi ampin caman, medicus dixit illum moriturum.

Uyùi

Uyúi ta ni lonco, vertiginem passus sum.
Pitu tipanman, scabie afficiar.

Cutani lonco, *cutanloncon*, caput mihi dolet.

Ta mi chgarcumobium cútū, *tanalehuecai*,
 ex quo vulnus illi inflixisti, e lecto non
 surrexit.

Lai ni cuù, usum manus amisi.

Lai ni queuún, est mutus, loquela amifi.

Tar niei, *tari*, *tarpei*, pus est, sanie scatet.

Chumgechi, *chumulu allvùlui*, qua ratio-
 ne fuit læsus, damnum passus.

Cad caichùnmollbùnmai, nimia dysentheria laborat.

Cauchu mollvùnmai, nimium sanguinis profluit, emittit.

Tva ta ni eputun ta gicun, jam secunda vice vena mihi inciditur.

Peknouquebin ta ni laial, me moriturum arbitror, ad vitæ exitum vocor

Aldù cùmelu tva; *aldùn cùmelcan gei*, valde conductit, oppido prodest, est optimum remedium.

*Ullhuemtuge chaditu ilon ta mi cutan na-
 mun mo*, ut articulari morbo non tam gra-
 viter labores, ut podagræ doloribus minus
 crucieris, a carne salita tibi abstinentum
 esse scias

Ullhuemtun mo tipacutanmaquei ta che,
 temperantia & abstinentia est optimus Me-

dicus: adversus morbos nihil abstinentia utilius.

Tva ta ni laiam, hoc mihi mortem afferet; causa mortis erit.

Laian em! pii, dixit se non longe abesse a funere, moriendi tempus jam instare.

Vamgechi udaqueimi huera lan? siccine separas amara mors?

Muchai vemgei ta ni unon ella que dgu, fortuna nihil inconstantius, hodie mihi crastini: omnia sunt hominum tenui pendentia filo, exceptis caligis, quas mihi fune ligo.

Muchai vemgei unon, constans rerum inconstantia.

*Quine cuú ni chgarcúgemom v. ni chgar-
cúgeuyeum v ni chgarcúgeuyen mo, v. quine
cuú chgarcugeyei, vill anca cutani*, una manu infirma totum infirmatur corpus: unum membrum quando dolet, totum corpus condolet.

gamnopraquen aculi ta lan, parvum erratum non raro mortem attulit, quotusquisque tantum semel est lapsus, at surrexit nunquam.

Hueralei, male habet.

Pichùn llaumui, se habet paulo meliuscule.

Anùlecai, convalescit, e morbo recreatur; fit indies valentior.

Tipai lepiún mo, jam valet, convaluit, vires

res collegit, recepit, confirmatus a morbo est.

Prai cahuellu, valet jam ut solebat, pugilice, athletice.

DIOS pile, Deo volente, annuente, favente, si Superis placet.

DIOS cùmegelu elutueneu ta ni mogeal, Deus O. M. mei misertus mihi pristinam valitudinem restituit.

Acui piru, inche mlelan va meu, tempore pestis, quando grassabatur pestis, pestilens aer omnia infestabat, ego non aderam, eram absens.

Laiabui pigen v. piam; *pirutubuli*, me moriturum fuisse aiunt, si papulis fuisse corruptus.

Lan aiùlabi ta che, qui mori velit vix invenies.

Quine tipantunole ula, *laiaimi*, priusquam annus effluxerit, vitam cum morte commutabis.

Deutumn, *pelolemn*, *aldù digelelai ta mn laial*, vigilate & orate, quia mors approximat, prope est

Ladcùpiuei, *laiaimi ni pibium*, quando illum monui, mortem non longe abesse, magna tristitia est affectus, animum mœrori dedit.

La vemgei, mortuum vultu & colore refert.

Neyuquelai rume, ne respirat quidem,

nullus in eo sentitur anhelitus, nulla respiratio.

Laduami, animam agit, angoribus potremis afficitur, afflictatur, animus a corporis complexu divellitur.

Pelalaiabun ta ni chao? Patrem reddentem Deo spiritum non videam.

Rupalpi antù, diem suum obiit, excessit e vita, animam efflavit, egit: occidit, obiit, vitam finivit, terminavit, mortalitatem explevit, corporis vinculis exsolitus est, stadium vitae decurrit, vitae fabulam peregit, fato functus est, cessit e vita.

Lai pigei, dicitur obiisse.

nami, occidit, periret, interiit.

Ta ni ladcùn mo v. ta ni ladcuēl mo ta ni chao ta ni lan mo lai, adeo commotus est, adeo ægre molesteque tulit mortem sui patris, ut & ipse haud diu post mortem obierit.

Ta in conigen quine tecan rume pulelai ta in eltun mo, vitae humanæ oriens ab occasu vix passu distat.

Aiebui v. aiebulu v. petu aiebulu lai, mortem risu exceptit, vitam contempnens mortem ridendam putavit, ridens, risum edens, solutus in risum mortem amplexus est.

Rupa rupaum acupei ta lan, serius aut citius metam properamus ad unam: serius aut citius mors sua quemque manet.

La

La gen, habeo sepeliendum, sepulturæ mandandum.

Lalcanu ni vúcha em! me miseram! maritus mihi morte sublatus est.

Cache ta ni la gùmatuabun, ergone ex ignoti hominis morte in tantum luctum inciderem, tam magnum dolorem haurirem, in tali moerore & lacrymis jacerem.

Ca mel lai, anno elapso obiit.

Mu ca mel lai, multis abhinc annis mortuus, extinctus est.

Chao ni lan mo v. ni laum, huelu conquei ta votm, nullum omnino malum est, quod alicui non prospicit: Patri filius succedit.

Chao ni lamom v ni lauyeum, votum nua-tui, Pater ad tumulum, filius ad cumulum, genitor ad facrophagum, gnatus ad œnopolium.

Lale chao, votm hueletauai v. tavai ta ni cullin, mortuo patre filius est hæres.

Ellcuntubin vachi cùllin ta ni chao mo, hanc rem mihi pater testamento reliquit.

Aldún cullin ellcuntubi ta ni pu votm vachi ulmen, prædives iste suis filiis opes amplissimas, amplam rem familiarem, multam & lautam supellecilem, post obitum suum reliquit, testamento legavit.

Iglesia ni elgeal mo rgalgeam, volo ut meum corpus terræ mandetur ubi templum est ædificandum, construenda ædes sacra.

Ta ni lagmumom mo, rgalgequelai ta Iglesia mo, quia se ipse occidit, sibi ipsi violentas manus intulit, attulit; quod ipse sibi mortem conciverit, sepultura ecclesiastica non gaudet, caret, privatur.

Crùf getui, illico evanuit, ex conspectu se proripuit, ex oculis evolavit.

Duamtuquelaiaimi ta mi mleam deuma lal-mi, piquei huera que che, perversi homines ad excludendam mortis omnibus & singulis semper imminentis memoriam dicere assolent: quid sit futurum cras, fuge quærere; Tu vero Lector benevole memor novissimorum fac ea, quæ moriens facta fuisse voles.

Am gelu, gei ca mogēn, sunt aliquid manes, Lethum non omnia finit.

615. 532. 533.

539. Astronomia.

Dies, *antū*. Mensis, *cùyen*. Annus, *tipantu*. Ver, vernum tempus, *peùn*, *peùl*, *peúgen*, *peúñ cùyen ica 803* Æstas, æstivum tempus, *uùcan*, *uùcan antù*, *antù cùyen ica 847*. Autumnus, *hualùg. 736.* Hyems, hybernum tempus, *puquem*. Hyemem esse, *puquemn*. Hyemo, hyberno: in hyberna dimissus sum, hyemem transeo, *puquemman*. Illuceo, illucesco; lucescit: aurora, matuta, prima luce, summo mane, diluculo: illucente aurora, albescente die, *ape uni*, *uùni*, *uúñ*.

uùn. 848. Dies appetit, lux adeſt, ſol exo-
 ritur, affulget, appetat, adventat dies, uùnn,
 uùnman. 848. Exoriente ſole, ad ſolis or-
 tum, deuma uni. Sol oritur, exoritur, ti-
 p̄ai antú multo mane, valde mane, ante
 primam lucem, pulihuen, mu lihuen, aldùn li-
 huen. Mane, diluculo, hue lihuen. Cras
 mane, lihuen. Intervallum inter nonam &
 undecimam, malcu. Circa meridiem, ape
 ragi antú. Meridies, ragi antú. Tempus
 pomeridianum: jam ſol vergit in vesperum,
 jam inclinat, jam flexus eſt in vesperum dies,
 clún antú. Vesper, vesperus, vespера, ve-
 ſpertinum tempus: vespri, vespere, veſper-
 tino tempore, flexo in vesperum die, tavuia.
 Ad vesperum, ad vesperam, ragi tavuia.
 Vesperaſcit, advesperaſcit, petu devùpralei
 antú, ape coni antú. Occidente ſole, ad ſo-
 lis occafum, gùll antú. Sol occidit, coni
 antú, huaichif antú. Imminente jam nocte,
 præcipiti jam die, dubia luce, ſub crepuscu-
 lum, gf antú, gúfquen antú. Advesperaſ-
 cit: nox appetit, ingruit, adventat, immi-
 net, gúfquenn, nùfquenn. 728. Obscuritas,
 tenebræ, caligo, tenebras offundere, obdu-
 cere, noctem caliginem afferre, duminclen,
 gtantu. Nox ſubluſtris, fulgente luna &
 ſideribus illuſtris: obscura, caliginosa, cim-
 meriis tenebris atrior, pun. Imminente jam
 nocte, pichi pun. Paulo ante medium no-
 ctem,

ctem, nocte concubia, *muna pun.* Media nocte: ad medium noctem, intempesta nocte, cum silentium tenerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, in noctis meditullio, *ragi pun.* De media nocte, de tertia vigilia, *aldún pun.* Ultima noctis vigilia, *ape uuni.* Hoc noctis, *vanten pun.* Hac hora, *vamel antù.* Claritas, *liuhuen.* Clarum esse, *liuhuenn.*

540. Cum, quum, quando, quotiescumque, quandocunque, *chuml, chumel, ahuechi.* Jam, jam dudum, jam pridem, jam tandem, *deuma.* Opportune, tempestive, opportuno tempore, in tempore venire, *tenntuten.* Nunc, nunc modo, nunc demum, *ado, veula.* In tempore, tempore, per tempus, præpropere, ante tempus, *ella.* Sero, sero expperrectus es, *ahuechi ula.* Dudum, *culai.* Hac circiter hora, *vaml, venten antù.* Quam diu est, cum .. quam diu est, quod .. quam dudum, quam pridem? *chuntnma.* 287. *venten mo ula.* Tandiu, *ventenma.* Modo, dudum, paulo ante, *pichinma, pichi ado, pichi mutai, munahue mo, munan antù mo, pichi ado chai ula.* Non sane diu est, cum illum vidi, *munanma.* Diu est cum ille discessit, *aldúnma, chaichei, cuivi.* Olim, quondam, antiquitus, quodam tempore, *rupan, cuivi.* Paulo post, *pichi veimo, chai ula, pichi mutai.* Quousque tandem, *chuml ula.* Non tam

tam cito, lentius, *ahuechi*. Jam nunc, *vacitu*, *ado tu*, *ado mo cùtu*. Jam tum, ex eo tempore, ab eo tempore, *veichi tu*, *vei mo cùtu*. A tempore antiquo, a priscis temporibus, *euvivi cùtu*. Nunc, nunc jam, modo, *ado*. Quousque, *chuml gei*, *chuml ula*, *chuml cùtu*; *chumtnma cùtu*. Suo tempore, tempore commodo, tempestive, *peuca*, *peucachi*. Cito, celeriter, *muchai*, *matù*, *lef*, *veiyeli*, *arol*, *quine lef*, *geni*. Quamprimum, *quantocys*, quam citissime; quam celerrime, *túftu 842. ncul*. Nunc statim, *quine vla*, *quine mutai mo*. Repente, subito, *rumen. 224.* Omni momento, *muchai quechi*. Paulatim, sensim, pedetentim, *alluen*, *pichi quen*, *nochi*, *manchaguechi*. Expecta, *adochi*. Cave, *Deutuge*. Semper, perpetuo, nunquam non, in perpetuum, in æternum, in sempiternum, in omne ævum, *vill antù*, *moll antù*, *mgen*, *mgenchi*. Duro, permaneo, persisto, tenuit ea pugna horæ circiter spatum, stetit ad illud tempus, mansit, permanxit, perseveravit, perststit, trahebatur adhuc bellum, *man*. Festino, propero, accelero, advolare, celeritatem adhibere, instare alicui, urgere aliquem, *matuln*, *geniln*. Expecto, præstolor, opperior, hic me mane; expecto dum videam hæc, quæ commota sunt, quorsum evadant, *genmaiæ*. Obiter, cursim, strictim, per transennam, in

in transitu aliquid videre, *perumen*, *perupan*.

541. Jam dudum, dudum venit, *culai*. Interdum orationi, interdum litteris vaco, nunc precibus, nunc litteris do operam, *quintelque mita*, *ca mita*; *ado*, *ado*. Paulo ante, *hue ula*. A die hesterno, *uūia ula*. Hodie, hodiernus dies, *hodierna lux*, *chai*, *vachi antú*. Hora prima, *quinetu*. 287. Hora secunda, *tertia*, &c. *eputu*, *cúlatu*. Cras, dies crastinus, *ule*. Perendie, post diem crastinum, &c. *epuhue*, *cúlahue*, &c. 287. 545. Toto die, die integro, *chufantu*. Heri, hesterno die, pridie hujus diei, *uúia*, *uia*. Postridie, nudius tertius, quartus, &c. tertio, quarto, &c. abhinc die, superiore nocte, quæ proximam antecessit, *epuhue mo*, *cúlahue mo*, *melihue mo*. Dehinc, posthac, imposterum, deinceps, *vachitu*, *adotu*, *ado mo ula*. Post dies non multos, *munan antú mo ula* Post biduum, *epuhue ula*, *epu pun*, *epu punal*, *epu punai*. 296. Post triduum, ad tertium, post tertium diem, *cúlahue ula*, *cùla pun*. Anno & paulo plus, amplius, *allue tipantu*. Annus est & eo amplius, *allue tipantu gei*. Biduum est, duo dies sunt, *epu puni*. Post elapsos duos, &c. dies, *epuhuemom*, *cúlahuemom*, *melihuemom*, &c. Haec tenus, hucusque, *veula cùtu*. Usque eo, usque illuc, *vei cùtu*. Quoad, donec, usque

usque eo dum, usque eo quoad, usque donec, *gele cùtu*. Usque ad alium mensem, alio mense, *ca cùyen ula*, *ca cùyen mo ula*. Anno sequenti, *ca mel*. Multis abhinc annis, *mu camel*.

542. Luna silens, novilunium, *getui cùyen*, *hue cùyen*. Luna crescens dimidiata, luna in quadratura posita; luna dum crescit, cornua orientem versus habet, cum autem decrescit, occidentem versus, juxta illud: Dextra decrescit, crescit tangente sinistra, *ape puri cùyen*. Plenilunium, *pur cùyen*, *puri, opui cùyen*. Luna decrescens dimidiata, *afyecuumei cùyen*. Solis & Lunæ confusus, *chomn*, *chumi cùyen*. Sero exoriens, *tori cùyen*. Finiens; cursum absolvens, *abi cùyen*. Sol, Luna siccitatem causans, unde fit, ut mira sit & inaudita alicujus anni siccitas, pluviae inopia, qua multis mensibus laborat seges, jejuna, & humilis in agris crescit, exarescit, terra passim dehiscens aquam inhiat; deficiunt amnes, fontes arent, paludes exsiccantur, *anquen cùyen*, *anquen tipantu*. Luna pluvia, pluviosa, unde succedit ut assidue & copiose pluat; copiosa indies pluvia decidat, maxima sit imbrium vis, assiduos habeamus imbres, *maun cùyen*. Eclipsis, solis aut lunæ defectio, deliquum, 340. 341. Luna terræ interpositu labo-
rat :

rat, deficit, obscuratur, *gbi cùyen.* 728. Interjectu lunæ solis lumen languet & hebetit, *lai antù.* 340. 341. Aprilis, *unen rimu* (*rimu* flos est citrii coloris, deliciæ perdicum. NB quod *Chili* situm sit in opposito & contrario Europæ Hemisphærio, ubi fere perpetuum ver, æstas autem quando hic est tristis hyems. Vocantur hi flores *unen rimu* seu primi, quando incipiunt: *inan rimu*, seu ultimi, quando desinunt, & sic discurre de reliquis. Majus, *inan rimu*. Junius, *unen tor*, *tor cùyen* (*tor*, spuma) & hoc mense fluvii ob inundantiam spumant vel spumare incipiunt. Julius, *inan tor*. Junius & Julius, *epu vilu*. quia his duobus mensibus hyems est, seu maximum frigus, quamvis non ningat, nisi in altioribus montibus. Augustus, *unen peun*. V. Partem quartam verbo *peun*, & sic de reliquis. September, *inan peun*. October, *unen gdf*. November, *inan gdf*. December, *unen teu gil*. Januarius, *inan teu gil*. Februarius, *unen teu gebun gen*. Martius, *inan teu gebun gen*. Et hæc quidem sunt nomina propria mensium ab ipsis Indis his mensibus imposita ac usitata: possent autem (salvo meliore aliorum judicio) etiam vocari respective ad situm, mores, & clima Regni Chilenis.

Januarius, cogi cùyen. Februarius, *antù cùyen,*

cùyen, cad antú cùyen, ptei cùyen. Martius, glor cùyen. 413. 731. Aprilis, púlcu cùyen. Majus, iodi púlcu cùyen.. Junius, afyecuúmei púlcu cùyen. Julius, abi púlcu, gelai púlcú: maun cùyen. Augustus, lahue cuse, September, píllel cuse. 806. November, villacùyen. December, coúautun, coyautun cùyen v. Hueupin cùyen. Anni dimidium; initium a Festo S. Joannis Baptista usque ad festum D Thomae Apostoli: seu a solstitio ad solstitium, udan tipantu. unde Solstitium, udan tipantu. Äquinoctium, uûaui-pun, uyaui pun, v. uûaui pun antú. Menfis, menstruus, bimestris, trimestris, quadri mestris, quinquemestris, semestris, Octimestris v. spatium novem, decem, undecim mensium, &c. quine, epu, cula, &c cùyen. Hebdomas dis, hebdomada æ, Relüehuen. Dominica, Miffan antú. Dies lunæ, feria secunda, getui kdau. Dies Martis, feria tertia, iom kdau. Dies Mercurii, feria quarta, ragin kdau. Dies Jovis, feria quinta, petu kdau. Dies veneris, feria sexta, aldùn kdau v. abyecuúmei kdau. Sabbathum, venten kdau. 580. Festum, dies festus, dies sacra, Miffan cai.

543. Exempla. Epu antú v. epu antú mo pútùprai, biduo se vino obruit, ingurgitavit.

Quine tipantunmaimi, anno moratus es, anni moram fecisti.

Chuchi cùyen ulpai, quis mensis sequitur.

Ca cùyen ula v. ca cùyen mo ula, usque ad alium mensem.

Relûe antùnmaian ta ni cupatuam, post hebdomadem v. hebdomadam redibo.

Chumtnmallei vachi Patiru ta ni Missan mo, quantum moratur, cunctatur, quas moras trahit, necit in celebrando Sacrificio Missæ.

*Ventenmalquibilm*i* ta mi confessan*, non tam cunctanter confitearis, citius commissa per confessionem expia.

*Ventenmaiabuim*i* ta mi confessaiabum, ventenmalabuim*i* ta mi confessaiabuel, ventenma mo confessaiaim*i**, in tantum tempus noxarum tuarum per Confessionem expiationem rejicies, prorogabis, procrastinabis?

*Iom antùquibilm*i* ta mi unotual ta DIOS mo, uduamgechi tuaeimu lan em*, noli diem conversionis tuae ex die differre, ne repente mors te opprimat, insperata morte occuperis; ne subito mortis impetu exanimatus occidas.

LLaù antùnmapraimi em ta mi huirubiel mo quine huaca v. llaù antùlmapraqueimi, medium diem cunctaris in excorianda vacca.

Aldùmaquilmi ta mi elugeal, quæ offenduntur non differenda, sed mox arripienda, nam fronte capillata post est occasio calva.

Aldùnma chillcatuquei, est litterarum per quam

quam studiosus, litteris apprime deditus,
descendi cupidus, musarum cultor eximius.

Petu pepiluquei, dum se comit & compa-
rat, annus est.

Petu mtmgequeimi, vocaris jam pridem,
jam dudum te inclamant.

Eieu peuain em, post longum tempus re-
videbimus.

Quine vla amoim, eamus quantocytus.

Lagmunobige, non adeo in eo occiden-
do moreris. 230.

Launobun, utinam nunc statim morerer.

gei ta ni ual ula, satis adhuc est ad eun-
dum temporis.

Tutelclechi glam, monitum datum suo lo-
co ac tempore.

Tute acuimi, opportune, tempestive, op-
portuno tempore venisti.

Epu duam uiua tutelvalai, nec sorbens
inflabis, nec inflans sorbebis: utrumque ta-
men diverso tempore.

ügelmochi, expectate me.

Vachi acutuimi, quimbin, mox ut adve-
nisti, scivi de adventu tuo.

Chai acutuan, mox rediero; hic sum at-
que istic sum.

Chaituun, vix exivi, quando redux.

Muna aculleuin, eimi tuulmi, venimus
paulo postquam exiveras.

Ahiechi peuaiu, Deus novit quando ite-

rum conveniemus, videbimus alterutrum.
288. 6.

Uia dgu tva, hoc est modernum, res moderna.

Chaichei gebui veichi dgu, apud priscos, olim, quodam tempore erat istud.

Ahue vemaimi chei, an illud es mox facturus.

Chaichei veman, forte faciam statim.

Ahuelaimi, ne festines, properato opus non est.

Ahuelbige, insta illi, urge illum, illum excita.

genicaquilmī, festina lente, offendit qui nimium properat.

Aldūman pei, videor cunctantius egisse, moras traxisse, tardius rem expedivisse.

Tenknofabini vachi dgu, opportune mones.

Quine tipantu gei ta mi cupamom v. deuma ta mi cupauyen v. cupauyeum, annus est ab adventu tuo.

Epe quine cùyen v. cùyeni, acun v. ni acumom v. ni acuuyen, ante mensem adveni.

Chumtn mo lai ta mi chao? chumteni ta mi chao ni lan, quamdiu est quod obierit pater tuus?

Ule quechu tipantu gei ta ni lamom ta ni chao, cras completur quinquennium a morte mei patris.

Chumtn

Chumtn v. mivú antù mo uútaiaimi, quot abhinc diebus te dabis itineri, iter suscipes, viæ te committes.

Epe cùla cùyen v. cùyen mo acutuan, ante trimestre ero redux, reducem Deo favente exspecta.

Cùla antù mo rgalgeai, intra triduum terræ, sepulturæ mandabitur.

Cayu antù mo geai san Cuan, post sex dies celebrabitur festum S Joannis.

Vachi antù mo lahue cuse cùyen cítu vill laiai pu cuse em, deinceps usque ad Augustum omnes vetulæ de vita decedent.

Vachi antù cupaiai, hodie veniet, exspectatur, aderit.

Uia acutuabui, heri expectabatur, eum exspectabant.

Chuml gei san Pedro? quando est dies Divo Petro Apostolorum Principi sacer?

Chumtn antù, chumtn cùyen, chumtn tipantu gei ta mi confessamum v. deuma ta mi confessamom v. confessauyen; chumtnma mo rupai ta mi confessauyen, quam pridem, quam dudum ultima vice es confessus? peccata per confessionem expiasti.

Chaichi aucatui mapu, putasne nunc prium Provinciam, Regnum res novas moliri, rebellionem machinari.

Quine tipantu cítu, ab anno integro.

Mivúi ta mi tipantu, mivu v. chumtn ti-

pantu geimi, chumteni ta mi tipantu, mivu tipantu nieimi, quot annos numeras?

Epu tipantu moi v. pitui, ta ni cayu mari tipantuam v. tipantual v. epu tipantu huei, ago quinquagesimum octavum.

Deuma cayu mari tipantu gen, jam sum sexagenarius.

Quinte uùnman, iter unius diei integræ.

Unmai, lux illi orta est.

Unpamelaiiai pu alhue ta ni ruca mo, apud inferos, in deterrimo inferni carcere æternæ tenebræ, mera caligo, nox sempiterna.

Acule v. rupale ragi antù, hora duodecima.

Acunolmi ula, aldú huema inche mlean, multo prius adero, quam tu.

Aldühuei ta ni acutuam, multum adhuc itineris, viæ restat.

Apelpapei ta ni vuchael v. vuchaim, parum abest a senio, quin senibus annumeretur.

Chem antù tva? kdau antù, hodiernus dies estne festus, an profestus? profestus, in quo labor servilis licet.

Chem antù gei? quænam est hujus diei tempestas? Chuml antù, quota hora?

Cùme antù gei, optima tempestas, aura favet.

Huera antù, crûf antù, maun antù gei, cupa mauquei, turbido ac ventoso die te viæ committis.

Uâaulai ta antù, ipsa dies quandoque pares, quandoque noverca. *Deui*

Deui ta in iabuel, jam est hora ad comedendum, prandendum, cœnandum, jentandum, hora nos ad merendam, cœnam vocat.

Ibun mo acuimi, venuisti tempore mensæ.

Inoli ula uan, ante horam prandii iturus sum.

Acui ial, umau, hora nos ad mensam, ad lectum, cubitum vocat.

Ula cupaian, cupaian ula, veniam postea.

Umaun mo v. umautual mo cupatuaimi, redibis sub noctem, quando itur cubitum.

Acui tipaial, jam est tempus eundi, redeundi domum.

Palin antù, cudan antù, dies recreationis, tempus ludendi.

Tpuugen antù, dies disciplinæ.

Cuden antù mo cùmelcauge, Soli affulgenti aperienda fenestra est.

Aculai ula, nondum advenit.

Lali ula, donec moriatur.

Cùmelehuellaian lagmelmi cùtu, quoad vita te privem, non ero contentus.

Ta ni chao ta ni lan mo v. lamom mo cùtu, a morte mei patris, ab obitu parentis.

Epu antù vemgeli v. vemlelu, duos circiter dies.

Calcu em, Veneficus veteranus, emeritus, antiquus.

Camel cupatuan, redibo anno sequente.

Antù ni conabun mo v. ni conabuel mo v.

ni conabum, Sole occidente.

Rupan v. rupal kdau, peracto labore.

Rupan umautun, finito somno.

Chumi cuyen, est novilunium.

Acui ni cuyen, jam tempus ipsius advenit, finitum est ejus vitae curriculum, vitae suae cursum absolvit.

Rupai cuyen, tempus ferendi, plantandi, &c. præteriit: post est occasio calva.

Deui ta in quetaial, quetaabuel, quetaiaùm, nunc tempus arandi est, nunc fulcanda telus. 719.

Deui lagmhuacaquen, tempus occidendi boves, vaccas, jam finitum est. 719.

288. 304. 320. 334. 585. 617. 618.

544. Arithmetica.

Numerare, inire numerum, *raquin*. 823. In medio mundo terra sita est: medius inter duos fratres incedo: medium agmen perrumpere, *raginn*. 822. In rationem aliquid inferre, *raquinconmn*. Additio, adjectio, *iomn*, quine mo eln. Addere, *iomn*. Computare, in unum cumulum colligere, quine mo eln. Adimo, subtraho, deductio, subtractio, *entun*. Restare, superesse, superrare, *gehuen*. Multiplicatio; multiplicare, *aldulcan*. Divisio; dividere, *vudan*, *reuen*, *vudan*, *vudaln*. Ex æquo in duas partes dividere, *llaûn*. Ex æquo dividere, parti-
ri,

ri, partitionem, partes facere, *uûau vùdaln.* Duplum dare, duplo pluris constitit, duplum portare, solvere, *mùchamn.* Alicui v. aliquem antecedere, anteire, præcurrere, præire, *penchuln 801.* Incipio, exordior, au-spicor: initium pono, facio: dicere aggredior, *llitun, hueman.* Sequor, subsequor, *inan, vlpan. 688. huemun.* Seligo, sepono, interloco, *huichuntun.* Separo, sejungo, sepono, secerno, segrego; sejungi, separari, *chucaknon, chùcan.* Removeo, segrego, *igentun, digentun, digeln. 753.* Rejicio, repudio, respuo, *yaventun. 752.* Esse multos, plures, complures, magnus hominum numerus, ingens multitudo, conventus, cursus, cœtus, magna caterva, frequentia, celebritas, *cautun, cauchun, aldùn* Pauci, rari, non multi, minime multi, admodum pauci, paucissimi, rarissimi, *munan, aldùn no.* Parum, paulum, paululum, pauxillum: nihil admodum, *pichiún.* Parum tabaci, herbæ Nicotianæ, *pichún ptm.* Æqua retributio; æqualis compensatio, *uâaugen.* Quantum, *Chumtn.* Quot, *mivu, chumtn.* Tot, tantum, *venten.* Plus, amplius, magis, *iom, iod, doi.* Minus, *venten no, iod pichi, genochi.* Minime, *genochi, gelai.* Solum, tantum, tantummodo, duntaxat, *mtn.* Distinguo, alterum ab altero secerne-re, separare, discernere, sejungere, *cageln,*

cagentun. Digredi a re proposita: ab eo, quod proposuerat parumper discedere, ad alia divertere, excurrere, aberrare, mente & animo vagari, divagari, aliud agere; alias res agere, *caduameln.*

545. Dimidium, dimidia pars, *llau, ragi.*
 822. Unus, *quine.* 821. Duo, *epu.* 725.
 Tres, *cùla.* Quatuor, *meli* 777. Quinque, *quechu.* Sex, *cayu.* Septem, *relûe,*
relle, relgue. 1. Octo, *pura.* Novem, *ailla,*
 Decem, *mari.* Undecim, *mari quine, quine*
huente. Duodecim, *mari epu, epu huente.*
 Bis sex, *mareupu, maropu.* Tredecim, &c.
mari cùla, &c. cùla, &c. huente. Viginti,
epu mari. Viginti unus, unus & viginti,
epu mari quine. Viginti duo, duo & viginti,
epu mari epu. Viginti tres, quatuor &c.
epu mari cùla, meli, &c. Triginta, *cùla mari*
quine, epu, cùla, &c. Quadraginta, *meli mari*
quiñe. Quinquaginta, *quechu mari.* Sexa-
 ginta, *cayu mari.* Septuaginta, *relûe mari.*
 Octoginta, *pura mari.* Nonaginta, *ailla*
mari. Centum, *pataca.* Centum & unus,
 duo, &c. *pataca quiñe, epu, &c.* Centum
 & decem, *pataca mari.* Centum & undeci-
 sim, undecim supra centum, *pataca mari*
quiñe, Centum & duodecim, *pataca mari*
epu. Centum & viginti, *pataca epu mari.*

Cen-

Centum & viginti quinque, *pataca epu mari quechu*. Ducenti, *epu pataca*. Trecenti, triginta tres, *cùla pataca cùla mari cùla*. Mille, *huaranca*. Bis mille, duo millia, *epu huaranca*. 1772. *quine hnaranca, relûe pataca, relûe mari, epu*. 338. &c. Alius, *ca, cagelu, ca quine*. Alii duo, *ca epu*. Alii tres, quatuor &c. *ca cùla, ca meli, &c.* Alter probus est, alter improbus; alter eligitur, alter rejicitur, alter sic, alter contra, *huellhuell*. 740. Nil, nihil, nihilum, *chem no rume, chem no*.

546. Primus, *une*. 846. *unelelu, penchulelu*. Secundus, *inan, epulelu, epuntu, epugentu*. Tertius, *cùlalelu, cùlantu*. Quartus, *meli lelu*. Quintus, *quechulelu*. Sextus, *cayu lelu*. Septimus, *relûelelu*. Octavus, *pura lelu*. Nonus, *aillalelu*. Decimus, *marilelu*. Undecimus, *mari quinelelu*. Duodecimus, *mari epulelu*. Decimus tertius, &c. *mari cùlalelu, &c.* Vigesimalis, *epu marilelu*. Vigesimalis primus, *epu mari quinelelu*. Vigesimalis secundus, *epu mari epu lelu*. Trigesimus, *cùla marilelu*. Quadragesimus, *meli marilelu*. Quinquagesimus, *quechu marilelu*. Sexagesimus, *cayu marilelu*. Septuagesimus, *relûe marilelu*. Octogesimalis, *pura marilelu*. Nonagesimus, *ailla marilelu*. Centesimalis, *patacalelu*. Ducentesimalis,

, mus,

mus, *epu patacalelu*. Ducentesimus primus,
epu pataca quinelelu. Ducentesimus vigesimus,
epu pataca epu marilelu. Ducentesimus trigesimus sextus, *epu pataca cula mari cayulelu*. Eadem methodo & proportione trecentesimus, quadringentesimus, quingentesimus, sexcentesimus, septingentesimus, octingentesimus, nongentesimus. Millesimus, *huarancalelu* Milesimus septingentesimus, septuagesimus, secundus, *huaranca, relue pataca, relue mari, epulelu*. Medius; *ragin, ragintu, ragintulelu*. Aliquid interjicere, interponere, interstingere: interjectus, interstinctus, insititus, *ragin ragin, huell huell*. Principium, initium, primordium, caput, fons, origo, *lli, llitun*. 767. *une*. Ordiri: orditur ab ovo, *llitun*. Exordior, incipio: rem inchoare, instituire, aggredi: res a te incepta est, ad exitumque perducta; tu ejus rei fundamenta jecisti, initium fecisti; a te res initium duxit, exordium sumpsit; in te & per te feliciter desit: rem a te inchoatam idem feliciter absolvisti, perfecisti, *huemaln, penchuln, unen*. Perficere, absolvere, ad exitum perducere, *deuln, deumaln*. Finis, finitum, absolutum, perfectum est, *deui*. Primum esse, *unen, huemaln*. Ponere primo loco, *uneln* I præ, sequar, *unege*. Esse prævium, præcedere, *penchun, penchuln*. Tempestive, ante tempus,

pus, *penchu*. Sequens, ultimus, primo ad-
 stare; adstare, sequi, *inalen*, *inan*. 755.
 Stare secundo, tertio, &c. ultimo loco, *inan*.
 nam NB. Indi Chilenes solum distinguunt
 inter primum & secundum locum; & qui-
 cunque locus, excepto primo, est & secun-
 dus & ultimus locus. 846. 755. Remotus,
 longinquus, separatus, disjunctus, dissitus,
chùca. Seorsum, separatim, *yaf*, *dige*. Sta-
 re seorsum, separatim, *huichun*, *digelen*, *ige-*
len. Sic stans, *digelelu*. Terminum, fi-
 nem, limitem, metam attingere; pervenio,
 perficio, absolvo, finio, numeris omnibus
 abolutum perficio, *deun*, *deuman*, *mtnn*,
mtntun. 782. Singuli, *quine* *quine*. Bi-
 ni, *epu epu*. Terni, *cùla cùla*. Quaterni,
meli meli. Quini, *quechu quechu*. Eodem
 modo seni, septeni, octoni, noveni, deni,
 undeni, duodeni, tredeni v. terni deni, qua-
 terni deni, quindeni, seni deni, septeni de-
 ni, noveni deni, viceni, viceni quini, trice-
 ni, quadrageni, quinquageni, centeni, du-
 ceni, trecenteni, quater centeni, quinques
 centeni, milleni, bis milleni, ter milleni,
 deni milleni, viceni milleni, centeni mille-
 ni, deni centeni milleni, &c. Interstin-
 ctim ita ut jam adsit jam desit, semperque
 quid aliud intersit, e. g. post nigrum albus
 post album niger, *huell huell*, *huellentu*. A-
 lius post alium, *cague cague*. Primus a pri-
 mo,

mo, *epugentu*. Primus a secundo, *cùla gen-tu*. Primus a tertio, &c. *melligentu*, &c 505.

547. Vicis, vicem, vice, *chi*, *tu*, *mel*, *mita*, additum in fine. E. g. Semel, una vice, *quinechi*, *quinetu*, *quinte mel*, *quinte mita*. Bis, duabus vicibus, *epuchi*, *eputu*, *epu mita*. Ter, *cùlachi*, *cùlatu*, *cùla mita*. Quater, *meli mita*. Quinquies, *quechu mita*. Sic sexies, octies, novies, decies, undecies, duodecies, tredecies, quatuordecies, quindecies, sexdecies, decies ac septies, decies & octies, decies & novies, vicies, vicies semel, bis & vicies, tricies, quadragies, quinquagies, sexagies, septuagies, octogies, nonagies, centies, ducenties, ter & centies, quater & centies, millies, bis millies, centies millies, *pataca huaranca mita*. Millies millies, *huaranca huaranca mita*. Decies centies millies, *marichi pataca huaranca mita*. Quoties, *chumtnchi*, *chumtn mita*. Toties, *ven-ten mita*, *vantenchi*. Quandoque bonus dormitat Homerus, *quinelque mel v. mita*. Aliquoties, interdum, *geûumel*, *neyumel*. Raro, non nunquam, *munan mita*. Sæpe, sæpiissime, *aldùn mita*. Non semel, iterum iterumque, secundo ac tertio, iterato, *udan mita*. Quam sæpiissime, *marichi mita*. Minus sæpe castigaris verbis, quam dignus es, *venten mita no*, *vantenchi no*. Alterni lo-quamur,

quamur, vicissim dicamus, alterum versum psalmi recitabis tu, ego alterum, *huellque mita*, *huell huell mita*. Hac vice, *vachitu*. Illa vice, *veichitu*. Alia vice, *cagechi*. Iterum, repete, *ca mita*.

548. Quot, quam multi, *chumtn*, *mivu*.
 779. Quotusquisque est, qui alieno periculo amoris insidias caveat, *chumtn.. ape quine quine pacata meu*, vix centesimus. Nemo, nullus, nemo unus, ne unus quidem, nemo quisquam; qui velit ingenio cedere nullus erit, *quine no rume*, *inei no rume*, *inei no rume vill mapu meu*. Nil, nihil, nihilum *chem no rume*. Par turturum, perdicum, ovorum, jugum boum, *quine mür*, *quine taun*, *quine tarin*. Impar numerus, par impar ludere, *huell*. Alius: aliud ex alio mihi occurrit, *ca*, *ca quine*, *cagelu*. 691. Alter, secus, tu si aliter existimas, vehementer erras: nemo dicet secus, fieri non potuit aliter, *ca dgu*. Iterum, rursus, denuo: si parum intellexisti, dicam denuo, *ca mita*. Alter, *ca*, *cagelu*. Alii, *cague*. Uterque, ambo, *uñau*. 852. Aliquis, nonnullus, ullus, vide num quis absit, ecquis desideretur, an aliquis non intersit, *quinelque*, *huelque*. Pauci, rari, non multi, minime multi, oppido, admodum pauci, paucissimi, rarissimi, rari nantes in gurgite vasto, *munan*, *aldùn*

aldün no. Multi, plures, complures, *aldün*, *cauchu*. Crebro, sæpe, identidem, subinde, frequenter, sæpenumero, persæpe, sæpe sæpius, *alduchi*, *aldün mita*, *marichi mita*. Cuncti, universi, omnes simul, omnes quotquot sunt, universus cœtus, *vill*, *moll*, *huall*. Etiamne amplius? *gehuei cam?*
 Restat utique, *gehuei*, *gei*, *gei cai*. Nihil amplius, *gehuelai*. Abundat, habentur plurima, sat, satis, abunde, sat superque, plus satis, *gecai*. Tantudem, alterum tantum, *ca venten*. Unicus, unus solus, *quine mtn*. Unus ex ipsis hominibus, *quine vachi pu huentu mo*. Alter, tu vel ego, *ta iu epugen quine*. Aliquis, quidam nostrum v. ex nobis, *quine inchin*. Quatuor circiter, *melilque*. Vos duo, *mu epugen*. Duo ex vobis, *epu eimn v. eimn mo*. Vos tres, *ta mn cùlagen*. Ex vobis quatuor tres, *cùla ta mn meligen*. Illorum decem, *mari teye eign*. Nos duo Patres, *ta iu epu Patirugen*. Qualis qualis supereft, *quineque gei v. gehuei*. Paulo plus, parum amplius, *iod aldün*, *aldün iod*. Paulo minus, *munan*, *iod*, *pichi*.

549. Quotuplex, quot modis? *chumtn rumei*, *chumtn cageign*, *chumtn geign*, *chumtn peign*, *chumgechi udantugeign*. Duplex, dupliciter, bifariam, *epu rumequechi*, *epu rumelu*, *epuchi*. Trifariam, trifarie,
 tri-

tripliciter, triplex, *cùla rumelu*, *cùla rumequechi*, *cùlachi*: & sic deinceps. Plurifariam, *quintelque rumelu*, *rumequechi*. Quomodo, qua ratione, quo pacto, *chumgechi*, *chumgelu*. Sic, ita, hoc modo, in hunc modum, *vamgechi*, *vamgelu*. Instar pilæ, in modum pilæ, *palin vamgelu*, *vamgei*, *vamgechi*. Aliter, alio modo, *ca rumelu*, *ca ru-meï*, *ca rumequechi*. Alioqui, alioquin, secus, aliter; alioqui tibi non credent, secus fidem non facies, aliter non persuadebis, *vei genole*, *tva v. va genolu*. Ita, adeo, usque eo, usque adeo exarsit, ut, *ape...van-ten*, *vamgelu ùllcui*, *venten ni ùllcun gebui*. Primum, principio, *huema*, *une*, *unen*. Deinde, *veimo*. Postea, *iom*, *iod*, *doi*. Demum, denique, tandem, postremo, ad extremum, *inan*, *inagechi*. A principio, primordio, fonte, ab initio, origine, *llitugen meu*. Medium, *ragitun*, *ragi*. Usque ad ultimum, *huechun meu*. Finis, terminus, extremum, *huechun*, *abmen*, *afmen*, *avmen*. Diversus, dissimilis, longe aliis, omnino diversus, contrarius, *huelte*. Sic esse, *huelten*. Unum atque idem, unum & idem, uno eodemque modo, *quine rumen*, *quine adn*, *quinenetrùn*. Ut, sicut, quemadmodum, *chumgechi*, *chumgelu*. Ita, eodem modo, item, itidem: Temperantia est itidem duplex, *vamgelu*, *vamgechi cai*. Ad latus, a

latere, *quinenple*. Utrobique, *epunple*. Ubique, usquequaque, undique premitur: a tergo, a fronte, a lateribus tenetur, *villple*. Quivis, quilibet, quicunque, *inei rume*, *inei quechi rume*. Utervis, uterlibet, utercunque vicerit, *quine rume*. Quodcunque, quidquid sit, *chem rume*, *chuchi rume*. Uabicunque, *cheu rume*.

550 Exempla *LLauñpape*, cedo dimidium, dimidiā partem

LLauñ cofque eluaeimi, dimidium panis, dimidiatum panem tibi dabo.

Ragi iod pichi mo elugeai, dimidio minoris constabit.

Ragin huentu, homo aetatis mediocris.

Ragin v. ragintu anûge, sede medius.

Une cupalu, *une llauquetulgepei*, qui prior est tempore, potior est jure.

Quine rume llanca uli, unam tantum vi- triorum filo insertorum lineam est largitus.

Quine gei ta ni nahue, *marii ta ni quem-pu*, res una, posseffores complures.

Quinelen, cedo unum.

Quinelebui ta ni pirina, *epubin*, ex uno freno feci duo.

Ragin raginlepe, *ragin ragin compe vau meu*, singuli stent hic in medio.

Quinelen acusa, cedo acum.

Quine piuque, qui conspirant, conveniunt:

unt: fœderati, eodem fœdere astricti.

Quinelei ta ni duam eign, omnes unum & idem sentiunt.

Quine dḡn, ejusdem familiæ, patriæ, idiomatis.

Quine DIOS mtn, Unus Trinusque Deus qui regnat in orbe.

Veula ni cupan cam chi? non venio prima vice, non soleo tam raro venire.

Veula amoquaen, *veula ni amoquaen*, nunc prima vice iter facio, hoc est primum iter, quod instituo.

Quine naû gei v. naûal v. naûel, descensus datur, descendendum est.

Tva ta ni quine naûn, descendo nunc prima vice.

Tva ta ni epu naû, ego secunda.

Epugen mo quine vau meu cn̄pape, alteruter veniat huc.

Ta in meligen mo quine arol laiai, aliquis nostrum quatuor subita morte corripietur.

Ta in quechugen mo quine cona Huinca, aliquis ex nobis quinque militibus Hispanis.

Epulan cofque, mihi dabis duos panes.

Epu rupal antù v. rupal epu antù, duo integri dies.

Vill epu mencuhue apmbi, duos prægrandes cantharos plenos ipse absumpsit.

Epui ta ni ad, est utraque manu agilis.

Epu rumequichi vebin, duobus modis id feci.

Epu ad gei ta mi pepium, epu rume pepium geimi, epu ta ni ad ta mi pepium gei, vestis tua duplice colore instar planetæ gaudet, ita ut ex altera parte sit e. g. alba; ex altera rubra.

Eputu pinomi tva, bis fuit junctus matrimonio.

Cupatuaimi v. ca cupaiaimi, redibis alia vice.

Tva ta ni eputun ta ni gicun, jam secundo mihi vena inciditur.

gei ta ni vemtuam, habeo, unde denuo faciam, faciam iterum.

Epu toi gei ta mn piabin, ad duo capita mea revocatur oratio.

Unen . . . inan v. inagechi, primum . . . alterum orationis caput:

Cúlapaign, tres advenerunt.

Cúla antú kdau yecuúpan, tribus diebus continuis laboravi.

Nal quine mita mo, cùlatu mo tubi, lagmeiu, primo, tertio iictu eum interfecit.

Cùlatu cupei, vill nambi ta ni cullin, tertio ludo omnibus suis eversus est, nihil illi reliquum fuit.

Cùlatu mo v. culatun mo v. cùlatugele, hueun gei, in tertio assultu, incursu, ascensu consistit victoria.

Cùlanma v. cùlanma mo huiuammamllaimn, omnes tres simul & una ligna colligetis, importabitis.

Meli

Meli deumaquellepe vachi kdau, vos quatuor hoc pensum absolvitote.

Meligen tu che no tva v. meligen tu no che v. meligen tu v. meligen tu nochi che, an non ille est quartus.

ni quechun tva, quechun tva, sunt quinque, habeo quinque.

Inche cayun, eimi melimi, sex ego, tu quatuor numeras.

Relîeal tva, cum hoc sunt septem.

Mariabuel tva, cum hoc fuissent decem.

Marigen mo melilque amoþe, ex decem eant quatuor.

Inche pura elan, eimi mari cûla, ego ponam octo, tu tredecim.

Marichi vei pibin, illud dixi multoties.

Marichi aiûlan, nolo, nequaquam, neutiquam, nullatenus, minime, nullo modo.

Chumteni v. chumtn gei ta mi ovisa? quot oves habes, numeras?

Mivù gei ta mi votm, coni, quot filios habes, quot tibi sunt filii pater, mater!

ni mtn votm, meus unicus filius.

Quimlan ta mn mtngen, nescio quot sitis, sum nescius.

Tva ta ni mtn huen v. ta ni venten huen, hic cessat, nil supereft, nihil restat.

Tva ta ni mtnn, hoc solum datur, non habeo plus.

Vill amomari paiaign, re vùcha v. vùcha-

mtn amomari palaiai, omnes aderunt ad recitandum preces exceptis tantum senioribus, præter seniores.

Vei ni mtntubiel, hoc solum, unicum, tantum accepi, sumpsi.

Reche mtn mlei, soli Indi adsunt, nemo adeat præter Indos.

Tva ta iu mtn peun, hac solum vice nos videmus

Tva ta ni melitun ta mi pibin, jam quarta vice tibi illud dico.

Mivulan em chei? quot v. quantum das bis mihi?

Vill pape, cedo totum, adsint omnes.

Rupal antū, *chuf antū*, *quine antū mo*, die integro

Tva ta ni mtn cupan, venio & prima & ultima vice, venio nunquam venturus deinceps.

Aldūn huentu cupalu pei, videntur venisse complures, ingens hominum caterva.

Caque caque cupape, veniat aliis post alium.

Villclei, omnes adsunt, nihil deest.

Huelu huelu conpe, intrent modo semper opposito ac contrario aliud erectum aliud inversum; aliud pronum, supinum aliud.

Huell pun mlen, altera tantum adsum nocte.

Huell gei ta ni espuela, habeo calcaria imparia, inæqualia.

Vill antū mo, singulis diebus.

uto peumagen em, varia sum expertus, inconstante fortuna usus, meâ fortunâ nihil fuit inconstantius.

Inaleuign ella que dgu, abyssus abyssum invocat; ex morbo alias morbus; ex naufragio captivitas.

Chem quimi rume, *chem rume quimi*, est omniscius, scit omnia.

Quimlai rume, omnino ignarus, imperitus, inscius, imprudens, indoctus.

Chem ilai rume, nihil omnino comedit.

Va mo ula uùdaþabin, hic, in hoc loco ab illo discessi.

Lefclon, *neculclon*, simul currere.

Uúauilefign, currunt pari passu, pariter, paria faciunt; parem se alter alteri præstat, exhibet.

Uúau v. quine mo urbigu, uterque submersus est, ambo fluctibus obruti.

Uúau gei ni quimn, sunt scientia & doctrina pares.

Uúauign, sunt pares, æquales.

Ta in Ùuque Virgen Santa MARIA regenchi dgu mo uúau gelai, nulla pura creatura est cum Beatissima Virgine MARIA Matre & Domina nostra comparanda.

Eimn mo unelechi che Huinca gelai, primus vestrum Hispanus non est.

Vill vemgei, non datur inter illa discrimen, aliud ab alio non differt, distat, discre-

pat, abhorret.

Aldùn ovisa nielaimi, pecus tuum non difficulter numeras.

Aldiún che no prallei huenu mo, venten hueragei ta pu che ni vemel, quia pauci sunt innocentes, & vere pœnitentes rarissimi, ideo oppido pauci ex laboriosa hujus vitæ peregrinatione in æternam patriam perveniunt; ex hujus vitæ procellis, decumanisque fluctibus ad optatum salutis portum appellunt: decurso legitime hujus vitæ stadio, metam feliciter attingunt, mortalis vitæ ærumnas cum immortali gaudio commutant.

Huerilcatui, huerilcahuetui, repetivit scelus, in eodem luto est volutatus; vitiis denuo implicuit, vomitum repetiit, ad vomitum redivit, est reversus.

Vachitu mo hueulaiaimi, hac vice lucrum non facies, præmium non feres, victoriam non conqueriris.

Vemhuelaian, nunquam faciam impostorum.

Huema laiabun huerilcahuelaian mai, malo mori, quam iterum peccare; moriar potius, quam ut denuo scelere me astringam, culpam contraham, peccatum committam.

Inche huema laian, eimi ina v. inagechi laiaimi, ego occumbam prior, tu posterior, ego prius tu autem postea.

Eimi inageimi v. inaleimi, tu sequeris, es posterior. Ya-

Yaventugepe veichi dgu, omittamus ista.
Vam piaini, sic dices, sic dicendum.

Huenu mo cupai vachi dgu, Titius, Sempronius, Bertha; certus quidam, nescio quis hoc fecit.

Quine huaranca, relûe pataca, relûe mari,
epu tipantui senor JESU Christo ni lleûmom,
anno salutis nostræ, a Christi ortu, a partu Virginis, a Christo nató, ab orbe redempto,
Millesimo, septingentesimo, septuagesimo secundo v. secundo supra v. post millesimum
septingentesimum, septuagesimum. 334.

338. 339.

551. Statica v. stathmica.

Pendo, appendo, penso, pensito, trutino, pro pondere vel pro eo, quantum in quibusque sit ponderis, æstimantur, *vanen, toquin.* 841. Libro, compenso, *vanen vanen Lanx, statera, libra, vane vanetuqueum.* Quantum: quanti est, constat, æstimatur? quanti licet? quanti indicas? quanti docet? nescio quanti tua intersit, quantopere tibi expediat, *chumtn.* Tantum: hoc mihi tanti non est, tanti non emo; tanto pluris, minoris veniit: eo me coges aut compelles, ut .. *venten.* Plenus, refertus: impletum, expletum, repletum esse, *opun.* 794. Impleo, expleo, repleo, *opuln.* Redundantia, affluentia, cibi reliquiæ, *opuntù.* Accedo,

devenio, pervenio: sufficere, satis esse: satis multa possidet, his contentus sit, *pun*, *poun*, *paun*. 815. *ventenn*. Additamentum, auctarium, aliquid ex benevolentia addere, *devun*.

552. Onus, fascis, sarcina, impedimenta: onus sustinere; suis humeris, dorso portare, *mencun*. Onus imponere, onerare, *menculn*. Onus veho, adveho, aveho, *yemencunn*. Instructum, paratum, accinctum, expeditum esse ad aliquid faciendum, ad munus obeundum, *mlen*, *vill mlen*. Ad amplissimos honores aliquem evehere, extollere, efferre, ad altissimum dignitatis gradum, culmen, fastigium promovere, evolare, *huenutun*. Pondus levare, sublevare, attollere, in altum tollere, *lemin*. Pondus sustinere, *lemtunien*. Pondus portare, *platayen*, *plchayen*. Humeris portare, *panuyen*. ulnis puerum gerere, inter manus afferre, gestare, gradientem manuducere, *metan*. In hoc aut illud latus incumbere, se vertere, in hanc vel illam partem inclinare, *clun*. Ligo, illigo, obligo, alligo, religo, astringo, constringo, vincio, *tarin*. Solvo, dissolvo: astrigmenta solvere, *entutarinn*. Ornare aliquid, apparare, instruere, concinnare, aptare, comparare, componere, *pepiln*. Exonero, onus deponere, onere, fasce, sarcina aliquem levare, *entumencunn*.

Au-

Auxiliar, opitular, adjuvo: auxilium, opem ferre, afferre, præstare: se adjutorem alicui præbere, præstare, exhibere, solem facibus adjuvas, *incan.* Traho, retraho, adduco, *huitan.* Funalem equum ducere, *huitayen.*

553. Exempla. *Aldú vanei ni nemel*, est in illo auctoritatis plurimum: vir auctoritate præditus, gravis, vir gravissimus.

Aldú vanei ni piuque, vir magnanimus, magni animi, animo præstans.

Pui, jam pervenit; satis est, sufficit.

Pulai, nondum pervenit, adhuc deest, desideratur.

Munape, venteni, satis, affatim.

Pichi devupe; *quine mari mari*, cedo insuper auctariolum.

Yebige mencun ta ni elupuam mo, porta, perfor, vehe sarcinas ac impedimenta ad divisorium, hospitium.

Lemlaibimi vachi mencun? *lemlaian*, num par es his sarcinis onerandis? sum impar. an tibi tantum est virium, tantum corporis robur, ut hoc pondus attollas, jumento imponas, aptesque? non certe, impar meis viribus hoc onus est; oneri isti non sum par; onus istud sustinere diutius non valeo.

Inei pepilabui pepilvalnoal, supra vires nemo tenetur.

Nehue genolu mencutuabun? displicet ille labor, sub cuius pondere labor.

Topeli, sarcina non dorso, sed collo iumenti incumbit.

Clulei, inclinat in latus.

Pepilmatubige ta ni pirina, apta, componet, concinna frenum meum.

Incaen, fer opem, adjuva me quæso, obsecro.

Chumulu entumencuncloaeneu, *tutelnolu*, qua ratione alteri consulat, qui sibi non consulit. 366. 367. 368. 372. 492. 493. 494. 555. 556.

554. Geometria.

Mensura, mensio, dimensio: metior, di-metior, *toquin*, *toquiln*. Decempeda, ulna, libra, modius, hemina, *toquiqueum*, *toqui-hue*. Canistrum medimni capax, medimus, *ganhue*. Semimedimus, *llepu*. Semimodius, *chahue*. Sextarius, modii duodecima, *logo*. Vacerra, palus, vallus, *mtn-queel*, *mtncuhue*. Vacerram figere, infigere, *mtnquen*, *mtncun*. Vallum, transversa sepimenta, palationem conficere, *mtnqueln*, *mtn-culn*. Planum, æquum, planities, *tavul*. Altum, profundum, *punun*. Esse distans, dissitum, longinquum, *pulen*. Quousque, *chumtn pu*. Usque eo, usque illuc, *venten pu*. Parum distans, non longe, non multum, haud procul abest, *pichi pu*. Valde distans, longe dissitum: longinquitas; longissime

gissime abesse, *aldú pu*, *devupu*. Nec valde
 procul, nec nimis prope, mediocriter di-
 stans, *munan pu*. perge, progredere, *a-*
muge. Paulo, paululum, parum, non ni-
 hil, *pichi puel*, *pichi con*. Amplius, *iom puel*,
iom con. Paulo plus, *pichi iom puel*, *pichi*
iom con. Procerus, homo excelsa statura,
 prolixo corpore, *devu*, *vùta*. Parvus, exi-
 guus, brevis, modicus, *pichi*. Longus,
vùta. Profundus, altus, ut altus est puteus,
vùta coni, *devu coni*. Latus; quam late
 patet? quantum habet latitudinis, quantum
 patet in latitudinem? laxa mihi est &
 sinuosa vestis, *vùta rumei*. 288:20. Arctus,
 angustus, *pichi rumei*. Crassus, tabula craf-
 sa est tres digitos, *rugei*. 825. Densus,
 spissus, condensus, *pdi*. Compressus, con-
 stipatus, *togei*. Crispus, crispulus, *tinti*.
 Rarum, non compressum, *cùlincui*, *ulpivi*.
 Solidum, firmum, stabile, duraturum, *ru-
 melu*, *vúni*. 688. *alca*. Plus esse, *iod gen*.
 Tantundem, alterum tantum, *ca venten*.
 Bis tantum, ter tantum, &c. *epu vanten*, *cù-
 la &c.* Paulo minus, *iod pichi*. Paulo plus,
 amplius, magis, *pichi iod*. Longe minus,
aldú iod pichù. Ordo, series, linea, porti-
 cus, continuus & longus parietis ductus,
huif. Longo ordine alium post vel proxi-
 me alium stare, procedere, &c. *huifn*, *huipdn*,
huipdclen. Longo ordine ducere, *huifyen*,
huipdyen.

huipdyen. Rectum, directum, nor. Sic esse, stare, norn. Rectum, directum pone-re, efficere, norln, normn. Rotundum, globosum, integrum, cui nihil abest, vel nihil est imminutum, moncoll. Instar globi, temvúl. Orbis, circus, circulus, chingl. Æqualis, uâau, túr, tr. 843.

555. Leuca, tria passuum millia, tria mil-liaria; tertius lapis, *tupu*. 833. Unam duas leucas distat; ad tertium, ad sextum lapi-dem abest; ad tertium, ad sextum milliari-um, quine *tupun*, *epu tupnn*, &c. Ulna, nùfcú. Metior ulnâ, nùfcùtun. Passus, tecan. 837. Stadium, quine *pataca*, *epu mari*, quechu tecan. Ire, procedere, tecan. Mil-liarium, *huaranca tecan*. Lente procedere, nochi, manchaguechi tecan. testudineo gra-du incedere, aldún manchaguechi miaun. Passum producere, gradum grandiorem facere, cûme tecan, vúta tecan, matun. Gradum sistere, continere, sustinere, ado-chi. Palmus, rula. Palmo metior, dime-tior, *rulan*, *rulatun*. Digitus, quine *chagl*. Lichas adis, semipes, duque. Pugnus, rú-na. Pugno legere, colligere, dispergere, accipere, *runatun*, *choqueln*. Utraque ma-nu accipere, tûnan. Quod vel quantum ambabus manibus auferri potest, túna. Quantum pugnus capit, quine nún, chocol, choql,

choql, choquel. Pes, namun. Statura hominis, *vutan, vutanche.* Altus est puteus pedes sex & triginta, *cayu vutanche devu coni.* Limes, terminus, *cuel Supra, superius, sursum, superne, supernus, huenu 742.* Stare supra, sursum contendere, superius ascendere, *huenun.* Supra collocare, *hue-nuln.* Superne: lapides superne conjecti sunt, *huenu tu.* Supra, super, *huente. 741.* Superstare, imminere ejus cervicibus, habere omnia superiora, *huenten.* Impono, *huenteln.* Infra, nau, naū 788. Infra, sub, subter, *minche. 779* Subesse: nos infra se habet; subditi illi sumus, in ejus, sub ejus potestate sumus, *minchen, minchelen.* Intus, intro, *minu, puminu.* Introrsum, *minutu.* Extra, foris v. foras, *huecun.* Foris, deforis, forinsecus, extrinsecus, *huecuntu.* Huc, huc adesto, *vau, vau mo, va meu.* Istuc iter mihi est; istic est, illuc accede, recede a me, teyeu. 831. *teye mo.*

556. Exempla. *Epu tonco murque, duo farinæ tostæ catini.*

Cula nún ptm, ter quantum pugnus capit tabaci.

Ta in conigen quine tecan rume pulelai ta in eltun mo, cunæ & sepulchrum, incunabula & sepultura vix passu distant.

úcan antù mo quine uìnman gelai Voroe mo

mo Tolten cùtu, in æstate Boroa Tolteno vix distat diei unius itinere.

Cúla ùunman gei Puren mo Penco cùtu, Purenum ab urbe Conceptionis v. Penco-poli abest quatridui itinere. NB. quatridui non tridui; sic enim vult jubetque vocis *ùunman* 848. significatio: nam aliter res se habent in Chilensi Regno, ubi plerumque noctu, præsertim ab Indis, iter conficitur, & est ibi plerumque nox serena & amœna: sic

Ailla pun gei, est iter decidui, seu dierum omnino decem. 296: 5.

Cùlachi uúnmarpúaimi, quatridui moram facies.

Chumtn pu mlei mapuchu? quantum distat Jacobopolis Metropolis Regni Chilenfis.

Pichi pu mlei pire Mahuida, Montes Andes non longe absunt.

Chumtn tupui, *chumtn tuþu gei*, *mivu tuþu gei v. lei*, quot leucæ numerantur.

Quine pichi tupulei, *muna þulei*, *munachi tupulei*, una parva leuca.

Quine tupui, *meli tupugei*, *cayu tupulei*, *llaû tupui*, una, quatuor, sex leucæ, leucæ dimidium.

Yene quine vutan iod prai llame mo, Ballena staturâ hominis major est lupo marino.

Iodn quine chaßll, digito procerior sum.

Iod pichimi quine rula, es minor palmo.

Vutangeprai, nimium procerus est: homines non proceritate corporis, sed robore, virtute, & animi præstantia metimur.

Quine vara panu, ulna panni.

Iom quine vara, una ulna amplius, insuper, præterea.

Iom v. iod quine vara mo, plus quam una ulna.

genochi quinte vara, *iod pichi quinte vara mo*, minus quam una ulna.

Cuù toquitun, manu metior.

Chagll toquin, dimetior digitis.

Pichi devupe ta ni eluabin, cedo mihi illius, quod mihi es datus mensuram bonam, abundantem, supereffluentem.

Pichi iodpe, *quine mari mari*, da auctariolum, additamentum aliquod: amori nostro hoc indulgeas, ut plusculum, quam par est, largiaris.

Quine tupuhuei, leuca supereft.

Quine tupuhuelai, non reftat leuca.

Pichinma mlei ta ni ruca Iglefia mo, mea domus haud procul diſtat a templo.

Veula pu llei, hic latet vis, anguis in herba.

Vei ni pun, eccum, hic eft.

Deulai, *deumagelai*, *huechuntugelai*, *anca-knogei*, eft opus imperfectum, deeft dimidia pars.

Pu mlei, intus eft.

Pu coni, intro fe abduxit, conjecit.

Aldù rumelu v. rumei, valde crassus, corpulentus, obefus, corpore amplio, ingens corpulentia, corporis amplitudo, crassitudo.

Pichi rumelu, exigua crassitudo.

Muna rumelu, amplitudo mediocris.

Chumteni veichi mamll, quam longum, crassum, solidum est istud lignum.

Mu vutai, longissimum.

Mu rumei, crassissimum.

Chumtn vutani? quam longum, quam altum?

Vanten vutani, tam longum.

Ancaple lei, dimidium solum supereft.

Iod ancaple coni, non restat dimidium, minus dimidio superat.

Luan cura curam venteni v. curam venteni luan cura, lapis besar ovo magnitudine non est inferior.

Minche ecull, sub veste.

Mleimi mo, ibi, ubi nunc stas; in eodem, in quo confititis loco.

Rupaimi mo, ubi transivisti.

Umautumeaimi mo, ubi cubitum ibis.

Tecatcun, seminare, quæ petunt invicem distare passu, v. aliud ab alio. 356.

544. 539.

557 Nautica, Navicularia.

Navis, navigium, *huampu*. *Navicula*, *pichi huampu*. *Navem* construere: nавиго, ena-

enavigo, velifico: vela ventis dare, navigationi, mari se committere, *huamputun*.
 Ratis, *tagi*. Lembus, scapha, *dallca*. Prora, *lonco huampu*. Puppis, nudo *huampu*.
 Clavus, gubernaculum, *toquihuampuqueum*. Remus, *cahue*. Contus, pertica, *edpeque*,
ritocahue. Anchora, ancora, *gtüniehuampuqueum*. Jacere anchoram, stare in ancoris; jactis anchoris subsistere, navem anchora fundare, firmare, *gtüniehuampun*. Tollere anchoram, navem solvere, præcidere funem, *gtüentun huampu*. Camelus, ruddens, anchoræ funis, *vuta mau*. Velum, *amolhuampuqueum*, *amolhuampuhue*. Dare vela ventis, *amolhuampun*. Vela contraherre, colligere, substringere, *vutaln ta huampu*, *amolan huampu*. Pixis nautica, *gnel mapu*, *gnellafquenqueum*. Charta geographica, *gnelmapuchillca*, *gnellafquenquechichillca*. Remigo, remum impellere, remis incumbere, insurgere, remis navem impellere, *cahuén*, *cahuetun*. Inhibere remos, *ventencahuén*. Secundo flumine remigare, *cùntun*, *cùnten*. Haurire sentinam, *gacan*.

558 Ventus, *crùf*, *crf*. Boreas, Aquilo, *picu*. Boreas flat, spirat, *picuquei*. Auster, Notus, *huaihuén*. Notum flare, *huaihuenn*. Solanus, subsolanus, *puelche*, *puelcrùf*. Favonius, Zephyrus, *gúllhue*, *gúllque crf*.

Eurus, *Curúhuaihuen* Africus, *carúhuaihuen*. Caurus, Argestes, *carú picu*. Cæcias, *curù picu*. Ventus vehemens, *vuta crùf*. Ventus pluviam indicans, afferens, *maucrúf*. Ventus adversus, contrarius, *huelu crf.* Turbo, *meulen*. Locus apicus, *ncm*, *ncùm*, *nùcùm*. eo se recipere, *nùcùmtun*. Maris tranquillitas, malacia, flustrum: magna est a vento maris tranquillitas, nullo vento mare concutitur, nullo flatu agitatur, commovetur, malacia naves detinentur, *nùcùm antù*, *údhue*, *údhue antú*. Ventum minui, desistere, *tùgn* Flo, spiro, inflo, *pimun*. 805. Afflat, aspirat ventus, *cùmei vachi crf*, *cume crùf tva*. Pulveris nubes, *tuvúrn*. Frumentum ventilare, ventilabro excernere, purgare, *pichiún*, *pichúlcan*. Subfrigida tempesta, *virguen antù*. Subfrigidum esse, *vircùn*. Frigus, ute. Frigida tempesta est, *útegei*. Frigus ingruit, *cupaútegei*. Frigeo, algeo: frigidum, algidum esse, *uten*. Frigesco, languescere, intepescere, languidiorem, molliorem, remissiorem indies fieri: pia ejus studia languerunt, deferbuerunt, in languorem abierunt, restincta sunt: pristinus ille pietatis ardor elanguit, refrixit, extinctus est, *tiúun*.

559. Jam ventorum vis remisit; jam cæli facies torva & procellosa in serenam & tran-

tranquillam abit, ut jam tranquillis utamur
 fluctibus, cūmegetun, lifhuenun, lifgetun,
 elutun, liftun antū. Pluviam, imbre, pro-
 cellam remittere, cessare: jam imbrum vis
 remittit, cælumque sudum ac serenum red-
 ditur, chūn. Eo ubi non pluit confugere,
 in locum siccum, sub tectum se recipere,
 chütun. Idonea ad navigandum tempestas,
 egregia, secunda, serena, huegan. Ad-
 versa tempestas, frigida, turbida, turbulen-
 ta: anni tempore navigatione excludimur,
 nobis per tempus navigare non licet; tur-
 bulenta tempestas, & vis hyemis navigatio-
 ni obstat, ventus vehemens & atrox a na-
 vegando deterret, tempestas nos continet,
 cūmelai, hueralei antū, huegagelai. Pro-
 cella, tempestas, cūguma. Sol pluviam pro-
 gnosticans, pillel cuse. Solis reflexus, aiphin.
 Sol intra nubem, huemi antū. Sol intra cir-
 culum, antū cahuin. Sol clarus, serenus
 occidit, pegecontui antu, pege coni antū.
 Exhalationes igneæ, quæ quandoque viden-
 tur noctu, cheurvoe.

560. Exempla. *Anui huampu*, navis hæ-
 ret in scopolis, vadis illisa est.

Chem crùf mlei, amoquei, miauquei? quis
 ventus exoritur, flat, spirat?

Crf vemgei, est velocissimus.

Arei, ptei antū, sol urit, adurit.

Hueihuin ktal naúpai, fulmen decidit, cælum fulmina mittit, jacet, jaculatur; quidam de cælo tactus; fulmine ictus, percussus, fulminatus, fulguritus est.

Chem antù gei? quæ aura? quæ tempestas?

Cûme antûgei, bona tempestas, aura favet.

Cupacùgumaquei, turbida ac dira tempestas nobis imminet, impendet.

Hueracùgumagebui, sævissimis fluctibus classis jactata, concussa, conflictata est, gravissima tempestate navis quassata, agitata est, tantum non fluctibus submersi sumus, pæne nos fluctus absorbuerunt.

Huelu iauquei ta in mogen; *huiftùúún antù gelai*, variabilis est hujus vitæ conditio; ingens temporum vicissitudo, multæ ac variæ fortunæ vices, nemo unus ex omni parte beatus.

Cûmegetuai chei, cûme getulaiai chemai, nescio an bona. an mala tempestas secutura sit.

Uchegei, sentitur frigus.

Ovisa vemgei huirca huenu tvei, istæ nubes a sole rutilantes gregi ovium non sunt assimiles.

Veula mi cahuetun cam ve? num hæ sunt primæ vices, quibus remum impellis? an nescis adhuc quo pacto remis incumbendum, insurgendum sit. 343. 344. 345. 346. 347. 348.

561. Musica.

Cano, canto, cantico, modulor, cantus edere, fundere, *úlcatun*, *pramn.* 571. Conci-
no, *úlcatuclon*, *vill úllcatuign* Cantio, can-
tiuncula, cantilena, *úl*. Machiorum can-
tiunculæ, *geicurehuen úl.* 411. Machiorum,
dum medicantur, sibilus, sibilum, sibilare,
pivùln. Indarum, dum molent, cantus,
llamecan. Indorum Pehuenchium more ca-
nere, *hueicutun*. Pulsare fides, canere fidi-
bus; calatum, tibiam inflare, tuba canere,
campanam pulsare, *duguln*. Multorum vo-
ciferatio, voces inconditæ, clamor, quirita-
tus: vociferor, quirito, *eupun*, *huarúln*,
huaquen. Echo us: reciproca vocis imago;
soni, vocis repercussio, *auquinco*. Ad lu-
dendum provocare, *dan*. Obstrepo: pe-
dum strepitus, *kmtúln*. Instrumentorum
fabrilium strepitus, *tautaun*. Streitus rei
cadentis, quæ decidit, *ialaln*, *ialalcún*. Su-
furrus, murmur, *reupin*, *reureupin*, *hual-*
hualun. Fremitus, mugitus, *lululun*. Re-
laxatio animi; animum a curis & negotiis
avocare, avertere, abducere; a molestis oc-
cupationibus ad has nugas abeo; per hæc
oblectamenta animum laxare juvat, & libere
respirare; hanc aberrationem a molestiis
habeo, expedio me ab iis, quibus detineor,
negotiis; & dum aliis remissius intendo,
mihi ab omnibus vacare videor; curis va-

cuum per haec amoena vagari & spatiari tantisper juvat, *cùchalcon*. Ludo, colludo, jocor, nugas agere; nugari, joco aliquid dicere, jocis in alios ludere: nunquam tam male tibi est, ut non aliquid facete & commode dicas, *ahuìn*, *ahuìcan*. Subfilio, subsulto, subsultatio, *lemuun*. Percusso crebris palmis calceo ad numerum saltare, pede plaudere & digitis concrepare, *yapen*. Tripudium, saltatio, chorea; salto, tripudio: ad numerum saltare, choreas exercere, agitare, pueros puellasque manu confertos restim circumducere, *prun*. Tripudium victoriæ causa, *yape puüllin*. 752. *pruloncon*. quod circum caput tripudent lanceæ infixum. Saltatio quam sancta Maria vocatam, olim didicerunt ab Hispanis, *cunquen*. Choreæ ad excutiendum frumentum, *nuinprun*.

562. Buccina arundinea vel ossea ex tibia hostis ab ipsis trucidati, *tutuca*. Cornu symphoniacum, *culcul*. Tibia, fistula, *pivùlca*, *pivilca*, *pincùllhue*, *pitucahue*. Tympanum, *cultun*, *cultunca*. Tympanum Machiis proprium, *tùntùnca*. Aliud minusculum, *ralli cultun*. Sonorus ex ære globulus, *sistrum*, *colocolo*.

563. Ludere, ludus, lusus, lusio, *auca-tun*.

tun. Ludus pilæ, sphæromachia; pila ludere, *pillmatun.* Pila, *pillma.* Pilam palma, pala, reticulo excipere, fistere, intercipere, percutere, jacere, mittere, reddere, retorquere, repellere, *pillmapraln,* *pillmapramn.* Excipere, fistere, intercipere pilam, *malcotun.* Currere; cursu contendere, certare, *lefñ,* *notulefn.* Præcurrere, *penchulefn.* 801. Incipere, *llitun,* huemaln. Harpasto ludere, *palin.* 797. *palitun.* Globus, *pali.* Harpastum, *uno,* *uúno.* In harpasti ludo errare, aberrare, non adesse, *cannin.* Harpastum consuetis cæremoniis expiare, sanguine agni perungere, & tabaci fumo suffire, *pimurcùn.* Ludere granis mai-
cii varii coloris, *pifiman.* Phaseolis aut fabis ludere, *melicann,* *lliúcann* 768. Ludus divine divina, *dga dga milla.* 719. Errare, aberrare, *cunen.* Sponzionem facere, sponfione aliquem laceffere, cum aliquo certare: unius aurei sponzionem facio nî Petrus vicerit, tantundem spondeo si vicerit, *cuden.* Sponsio, *ran.* Deponere argentum, vestem, aut aliam rem apud aliquem: periculum adire, dare se in discriminem, periculo se offerre, se committere, *rann.* Ludo vince-re; præmium assequi, consequi, ferre, lucrari, *hueun.* 743. Ludo vinci: est profecto ubi damnum præstet facere, quam lu-crum, *hueugen.* Amitto: nihil mihi reli-

quum fecit fortuna, everlæ sunt meæ res omnes ac deperditæ; naufragium feci rei familiaris: actum est de rebus meis, res mea familiaris periit, interiit, omnia mihi fortuna eripuit, abstulit, ademit, namn. Amissa in ludo recuperare, recipere: neuter alteri v. neuter neutri debet, paria fecimus, coretun. Auctio, auctionem facere, bonorum auctionem constituere; auctionor, bona hastæ subiecta sectari, notucullin, notucullinn. Ludere par impar, huellhuellcan. Chartæ pictæ, lusoriæ chartulæ, cudehue chillca. In ludo prædæ & pugnæ socii, incahuen. Horum contrarii in ludo hostes, cainehuen. Latrunculorum ludus, vuta Apo ni cuden. Fritillus, alveus, lafquen, lelvun, lof. Pedites, epu namun, pu cona. Equi, pu cahuellu. Curfores, neculche. Elephantes, vuta talca. Regina, Toqui. Rex, mu vuta Apo. Albus, liû. Niger, curù. Regem de loco mutare, transferre in aliam sedem, llucai, cuniun gei. Regem capere præsidio destitutum, & interclusum undique, tavacion, cunùval. Ludus pyramidum seu bacillorum, mamlcan.

564. Exempla. Cúmei ta mi úl, bona cantio, placet tua cantiacula, bene cantasti, optime.

Cúmei ta mi pel, optima vox, clara, sonora,

nora, resonans, splendida, acuta, suavis, lenis, valida, contenta, grandis, gravis, flexibilis, ad inflexionem facilis.

Cūme cultuncatueneu, tympani sonitu me recreavit, lætitia ac gaudio affecit, v. me obtudit.

Petu dugulgequei campana, campana adhuc sonat, auditur.

Eimi mi chillcatuaum v. chillcatual mo, ca que che pipigequei, te incumbente libris, alii garrulitati vacant.

Mi neculn iodi ta mi peni ni neculn mo, tu tuum fratrem cursu superas, vincis.

Notu cudeimu ta mi peni eimu, fratrem tuum lusu laceſſivisti, ad ludendum provocasti.

Ta mi unabuel mo Missa mo, cudeknoquebuimi, potius ludo quam Sacro interfueristi.

gelai ta mi tepelcahue? eimi, an non habes, quod agas animi causa; cuius aspectu pascaris, recreeris: quod tibi pro deliciis sit, quo pro deliciis utaris, oblectteris, delecteris? tu mihi pro ridiculo ac delectamento es.

LLamecan mo quimlai pu malluēn ni kdau, cantantis pariter, pariter sua pensa trahentis, fallitur ancillæ, decipiturque labor.

Rupalpi antù, tempus loquendo fefellit. Raniu, sponzionem faciamus.

Cūlatu cudei, vill nambi ni cullin, tertio lusu

lusu nihil illi deinceps reliquum fuit.

Cùlatu mo v. cùlatun mo v. cùlatugele hu-eungei, ex tertia lusione dependet victoria.

Vachitu mo hueulaiaimi, hac vice non vinces.

Vachitu mo cunivalcaumecuimeimi, ex eo tempore inclinata est res tua; omnia tua ad interitum vergunt, ad præcipitum inclinant, in pejus ruunt, quotidie deteriora fluunt.

Deuma meligen, palingen, habeo quatuor, ergo palmam fero, sum igitur victor.

Aldù huei ta ni uyautuaeum, mirum si tu mihi te comparas, mihi minime comparandus.

Uâualefign, pari currunt velocitate.

Hueubin quine cahuellu palin mo, equum Harpasto retuli, sum lucratus.

565. Mechanica.

Medicus, Chirurgus, Artifex, opifex, faber, opilio, *caman*. Officina, *camanhue*. Ars, artificium, artefactum, *camangen*. Magister, *huenu*. Mercator, negotiator, gillacavoe. 420. Qui vestibus emendis & vendendis vitam traducit, *ulmacunvoe* 466. Piscator, *challuaentuve*. 392. 428. Arator, *quetave*. 397. 406. Auriga, vector, *quechave*. 366. 372. 552. Opilio, Upilio, *ovisa caman*. 362. Tonfor, *paiuntuve*. 458. *quedincave*.

cave. 363. *Ephippiorum faber*, *sellarum artifex*, *fillave.* 367. *Figulus*, *huiduve.* 425. 520. *Faber lignarius*, *rūpuve.* 397. 567. *Faber ferrarius*, *rutan caman*, *rutave panilhue.* 420. *Aurifex*, *rutave milla*, *rtave lien.* 420. *Sartor*, *nudufcaman*, 466. 469. *Aves aviculasque prohibens*, *perterrefaciens*, *gahun caman.* 379. 407.

566. *Cocus*, *coquus*, *coquinaria ministra*: vix coquum invenias, quin sit milvinius aut aquilinis unguibus, *incanve.* 474. 477. *Lanifica*, quæ filum net, *vuvve.* 472. 363. *Sarcitrix*, *farcinatrix*, *nidufcave.* 473. *Textrix*, *gurecave.* 473. *Infector*, *avulcave.* 417. Qui cæruleo colore inficit, *calvulae*. Qui rubro, *queluve*, &c. at niger color nullo colore deletur. *Lotrix*, *latrix*, *cùchacavoe.* 428. 432. 520.

567. Contendere arcum; tignis & trabibus domum rudem informare, ligna omnia lecti, mensæ, sellæ inter se committere, suo loco ponere, *eln*, *chicùmn*. Supradicta dissolvere, laxare, *chilvuln*. Laxari, dissolvi, *chllvun*, *chilvun*. Facio, efficio, *mùln*, *vemn* Laboro: magnopere laboravi, ut perficerem, *kdaun*, *kdaucan*. Labor, opera, opus, *kùdau*, *kdau*. Aliud cum alio adæquare, *mùrln*, *mùrknon*, *cúnchan*, *lùtùmn*, *tùrmn*, *trmn*. Par, compar, æqualis,

lis, *mír*, túr. 843. Compono: unam rem
 alteri v. ad alteram aptare, aliquid ornare,
 apparare, construere, concinnare, *pépiln*,
túrmn. Levigo, polio, *ilcoin*. Tendo, ex-
 tendo, protendo, diffundo, *lapmn*. Bene
 rem facere, præstare quod debet, officio fa-
 tisfacere, *púlln* 817. Refrico, attero, *pid-*
cún Aliud aliud, sicut annuli catenæ, mor-
 dere, apprehendere, *únatun*. Transver-
 sum, transversarium, *caquel*, *caql* Trans-
 versim stare, ponere, collocare, *caqueln*.
 Includo: intromitto, *ùtafcún*. Inæquale,
 iniquum, impar, imperfectum, *ùto*. Ita
 esse, *úton*. Inchoatum abrumpere; non
 perficere: non desinam, donec perficiam;
 nisi perfecta re Deo favente, non desistam,
ùtoknon. Res perfecta, cui nihil abest, ad
 unguem facta, omnibus numeris assoluta,
opun. Omnino, prorsus æquare, implere,
 perficere. Item, promissis stare, promissa ser-
 vare, implere, exequi, exhibere, tueri, præ-
 stare, fidem suam liberare; votum reddere,
 persolvere, promissis non deesse, satisfacere,
opuln. Scalpro fabri lignarii, terebrâ, ferro
 fodere, perfodere, terebrare, perterebrare,
catan. Stylo præacuto pungere, perfodere,
pincún. 807. Perforo, perfidio, *dollmn*,
huepùmn. Terebro, perterebro, *rincun*.
 Scindere, findere ligna, *rian*, *huiran*.
 Scindo, seco, cædo, abscindo, refeco, am-
     puto,

putō, defeco, exfeco, decido, intercido,
 in frusta concidere, refecare, *catan* 695.
 Conjungo, conglutino, copulo, *pnarcún*. 810.
 Hæreo, adhæreo, inhæreo, *pnadn*. Præ-
 lo aliquid submittere, supponere, premere,
 excudere, urgere, *tapedcún*. Limo, elimo,
 scripta castigare, perpolire, perficere, ad li-
 mam revocare, ursino more fingere, *cugúr-
 cún*. Aliquid frango, confringo, infringo,
 effringo, elido, *tavon*, *mutovn*, *hueton*. Con-
 tero, contundo, comminuo, *tanan*. Pro-
 jicio, conjicio, affigo, *tanatcun*. Peritiam,
 in agendo acquirere, *adln*. Notam appo-
 nere, censoriam notam inurere, vitium,
 defectum, mendum objicere, unum illi obji-
 citur, quod . . . videte quam rem mihi vitio
 vertant, quo nomine illis displiceam, male-
 que apud eos audiam, *adelcan*, *adlcan*. Pa-
 la terram attollere, in altum tollere, levare,
 sublevare, *damun*. Terra locum munire,
 solum pavire, complanare, tundere, *gichiñn*.
 Restes contorquere, *maun*. Restis, *mau*.
 Ligna, lapidem excidere, formare, infor-
 mare, excudere; *cafñ*, *rþun*, *qmpun*. Ta-
 bula, palus, lignum formatum, *caf*. Palum
 intercidere, in frusta concidere, secare, *qm-
 þun*. Lapides excidere, *rutin*. Ferrum
 incendere, adurere, *cubillcan*. Malleo per-
 cutere, tundere, *rtan*. Frangi, comminui,
chincdn, *chinclln*. Absolvo, perficio, con-
 ficio,

ficio, finio: rem perfeci, confeci, abfolvi, ad exitum perduxii, ultimam jam manum & quasi fastigium operi imposui, imposui coronidem, *deuman*. Secum portare, *yelmn.* In opere, labore socius, adjutor, coadjutor, *cùlla*.

568. Securis, *cachal*. Hastile, *cùmpal*. Securis foramen, oculus, *ge cachal*. Alcia, dolabra, *maichúhue*. 772. Scalprum fabri lignarii, *catahue*. Stylus præacutus, *pincùhue*. Lignum acutum, quo terram perforant, *pal.** Duæ perticæ ligatæ instar forcipis, quibus trabes attollunt, sustinent, *ichu*. Gluten, viscus, *cùntal*. Carruca, currus, plaustrum, *chincúlhue*. Rota, orbita, *chincl*.

569 Exempla. *Chem caman geimi?* quam artem calles, profiteris, in qua arte te exerces?

Ta caman niei ni mogeam, artem quævis alit terra: merx valet: ars præstat; si merx perit, ars mihi restat.

Kdau nien, habeo quod agam, nunquam mihi vacat a labore, negotiis; nihil unquam habeo vacui temporis, nihil mihi otii unquam datur, nulla quies: labore, negotiis ita distrahor ac detineor, ut respirare vix possim: vix otium aut vacuum tempus ad scalpendas aures mihi supereft; obruor ne-

gotiorum fluctibus; nunquam mihi per occupationes spiritum libere ducere licet.

Elueli ta ni ial, ni tacual, kdaucloaiu quine tipantu, si mihi das viētum & vestitum, in annum integrum tibi operam meam addico.

Chem kdau geimi? cui rei nunc vacas, in quod negotium incumbis, quid tractas, curas, meditaris, agis?

Chem kdau nacúmaimi v. nacmaimi, quodnam opus proxime absolvitur.

Entun ta ni kdau, pensum meum peregi, absolvitur, confeci.

Mari antū entuan, post deciduum pensum meum absolvero, v. petam, suscipiam, admittam, spondebo decem dierum pensum.

Rupan v. rupal kdau, peracti labores v. labore peracto. NB. Indi Chilenses habent, portantque secum funiculum in quo annotant dies laboris peracti: nam singulis diebus laboriosis seu quibus operantur, post solis occasum innectunt suo funiculo, qui idcirco *pron*, nodus vocatur, nodum. 813.

Cachal moi vachi mamll, huic ligno scindendo, securi opus est.

Maichúhuetuquebin vachi tihue, ascia hanc laurum formo.

Chem mo v. chem egu rputubimi vachi mamll? *cachal mo v. egu:* *maichúhue mo v. egu?*

egu? quo instrumento formasti lignum hoc?
securi, ascia.

Catahuebin ta ni panilhue, meum ferrum
in scalprum converti, transformavi.

Cataquilmi vachi cūti, 399. noli scalpro,
terebrā lädere myrtum istam.

Cūlbimn ta mn r̄pun, prosequimini li-
gna hæc componere v. in his lignis recte
formandis.

Cupaleleimi vau meu ta mi mlepraiam v.
ta mi mlepraal mo, num te conduxi, ut hic
desideres? ad quid venisti, an ut manum
sub axilla, sub veste aut in sinu haberetis; ut
stes otiosus?

Pepi cupalaiam, non possunt venire, ad-
esse illis non licet.

ni cupaiam nillipùgevali, v. *nillipun moi*
ta ni cupaial, non venit nisi rogatus: sem-
per est rogandus.

Pepi amoam, ire licet.

Chem mo mlgequei tva? ex qua materia
hoc conficitur?

Chem mo tipai, chuchi *ni tipamom*, unde
est ortum.

Mamill mo mlquebin, feci ex ligno.

Cura mo mlqueel, factum ex lapide.

Panilhue gei tva, hoc est ex ferro con-
fectum.

Cumpanilhue vemgei tva, hoc cupro non
est absimile.

Mlei

Mlei rau ta ni huidúam v. dgoll ni mlam v. mlabium v. ta ni mldgollam, habeo lutum ad ollas efformandas.

Tva llechi maupeal, en unde restes contorqueam.

Aldiū llei ta ni cafal, non deest, est abunde, unde scindantur tabulæ.

Tva ticaabuel llechi, hinc conficientur lateres.

Tva cùchacan, en lota, lauta omnia.

Maupen, restibus contorquendis occupor.

LLitulnoelchi dgu deumavalai, nunquam cœptum, nunquam finitum: quod caret principio, fine quoque careat necesse est: echinus parturiens malo suo cunctatur.

Ralli deumaimi cafcaman genolu v. cafcaman no eimi, catinum perfecisti, quamvis non sis artifex.

Deulai, deumagelai, huechuntugelai; an-
caknogei, est opus imperfectum, deest di-
midia pars.

ni vemabiel mo v. ni vemabium quine an-
tùnmaiai, antequam id faciat, neget diei
moras.

Vamaimi, vemaimi, sic facies.

Marichi vei pile, vemlaibin, licet jubeat sexcenties, non faciam.

Lemlaibimi vachi mamll, esne huic ligno attollendo, sustinendo?

Lemlaian em, non sum.

gelai, pepilan, non, non possum, absque
piaculo præstare nequirem.

Ovisa caman huenevoe llechi, Opilio est
persæpe non pastor, sed fur & lupus.

Huera mlqueel, male, pessime factum:
perperam instituisti hoc; aliam rationem in-
eas oportet.

Cûme pepilimi mai, eleganter factum; sa-
ne multum doctus es; calles artem tuam,
plurimum in ea profecisti.

Cûme pepilelchi dgu ûchavalai, res elegan-
ti opere atque affabre facta cito venit; de
emptore non dubitet.

Opun pirinâ, frenum cui nihil deest, abest.

570. Artes liberales.

Medicus, ampin caman. 534. Notarius,
Chillcan caman; *Chillcaknovoe*. Poeta sciens
carmina condere, facere, fundere, verfus
scribere, conscribere; carminibus aliquid
pangere, celebrare, componere, persequi,
exprimere, facere cantinculas, *gen pin*.

Auctor, inventor, rei machinator & archi-
tectus sum, *vutaln*: *vutalbin* Divinus, va-
tes, Hariolus, Auspex, augur, auctor, prin-
cipium, inventor rei novæ, *llihua* Idio-
ma, patrius sermo, vernacula lingua, *dugu*.
Lingua Hispana v. Hispanica, *Huinca dugu*.
Lingua Chilena v. Chilensis, *Chilidugu*.
Aliarum nationum, *Muru Huinca dugu*.

571. Cantio, versus, carmen, cantiuncula, cantinela, *úl.* 650. Cano, canto, mōdulor, *úln*, *úlcan*, *úlcatun*, *pramn*, *pramúln*, *pramùlcan*. Laudo, collaudo: aliquem a genere, a virtutis studio, a litteris commendare: omnes illum maxime commendant, laudibus ornant, afficiunt, cumulant, effe- runt, extollunt, in cælum ferunt: maximam illi laudem omnes tribuunt, impertiuntur, deferunt: celebratur ab omnibus; summas in illum laudes congerunt; est de illius laudibus fama consentiens, *ùlmeyen*, *cùme ùlmeyen*. Obtrector: detrahere absentibus; alicui v. de ejus fama detrahere: multi de te rumores vagantur, dissipantur; male apud plures audis, est in circulis de te obtrectatorum sermo liberior; in multorum sermonem, vituperationemque venisti, incidisti; multi te in invidiam vocant, *huera ùlmeyen*. Liber, codex, charta, papyrus, epistola, litteræ. item ferrum, quo nota pecudi inuriatur; vel stigma fugitivo inscribitur, aut servus notis threiciis insignitur, *Chillca*. Atramentum, calamus, &c. *chillcahue*. Liber precum, Breviarium, Rosarium, *amomarihue*, *amomariqueum* Scribo, conscribo, exaro; notis literarum scribere, notis in scribendo uti, *chillcan*, *chilcaln*. Lego, studeo: litteris operam dare, navare; studio vacare, libris incumbere, *chillcatun*.

Tabellarius, nuncius, cursor, *acutulchillcavoe*. Atramentum charta bibit; atramento papyrus permadescit, charta aut papyrus bibula, *rume tipan..* Delineo; lineas ducre: pingo, depingo, velim mihi imaginem eximio artificio, egregio opere depingas, politissime exprimas, optimis coloribus illustres, singulari arte perpolias, perficias, *huirin*. Significare, *piquen*. Peritus, expertus, armorum & equitandi peritissimus, certo iictu destinata figere solitus, *quimlu*. Elegantissime loquitur, emendate, venuste; splendidam quandam & minime veteratoriam dicendi rationem habet; elucet in eo nativa & incorrupta sermonis puritas & integritas, *ritodugun*. Fingere, comminisci: ex se araneus texit telam, ipse mendacium altruit, e cerebro fingit, *lli huan*, *lli huatun*. Carmina facere, fundere, pange-re, condere, scribere, cantiunculas compo-nere, *entuùln*, *entuùlùn*.

572. Doceo, edoceo, erudio, instruo, instituo: præcepta dare, documenta tradere: Christianæ fidei rudimenta tradere, fidei mysteria rudibus exponere, pro eorum captu explicare, pueros liberaliter educare, urbanis moribus instruere, erudire, ad humanitatem informare, *gnen*, *gneln*. Declaro, explico, expono, explano, aperio, ex-primo,

primo, ediffero, interpretor: loco obscuro ac difficiili lucem afferre, adhibere; sententiarum flosculos ex optimis auctoribus carpere, colligere, decerpere, ex divite scientiarum & eruditionis penu subsidium juventuti depromere, parare, comparare, *entuln*, *entudugun*. Ostendo, demonstro, *pegeln*. Disco edisco: quidquid scientiae, cognitionis, doctrinæ, intelligentiae consecutus sum; a te didici, percepit, suscepit, sumpsi, arripui, ex te hausi; tibi acceptum refero: tu mihi ad rerum scientiam & cognitionem præluxisti, viam aperuisti, ostendisti, facem prætulisti: te duce ac magistro ad multarum rerum cognitionem perveni; ad rerum scientiam eruditus, instructus, informatus, expolitus sum, *gneitun*.

573. Exempla. Cûme *dgu ica* cûme *gneitubilu*, hueraque *dgu gneituquibilm* em, ut melior fias, non autem dediscenda addiscito.

Quimmequen DIOS ni dgu, eo ad ludum litterarium, ut fidei rudimenta addiscens bonis insuper moribus excolar.

Acun ta ni quimam v. quimalu, venio exploraturus, examinaturus; ut sciam, resciaciam, audiam, videam.

Quimlai rume, nihil scit omnino, est prorsus ignarus, inscius, imperitus.

Quimlcagepaquen, venio docendus.

Quimlcagemequen, eo ut docear.

Acun ta ni quulgeam v. quimlgealu, venio ut erudiar, instruar.

Quimlelen amomarin mandamientos piel v. pigelu, doce me orationem, quam Decalogum vocant.

Quimluan, docere nebulones, nequam, vafros, nequitiam, &c.

nuaquimln, docere nequiter, &c.

Amoge huera hueni, uia ula contigeimi, quimlcamoabuin, apage te puer inquies, vix heri natus hodie nos doceas.

Inche ni quimlal eimi, tu es docendus a me, tu meus in arte novitius; in re autem litteraria discipulus ac Tyro esse possis.

Aldùn quine nemel mo, quam multa quam paucis!

Pegelbige, ostende sis; sine, videam.

Iod aiubun ta ni umautuabuel, ta ni chillcatuabuel mo, magis dormire juvat, quam legere: somnus me a libris ad lectum invitat.

Vill antu renmai ta ni chillcatun, toto die perseverat in Musæo.

Chillcatuli v. deuma chillcatuli umautumen, post studium eo cubitum.

Urcutun chillcatun mo, totus in eo sum, ut animum doctrina excolam, ad litterarum studia me totum refiero, omne meum tempus in litteris consumitur: librum de manibus nunquam depono, die nocteque in mani-

manibus habeo; hoc mihi negotium est,
hoc otium, hoc labor, hoc quies.

*In ei chillcatulai rume, in che mai chillcatu-
quen, præter me nemo aliis litteris vacat,
studiis incumbit, navat operam.*

*Aldun tepelquei quine cûme chillca, litte-
rarum studium est quoddam quasi animi
pabulum, bonarum artium studiis animus
suavissime pascitur, recreatur, inest animis
nostris magnus quidam sciendi innatus amor.*

*Aiulan ta mi chillcatuhueael v. aiuhuelan
ta mi chillcatual, nolo ut studiorum spa-
tium v. curriculum diutius percurras.*

*Munape ta mi chillcatun, velim tibi in
studiis parcas; modum tibi in litteris addi-
scendis adhibeas, statuas, præscribas, velim
tibi sit studiorum modus; ne nimium diu
in litterarum studiis incumbas: adige equum
ad metam.*

*Eimi mi chillcatuum v. chillcatuel mo, ca-
gue che pipigquei, quando tu studes, alii
confabulantur, garriunt, sermones miscent,
sermonem per otium cum aliis habent, col-
loquuntur, strepitum ac tumultum excitant.*

*Cupa chillcatutuan em! ad studia redire,
me referre vehementer cupio; pristina stu-
dia revocare, intermissa repetere juvat:
scholas iterum frequentare, ad scholam ven-
titare, frequens venire, mihi in animo est.*

ni chillcaum v. chillcaam v. chillcaal mo

mlmlai ta ni cuú, inter scribendum mihi manus contremisit.

Acui acutulchillcavoe, cursor, nuncius, tabellarius venit.

Chillcavalpaeneu, litteras ad me misit sale & facetiis conditas, salibus aspersas; urbanitate ac jocis suavissimas, festivas & suavitatis plenas litteras ad me dedit.

Huerquen ni vla aldún matuluquen vachi chillca mo, quod nuncius nimium properet; ne nuncium urgentem detineam diutius, hæc ad te properans scribo: raptim, in magnis temporis angustiis, hoc ad te litterarum exaro.

Tva chillcaquibilmi, non est id epistolæ committendum, cave id epistolæ committas.

Aldún tuyúeneu ta mi chillca, magna ex tuis litteris voluptate affectus sum; jucundissimæ mihi fuerunt tuæ litteræ, magnæ mihi voluptati fuerunt, magno ex tuis litteris gaudio perfusus sum, magnopere tuis litteris lætatus fui, magna me lætitia tuæ litteræ affecerunt, magna me voluptate perfuderunt.

Chaichei ugellen mi chillca, jam diu a te litteras expecto: in summa sum expectatio-ne litterarum tuarum; jam diu litteras tuas requiro; abs te tam diu nihil litterum? tam longum, tam diuturnum tuarum litterarum silentium ferre non possum: in maximo sum tua-

tuarum litterarum desiderio.

Chillcavalpaeneu ta ni chao, mihi a parente litteræ redditæ, allatæ sunt: a parente litteras habeo, accepi, recepi.

Mi chillca gelabui tipantu, antù no rume, in tuis litteris dies non erat adscriptus; quo die epistolam scripseris non addidisti, non subscripsisti epistolæ diem.

Chem piquei? quid ait, quid significat?

Maldulelen vachi chillca, lege, perlege mihi hanc epistolam: quæ acerba sunt ad experiendum, sunt ad legendum jucunda.

Chillcatuvali vachi huirin, *chillcatuvalchi huirin tva*, quam scita manus; characteres quam pulchri.

Eimi iodbimi Pedro chillcatun mo, in litteris Petrus tibi cedat oportet, tibi primas concedat, tribuat, deferat; priores partes tribuat necesse est.

Inei rume Pedro Pablo egu quim Chili du guquelai, neuter nec Petrus nec Paulus calle linguam Indo-Chilensem.

Ramtuge mlele chei acutulchillcavoe, cognosce, exquire an tabellarius advenerit.

Iodcúmei cúme quimquen, aldún nien mo, sapere præstat, quam multa possidere; nihil divitiæ ad sapientiam.

Aldú chillcatuimi, huelu mi peni iod chillcatuei, tu litteris diligenter, studiose, stre-

strenue, naviter, accurate, impigre incumbis; at frater tuus diligentia, sedulitate, vigilantia, industria, solertia multo majore.

ni llitun, ni deun uua DIOS ni vla, a Jove principium cum Jove finis erit.

574. NB. Recolat nunc benevolus Lector dicta N. 300. jamque hujus linguae aliquantulum peritus, facili negotio alia quam plurima vocabula proprio Marte acquires præfertim si bene memoriae inculces, quæ habentur sequentibus numeris: 12. 84. 85. 87. 86. 89. 91. 92. 94. 191. 287.

Singula autem Vocabula, quæ in hoc libro reperiuntur veluti thesaurum & totidem Antiquitatis monumenta contempleris velim: quam autem id jure merito; Nota Antiquitatem esse duplicem: Antiquitas Temporis altera, altera loci antiquitas. Tempore sunt antiqua, inter quæ intercedit longum temporis intervallum: sunt loco antiqua, inter quæ interjacet ingens maris ac terræ tractus: illud est antiquum Tempore, quod multo tempore perduravit; & loco est antiquum quod ingentia marium ac terrarum spatia peragravit: antiqua tempore metimur longinquitate temporis; & quidnî loco antiqua longinquitate loci: quid autem hac ratione loci antiquitate est

in

in toto terrarum orbe tam antiquum quam Lingua seu Idioma Regni Chilensis in America meridionali remotissimi, parum abest, quin inter Antipodes.

Audi iter, quod mihi perficiendum fuit, ut hæc tibi vocabula inde afferrem. Cum anno 1746 agerem Missionarium Horstma-riensem in Westphalia, India quæ mihi ob-venit, quamvis quamcunque multos annos petiisse, fuit *Chili* in America meridiona-li. Sum igitur profectus Horstmaria Mo-nasterio Westphaliæ, Colonia Agrippina, Amstelodamo, ubi moratus dies novem. Ulyssipone, ubi adveni die 22 Augusti 1746. atque decem menses moratus iter sum pro-secutus decima quarta Maji 1747. *Rio Ja-neiro* in Brasilia (utar nominibus ordinariis, ut ea in mappis geographicis inveniantur facilius) Huc appulimus 14. Julii die Divi Bonaventurae; solvimus postridie S. The-resiæ 17. Octobris. Inde *Rio de la Plata*, *Buenos Ayres*, veni pridie S. Martini urbis Patroni, atque secunda Februarii Festo Pu-�ificationis quatuor vota professus abii die nona ejusdem mensis, atque quadringinta & unius diei itinere *Por las Pampas* perve-ni *Mendozam*, ubi relictis curribus, mulis superavimus Montes *Andes* altissimos: *la Cordillera*; quibus feliciter superatis, perve-ni

ni una cum sociis Jacobopolim Regni Chilensis Metropolim, quatuordecim dierum mora ac perdifficili itinere. Inde perrexi Pencopolim seu ad urbem Conceptionis, ubi est Cathedralis ac proprius Episcopus, uti Jacobopoli: tandem perveni ad gradum Latitudinis Australis trigesimum nonum, & peragratis ibidem viginti annorum & aliquod mensium intervallo aliquoties mille leucis; anno 1768 in primis vesperis Divi Petri Apostolorum Principis perlatus sum *Liamam Peruviae* Metropolim, ubi adveni 13. Julii pridie S. Bonaventuræ, discessi die S. Patriarchæ nostro Ignatio sacra mox ubi sonuit hora noctis duodecima, dum medium silentium tenerent omnia, & nox... pridie D. Augustini 28. Augusti appulimus *Panama*, inde postridie S. Caroli Borromæi perreximus *Porto Belo* vecti fluvio *Chagres*, in quo fluvio in loco, qui *Barbacoa* vocatur, naufragium passi; itinere viginti dierum molestissimo pervenimus *Porto Belo Carthagena*, in utroque unius mensis moram passus; *Havanam*, *Cadix*, Portus S. Mariæ, ubi in Conventu *la Victoria* anno & quatuor circiter mensibus persistens, discessi festo S. Rosaliae 4ta Septembris *Genuâ Porto Spazziam*, ubi adveni ultima Septembris die D. Hieronymi 1770.

Inde *Massa Carrara Pisam*, Liburnum,
Flo-

Florentiam, Romam, Lauretum, Anconam, Riminium, Imolam, Bononiam, Venetias, Paduam, Veronam, Tridentum, Oenipontem, Lanspergiam, Augustam Vind. Dillingam, Studgårt, Manhemium, Moguntiam, Confluentiam, Coloniam, Marcodurum, Monasterium Westphaliæ, Geistam, ubi hæc scribebam 15. Septembris 1772. qui modo sum Monasterii Westphaliæ apud Confanguineos Uedinck.

DEUS sit semper nobiscum.

Duc me, nec sine me per me Deus optimus duci; Nam duce me pereo, Te Duce salvus ero.

Si mihi Christus adest, mihi fiet aranea murus, si mihi Christus abest mihi murus aranea fiet.

Sic continua doctus experientia, oro iterum atque iterum, etiam atque etiam: Mane nobiscum Domine & Mater Domini.

ERRATA TOMI I.

Nro. 3. p. 5. l. 21. *adde* : At quando ù immediate sequitur u; utrumque u coalescit in u longum E. g. *cuú*, manus, pronuntia *cu*: uti apud Hispanos & Germanos fit in his vocibus *feè*, Schnee, quæ sunt monosyllaba, quia è coalescunt.

N. 4. *lege* : Sinonyma

N. 23. lin. 8. *lege* : Tvei,

N. 45. lin. 7. *lege* : cahuellu,

N. 48. lin. 4. *lege* : deuma.

N. 53. lin. 2. *lege* : vel.

N. 71. p. 34. lin. 13. *lege* : connoalu, connoam,

N. 75. lin. 10. *lege* : ùt N. 485.

N. 83. p. 39. lin. 3 *lege* : matulcabiel mo.

N. 117. p. 53. lin. 6. *lege* : mu ca,

N. 198. p. 89. lin. 11. *lege* : racùduamn.

N. 342. p. 200. lin. 7 *lege* : langueo.

N. 532. p. 439. lin. 2. *lege* : mtmvaln.

CHI-